19566
1914

5357

059
U-15

2010

ՍԱՅԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

3633

ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ԳՐԱՏՈՒՆ Պ. ՊԱԼԸՆՑ
Կ. ՊՈԼԻՍ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏԱՆ

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

3633.

ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

059
Ա-15

Ո՛ տայր ինձ զծուխ ծխանի
եւ զառաւօտն Նաւասարդի,
Զվազելն եղանց եւ զվազելն եղ-
ջերուաց,
Մեք փող հարուաք եւ թմբիկ հար-
կանէաք:

ԳՈՂԹԱՆ ԵՐԳԵՐ

Թէեւ եմք ածու փոքր, սակայն եւ ի մերում աշխարհիս գտանին գործեալ բազում Գործք Արութեանց:

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

18319

1914

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԳՐԱՏՈՒՆ Պ. ՊԱԼԵՆՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ
Տպագր. Օսմ. Գործակցական Ընկերութեան
Պապը Ձլի, Էպուսսուտ Ճասսէսի, թիւ 27

19566

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. Библиотека
ՀՍՍՀ-ССР А.

9425

ՀԱՅԸ Կ'ԱՂԱՂԱԿԷ

«ԱՊՐԻԼ Ն'ՈՒԶԵՄ...»

Ես ցեղ մ'եմ հին, դարաւոր ու բանտուած, ցաւատանջ.
Արարատին Փիւնիկին եմ, Արեւելքին կեանքին հիւղը.
Բանի՛, խանի՛ վէպ ունիմ սա՛ մարդկութեան պատմէջը.
Եւ Ոգին եմ Հայութեան հալածական, բայց անմա՛հ:

Տառապանքի ճամբուն մէջ թափառեցայ շա՛տ երկար.
Կուրծքս՝ ուռած, այսպէս՝ արցունք ու խայթերս այ՝ մորմոքուն.
Ու, ա՛խ, ինչե՛ր չի տեսայ հեգեխարխիս օրերուն.
—Կեանքին ցաւերն անանուն, Մահուան խաղերն հեղեղատ:

Անդունդներու անհուն խոյեն անցայ ես, սակայն,
Վիզըս տեսակ դարերու հասու սուրի ընկայքին,
Ու, ես կ'ապրիմ աշխարհս մինչեւ այսօր ցաւագին:

Ապրի՛լ կ'ուզեմ, կեա՛նք կ'ուզեմ, Տուայտանքին վերջ այսքան,
Ազատ. անդորր կեա՛նք կ'ուզե՛մ, արժանի եմ ես անոր.
Դեռ կը խնդե՞ք վայրապար, ո՛վ Չարիքներ անհաւոր...:

Ապրի՛լ կ'ուզեմ, լըսեցէ՛ք. պիտի ապրիմ ա՛լ այս օր...

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Գոս. Պուբլ. Բիբ-կա ՀՍՍՀ-ՍՍՐԱ, իմ. Ա. Մյասնիկյանա
92286-ИЗ
(1395/41)
409-2002

Центральная Библ-ка им. Ленина
гор. Баку
ИНВЕНТАРНЫЙ 1936 г.
№
25 IV 1914
Клуб-Читальня
Бак. Арм. Челов. О-ва

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏԸ

Վաղը՛, վաղը՛...

Վաղը՛, վաղը՛...

Ո՛չ. մի՛ պատմէք ինծի թէ վաղը տարտամութեան ու անդոհանքին մայրն է. մայրը՝ անօրոշ երազներու ու պատրող յոյսերու:

Ո՛չ, մի՛ փախաք թէ վաղը հեռաւոր աղէտներու, նոր տառապանքներու ու անդուր, անհեթեթ դրդիչ պայքարներու հանգրուանն է. հանգրուանն՝ ուր պիտի սպիտակի իր Չարիքը, պիտի կորսին սեղմացորդ բազուկները, ուր պիտի բռնապետ Արեւմուտքը, խողխողուած զանգերու ու թքնուած արտերուն վրայ·

Ու, ո՛չ, ինչո՞ւ այդքան շուարիլ ու վարանում հոգեկին չաղաղակելու թէ՝ վաղը դիւթական Կախարդը չէ խաբող ու յափշտակիչ դաւաճա՛ն. կախարդ՝ որ սիրոյ ակը չորցնէ, Ըղձանքը սառեցնէ, Յոյսը սպաննէ ու Դատանքը խաւարեցնէ:

Ա՛հ, ես չե՛մ հաւատար այդ ցաւագին խօսքերուն. ինչո՞ւ այդքան վհատութիւն, Ցաւի զաւակներ:

Ո՞վ պիտի ժխտէր թէ այո՛, այսօր՝ ծերացած Չարիքը թառած մեր վրայ կը վարէ մեզ, կը տիրէ մեր հոգիներուն ու կը շարժէ մեր ըղեղն ու ձեռքերը: «Մարդը՝ մարդուն գայլն է» այսօր: Եղբայրը իր հացը եղբօրն արիւնով կը ներկէ, յափշտակած գայլն արդէն իր սրտակցին ընտանիքն: Կինը իր ամուսինը կը խաբէ, կը ժպտի անոր որպէս թէ նոյն ժպիտը ուրիշի մը շռայլած չըլլար. թոյն կայ իր գորովանքին մէջ: Սիրահարին սէրն ալ սուտ է այսօր. անոր սիրտը երբ սիրուհիին կուրծքին դէմ կը բաբախէ, ա՛հ այդ բաբախումէն երրորդի մը ձայնը կը լսուի ու մոռացման, երջանկաւէտ համբոյրին մէջ ուրիշ համբոյրի մը այլուրութիւնը կայ: Այո՛, գերի ազգեր շա՛տ են, շա՛տ՝ ինչպէս հիմա. որովհետեւ Եղբայրութիւնը կ'իջնէ հիմա, Փառասիրութիւնը կ'ուռճանայ ու մէկին հանգիստին համար միւսը կը հիւծի մերկ ու անօթի: Սէրը ծախու է, Միտքը թզէ՛կ թզէ՛կ ու Անկեղծութիւնը վաղուց մեռած: Խարդաւանանք, Ատութիւն ու Կեղծիք ամէն կողմ, ամէն կուրծքի տակ... «Ո՞ւր է մարդուն երջանկութիւնը» հարցուցէք իրաւ որ, ո՞ւր է...:

— Այդ երանութեան երազները վաղուան տարակոյսին ամպը խեղդած է ու, ամէ՛նքդ, ամէնքդ կը տեսնէք հիմա ահեղ որոտումը կեանքին, խաբող Գութը սրտին ու չգոհացած փափաքներ, փափաքնե՛ր...:

Այն օրէն ի վեր որ աչքերս արիւնի ու արցունքի մէջ բացի Բռնութիւնը, Սրածութիւնը տեսայ, տկարին պարտութիւնը տեսայ. տեսայ՝ որ Ազգիս սիրտը կը հանեն, միտքը կը ճնշեն ու բազուկները կը մկրատեն, որովհետեւ ան՝ Արեւելքի հեշտացին, ճակատագրապաշտ ու ծուլանի այդ աշխարհին մէջ՝ մուրճը ձեռքին կ'ուզէր, կը ձգէր կանգնել Արձանները ժիր Դատանքին, Կոթողը՝ յաւանուն Տոկունութեան ու Բագինը անմեռ Գեղեցկութեան: Տեսայ ես՝ դեռ շատ մանուկ՝ ասոնք բոլորը ե՛ւ լացի ե՛ւ գիտակցեցայ ե՛ւ ըմբոստացայ վաղահասօրէն:

Այն օրէն ի վեր՝ երբ բաղդի Փոթորիկը խլեց զիս մայրենի գրկէն եւ նետեց հեռաւոր, անհիւրընկալ ափեր՝— ինչ փոյթ թէ ալեւոր հայր մը կարօտէն կը սպառի եւ կորաքամակ մայր մը սպառումէն կը մեռնի—, ինչե՛ր չտեսայ ես. տեսայ պայքարին անխնայ հարուածը, դասակարգերու խուլ մրցումը, ազգերու վրէժխնդիր նենգութիւնները ու դիւանագէտներու սո՛ւտ, կե՛ղծ, անբարոյ ու խարդախ դաւերը. ու ասոնց բոլորին իբր արդիւնք՝ լսեցի անզօրին, անտէրին, բարիին հեծեծանքը, ցաւակոծ գալարումը:— Վա՛յ պարտուողին, անիկա ըլլայ անհատ կամ ազգ, բարի կամ չար, ազնուական կամ գեղջուկ...

Փղձկեցայ ես հեռաւոր այս ափերուն վրայ: Մորթոտուած Հայրենիքիս անհունի վիշտը ու աղճատուած, զազանացած Մարդուն վհատեցնող ցաւը աւելի խռովեցին զիս ու ես՝ գոնէ օր մը մոռնալու համար սիրեցի... սիրեցի՝ ինչպէս հրեշտակները կը սիրեն, սիրեցի՝ պարզօրէն, սիրեցի՝ առանց ճիգի, սիրեցի՝ անգիտակ. ու, այդ սիրահար սիրտս ուզեցի յանձնել այն հոգիին՝ որուն պատկանիլ կը կարծէի. ու, ո՛վ հեգնանք, ցուրտ արհամարհանք մը սէրս քանդեց, Նիւթին տիրականութեան տակ խաբարուած սրտեր իմ սիրտս ծաղրեցին... Ու, այն օրէն ի վեր ես տեսայ ամբողջ դաւադիր սէրը կնոջ, նենգամիտ բարեկամութիւնը մօտաւորներու ու դեռ ինչե՛ր, ինչե՛ր...

Բայց, ո՛չ, ո՛վ ցաւի ու երկրպագութեան զաւակներ, մի՛ պատմէք ինծի թէ վաղը աւելին պիտի ըլլայ, թէ կասկածի ամպը պատած է ամէն ինչ ու թէ՝ ո՛վ գիտէ...

Վաղը՛, վաղը՛...

Լսեցէ՛ք, լսեցէ՛ք, երկրիս ընդերքէն որոտացին ու փրկարար Ձայն մը կը ժայթքի. մարդուն հոգիէն գիտակցութեան ճառագայթ մը կը թռի ու պատմութեան անիւը նոր օրերու աղմուկը կը ճնչէ: Մօտաւոր փոթորիկներու խուլ մռնչիւնը կը լսուի հիմա չորս ծագերէն, ժողովուրդներու սրտէն: Փոփոխութիւն մը կայ վերը՝ մթնոլորտին մէջ, փոփոխութիւն մը վարը՝ հողին մէջ ու փոփոխութիւն մը՝ հոգիներու մէջ:

Վաղը՛, վաղը՛...

—Որովհետեւ այլեւս պէտք է դադրի Չարիքին տիրապետութիւնը, որովհետեւ Արդարութեան եւ Խաղաղութեան ձայնը կը հասնի մեզի: Ո՛վ կրնար ըսել թէ աշխարհ ետ գացած է երբեք, պատմութեան անիւը ե՞րբ կանգ առած է զիգզակին դիմաց:

Ուրեմն՝ վա՛ղը, վաղը՛...

Վաղը՛ պսակումն է սպասումին ու յոյսին, Հանգրուանը՝ մրրկաւէտ ու խօլարշաւ զգացքին, Յաղթանակը՝ Խաղաղութեան:

Վաղը չպիտի հեծեծեն մայրերը, պանդուխտները պիտի վերադառնան, օճախները պիտի ճարճատին այլեւս ու գերի ազգեր պիտի ազատին: Վաղը Հայութիւնն ալ իր կաղ ու կապ ձեռքերը պիտի բանայ:

Վաղը այլեւս հողը յուռթի է ու մշակուած, լեռը՝ կանանչ ու անտառազարդ, ծառերը՝ պտղատու, դաշտը՝ ծաղիկներով պճնուած. թռչուններու երգերը չեն կտրիր, վարդերը չեն թարշամիր, առուակները չեն սգար:

Ելէ՛ք ոտքի, ո՛վ աշխատանքի ու յոյսի երկրպագուներ, որովհետեւ վաղուան Ձայնը կը կանչէ մեզի, կ'աղաղակէ ուժգին, ու, լսեցէ՛ք, ինչե՛ր կ'ըսէ, ինչե՛ր ա՛խ, ինչե՛ր...:

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

1914Ի ՕՐԱՑՈՅՑԸ

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒՆՈՒԱՐ	Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՓԵՏՐՈՒԱՐ
14	1	Դ	ԿԱՂԱՆԴ։ Դ. օր Ծնդ. պհք.	14	1	Շ	Սարգիս Զօրավար։
15	2	Ե	Դ. օր Ծնդ. պահքի	15	2	Կ	Դ. Ծնունդէ ետքը։
16	3	Ո	Ե. » » »	16	3	Բ	Ատոմ զօրավար։
17	4	Շ	Զ. » » »	17	4	Գ	Սգիոս վկայ և ոսկի քհնյ.
18	5	Կ	Ճրգլց. ԾՆԴ. և Աճայտ.	18	5	Դ	Պահք։
19	6	Բ	ԾՆՈՒՆԴ և ԱԾՅՏՆԹ.	19	6	Ե	Ոսկեան քահանայ։
20	7	Գ	Մեռելոց։	20	7	Ո	Պահք։
21	8	Դ	Գ. օր Ծնունդի.	21	8	Շ	Սահակ Պարթեւ հայր։
22	9	Ե	Դ. » »	22	9	Կ	Ե. Ծնունդէն ետքը։
23	10	Ո	Ե. » »	23	10	Բ	Մարկոս Եպիսկոպոս։
24	11	Շ	Զ. » »	24	11	Գ	Ղեւոնդեան քահանաներ։
25	12	Կ	Է. » »	25	12	Դ	Պահք։
26	13	Բ	Տօն Անուանակոչութեան։	26	13	Ե	ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ։
27	14	Գ	Յովհ. Կարապետի ծնդ.ը	27	14	Ո	ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ։
28	15	Դ	Պահք։	28	15	Շ	Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողով։
29	16	Ե	Պետրոս Հայրապետ	1	16	Կ	Բուն Բարեկենդան։
30	17	Ո	Պահք։	2	17	Բ	Ա. օր Մեծ Պահքի։
31	18	Շ	Ս. Անտոնի։	3	18	Գ	Բ. » » »
1	19	Կ	Բ. Ծնունդէն ետքը։	4	19	Դ	Գ. » » »
2	20	Բ	Ս. Թէոդոս և 7 Մանկներ.	5	20	Ե	Դ. » »
3	21	Գ	Ս. Կիրակոս և վկաներ։	6	21	Ո	Ե. » » »
4	22	Դ	Պահք։	7	22	Շ	Թէոդորոս զօրավար։
5	23	Ե	Վահան Գողթ. և Եղ.	8	23	Կ	Բ. Բուռանորդաց։
6	24	Ո	Պահք։	9	24	Բ	Ը. օր Մեծ Պահքի։
7	25	Շ	Աթանաս և Կիւրեղ	10	25	Գ	Թ. » » »
8	26	Կ	Առաջաւորաց բարեկենդան։	11	26	Դ	Ժ. » » »
9	27	Բ	Ա. օր պահքի Առաջաւորաց։	12	27	Ե	ԺԱ. » » »
10	28	Գ	Բ. օր պահքի։	13	28	Ո	ԺԲ. » » »
11	29	Դ	Գ. օր պահքի				
12	30	Ե	Դ. » »				
13	31	Ո	Յովհաննու Մարգարէ։				

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՄԱՐՏ	Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ԱՊՐԻԼ
14	1	Շ	Կիւրղի Եր. Հայրապետ։	14	1	Գ	Յիշատակ 10 Կոյսերուն։
15	2	Կ	Անառակ որդի։	15	2	Դ	Աւագ Չորեքշաբթի։
16	3	Բ	ԺԵ. օր Մեծ Պահքի։	16	3	Ե	» Հինգշաբթի։
17	4	Գ	ԺԶ. » » »	17	4	Ո	» Ուրբաթ։
18	5	Դ	ԺԷ. » » »	18	5	Շ	» Շաբաթ։ Ճրգլ.։
19	6	Ե	ԺԸ. » » »	19	6	Կ	ԶԱՏԻԿ։
20	7	Ո	ԺԹ. » » »	20	7	Բ	Աւետումն Ս. Աստուած.։
21	8	Շ	Յովհաննէս Եր. Հայր.	21	8	Գ	Գ. օր Զատկի։
22	9	Կ	Դ. Բուռանորդաց. Տնտեսի	22	9	Դ	Դ. » »
23	10	Բ	ԻԲ. օր Մեծ Պահքի։	23	10	Ե	Ե. » »
24	11	Գ	ԻԳ. » » »	24	11	Ո	Զ. » »
25	12	Դ	ԻԴ. » » »	25	12	Շ	Յովհ. Մկրտչի գլխատումը։
26	13	Ե	ԻԵ. » » »	26	13	Կ	Նոր Կիրակի։
27	14	Ո	ԻԶ. » » »	27	14	Բ	ՏԱՐԵԴԱՐՁ Գ.ՀԿԼ.Ս. ՌԷՇԱՏԻ
28	15	Շ	Քառասուն Մանուկներ։	28	15	Գ	Ժ. օր Յինանց։
29	16	Կ	Դատաւոր։	29	16	Դ	ԺԱ. » »
30	17	Բ	ԻԹ. օր Մեծ Պահքի։	30	17	Ե	ԺԲ. » »
31	18	Գ	Լ. » » »	1	18	Ո	ԺԳ. » »
1	19	Դ	ԼԱ. » » »	2	19	Շ	ԺԴ. » »
2	20	Ե	ԼԲ. » » »	3	20	Կ	Աշխարհամատ. Կիրակի։
3	21	Ո	ԼԳ. » » »	4	21	Բ	ԺԶ. օր Յինանց։
4	22	Շ	Գրիգոր Լուս. Վիր. մտնելը։	5	22	Գ	ԺԷ. » »
5	23	Կ	Գալստեան Կիրակի։	6	23	Դ	ԺԸ. » »
6	24	Բ	ԼԶ. օր Մեծ Պահքի։	7	24	Ե	ԺԹ. » »
7	25	Գ	ԼԷ. » » »	8	25	Ո	Ի. » »
8	26	Դ	ԼԸ. » » »	9	26	Շ	ԻԱ. » »
9	27	Ե	ԼԹ. » » »	10	27	Կ	Չորրորդ Կիրակի։
10	28	Ո	Խ. » » »	11	28	Բ	ԻԳ. օր Յինանց։
11	29	Շ	Յիշատակ Ղազարոսի Յարթ.	12	29	Գ	ԻԴ. » »
12	30	Կ	ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ։	13	30	Դ	ԻԵ. » »
13	31	Բ	Աւագ Երկուշաբթի։				

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՄԱՅԻՍ
14	1	Ե	ԻԶ. օր Յինանց
15	2	Ո	ԻԷ. » »
16	3	Շ	ԻԸ. » »
17	4	Կ	Տօն Ս. Խաչի Երեւման
18	5	Բ	Լ. օր Յինանց
19	6	Գ	ԼԱ. » »
20	7	Դ	ԼԲ. » »
21	8	Ե	ԼԳ. » »
22	9	Ո	ԼԴ. » »
23	10	Շ	ԼԵ. » »
24	11	Կ	Վեցերորդ Կիրակի
25	12	Բ	ԼԷ. օր Յինանց
26	13	Գ	ԼԸ. » »
27	14	Դ	ԼԹ. » »
28	15	Ե	ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ
29	16	Ո	Պահք
30	17	Շ	ԽԲ. օր Պահք
31	18	Կ	Է. Կիր.՝ Բ. Ծաղկազարդ
1	19	Բ	ԽԴ. օր
2	20	Գ	ԽԵ. օր
3	21	Դ	Պահք
4	22	Ե	Երկնային վիճակ
5	23	Ո	Պահք
6	24	Շ	ԽԹ. օր Յինանց
7	25	Կ	Հոգեգալուստ
8	26	Բ	Պահք
9	27	Գ	»
10	28	Դ	»
11	29	Ե	»
12	30	Ո	»
13	31	Շ	Է. օր Հոգեգալստի

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒՆԻՍ
14	1	Կ	Ա. Պասկ
15	2	Բ	Հռիփսիմեան Կոյսեր
16	3	Գ	Գայեանեան »
17	4	Դ	Պահք
18	5	Ե	Ս. Յովհ. Կարապետ
19	6	Ո	Պահք
20	7	Շ	Ս. Գր. Լուսչ. Վիր. ելքը
21	8	Կ	Տօն Կաթողիկէ Էջմիածնի
22	9	Բ	Բեթղեհեմի Մանուկն
23	10	Գ	Նունէ և Մանէ Կոյսի
24	11	Դ	Պահք
25	12	Ե	Սահակ և Յովսէփ իշխան
26	13	Ո	Պահք
27	14	Շ	Մեծ Ներսէս Հայրապետ
28	15	Կ	Լուսաւորչեան Բարեկենդան
29	16	Բ	Պահք
30	17	Գ	»
1	18	Դ	»
2	19	Ե	»
3	20	Ո	»
4	21	Շ	ԳԻՒՏ ՆՇԽԱՐԱՑ
5	22	Կ	Դ. Հոգ. ետքը
6	23	Բ	Անտոնիոս, Թէոփիլոս
7	24	Գ	Դանիէլ Մարգարէ
8	25	Դ	Պահք
9	26	Ե	ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ
10	27	Ո	Պահք
11	28	Շ	Տրդատ Թագաւոր
12	29	Կ	Ս. Աստ. Տուփոց Գիւտը
13	30	Բ	49 վկաներ

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՅՈՒԼԻՍ
14	1	Գ	Զաքարիա Մարգարէ
15	2	Դ	Պահք
16	3	Ե	Եղիսէ Մարգարէ
17	4	Ո	Պահք
18	5	Շ	12 Առաքեալներ
19	6	Կ	Վարդավառի Բարեկենդան
20	7	Բ	Ա. օր պահքի
21	8	Գ	Բ. » »
22	9	Դ	Դ. » »
23	10	Ե	Դ. » »
24	11	Ո	Ե. » »
25	12	Շ	Տապանակի Յիշատակ
26	13	Կ	ՎԱՐԴԱՎԱՌ
27	14	Բ	Մեռելոց
28	15	Գ	Գ. օր Վարդավառի
29	16	Դ	Պահք
30	17	Ե	Եսայի Մարգարէ
31	18	Ո	Պահք
1	19	Շ	Թադէոս Առաքեալ
2	20	Կ	Բ. Վարդավառէն ետքը
3	24	Բ	Կիպրիանոս Եպիսկոպոս
4	22	Գ	Աթանագինէ
5	23	Դ	Պահք
6	24	Ե	Ս. Նախահայրերը
7	25	Ո	Պահք
8	26	Շ	Գր. Լուսչ. որդ. ու թոռները
9	27	Կ	Գ. Վարդավառէ ետքը
10	28	Բ	Մակաբայեցի Սուրբեր
11	29	Գ	12 Մարգարէներ
12	30	Դ	Պահք
13	31	Ե	Սոփիա և իր 3 աղջիկները

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՕԳՈՍՏՈՍ
14	1	Ո	Պահք
15	2	Շ	Գրիգոր Աստուածաբան
16	3	Կ	Դ. Վարդավառէն ետքը
17	4	Բ	Եւգինէոս, Մակարիոս
18	5	Գ	Անտրիէ զօրավար
19	6	Դ	Պահք
20	7	Ե	Ագրիանոս և իր կինը
21	8	Ո	Պահք
22	9	Շ	Եփեսոսի Ս. Ժողովը
23	10	Կ	Ս. Աստուածածնի Բարեկեն.
24	11	Բ	Ա. օր պահքին
25	12	Գ	Բ. » Ած. պահքին
26	13	Դ	Դ. » » »
27	14	Ե	Գ. » » »
28	15	Ո	Ե. » » »
29	16	Շ	Շողակաթի Տօնը
30	17	Կ	ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ
31	18	Բ	Մեռելոց
1	19	Գ	Գ. օր Վերափոխման
2	20	Դ	Դ. » »
3	21	Ե	Ե. » »
4	22	Ո	Զ. » »
5	23	Շ	Է. » »
6	24	Կ	Է. » »
7	25	Բ	Ը. » »
8	26	Գ	Յովակիմ և Աննա
9	27	Դ	Պահք
10	28	Ե	Տարեգարձ Ծ. Ս. Բեչառի
11	29	Ո	Պահք
12	30	Շ	Թովմաս Առաքեալ
13	31	Կ	Ս. Ած. Գօտ. Գիւտը

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ	Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
14	1	Բ	Փտ. ուլ. գտ. համ. վկա.։	14	1	Դ	Պահք։
15	2	Գ	Եսէ. Եպսկ. Զաք. Մարգա.	15	2	Ե	Սահակ և Համազասպ. իշխ.։
16	3	Դ	Պահք։	16	3	Ո	Պահք։
17	4	Ե	Յովհ. և Յոր. սուրբերը։	17	4	Շ	Քրիստոսի 72 աշակերտք։
18	5	Ո	Փահք։	18	5	Կ	Դ. Խաչէն ետքը։
19	6	Շ	Նիկիոյ Ս. ժող. հայրապ.	19	6	Բ	Փոկաս հայրապետ։
20	7	Կ	Բարեկենդան Խաչի։	20	7	Գ	Թեկղ. Վառ. Պեղ. կոյսեր։
21	8	Բ	Ա. օր Խաչի պահքին։	21	8	Դ	Պահք։
22	9	Գ	Բ. » » »	22	9	Ե	Բան.բժշկ.Երմ.քհ. Եպ. կոյս.
23	10	Դ	Գ. » » »	23	10	Ո	Պահք։
24	11	Ե	Դ. » » »	24	11	Շ	Մեսրոպ,Եղշէ. Մովս.Դաւիթ.
25	12	Ո	Ե. » » »	25	12	Կ	Ե. Խաչէն ետքը։
26	13	Շ	Ս. Խաչի տօնը.Նաւակատիք	26	13	Բ	Գրի. Աղ. կաթ. Նշխ. դան.
27	14	Կ	Խ.ՉՎԵՐԱՑ։	27	14	Գ	Անա. Մարթ. Քառ. Առ.ք.
28	15	Բ	Մեռելոց։	28	15	Դ	Պահք։
29	16	Գ	Տօն Եկեղեցիի։	29	16	Ե	Դիոնիսիոս Արիսպագացի։
30	17	Դ	Պահք։	30	17	Ո	Պահք։
1	18	Ե	Տօն եկեղեցիի։	31	18	Շ	Զօրս Աւետարանիչները։
2	19	Ո	Պահք։ Տօն Խաչի։	1	19	Կ	Զ. Խաչէն ետքը։
3	20	Շ	Տօն Խաչի։	2	20	Բ	Ղուկ. Հար.Յովհ.Աստ. Հայր.
4	21	Կ	Վրգյ.Ս.Խաչի պահ. բար.	3	21	Գ	Թէոգիտոս քահանայ։
5	22	Բ	Պահք։	4	22	Դ	Պահք։
6	23	Գ	»	5	23	Ե	Խարեթին սուրբեր։
7	24	Դ	»	6	24	Ո	Պահք։
8	25	Ե	»	7	25	Շ	Տասներկու Ս. Վարդ։
9	26	Ո	»	8	26	Կ	Է. Խաչէն ետքը։ Գտ. Խաչ։
10	27	Շ	Գէորգ զօրավար։	9	27	Բ	Անաստաս քահանայ։
11	28	Կ	**Վարագայ Խաչ։** Հարս.։	10	28	Գ	Հեպերիքեան սուրբեր։
12	29	Բ	Դաւիթ Դվնե. Ղամ. վկ.։	11	29	Դ	Պահք։
13	30	Գ	Գ. Եւքիոս և իր կինը։	12	30	Ե	Ս. Յոհան Ոսկեբերան։
				13	31	Ո	Պահք։

Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ՆՈՅԵՄԲԵՐ	Ն. Տ.	Հ. Տ.	Օր	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ
14	1	Շ	Հին և Նոր սուրբեր։	14	1	Բ	Դենարիոս եպիսկոպոս։
15	2		Ը. Խաչէն ետքը։	15	2	Գ	Ս. Մինաս եւն.
16	3	Բ	Ստեփան. Հռոմ. հայրա.	16	3	Դ	Պահք։
17	4	Գ	Յովսէփ քահանայ։	17	4	Ե	Եգիպտական հայրեր,
18	5	Դ	Պահք։	18	5	Ո	Պահք։
19	6	Ե	Մետր. Աղեքս. Պօղ. եւն.։	19	6	Շ	Ս. Նիկողայոս Զմիւռնացի։
20	7	Ո	Պահք։	20	7	Կ	Բարեկենդան Ս. Յակոբի։
21	8	Շ	Գաբրիէլ և Միք. Հրեշտ.։	21	8	Բ	Յղութիւն Ս. Աստծծնի.։
22	9	Կ	Թ. Խաչէն ետքը։	22	9	Գ	Կուռնելիոս հայրապետ։
23	10	Բ	Մելի, Մինաս սուրբեր։	23	10	Դ	Պահք։
24	11	Գ	Դեմի. վկայ, Բասեղ. քհնյ։	24	11	Ե	»
25	12	Դ	Պահք։	25	12	Ո	»
26	13	Ե	Գուրի Սամոնաս սուրբ.	26	13	Շ	Ս. Յակոբ Մծբնայ հայր.։
27	14	Ո	Պահք։	27	14	Կ	Դ. Յիսնակի։
28	15	Շ	Աներ. Ս. Փիլիպ. Առաք.	28	15	Բ	Իգնատիոս Ագգէ հայր.։
29	16	Կ	Ժ.Խաչէն ետքը. Յիս.Բրկնդ.։	29	16	Գ	Թէոպոմպայ եպիսկ.։
30	17	Բ	Ա. օր Յիսնակի պահքին։	30	17	Դ	Պահք։
1	18	Գ	Բ. » » »	31	18	Ե	Ինդոս և Դոմնայ կոյսեր։
2	19	Դ	Դ. » » »	1	19	Ո	Պահք։
3	20	Ե	Ս. Աստուածածնի ընծայ.։	2	20	Շ	Ս. Աբգար։
4	21	Ո	Ե. օր Յիսնակի պահքին.	3	21	Կ	Ե. Յիսնակի։
5	22	Շ	Գրի. Սքնչգրծ. Նիկա. հայ.	4	22	Բ	Ս. Աբրահամ և Խորէն։
6	23	Կ	Ա. Կիրակի Յիսնակի։	5	23	Գ	Դաւիթ մարգարէ։
7	24	Բ	Յուլիա և Վասի կոյսեր։	6	24	Դ	Պահք։
8	25	Գ	Ղունկիանոս քահանայ։	7	25	Ե	Ս. Ստեփանոս։
9	26	Դ	Պահք։	8	26	Ո	Պահք։
10	27	Ե	Կղիմայ հայրապետ։	9	27	Շ	Պետրոս և Պօղոս Առ.ք.։
11	28	Ո	Պահք։	10	28	Կ	Զ. Յիսնակաց։
12	29	Շ	**Թադէոս Բարթուղիմ..**	11	29	Բ	Յակոբ և Յովհ.Աւետա.։
13	30	Կ	Բ. Յիսնակի. հարսնիք։	12	30	Գ	Ա. օր » »
				13	31	Դ	Բ. » » »

1914Ի ԽԱՒԱՐՈՒՄՆԵՐԸ

Արեւի խաւարում.— 24 *Փետր.ին՝ մասնակի խաւարում Պոլսէն անտեսանելի։*
24 *Օգոստ.ին Ամբողջակ. խաւարում, Պոլսէն տեսանելի։*

Սկիզբը ընդհ. խաւարումի	*ժամ* 00,	*վ.* 7
» *ամբողջին* »	» 1	» 20
» *կեդրոնակ.* »	» 1	» 21
Վերջ » »	» 3	» 39
» *ամբողջ* »	» 3	» 52

Լուսնի խաւարում.—11 *Մարտին մասնակի խաւարում, Պոլսէն տեսանելի*

Լուսնի թերստուերին մէջ մուտքը	*ժամ* 15	*վ.* 36
» *շուքի* » »	» 16	» 38
Խաւարումին առենը	» 18	» 60
Ելքը շուքէն	» 19	» 39
Թերստուերէն	» 20	» 40

4 *Սեպտ.ին՝ մասնակի խաւարում, Պոլսէն տեսանելի*

ՉՈՐՍ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Գարունը կը սկսի	21 *Մարտ,*	*ժամը*	2ը 6 *վ.*	*անցած*
Ամառը »	21 *Յունիս*	»	2ը 50 »	»
Աշուն »	23 *Սեպտ.*	»	11 29 »	»
Ձմեռը »	22 *Դեկտ.*	»	6 18 »	»

Լայնութիւն աշխարհագրական 41^0, 00^1, 29^1, 8 *հիւս.*
Երկայնութիւն Բարիզէ 26^0, 38^1, 44^1 »

ՑՈՐԵԿՆ ՈՒ ԳԻՇԵՐԸ ԻՆՉՊԷՍ Կ'ԵՐԿԱՐԻՆ ԵՒ ԿԸ ԿԱՐՃՆԱՆ

ՑՈՐԵԿԸ Կ'ԵՐԿԱՐԻ, ԳԻՇԵՐԸ ԿԸ ԿԱՐՃՆԱՅ

	ժամ	*Վայրկ.*	*Երկվայրկ.*
Դեկ. 9էն մինչեւ վերջը	—	18	—
Յունուարի սկիզբէն » »	1	4	8
Փետրուարի » » »	1	14	52
Մարտի » » »	1	24	—
Ապրիլի » » »	1	10	40
Մայիսի » » »	—	41	20

ԳԻՇԵՐԸ Կ'ԵՐԿԱՐԻ, ՑԵՐԵԿԸ ԿԸ ԿԱՐՃՆԱՅ

	ժամ	*Վայրկ.*	*Երկվայրկ.*
Յունիսի 9էն մինչեւ վերջը	—	14	22
Յուլիսի սկիզբէն » »	—	57	14
Օգոստոսի » » »	1	18	54
Սեպտ.ի » » »	1	21	2
Հոկտ.ի » » »	1	16	82
Նոյմ.ի » » »	—	51	34
Դեկտ.ի » » *ինը*	1	2	34

Ա. ՄԱՍ

ԱԶԱՏ ՔԱՂԱՔԱՑԻԻՆ ՅՈՒՇԱՏԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՆՕԹԵՐ

ԱՆՄՈՌԱՆԱԼԻ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐ

ՀԻՆ ԴԻՄՔԵՐ

Այս մասին մէջ հետզհետէ պիտի ներկայացնենք Ազատ Քաղաքացիին ճշմարիտ Իրաւունքները ու պարտքերը: Հայրենիքի երջանկութիւնը կամ դժբաղդութիւնը անոր այս գիտակցութենէն կախում ունի:

ԴՐՕՇՄԻ ՆՈՐ ՕՐԷՆՔԸ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յօդ. —*Դրօշմատուրքը պետական հարկ մ'է և դրոշմ կը փակցուի այն թուղթերուն և մուրհակներուն վրայ, որոնց տեսակն ու աստիճանը որոշուած և ճշդուած են ներկայ կանոնագրով։— Դրօշմատուրքի ենթարկուած մուրհակներու և թուղթերու հանգամանք ունեցող ընթերագրերն ալ (apostilles) որոնք այդ կարգի մուրհակներու եւ թուղթերու տեղը կը բռնեն, նմանապէս անոնց ենթարկուած տուրքերուն ենթակայ են։*

Յօդ. 2. — *Դրօշմատուրքը երկու մասէ կը բաղկանայ։ Առաջինը որոշուած (Մագթու) տուրք մ'է, որ թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցման տեսակին համաձայն կ'առնուի։ Իսկ երկրորդը համեմատական (Նիսպի) է, թուղթերու և մուրհակներու մէջ նշանակուած գումարին համեմատութեամբ կը ստացուի։*

Յօդ. 3.— *Դրօշմատուրքը հետեւեալ կերպով կը ստացուի. Նախ՝ դրօշմաթուղթ փակցուելով թուղթերու վրայ, և երկրորդ՝ օրէնքով որոշուած պայմաններու մէջ արտասովոր կնիք (Տամղա) դրօշմուելով։*

Յօդ. 4.— *Դրօշմատուրքին գանձումը Հանր. Պարտուց Թողուած Հասոյթներու Վարչութեան կը պատկանի։ Դրօշմաթուղթը կը վաճառուի Պոլսոյ և գաւառներու մէջ՝ Հանր. Պարտուց Վարչութեան պաշտօնեաներուն, և նոյն Վարչութենէն արտօնեալ դրօշմի վաճառորդներուն կողմէ։ Արտասովոր կերպով կնիք դրօշմելու գործառնութիւնը մի՛ մի՛ միայն Կ. Պոլսոյ մէջ պիտի կատարուի՝ նոյն վարչութեան պաշտօնեաներուն կողմէ։ Ընկալագիրներու յանձնումին միջոցաւ տուրքի գանձումը Կ. Պոլսոյ և գաւառներու մէջ պիտի կատարուի այդ պաշտօնեաներու կողմէ։*

Առանց արտօնութեան դրօշմաթուղթ վաճառել իրենց գործ ընողներէն երեք Օսմ. ոսկի, և կրկնութեան պարագային՝ատոր կրկինը տուգանք պիտի առնուի։ Նաև միեւնոյն կերպով տուգանքի պիտի ենթարկուին անոնք՝ որ վաճառման արտօնութիւն ունին, բայց դրօշմաթուղթերը իրենց արժէքէն աւելի կը ծախեն։

Յօդ. 5.— *Կեղծ կնիք եւ դրօշմաթուղթ շինողներն ու շինել տուողները, և այդ պարագան գիտնալով ծախողներն և քշել աշխատողները՝ Պատժ. Օրէնք թին 149րդ յօդուածին տրամադրութեան համաձայն, տասը տարին*

չանցնելու պայմանաւ թիապարտութեան կամ բերդարգելութեան պիտի դատապարտուին։ Անգամ մը գործածուած դրօշմաթուղթը կամաւ կրկին անգամ գործածողներն ու ծախողներն առաջին անգամ 5էն 50 Օսմ. ոսկի տուգանք պիտի վճարեն, և կրկնութեան պարագային՝ 5 օրէն մինչև ամիս մը բանտարկութեան և կրկնապատիկ տուգանք վճարելու պիտի դատապարտուին։

Յօդ. 6.— *Պետական պաշտօնատուններու և հանրային վարչութիւններու կողմէ անհատներու յանձնուած եւ կամ անհատներու կողմէ Պետական պաշտօնատանց կամ հանրային վարչութիւններու մատուցուած բոլոր մուրհակներու և ուրիշ թուղթերու համար որոշեալ դրօշմատուրքն անհատներու կողմէ պիտի հատուցուի։ Անհատներու կողմէ ուրիշ անհատներու տրուած մուրհակներու և ուրիշ թուղթերու հարկ եղած դրօշմատուրքը պիտի հատուցուի զանոնք ստորագրողին կողմէ։ Եւ սակայն, ընկալագրերու և անդորրագրերու դրօշմատուրքը պիտի հատուցուի անոր կողմէ, որ կ'ընդունի այդ թուղթերը։ Ապահովագրութեանց «բոլիս»ներու և թուղթերու դրօշմատուրքն ապահովագրութեան վարձքը հատուցանողին կողմէ պիտի վճարուի։*

Երկաթուղիի ընկերութեանց կողմէ՝ անհատներու կատարել տուած փոխադրութեանց վրայ ստացուած կամ յանձնուած մուրհակներու և թուղթերու համար հարկ եղած դրօշմատուրքն անհատներու կողմէ պիտի հատուցուի։ Իսկ պետական պաշտօնատանց և հանրային վարչութեանց կատարել տուած փոխադրութեանց վերաբերող մուրհակներու և թուղթերու համար հարկ եղած դրօշմատուրքն առաջին հատուածին համաձայն պիտի հատուցուի վերոյիշեալ ընկերութեանց կողմէ։

Ազդերու դրօշմատուրքը պէտք է որ հատուցանեն անոնք որ կը ցրուեն և կամ կը փակցնեն այդ ազդերը, որո՛ւ հաշուին ալ որ ցրուուին կամ փակցուին։ Օտար վայրերու և կամ Կայս. երկիրներու այն մասերուն մէջ, ուր ներկայ օրէնքը չի գործադրուիր, երբ մուրհակներ կամ թուղթեր գրի առնուին, ներկայ Օրէնքին համաձայն, դրօշմատուրքի պիտի ենթարկուին այն պարագային որ այդ թուղթերը գործածուին հոն՝ ուր այս օրէնքն ի գործ կը դրուի։ Այս տուրքը՝ այդ թուղթերն ու մուրհակներն առաջին անգամ գործածողներու կողմէ պէտք հատուցուի։

Անհատներու կողմէ՝ օտար դեսպանատանց և հիւպատոսարաններու մէջ փոխանակուած եւ կնքուած, և այդ դեսպանատուններուն և հիւպատոսարաններուն կողմէ ընդունուած թուղթերն ու մուրհակները, երբ պետական պաշտօնատուններու ցոյց տրուին, ցոյց տուողը պարտաւոր է հատուցանելու դրօշմի տուրքը։

Ստորագրողին և կամ թուղթը ուղղուելիք անձին տուրքէ զերծ ըլլալուն պատճառաւ՝ Դրօշմի տուրքի ենթակայ չեղող առեւտրական թուղթերը

և մուրհակները դրոշմատուրքի պիտի ենթարկուին, երբ տուրքէ զերծ չեղող մէկու մը կողմէ կը կատարուի վճարումը։ Այս տուրքը՝ վճարման գործողութիւնն առաջին անգամ կատարող և զերծ չեղող անձին կողմէ կը վճարուի։

Յօդ. 7.— Թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու տակ դրըւած ստորագրութիւններու շատութիւնը պատճառ մը չէ որ դրոշմի տուրքը կրկնուի։ Բայց որոշեալ տուրքի ենթակայ եղող և մէկ քանի անձերու ստորագրութիւնը կրող ստացագիրները (մագպուզ) և անդորրագրերը՝ ստորագրութեանց թուին համեմատ դրոշմատուրքի ենթակայ են։ Միայն թէ պետական պաշտօնատան մը, կամ անձի մը և կամ ընկերութեան մը անունով՝ այդ մուրհակներուն տակ դրուած մէկ քանի ստորագրութիւնները իբր մէկ ստորագրութիւն կը նկատուին։

Համեմատական տուրքի ենթակայ եղող և այլեւայլ անձերու ստորագրութիւնը կրող ստացագրերուն և անդորրագրերուն՝ եթէ ամէն ստորագրութեան տիրոջ վերաբերեալ բաժինն որոշուած է, դրոշմի տուրքն ալ՝ իւրաքանչիւր որոշ բաժնի համեմատութեամբ առանձինն կը հատուցուի։

Պայմանագրութիւններու և մէկ քանի օրինակ պատրաստուած մէկ քանի մուրհակներու ու թուղթերու իւրաքանչիւր օրինակը՝ առանձինն դըրոշմատուրքի ենթակայ է։

Յօդ. 8.— Երբ յանձնառութիւն մը պարունակող մուրհակի մը մէջ միեւնոյն ծագումն ունեցող, այլ իրարու յարակից բազմաթիւ գործառնութիւններ նշանակուած են, դրոշմատուրքը կ'առնուի ամէնէն բարձր տուրք առնելիք գործողութեան վրայ։ Միայն թէ բո՛ւն գործողութիւնը կատարող անձերէն ուրիշ անձի մը ստանձնած յանձնառութիւնն առանձինն դրոշմատուրքի ենթակայ է։ Իսկ երբ գործառնութիւնները բոլորովին անջատ ըլլան իրարմէ, ատոնցմէ իւրաքանչիւրէն անջատ տուրք կ'առնուի։

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ ՏՈՒՐՔ

Յօդ. 9.— Ստորև յիշուած են այն մուրհակները, թուղթերն ու ծանուցումները, որոնք հաստատուն տուրքի ենթակայ են.—

1. Հանքային մենաշնորհներու հրամանագիրները՝ 200 ղրշ.։

2. Առանց երաշխաւորութեան գումարի եղող ուրիշ հրամանագիրները 100 ղրշ.։

3. Երաշխաւորութեան գումարով եղող մենաշնորհի հրամանագիրներու երաշխաւորութեան գումարին իւրաքանչիւր հարիւր ղրշ.ին համար՝ 20 փրյ.։

4. Հնարիչի արտօնագիրները՝ 20 ղրշ.։

5. Հանքերու շահագործման համար տրուող թէզքերէներն ու արտօնագիրները՝ 25 ղրշ.։

6. Հանքային խուզարկութեանց արտօնագիրները՝ 21 ղրշ.։

7. Բարահանքներու արտօնագիրները՝ 5 ղրշ.։

8. Գործարանի կամ առեւտր. վաճառանիշի իմուխապէրները՝ 10 ղրշ.։

9. 1, 4, 5, 6, 7 և 8 թիւերուն մէջ յիշուած հրամանագիրներով, պէրաթներով, արտօնագիրներով և իմուխապէրներով տրուած իրաւանց ամբողջական կամ մասնակի փոխանցումի գործողութիւնը՝ այդ թուղթերուն պատճէններէն առնուած դրոշմատուրքին կէսին ենթակայ են։

10 Գործարանի, ապարանի և ուրիշ ճարտարարուեստական հաստատութեանց հաստատման համար տրուող արտօնագիրները՝ 100 ղրշ.։

11 Մենաշնորհի մը ստացման համար պետական պաշտօնատանց տըրըւած իմաստական փորձի վկայագիրները՝ 10 ղրշ.։

12. Պետական պաշտօնատանց և մենաշնորհի տէրերու միջեւ փոխանակուող մենաշնորհի պայմանագրութիւններու և յանձնառութեան գրերու իւրաքանչիւր օրինակը՝ 100 ղրշ.։

13. Անանուն ընկերութեանց դրամագլուխին ամբողջութիւնն ստորագրուելուն, և հարիւրին 10ին և կամ աւելիին հատուցուած ըլլալուն մասին իմաստական հաստատութեանց կողմէ տրուած յայտարարագիրները՝ 50 ղրշ.։

14. Անանուն ընկերութեանց ներքին կանոնագրութիւններուն կառավարութեան կողմէ ընդունուած և վաւերացուած օրինակներու իւրաքանչիւրը՝ 50 ղրշ.։

15. Ընկերութեանց կողմէ շրջաբերութեան հանուած բաժնեթուղթերէն և պարտաթուղթերէն ուզողներու կողմէ տրուելիք և իրենց այդ պահանջքը յայտնող թուղթերը՝ (bulletin de souscription) 1 ղրշ.։

16. Բոլոր մուլք կալուածներու, գետիններու, ինչպէս նաև վագըֆ կալուածներու (շէնք կամ ոչ) սեփականութեան թուղթերէն՝ մինչև 2,000 ղրշ.էն՝ 10 փարա։ 2,000 ղրշ.էն մինչև 5,000 ղրշ.՝ 20 փարա։

5,000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 10,000 ղրշ.ի արժէք մը ցոյց տուողները՝ 1 ղրշ.։

10,000 ղրուշէն մինչև 50,000 ղրշ.՝ 3 ղրշ.։

50,000 ղրշ.էն վեր արժէք ցոյց տուողները՝ 5 ղրշ.։

Դրոշմը՝ առաջին անգամ տրուելիք թուղթին կը փակցուի։ Եթէ առժամեայ թուղթին փակցուի, վերջնական թուղթին վրայ կրկին դրոշմ չի փակցուիր, այլ միայն կը նշանակուի թէ՝ դրոշմատուրքը նախապէս հատուցուած է, և պաշտօնական կնիքով կը վաւերացուի։

17. Որոշեալ գումար մը չպարունակող յանձնառութեան մը մուրհակները՝ 2 ղրշ.։ (Որոշեալ գումար պարունակողները՝ համեմատական տուրքի ենթակայ են։)

409-2002
(1395)
ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Публ. Биб. ՀՍՍՀ-ССРА им. А. Мясникяна Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

18. Որոշեալ գումար չպարունակող պայմանագրութիւնները՝ 10 ղրշ.։

19. Փոխառութեան մը և կամ պարտքի ճանաչման մը վերաբերողներէն զատ, որոշեալ գումար մը պարունակող պայմանագրութիւններէն՝

Մինչև 10,000 ղրշ. եղողները՝ 3 ղրշ.։

10,000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 25000 ղրշ. եղողները՝ 5 ղրշ.։

25000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 50000 ղրշ. եղողները՝ 10 ղրշ.։

50000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 75000 ղրշ. եղողները՝ 15 ղրշ.։

75000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 100000 ղրշ. եղողները՝ 20 ղրշ.։

100000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 150000 ղրշ. եղողները՝ 30 ղրշ.։

150000 ղրշ.է վեր եղողները՝ 50 ղրշ.։

Փոխառութեան և կամ պարտուց ճանաչման վերաբերող պայմանագրութիւնները համեմատական տուրքի ենթակայ են։

20.— Վարձակալութեան պայմանագրութիւններէն՝

Պայմանաժամու տեւողութեան համաձայն վարձքի գումարն ընդամէնը մինչև 2000 ղրշ. եղողները՝ 1 ղրշ.։

2000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 5000 ղրշ. եղողները՝ 2 ղրշ.։

5000 ղրշ էն վեր՝ մինչև 10000 ղրշ. եղողները՝ 3 ղրշ.։

10000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 25000 ղրշ. եղողները՝ 5 ղրշ.։

25000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 50000 ղրշ. եղողները՝ 10 ղրշ.։

50000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 75000 ղրշ. եղողները՝ 15 ղրշ.։

75000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 100000 ղրշ. եղողները՝ 20 ղրշ.։

100000 ղրշ.էն վեր՝ մինչև 150000 ղրշ. եղողները՝ 30 ղրշ.։

150000 ղրշ.էն վեր եղողները՝ 50 ղրշ.։

21. Որոշեալ գումար մը չպարունակող կտակագիրներ՝ 50 ղրշ.։ (Որոշեալ գումար մը պարունակողները համեմատական տուրքի ենթակայ են)։

22. 40,000 ղրշ.էն վեր եղող գումար մը պարունակող երաշխաւորութեան մուրհակները՝ 25 ղրշ.։ (40000 ղրշ. և կամ անկէ նուազ գումարներ պարունակողները համեմատական տուրքի ենթակայ են։

23. Պաշտօնապէս կատարուելիք աճուրդի և նուազուրդի մասնակցողներու կողմէ ցոյց տրուելիք երաշխաւորներէն առնուող առժամեայ մուրհակները՝ 1 ղրշ.։

24. Որոշեալ գումար չպարունակող երաշխաւորութեան մուրհակները՝ 10 ղրշ.։

Ասոնցմէ անձնական երաշխաւորութեան մուրհակներն ու 500 ղրշ. և

կամ անկէ վար ամսաթոշակ ունեցող պաշտօնեաներէ առնուելիք երաշխաւորութեան գրերը՝ 1 ղրշ.։

25. Դրամի համար գրաւառուին կողմէ տրուած մուրհակը՝ մէկ ղրշ.։

26. Դրամի գրուած և կամ գրաւուած ապրանքին՝ երրորդ անձի մը փոխանցուելու ատեն առնուելիք մուրհակը և ցուցագիրները՝ 2 ղրշ.։

27. Անուանատուի մուրհակները՝ 20 ղրշ.։

28. Փոխանակագիրներ և տեսօրին վճարելի «բոլիցա»ներ, և ոլթռէթները՝ 20 փր.։

29. Վարկագիրներէն մինչև 10 հազար ղրշ. եղողները՝ 5 ղրշ., 10 հազար ղրշ.էն վեր մինչև 50000 ղրշ. եղողները՝ 10 ղրշ ։ 50000 ղրշ.էն վեր եղողները՝ 20 ղրշ.։

30. «Տէբօզիթօ»ի, խմուխտալէրներն ու տեսօրին վճարելի ու տոկոս չբերող մնաւկի պօնօներէն՝

Մինչև 190 ղրշի գումար մը պարունակողները՝ 10 փարա։

Հարիւր ղրշ.էն վեր՝ մինչև 500 ղրշ.ի գումար մը պարունակողները 20 փարա։

Հինգ հարիւր ղրշ.էն վեր մինչև հազար ղրշ.ի գումար մը պարունակողները՝ 1 ղրշ.։

Հինգ հարիւր ղրշ.էն աւելի գումար մը պարունակողները, ինչպէս նաև որոշեալ գումար մը չպարունակող «տէբօզիթօ»ի խմուխտալէրները՝ 3 ղրշ.։

31. Վաճառականներու, արհեստաւորներու, դրամատէրներու և լումայափոխներու կողմէ տրուած իրր ոչ ընկալագիր և կամ անդորրագիր, այլ պարզ հաշուեցոյցերն և վճարագիրերը, 5 փարա։

32. Ընթացիկ հաշիւ պարունակող թուղթերը՝ 20 փարա։

33. Ընթացիկ հաշիւի տետրակները՝ 20 փարա։

34. Բաժնեթուղթերու տէրերուն անուններն և այդ բաժնեթուղթերուն փոխանցումն ու գնումը պարունակող տետրակներուն իւրաքանչիւր էջը 10 փարա։

35. Դամպլայի և կամ ամէն կարգի արժեթուղթերու, պարտաթուղթերու և բաժնեթուղթերու նման և կամ վաճառման պօրտրօները՝ 20 փր.։

36. Արժեթուղթերու, բաժնեթուղթերու և պարտաթուղթերու կտրօններուն թիւի պօրտրօները՝ 20 փարա։

37. Սակարանի միջնորդներու կողմէ պատրաստուած գնի ցուցակները՝ 2 փարա։

38. Բոնէմաններ և փոխադրութեան թուղթեր (լէթռը տը վուա-

թիւը), իւրաքանչիւր օրինակը՝ 1 ղրշ.։

39. Կառապաններու. էմանէթճիներու և նմանօրինակ փոխադրիչներու կողմէ տրուած և իրենց փոխադրելիք դրամին և ապրանքին իրենց յանձնուիլը ծանուցանող տոմսերն և մուրհակները՝ 20 փարա։

40. Երկաթուղւոյ բեռնագիրները՝ 1 ղրշ.։

41. Ապրանքներու առաքման և կամ յանձնման օրտինօները՝ 10 փարա։

42. Ուղեւորներու և ուղեւորներու յատուկ կահ կարասեաց փոխադրութեան վարձքի տոմսերէն՝

Մինչև հարիւր ղրշ. եղողները՝ 10 փարայ և 100 ղրշ.էն վեր եղողները՝ 20 փարա։

43. Վարձագիրները՝ 2 ղրշ ։

44. Ըստ օրինի մաքսային վարչութեանց տրուիլը պարտաւորիչ եղող այդ վարչութեանց մէջ մնալիք և վերադարձուելիք վաւերացուած մանիֆէսթօներու օրինակները՝ 3 ղրշ.։

45. Գործակալութեանց և կամ անոնց ներկայացուցիչներուն միջոցաւ շոգենաւներէն մաս առ մաս մաքսատուն տարուող ապրանքներու ցուցակը՝ 10 փարա։

46. Մաքսային մթերանոցները չմտցուած ապրանքներու համար՝ գործակալութեանց և կամ անոնց ներկայացուցիչներու կողմէ ապրանքի տէրերուն տրուած ցուցակներէն՝ 1 ղրշ.։

47. Ծովային դէպքերու տեղեկագիրները՝ (Բրովա տի ֆօրթունա)3ղրշ.։

48. Ապահովագրութեանց համար պատրաստուած առժամեայ յայտագիրները՝ 20 փարա։

49. 16րդ և 17րդ թիւերուն մէջ յիշուածներէն զատ՝ ապահովագրական «ավընան»ները՝ 20 փարա։

50. Ապահովագրութեանց մասին պատրաստուած իրաւախոհութեան գրերը՝ 5 ղրշ.։

51. Փորձագէտներու և իրաւարարներու տեղեկագիրները՝ ապահովագրութեանց մասին,— մինչև հարիւր ոսկի վնասուց հատուցման համար 5 ղրշ. 100 ոսկիէն վեր՝ մինչև 500 ոսկի որոշուած վնասուց հատուցման համար՝ 20 ղրշ.։

52. Ցասս Կայս. Դահոյից մատուցուելիք աղերսագիրները՝ 3 ղրշ.։

53. Պետական պաշտօնատուններու տրուող աղերսագիրներ, թագրիրներ, թէզքերէներ, ծրագիրներ, յիշատակագիրներ, միւզէքքերէներ, յայտագիրներ և ծանուցագիրներ՝ 1 ղրշ.։

54. Պետական պաշտօնեաներու կողմէ տրուելիք արձակուրդի, պաշտօն փոխադրուելու և հանգստեան կոչուելու խնդրագիրները, ինչպէս նաև հրաժարագրերը՝ 1 ղրշ.։

55. Գրաւման խնդրագիրները՝ 2 ղրշ.։

56. Գրաւոր փոխանորդագիրներէ և արձանագրուած բերանացի փոխանորդագիրներէ՝ մասնաւորները 10 ղրշ., ընդհանուրները 20 ղրշ.։

57. Հուգուգի և առևտրական գործերու համար դատարաններու և ժողովներու կողմէ տրուած կոչնագիրները՝ 1 ղրշ.։

58. Շէրիի դատարաններու կոչնագիրները՝ 1 ղրշ.։

59. Բրօթէսթօները, ազդարարագիրները, և պատասխանագիրներն ու անոնց պատճէնները՝ 3 ղրշ.։

60. Կալուածներու արժէքին, կամ վարձքի գումարին և կամ տուրքերուն գնահատման կամ բարեփոխման համար ըլլալիք դիմումներու վրայ՝ գնահատիչներու կողմէ տրուելիք տեղեկագիրները՝ 5 ղրշ.։

61. Գիրերու և կնիքներու քննութեան և կամ վէճի առարկայ եղած իրաց քննութեան նկատմամբ՝ դատարանի կողմէ տրուող որոշմնագիրները, ժիւժ քօմիսէրներու տալիք տեղեկագիրները, բոլոր փորձագէտներու տեղեկագիրները. և անոնց երկու կողմին ուղղուելիք պատճէնները՝ 3 ղրշ.։

62 Իրաւարարներու, համաձայնութեան գիրեր, և միւմէյյիզի տեղեկագիրներ, գոնգորտաթօներ և դատարան ցոյց տրուելիք հաշուեկշիռները՝ 20 ղրշ.։

63. Պետական Խորհրդոյ, և առհասարակ բոլոր դատարաններու և ժողովներու և պաշտօնական մարմիններու կողմէ տրուած, որոշեալ գումար մը չպարունակող և անհատներու վերաբերող մազպաթաները, վճռագրերը, հէօճճէթներն և որոշմնագրերը, նաև որոշեալ գումար մը չպարունակող իրաւարարական վճռագրերը՝ 10 ղրշ.։ (Որոշեալ գումար մը պարունակողները համեմատական տուրքի ենթակայ են)։

64. 40.000 ղրշ.է վեր գումար մը պարունակող և առարկութեան մը ջնջումի մը և կամ ուրիշ օրինական պատճառի մը հետեւանօք՝ միեւնոյն դատարանէն կրկին անգամ տրուելիք վճռագրերն ու հէօճճէթները՝ 10 ղրշ.։ 40,000 ղրշ. և անկէ վար գումար մը պարունակողները՝ 11րդ յօդուածին մէջ որոշեալ համեմատական տուրքին կէսին ենթակայ են։

65. Գիւղերու Ծերոց ժողովներու կողմէ տրուած և որոշեալ գումար մը չպարունակող և անհատներու վերաբերեալ մազպաթաները՝ 1 ղրշ.։ (Որոշեալ գումար մը պարունակողները համեմատական տուրքի ենթակայ են)։

66. Հանգստեան և անպաշտօն վիճակի թոշակի սնտուկներու կողմէ՝

բոլոր հանգստեան կոչուածներու, անպաշտօն վիճակի մէջ գտնուողներու որբերուն և այրիներուն 500 ղրշ.էն աւելի ամսաթոշակ մը յատկացուելու առթիւ տրուած վերջնական որոշումը պարունակող մազպաթաները՝ 10 ղրշ.։

67. Անշարժ կալուածներէն զատ, 2000 ղրշ.է աւելի չեղող ժառանգութեանց՝ որբերու վերաբերեալ կտակի հէօճէթները՝ 1 ղրշ.

68. Կենսաթոշակի հէօճէթները՝ 1 ղրշ.։

69. Անհատներու դիմումին վրայ՝ պաշտօնապէս տրուող իլմուխապէրներն ու ուրիշ վկայագրերը, վաւերագրերն և յայտագրերը՝ 2 ղրշ.։

70. Հաշուական փոխանցում տետրակներու և անպարտութեան մազպաթաներու՝ հրաժարեալ պաշտօնեաներուն, և հաշուակալութեանց դիւանի վճռագրերու, պատասխանատու հաշուակալներուն տրուելիք օրինակները՝ 5 ղրշ.։

71. Անհատներու կողմէ՝ պետական պաշտօնատուններու տրուող ամէն կարգի վկայագրերն ու վաւերագրերը՝ 2 ղրշ.։

72. Երկրագործական պանքայէն փոխառութիւն ընողներուն՝ իրենց տեղերէն տրուող իլմուխապէրները՝ 1 ղրշ.։

73. Պետական Րիւշտիէ վարժարաններու և այս աստիճանին վրայ գտնուող ուրիշ վարժարաններու վկայագրերը՝ 5 ղր.։ Պետական Իտատիէ վարժարաններու և այս աստիճանին վրայ գտնուող ուրիշ վարժարաններու վկայագրերը՝ 10 ղրշ.։ Պետական բարձրագոյն և այս աստիճանին վրայ գտնուող ուրիշ վարժարաններու վկայագրերը՝ 20 ղրշ.։

74. Մասնաւոր գործերու համար՝ պետական պաշտօնատուններու քաշուած հեռագրերու կնքուած և կամ ստորագրուած օրինակը՝ 1 ղրշ.։

75. Օսմանիյէ Թէզքէրէսին՝ 1 ղրշ.։

76. Ամէն կարգի ապրանքներու՝ արտադրութեան և ժամանման տեղերու վկայագիրները՝ 3 ղրշ.։

77 Օսմ. երկիրներէ արտածուող և կամ ներքին մասին մէջ՝ մէկ տեղէն միւսը փոխադրուող ապրանքներու համար մաքսային վարչութիւններու կողմէ տրուելիք Թէզքէրէներուն և կամ վկայագիրներուն վրայ՝ այդ ապրանքներու ժամանման մասին տրուելիք ընթերագրերէն կամ բացատրողագրերէն և կամ անոնց տեղը բռնող թուղթերէն՝

100 ղրշ. և կամ աւելի նուազ երաշխաւորութեան դրամ առնուած ապրանքներու վերաբերողները՝ 10 ղրշ.։

100 ղրշ.է աւելի երաշխաւորութեան գումար առնուած ապրանքներու վերաբերողները՝ 3 ղրշ.։ Այդ ընթերագրերն ու բացատրողագրերը մէկէ աւելի եղած առեններին, դրոշմատուրքը միայն առաջինէն կը գանձուի։

78. Մաքսային վարչութեանց կողմէ տրուող դրան ցուցակները (գաֆիւ բուսուլասը)՝ 10 փր.։

79. Թոշակաւոր գատաւորներու կողմէ տրուած ամուսնութեանց արտօնագիրները՝ 10 ղրշ.։

80. Անթոշակ դատաւորներու կողմէ տրուած ամուսնութեանց արտօնագիրները՝ 1 ղրշ.։

81. Ոչ իսլամ հասարակութեանց մէջ ամուսնութեանց յատուկ իլմուխապէրները՝ 10 ղրշ.։

82. Ընտանի անասուններու վաճառման առեն՝ ի հարկին գնորդին ինքնութիւնը ճշդելու համար իմամներու, մուխթարներու և ուրիշ պաշտօնեաներու կողմէ տրուած թուղթերը՝ 10 փր.։

83. Պետական պաշտօնատարներու կողմէ անհատներու ուղղուելիք թուղթերու ուղղուիլն և յանձնուիլը ցուցնող իլմուխապէրները՝ 20 փարա։

84. Պետական պաշտօնատաներու կողմէ անհատներու ուղղուելիք ամէն կարգի ծանուցագիրները՝ 10 փարա։

85. Ստացուիլը կամ հատուցուիլը յայտնող ամէն կարգի թուղթերէ՝

Մինչև 100 ղրշ.ի գումար մը պարունակողները՝ 10 փարա։ 100 ղրշ էն վեր գումար մը պարունակողներն և որոշեալ գումար մը չպարունակողները՝ 20 փարա։ Անհատներու կողմէ որոշեալ գումար մը պարունակող և պետական պաշտօնատանց տրուող ստացագիրները կամ անդորրագրերն համեմատական տուրքի ենթակայ են։

86. Վճռագրով տրուած վճիռին վրայ գանձուած գումարներու համար՝ Գործադիր ճիւղերուն տրուած ստացագիրները՝

Մինչև 100 ղրշ.ի գումար մը պարունակողները՝ 10 փարա։ 100 ղրշ.է վեր՝ 20 փարա։

87. Թղթատարական և հեռագրական վարձքերու համար տրուած ստացագիրները՝ 10 փարա։

88. Կորսուած աւանդներու փոխարէն՝ անոնց տէրերուն հատուցուած վնասուց գումարներու ստացագիրներէ՝

Մինչև 100 ղրշ.ի գումար մը պարունակողները՝ 10 փարա։

100 ղր.էն վեր գումար մը պարունակողները՝ 20 փարա։

89. Պետական պաշտօնատուններու կողմէ անհատներու տրուող «հէվալէ»ներու ստացուիլը յայտնող ընկալագիրները՝ 20 փարա։

90. Ամէն կարգի լրագիրներու և պարբերական թերթերու բաժանորդագրութեան ընկալագիրները՝

Մինչև 100 ղրշ.ի գումար մը պարունակողները՝ 10 փարա։

100 ղրշ.է վեր գումար մը պարունակողները 20 փարա։

91. Անհատներու կողմէ թուղթի, լաթի և ուրիշ նիւթերու վրայ պատրաստուած և ցրուած տպեալ կամ ոչ-տպեալ ծանուցումները, յայտագիրները, բացատրողական ծանուցումները, ծանուցում պարունակող «քաթալոկ»ները, բաց նամակներ (սիրքիւլէր)՝ 2 փարա։

92. Պետական պաշտօնատանց կողմէ՝ յօգուտ անհատներու կախուող ծանուցումները՝ 5 փարա։

93. Անհատներու կողմէ, թուղթի կամ խաւաքարտի վրայ պատրաստելով, հանրային վայրերու մէջ կախուող, փակցուող և կամ ո և է ձեւով ի ցոյց դրուող ազդերը՝ 5 փարա։

Առանձինն անհատներու կողմէ այս և այլ առարկաներու մասին պատրաստելով միեւնոյն թուղթի կամ խաւաքարտի վրայ գրուած, և այս թիւին մէջ յիշուած ծանուցումներու ամէն մէկուն համար՝ պէտք է առանձինն դրոշմատուրք հատուցանել։

94. Անհատներու կողմէ՝ թուղթէ և խաւաքարտէ զատ՝ տարբեր նիւթերու վրայ պատրաստելով, հանրային վայրերու մէջ կախուած, փակցուած և կամ ո և է ձեւով ի ցոյց դրուած ծանուցումներէն.

Մէկ քառակուսի մեթրի կէսին չափ և կամ աւելի նուազ տարածութիւն ունեցողները՝ տարեկան 20 փարա։

Մէկ քառակուսի մեթրին կէսէն աւելի մինչև մէկ քառակուսի մեթրի տարածութիւն ունեցողները՝ տարեկան 1 ղրշ.։

Մէկ քառակուսի մեթրէ աւելի եղողներու իւրաքանչիւր քառակուսի մեթրին և տարբաժանումներուն համար՝ տարեկան 5 ղրշ.։

95. Ամէն կարգի հաշիւներ պարունակող հաւաքածոներէ՝

Մինչև 200 էջ պարունակողները՝ 1 ղրշ.։

200է աւելի մինչև 500 էջ պարունակողները՝ 2 ղրշ.։

500 է աւելի էջ պարունակողները՝ 5 ղրշ.։

96. Ուղղակի անհատներու կողմէ, և կամ յօգուտ անհատներու՝ պետական պաշտօնատանց կողմէ ամէն կարգի լրագիրներու և պարբերականներու մէջ հրատարակել տրուող ծանուցումներու բուն պատճէններէն՝

Մէկ անգամ տպուելիք ազդին համար՝ 1 ղրշ.։

Երկու անգամէն մինչև տասն անգամ տպուելիք ծանուցումներու համար՝ 2 ղրշ.։

Տասն անգամէն մինչև քսան անգամ տպուելիք ծանուցումներու համար՝ 3 ղրշ.։

Քսանըմէկ անգամէ մինչև յիսուն անգամ տպուելիք ծանուցումներու համար՝ 5 ղրշ.։

Յիսունէն աւելի եղողներու համար՝ 20 ղրշ.։

Կրկնուելիք ծանուցումները՝ առաջին ծանուցման թուականէն հաշուելով մինչև մէկ տարուան մէջ պէտք է որ տպուած ըլլան։

Կրկնուած ծանուցումներու բնագրին մանրամասնութեանց մէջ ըլլալիք փոփոխութիւններէն աւելի դրոշմատուրք առնելու պէտք չկայ։

97. Ոչ-պարբերական թերթերու մէջ հրատարակել տրուող ծանուցումներուն պատճէնը՝ 1 ղրշ.։

98. 5 ղրշ. և կամ անկէ աւելի որոշեալ և կամ համեմատական դրոշմատուրքի ենթակայ եղող թուղթերու՝ պետական պաշտօնատան ցոյց տրուելիք համառօտութիւնները, պատճէնները և թարգմանութիւնները՝ 5 ղրշ.։

5 ղրշ.էն վար դրոշմատուրքի ենթակայ եղող թուղթերու՝ պետական պաշտօնատանց ցոյց տրուած համառօտութեան և պատճէնին թարգմանութիւններէն՝ անոնց բնագիրներուն ենթակայ եղող դրոշմատուրքը կը գանձուի։

99. Անհատներու կողմէ եղած դիմումներու վրայ՝ պաշտօնական արձանագրութեանց և որոշմանց անհատներու տրուելիք համառօտութիւնն ու պատճէնները՝ 5 ղրշ.։

100. Ամէն կարգի շինութեանց վերաբերեալ և անհատներու կողմէ պետական պաշտօնատանց տրուելիք նկարներու, յատակագիծերու և քարտէսներու իւրաքանչիւրը՝ 3 ղրշ.։

101. Ամէն կարգի շինութեանց վերաբերող և պետական պաշտօնատանց կողմէ հայթայթիչներու տրուելիք նկարներու, յատակագիծերու, քարտէսներու և շինուածացոյցերու իւրաքանչիւրը՝ 3 ղրշ.։

102. Պաշտօնեաներու կենսագրական թուղթերը՝ (թէրճմէի հալ վարագասը) 5 ղրշ.։

Կենսագրական թուղթերու կցուելիք հաստատողական թուղթերու պատճէնները՝ եթէ մէկ թուղթի վրայ գրուած են՝ մէկ պատճէն նկատուելով, 5 ղրշ ի հաստատուն տուրքի ենթակայ են։

103. Աճուրդի և նուազուրդի թուղթերու վրայ տրուելիք վերջնական որոշումներէն՝

Մինչև 1,000 ղրշ.ի գումար մը ցոյց տուողներ՝ 1 ղրշ.։

1,000 ղրշ.է աւելի գումար մը ցոյց տուողները՝ 3 ղրշ.։

104. Վարձակալներու (միւլթէզիմ) յանձնուած վարձակալութեան «զապթնամէ»ները՝ 2 ղրշ.։

105. Օղիի պատրաստութեան և գործածուելու համար՝ ողելից ըմպելի պատրաստողներու, և գինեպաններու կողմէ գնուած չամիչի, թուզի, արմաւի և նմանօրինակ նախնական նիւթերու արձանագրութեան յատուկ տետրակին մէջ՝ իւրաքանչիւր արձանագրուած քանակութեան համար՝ 2 ղրշ.։

106. Պատրաստուած գինիի և օղիի քանակութեան նկատմամբ՝ չափողչէքի տետրակներու մէջ, նաև վաճառականներու միջև առուծախի առարկայ եղող մթերքի և խաղողի արձանագրութեան յատուկ պաշտօնական տետրակներու մէջ կատարուած իւրաքանչիւր արձանագրութեան համար՝ 2 ղրշ.։

107. Արտասովոր դրոշմի գործողութեան վերաբերող պօլիսօնները՝ 1 ղրշ.։

108. Դրոշմաթուղթ գնողներու դրոշմաթուղթի գնման վերաբերեալ պօլիսօնները՝ 1 ղրշ.։

109. Դրոշմաթուղթի գնման արտօնագիրները՝ 25 ղրշ.։

110. Դրքի, տետրակի և լրագրի հրատարակութեան արտօնագիրները՝ 10 ղրշ.։

111. Ջուրի, կազի ընկերութեանց և նմանօրինակ ընկերութեանց բաժանորդագրական պայմանագրութիւնները՝ 1 ղրշ.։

112. Ջուրի, կազի և թրամվէյի ընկերութեանց և նմանօրինակ ընկերութեանց կողմէ՝ ճամբաներու և խճուղիներու մէջ պեղումներ և նորոգութիւններ կատարելու համար թաղապետական պաշտօնատանց տրուելիք ծանուցագիրները՝ 10 փարա։

113. Թատրոնի, նուագահանդէսի և պարահանդէսի տոմսերէն՝ 20ղրշ.էն մինչև 40 ղրշ. եղողները՝ 1 ղր.։ 40 ղրշ.էն վեր եղողներն ու արժէքը վրան չգրուած տոմսերը՝ 2 ղրշ.։

Յօդ. 10.— Հաստատուն տուրքի սակացոյցին մէջ և ապահարկութեանց գլուխին մէջ չգտնուող և համեմատական տուրքի ենթակայ չեղող ամէն կարգի թուղթերն ու անոնց համառօտութիւնը, պատճէնն ու թարգմանութիւններն երբ պետական պաշտօնատանց ցոյց տրուին, 1 ղրշ.ի հաստատուն տուրքի դրոշմաթուղթ պիտի փակցուի անոնց։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՏՈՒՐՔ

Առաջին մաս.— Տուրքերու սակը

Յօդ. 11.— Հաստատուն տուրքի սակացոյցին, ինչպէս նաև ապահարկութեանց (մուաֆիյէթ exemption) գլուխի մէջ չյիշուած և որոշեալ գումար մը պարունակող բոլոր թուղթերը՝ մուրհակներն ու ծխախոտի և ուրիշ ապրանաց արտածմանց մուրհակները՝ համեմատական տուրքի ենթակայ են՝ իրենց ցոյց տրուած գումարին և նշանակուած թիւերէ գոյանալիք գումարին համեմատութեամբ։ Այս տուրքը հետևեալ կերպով որոշուած է։ 100 ղրշ. և անկէ նուազ եղող գումարներու համար՝ 10 փարա։ 100 ղրշ.է վեր, մինչև 1000 ղրշ.ի գումարներու համար՝ 20 փարա։ 1000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 2000 ղրշ.ի գումարներու համար՝ 40 փարա։ 2000 ղրշ.է մինչև 10,000 ղրշ. իւրաքանչիւր 2,000 ղրշ.ի և կոտորակներուն համար՝ 40 փարա պիտի գանձուի։ 10,000 ղրշ.է վեր՝ մինչև 100,000 ղրշ.։ 100 փարա պիտի գանձուի իւրաքանչիւր 5,000 ղրշ.ին և կոտորակներուն համար։ Իսկ 100,000 ղրշ.է վեր եղող ամէն գումարներու իւրաքանչիւր 10,000 ղրշ.էն կամ կոտորակներէն 5 ղրշ. պիտի գանձուի։

Երկրորդ մաս.— Առևտրական մուրհակներ

Յօդ. 12.— Օտար երկիրներէ և կամ Կայս. երկիրներու այն տեղերէն, ուր ներկայ օրէնքը գործադրութեան չի դրուիր, երբ հրամանի վճարելի և կամ ներկայացնողին վերաբերող մուրհակներ, «մանտաթօներ», ուլթուէլթներ, ինչպէս նաև հաստատ տուրքի սակացոյցին մէջ յիշուածներէն զատ փոխանցելի և առևտրական թուղթեր ու մուրհակներ քաշուին այն տեղերուն վրայ, ուր ներկայ օրէնքը գործադրութեան դրուած է, նման այս վերջին տեղերուն մէջ եղածին, համեմատական տուրքի ենթակայ պիտի ըլլան՝ 11րդ յօդուածին մէջ որոշուած աստիճաններու վրայ։

Առաջին յօդուածին մէջ յիշուած թուղթերն ու մուրհակները՝ երբ օտար երկիրներէ և կամ Կայս. երկիրներու այս օրէնքը չգործադրուող տեղերէն մէկէն միւսին վրայ քաշուին, և շրջաբերութեան դրուին այն տեղերուն մէջ, ուր ներկայ օրէնքը գործադրութեան դրուած է, կէս համեմատական տուրքի պիտի ենթարկուին։

Օտար երկիրներէ և կամ Կայս. երկիրներու ներկայ օրէնքին տրամադրութիւնները չգործադրուող տեղերէ եկող Թուղթերու և մուրհակներու դրոշմատուրքը պիտի հատուցուի այն անձին կողմէ, որ ներկայ օրէնքին տրամադրութիւնները գործադրուող տեղերու մէջ ամէնէն առաջ կը ծախէ զանոնք, կամ կը հատուցանէ, կամ կ՚ընդունի և կամ ուրիշ ո և է եղանակով կը գործածէ։

Յօդ. 13.— Մէկէ աւելի օրինակներով պատրաստուած «բօլիցա»ներու և ուրիշ առևտրական Թուղթերու դրոշմատուրքը՝ շրջաբերութեան հանուած օրինակին վրայ պէտք է գանձել։ Միայն թէ երբ այս օրինակը՝ կորսուած ըլլայ ուրիշ օրինակի մը որուն դրոշմատուրքը հատուցուած է, այլեւս այդ տուրքին չպիտի ենթարկուի։

Յօդ. 14.— Այն «բօլիցա»ները, որոնց դրոշմատուրքը չէ հատուցուած և կամ իրենց վրայ փակցուած դրոշմաթուղթերը՝ օրինական բացատրութեանց համաձայն չեն գրուած և ջնջուած, Կայս. Առևտրական Օրինագրքին 76րդ և 78րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած հաստատուն երաշխաւորութեան առանձնաշնորհումէն չեն կրնար օգտուիլ։ Այսպէս, փոխանցողները (ճիրօ ընող) երաշխաւորութենէ զերծ մնալով, եթէ «բօլիցա»ն չընդունուի անո՛ր կողմէ, որուն քաշուած է ան, այն ատեն զայն կրողն անոր փոխարժէքը մի՛ միայն «բօլիցա»ն քաշողէն, իսկ եթէ ընդունուի՝ այն ատեն թէ՛ քաշողէն և թէ՛ ընդունողէն կրնայ պահանջել, և դատ բանալ անոնց դէմ։ Եւ սակայն, եթէ քաշող անձը՝ կարենայ հաստատել թէ «բօլիցա»ին փոխարժէքը՝ զայն հատուցանել պայման դրուած ատենը պատրաստ կը գտնուէր ընդունողին քով, «բօլիցա»ն կրողը մի՛ միայն ընդունողէն կրնայ պահանջել, և անոր դէմ կրնայ դատ բանալ։

Եթէ «բօլիցա»ին դրոշմատուրքը մասամբ հատուցուած է, այն ատեն վերոյիշեալ առանձնաշնորհը միայն դրոշմատուրքը հատուցուած մասին վերապահուած կ՚ըլլայ։ «Բօլիցա»ներուն մասնաւոր տեսակէն տարբեր դրոշմաթուղթ փակցուիլը յիշեալ առանձնաշնորհին չի վնասեր։ «Բօլիցա»ներուն վերաբերող վերոյիշեալ տրամադրութիւնները՝ ուրիշ առևտրական և կամ փոխանցելի Թուղթերու և մուրհակներու նկատմամբ ալ գործադրելի են։

Երրորդ մաս.— Ապահովագրութիւնները

Յօդ. 15.— Ապահովագրութիւնները դրոշմատուրքի ենթակայ են հետևեալ կերպով.

Առաջին.— Հրդեհի ապահովագրութիւնները.

Երեք ամիսէն աւելի ժամանակի համար կնքուած ապահովագրութիւններէն՝

Ապահովագրուած գումարին իւրաքանչիւր 10,000 ղրշ.ին համար 10 փր.։ Կոտորակները՝ 10,000 ղրշ. պիտի հաշուուին։ Այս տուրքը՝ ապահովագրութեան պայմանաժամուն իւրաքանչիւր տարուան համար պիտի գանձուի։ Տարւոյն կոտորակները՝ մէկ տարի պիտի հաշուուին։ Երեք ամսուան և կամ աւելի նուազ պայմանաժամերու համար կնքուածներէն՝ ապահովագրուած գումարին իւրաքանչիւր 10,000 ղրշ.ին համար 5 փարա։ Կոտորակները՝ 10,000 ղրշ. պիտի հաշուուին։

Երկրորդ.— Կեանքի ապահովագրութիւններն և անձնական արկածի ապահովագրութիւնները. իբր ապահովագրութեան վարձք մինչև ապահովագրութեան վերջանալը վճարուելիք իւրաքանչիւր 100 ղրշ.ին համար՝ 20 փր.։ Կոտորակները 100 ղրշ. պիտի հաշուուին։

Երրորդ.— Ցամաքային և ծովային փոխադրութեանց ապահովագրութիւնները, և միւս բոլոր ապահովագրութիւնները իբր ապահովագրութեան վարձք հատուցուելիք իւրաքանչիւր 50 ղրշ.ին համար՝ 10 փարա։ Կոտորակները 50 ղրշ. պիտի հաշուուին։

Յօդ. 16.— Հրդեհի ապահովագրութեան վերաբերեալ դրոշմատուրքը կը հատուցուի ապահովագրական պայմանագրութիւններու, և ապահովագրութեան նորոգուելու և երկարաձգուելու պարագային տրուելիք յայտագիրներու կամ ստացագիրներու և ասոնց տեղը բռնող ուրիշ Թուղթերու և մուրհակներու վրայ։ Ապահովագրուած գումարին յաւելումը յայտնող «ավընան»ներն և ուրիշ Թուղթեր ու մուրհակներ՝ յաւելեալ քանակին համեմատութեամբ ենթակայ են տուրքի։ Ապահովագրուած գումարին քանակութիւնն եթէ այս յօդուածին մէջ յիշուած Թուղթերով և մուրհակներով չորոշուի, ատոնց մէջ գրուած ապահովագրութեան վարձքը իւրաքանչիւր 5 փարան իբր 100 ղրշ. ապահովագրուած պիտի նկատուի։ Եթէ այս ապահովագրութեան պայմանաժամը այս Թուղթերուն և մուրհակներուն մէջ չյայտնուի, այդ պայմանաժամը մէկ տարի պիտի նկատուի։

Յօդ. 17.— 15րդ յօդուածին երկրորդ և երրորդ հատուածներուն մէջ յիշուած ապահովագրութիւններու ենթակայ եղած դրոշմատուրքը պիտի հատուցուի՝ ապահովագրութեան վարձքին հատուցման առթիւ տրուող ստացագրերու և կամ ստացման ընթերագիրը կրող ապահովագրական պայմանագրութիւններու և ապահովագրութեան նորոգման կամ երկարաձգման պարագային տրուելիք «ավընան»ներու և յայտագրերու, ինչպէս նաև ատոնց տեղը բռնող Թուղթերու, մուրհակներու, ևն. վրայ։

Յօդ. 18.— Եթէ ապահովագրութեան պայմանագրութիւնները մէկ քանի օրինակ պատրաստուին, դրոշմատուրքը միայն ապահովագրել տուող կողմին տրուելիք օրինակէն պէտք է գանձել. իսկ միւս օրինակներուն վրայ պէտք է գրել թէ յիշեալ պայմանագրութիւններուն ենթակայ եղած տուր-

քը՝ Ներկայ օրէնքին տրամադրութեան համաձայն յիշեալ օրինակին վրայ գանձուած է։

Յօդ. 19.— 16րդ և 17րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած թուղթերու ու մուրհակներու տեսակէն եղող օտար երկիրներու և կամ Կայս. երկիրներու՝ այս օրէնքը չգործադրուող տեղերու մէջ պատրաստուելով Ներկայ օրէնքին տրամադրութիւնները գործադրուող տեղերու մէջ գործածուելիք բոլոր թուղթերն ու մուրհակները՝ 15րդ յօդուածին մէջ յիշուած տուրքին ենթակայ պիտի ըլլան։ Բոլոր փոխադրիչ ընկերութիւններու և ուրիշ փոխադրիչներու կողմէ տրուելիք քօնէսմանները ու փոխադրութեան թուղթերը՝ եթէ ապահովագրութիւն մ'ալ պարունակեն, այս ապահովագրութեան համար գանձուելիք դրոշմատուրքը պիտի գանձուի նաև այդ թուղթերէն, համաձայն 17 և 18րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած եղանակին և պայմաններուն։

Յօդ. 20.— Ամէն կարգի ապահովագրական ընկերութիւններ երբ դիմում ընեն, պիտի կրնան դրոշմի տուրքը հաստատել այն արձանագրութիւններուն վրայ՝ զորս պիտի կատարեն Օսմ. Հանրային Պարտուց Թողեաթ հասոյթներու Կեդր. Վարչութեան կողմէ վաւերացուած մասնաւոր տետրակի մը մէջ։ Այս տետրակին մէջ պիտի արձանագրուին բոլոր ապահովագրութիւնները՝ ուղղակի կերպով կամ գործակալներու թէ՛ միջնորդներու միջոցաւ կատարուած նաև պիտի արձանագրուին ապահովագրութեանց երկարաձգումը. ապահովագրուած դրամագլուխը։ Այս արձանագրութեանց համաձայն առնուելիք դրոշմատուրքը ամսուն վերջը պիտի գանձուի Հանր. Պարտուց Վարչութեան պաշտօնեաներու կողմէ, և այս պարագան պիտի յիշատակուի տետրակին մէջ։

Չորրորդ մաս. — Բաժնի վրայ հիմնուած ընկերութիւններու բաժնեթուղթերը, պարտաթուղթերը եւ օտար փոխառութեանց արժեթուղթերը.

Յօդ. 21.— Կայս. Ֆէրմանով հաստատուած ամէն կարգի ընկերութիւններու առժամեայ արժեթուղթերն ու վերջնական բաժնեթուղթերը՝ իւրաքանչիւր 100 ղրշ.ին 20 փր.ի դրոշմատուրքի ենթակայ պիտի ըլլան, որ մէկ անգամ պիտի հաստատուի արժեթուղթերուն անուանական արժէքին վրայ։ 100 ղրշ ին կոտորակները 100 ղրշ. պիտի համարուին։ Յառաջիկային հաստատուելիք այս կարգի ընկերութիւնները ո և է կերպով գերծ պիտի մնան այս տուրքէն։

Յօդ. 22.—21րդ յօդուածին մէջ յիշուած ընկերութիւններու կողմէ

հրապարակ հանուած առժամեայ արժեթուղթերն ու վերջնական պարտաթուղթերը նմանապէս մէկ անգամուան համար իւրաքանչիւր 100 ղրշ.ին և կամ անոր կոտորակներուն համար 10 փր.ի տուրք մը պիտի հաստատեն, այդ արժեթուղթերուն անուանական արժէքին վրայ։

Յօդ. 23.—21րդ յօդուածին մէջ յիշուած ընկերութեանց տեւողութիւնն երբ երկարաձգուի, դարձեալ բաժնեթուղթերուն վրայ, 21րդ յօդուածով որոշուած դրոշմատուրքը պիտի գանձուի՝ այդ տեւողութեան որոշուած օրէն սկսելով մինչև երեք ամիս ետքը։ Եւ եթէ, ընկերութեան տեւողութեան նախապէս որոշուած պայմանաժամն ատարտելու առէն առկաւին ամորթի չեղած պարտաթուղթեր գտնուին նաև այդ թուականէն սկսեալ մինչև երեք ամսուան պայմանաժամու մը միջոցին, 22րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած դրոշմատուրքը պիտի գանձուի։

Յօդ. 24.—21րդ յօդուածին մէջ յիշուածին մէջ յիշուած ընկերութիւններու դրամագլուխին յաւելման պարագային, դրոշմատուրքը պիտի գանձուի այդ դրամագլուխին աւելցուած մասին վրայ, համաձայն 21րդ և 22րդ յօդուածներուն։ Այն պարագային որ դրամատուրքի ենթակայ ընկերութեան մը դրամագլուխը յաւելում կրէ՝ այդ ընկերութեան՝ դրոշմատուրքի ենթակայ չեղող ընկերութեան մը հետ միանալովը, դրոշմատուրքը պիտի գանձուի դարձեալ այդ դրամագլուխին վրայ աւելցուած մասէն։

Յօդ. 22. -21րդ և 22րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած բաժնեթուղթերն ու պարտաթուղթերը չպիտի կրնան շրջաբերութեան հանուիլ՝ մինչև որ դրոշմատուրքը հաստատուած չըլլայ։ Այն պարագային որ բստ օրինի դրոշմուած առժամեայ բաժնեթուղթեր և պարտաթուղթեր ներկայացուին, և կամ, եթէ դրոշմատուրքն այլապէս հաստատուած է, այդ բաժնեթուղթերուն վերջնականները պիտի դրոշմուին՝ առանց նոր տուրքի մը հաստատման։ Արդէն գոյութիւն ունեցող բաժնեթուղթերու և պարտաթուղթերու փոխանակութեամբ՝ բաժնեթուղթեր և պարտաթուղթեր հրապարակ հանուելու պարագային, եթէ անոնց տոկոսին կամ պայմանաժամու շրջաններուն վրայ ո և է փոփոխութիւն մը եղած չէ, նոր բաժնեթուղթերու և պարտաթուղթերու դրոշմուելու գործողութիւնը ձրիաբար պիտի կատարուի, երբ հին բաժնեթուղթերն ու պարտաթուղթերը ներկայացուին։

Յօդ. 26.— Թուրքիոյ մէջ առեւտուրի առարկայ եղող բոլոր օտար փոխառութեանց արժեթուղթերը, բաժնեթուղթերն ու պարտաթուղթերը՝ իրենց անուանական արժէքին համաձայն հաշուուած իւրաքանչիւր 100 ղրշ.ին 10 փր.ի դրոշմատուրքի մը ենթակայ պիտի ըլլան, որ պիտի հաստատուի մէկ անգամ միայն։ Կոտորակները 100 ղրշ. պիտի համարուին միմիայն, Այն պարագային որ անուանական արժէքը ցոյց տրուած չըլլայ, դրոշմա-

տուրքը պիտի գանձուի իրական արժէքին համաձայն, այսինքն՝ հրապարակի գնին վրայ։ Այս տուրքը կիսովին պիտի հատուցուի վաճառողին, և կիսովին գնորդին կողմէ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՊԱՀԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Մուաֆաք, exemption)

Յօդ. 27.— Յետագայ մուրհակները, թղթերն ու ծանուցումները դրոշմատուրքէ զերծ պիտի մնան. —

1. Պետական պաշտօնատանց միջև կատարուող գործողութեանց վերաբերող պաշտօնական բոլոր թուղթերը։

2. Պետական պաշտօնատանց կողմէ կնքուած փոխառութեանց պայմանագրութիւնները։

3. Կայս. կառավարութեան կողմէ հրապարակ հանուած փոխառութեան պարտաթուղթերու վերաբերող ստորագրութեան տոմսերը։

4. Անհատներու վերաբերող գործողութեանց մասին տրուած թուղթերը. «տէրքէնար»ները (ծանօթագրութիւն) ընդօրինակութիւնները՝ որոնց պէտքը կը տեսնուի պետական պաշտօնատանց կողմէ։

5. Օտար երկիրներու և կամ Թուրքիոյ՝ ներկայ կանոնագիրը չգործադրուող տեղերուն մէջ պատրաստուած և ուղղակի պետական պաշտօնատանց անուան և հաշւոյն քաշուելիք «բօլիցա»ներն և ուրիշ առևտրական թուղթեր և մուրհակներ։

6. Երկրագործական պանքայէն փոխ առնուած գումարներու վերաբերող մուրհակներու վրայ գրուած երաշխաւորութեան, փոխանորդութեան և գրաւի ընկալագիրները, ինչպէս նաև նոյն գումարներուն գանձման համար տրուած ստացագիրները։

7. Ապահովութեան Սնտուկին կողմէ՝ ներքին գործողութեանց համար պատրաստուած թուղթերը։

8. Ցանցանքի, եղեռնի կամ ոճիրներու վերաբերող դատական բոլոր գործողութիւններու մասին գրուած թուղթերու բուն պատճէնը, ինչպէս նաև անոնց ընդօրինակութիւնները, որոնց զեկուցումը կը տրամադրէ Օրէնքը, նաև՝ Հաստատուն տուրքերու Սակացոյցին 57րդ և 68րդ թիւերուն մէջ ցոյց տրուածներէն զատ, այն կոչնագիրները, որոնք պետական պաշտօնատանց կողմէ կը ղրկուին։

9. Ը. Գլուխին մէջ յիշուած յիշատակագրերն ու վճռագրերը, որոնք դրոշմատուրքի օրէնքին հակառակ արարքներու կը վերաբերին, նաև զապըթները (տեղեկագիր) և վաւերացուած ընդօրինակները, որոնք յիշուած են Զ. և Է. գլուխներուն մէջ։

10. Երկաթուղիներու կանոնագրութեանց հակառակ արարքներու և երկաթուղիներու վրայ տեղի ունեցող արկածներու վերաբերեալ թուղթերը։

11. Դատերներու և դատարաններու կողմէ հաղորդուած մէխթուբէներն ու անոնց յարակից պատասխանները,

12. Գիւղացիներու տուներու շինութեան վերաբերող մազպաթաներն ու յատակագծերը։

13. Ընտրութեան և անոր նման մազպաթաները։

14. Այլևայլ աստիճանի վրայ գտնուող Իտարէի մէջլիսներու կողմէ տրուած մազպաթաները՝ որոնք կը վաւերացնեն կամ կը մերժեն նախապէս տրուած մազպաթաները, նաև միևնոյն Մարմնոյն կողմէ կրկին անգամ տրուած մազպաթաները։

15. Գիւղերու և թաղերու իմամներու, մուխթարներու, երէցներու և րաբբիններու կողմէ տրուած իլմուխապէրները, ի մասին այնպիսի իրողութեանց, զորս իրենց պաշտօնին բերմամբն իսկ պարտաւոր են ծանուցանելու պետական պաշտօնատանց։

16. Ի նպաստ մզկիթներու և կրօնական ու բարեգործական ամէն կարգի հաստատութեանց պատրաստուած իլմուխապէրները, վկայագիրները, հաստատագիրները, յայտարարագիրները և ծանուցագիրները (իխպար վարագալարը)։

17. Իմամներու, մուխթարներու և ուրիշ պաշտօնեաներու կողմէ՝ միևնոյն նահանգին սահմաններուն մէջ կատարուելիք ճամբորդութեանց համար տրուած իլմուխապէրները։

18. Մէտրէսէներու ուսանողներուն՝ իրենց այդ հաստատութեանց մէջ բնակելուն և իրենց անցագիրներուն ձրիապէս տրուելուն մասին յանձնուած վկայագիրները, նաև յիշեալ ուսանողներուն յանձնուած ուսման վկայագիրները։

19. Վարժարաններու բացման համար տրուած արտօնագիրները, և Նախակրթարաններու և Նախնական վարժապետանոցներու կողմէ տրուած վկայագիրները։

20. Ի նպաստ վարժարաններու և կրօնական բարեգործական հաստատութեանց տրուած ներկայացումներու, նուագահանդէսներու և պարահանդէսներու համար յանձնուած արտօնագիրները։

21. Մինչև 100 ղրշ.ի ամսաթոշակ ստացող անձերու գոյութեան

կամ գտնուած վիճակին մասին տրուած իլմուխապէրներն եւ ուրիշ վկայագրերը, հաստատագիրներն և յայտարարագրերը։

22. Զքաւորներու տրուած ամէն կարգի իլմուխապէրները, և ուրիշ վկայագրեր, հաստատագրեր և յայտագրեր, նաև Պետական պաշտօնատանց կողմէ՝ անհատներու տրուած վճռագրերը։

23. Կարօտ հողագործներու բաշխուած սերմնիքներու վերաբերող եւ բաշխուորութեան ընկալագրերն ու թուղթերը։

24. Պետական պաշտօնատանց կողմէ տուրքերու, պետական ուրիշ հասոյթներու և կամ հանրային շահուն տեսակէտով անհատներու ուղղուած խապարնամէները։ Նաև՝ թղթատարական և հեռագրական վերատեսչութեան կողմէ անհատներու ուղղուած բոլոր խապարնամէները։

25. Անհատներու կողմէ տուրքերու և Պետական շահերու մասին Պետական պաշտօնատանց խրկուած խապարնամէները։

26. Լրատուներու կողմէ տրուած և իրենց լրատուութեան պատճառած ծախքերուն հատուցման յանձնառութիւնը յայտնող մուրհակները։

27. Ստորագրութեանց և կնիքներու վաւերացման և վկայութեան վերաբերող ընթերագրերը։

28. Պաշտօնական աճուրդներու մասնակցիլ ուզող անձերու հարստութեան վիճակը գնահատող և հաստատող թուղթերը։

29 Ներածի հունտերը՝ թուխսի դնելու մասին տրուած արտօնագիրները։

30. Բարի վարուց մազպաթաներն ու վկայագրերը։

31. Առողջապահական իշխանութեանց կողմէ՝ Թուրքիոյ մաքրանոցներէն մեկնող ուղեւորներու տրուած իլմուխապէրները. նաև անասուններու, անասնական նիւթերու և մաքսատան մէջ առողջապահական քննութեան մը ենթարկուելիք նիւթերու մասին՝ մասնաւոր պաշտօնեաներու կողմէ խմբագրուած թուղթերն ու տեղեկագիրները։

32. Պատուաստումի և հանրային իրաւանց առթիւ՝ գիտական քննութեանց մասին տրուած տեղեկագրերը, վկայագրերն և բժշկական բոլոր դեղագիրները։

33. Պանդոկներու և խանճիններու կողմէ՝ ոստիկանութեան յանձնուած ցուցակները։

34. Կալուածներու արժէքին, վարձքի գնոյն և տուրքերու գնահատման և բարեփոխման մասին առանց ո և է տեղ մը դիմում ըլլալու, Պետական պաշտօնատանց պահանջումով պատրաստուած տեղեկագրերն և մազպաթաները։

35. Երաշխաւորներու նիւթական կարողութեան մասին տրուած պաշտօնական վկայագրերն ու հաստատագրերը, ինչպէս նաև անոնց հարստութեան վիճակը ճշդող թուղթերը։

36 Որբերու գոյից վարչութեան կողմէ՝ որբերու տրուած տոկոսի կտրօնները, ինչպէս նաև Շէրիի դատարաններու կողմէ յանձնուած Իտանէ-հէօճէթներուն մէջ գրուած երաշխաւորութիւնները։

37. Որբերու գոյից սնտուկներուն կողմէ տրուած «նաֆագա»յի վերաբերող ընկալագրերը։

38. Գաղթականներու ապահովութեան պայմանաժամերու միջոցին, իրենց ծննդավայրին մէջ ունեցած անշարժ կալուածներուն մասին պատրաստել տալիք փոխանորդագրերը։

39. Պետական հանգստեան թոշակի սնտուկներու կողմէ՝ հանգստեան կոչուած պաշտօնեաներու, այրիներու և որբերու տրուած թուղթերը։

40. Կառավարական հանգստեան թոշակի և անպաշտօն վիճակի սնտուկներու կողմէ հանգստեան կոչուած կամ անպաշտօն վիճակի մէջ գտնուող պաշտօնեաներու, այրիներու և որբերու ամսաթոշակի մը հատուցման մասին տրուած և վերջնական որոշում մը չպարունակող բոլոր մազպաթաները, նաև 500 ղրշ·ի կամ աւելի նուազ ամսաթոշակի մը հատուցման վերջնական որոշումը պարունակող մազպաթաները։

41. Հանգստեան կոչուելու իրաւունք չունեցող կարօտ պաշտօնեաներու և կամ չքաւորութեան մէջ մեռած պաշտօնեաներու ընտանեաց նպաստ շնորհելու մասին տրուած մազպաթաները։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐՔԸ ՀԱՏՈՒՑԱՆԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԸ

Ա. Մաս.— Դրոշմաթուղթեր

Յօդ. 28.—Դրոշմաթուղթերը, որոնց նմոյշները կցուած են ներկայ օրէնքին իբր դրոշմատուրքի հատուցում պիտի գործածուին բոլոր մուրհակներուն, թուղթերուն և ծանուցումներուն համար, բաց ի անոնցմէ, որոնց տուրքի հատուցման մասին տարբեր եղանակ մը արտօնուած է ներկայ օրէնքով։ Դրոշմատուրքի չափին համահաւասար ըլլալու պայմանաւ հարկ եղած ատեն այլ և այլ դրոշմաթուղթեր փակցնել հարկ է։ Հաստատուն տուրքի ենթակայ եղող մուրհակներէ, թուղթերէ, և ծանուցումներէ գանձուելիք տուրքի դրոշմաթուղթեր փակցնելու միջոցով, համեմատական տուրքի ենթակայ եղող մուրհակներէ և թուղթերէ գանձուելիք տուրքը՝ համեմատական տուրքի դրոշմաթուղթեր փակցնելու միջոցաւ պիտի գանձուի։

Յօդ. 29.— Դրոշմաթուղթերը պիտի փակցուին՝ այդ մուրհակներն ու թուղթերը պատրաստուած ատեն, և ներկայ կանոնագրին կցուած օրինակ-

ներուն համաձայն, թուականով և կնիքով, և կամ թուականով և ստորագրութեամբ պիտի ջնջուին. Թուականին և կնիքին և կամ թուականին և ստորագրութեան մէջ մէկ մասը՝ թուղթերուն և մուրհակներուն, և միւս մասը՝ դրոշմաթուղթերուն վրայ պիտի գտնուին. Թուղթերու և մուրհակներու վրայ եթէ մէկէ աւելի դրոշմաթուղթեր փակցուին, իրարմէ անջատաբար պիտի փակցուին, և սակայն երկու դրոշմաթուղթերը մէկ թուականով և մէկ ստորագրութեամբ պիտի կրնան ջնջուիլ. Ընկերութիւններու, դրամատուններու և վաճառատուններու կողմէ պատրաստուելիք թուղթերու ու մուրհակներու վրայ փակցուելիք դրոշմաթուղթերը կրնան ջնջուիլ այդ ընկերութիւններու, դրամատուններու և վաճառատուններու կողմէ գործածուող թուականաւոր կնիքով. Իսկ եթէ այդ կնիքին մէջ միայն անուն կայ, այն ատեն դրոշմաթուղթին վրայ պէտք է գրել նաև թուականն ալ.

Յօդ. 30.— Օտար երկիրներէ և կամ ներկայ օրէնքը չգործադրուող տեղերէ եկող թուղթերու և մուրհակներու վրայ փակցուելիք դրոշմաթուղթերը 6րդ և 12րդ յօդուածներուն համաձայն՝ դրոշմատուրքը հատուցանելու պարտաւոր եղողներու կողմէ պիտի փակցուի և ջնջուի՝ ըստ 29րդ յօդուածի տրամադրութեան.

Երկրորդ մաս.— Արտասովոր դրոշմ

Յօդ. 31.— Ստորև նշանակուած մուրհակներէն առնուելիք դրոշմատուրքը կրնայ հատուցուիլ արտասովոր դրոշմի տուրքով, փոխանակ դրոշմաթուղթերու.

1. Ստացագիրներ և անդորրագրեր.
2. Չէքեր և տեսօրին վճարելի փոխանագրեր.
3. Առեւտրական և սակարանական պօռտռօններ.
4. Ֆաթուռաներ.
5. Հաշուեցուցակներ, հաշուընթացներ և հաշուընթացի տետրակներ.
6. Տէբօզիթօի վկայագրեր և անտուկի պօններ.
7. Ամէն կարգի փոխագրութեանց վերաբերող թուղթեր.
8. Պարահանդէսի, նուագահանդէսի և թատրոնի տոմսեր.
9. Հաստատուն տուրքերու սակացոյցին 49րդ թիւին մէջ յիշուած ապահովագրական ավրնանները.
10. Ամէն կարգի ծանուցումները.
11. Հաստատուն տուրքերու սակացոյցին 34րդ թիւին մէջ յիշուած տետրակները.
12. 1000 ղրշ.է վեր՝ դրոշմատուրքի ենթակայ եղող թուղթերն ու մուրհակները.

Յօդ. 32.— Արտասովոր դրոշմը՝ 2, 5, 10 և 20 փարայի եղած ատեն կարմիր, իսկ 20 փր.էն վեր եղած ատեն կապոյտ գոյնով պիտի ըլլայ. Արտասովոր դրոշմի ենթակայ եղող թուղթերու տուրքը՝ կանխիկ պիտի գանձուի, հարիւրին հինգ զեղչով. Արտասովոր դրոշմի համար ըլլալիք խնդրանքները Հանր. Պարտուց Թօղեալ հասոյթներու Կեդր. Վարչութեան կողմէ ծրի տրուած պօռտռօններու վրայ պիտի գրուին, և հաստատուն տուրքի սակացոյցին 107րդ թիւին համաձայն, դրոշմաթուղթ փակցնելով վարչութեան պիտի յանձնուին.

Յօդ. 33.— Ապահովագրական ընկերութիւններու կողմէ՝ 20րդ յօդուածին մէջ յիշուած պայմաններու սահմանին մէջ հատուցուելիք դրոշմատուրքին հատուցումն ապահովագրական պայմանագրութիւններուն և նմանօրինակ թուղթերու վրայ կը նշանակուի Հանրային Պարտուց Կեդր. Վարչութեան կողմէ տրուած գունաւոր և մասնաւոր դրոշմով մը, որ «Ընկերութեան կողմէ դրոշմատուրքը հատուցուած է» խօսքը կը կրէ. 21րդ և 22րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած և Թուրքիոյ և օտար երկիրներու մէջ հրապարակ հանուած բաժնեթուղթերու և պարտաթուղթերու ենթարկուելիք դրոշմատուրքը արտասովոր դրոշմի միջոցով և կամ Հանր. Պարտուց Կեդր. Վարչութեան կողմէ տրուած հատուցագիրներով պիտի գանձուի, առանց դրոշմաթուղթ փակցնելու. Այն պարագային որ այս տուրքը գանձուի հատուցագիրներու յանձնուելովը, այս գանձումը պիտի ծանուցուի Հանր. Պարտուց Վարչութեան կողմէ՝ Կ. Պոլսոյ թերթերուն մէջ. 26րդ յօդուածին գործադրումով հատուցուելիք տուրքը կրնայ գանձուիլ նաև արտասովոր դրոշմով.

Երրորդ մաս.— Ծանուցումներու մասին մասնաւոր տրամադրութիւններ

Յօդ. 34.— Տարեկան տուրքի ենթակայ չեղող ծանուցումները՝ կամ դրոշմաթուղթ պիտի կրեն և կամ պիտի դրոշմուին Օսմ. Հանր. Պարտուց Թօղեալ հասոյթներու Կեդր. Վարչութեան կողմէ. Դրոշմաթուղթ գործածուելու պարագային, այս վերջինները պիտի փակցուին 29րդ յօդուածին համաձայն, և պիտի ջնջուին կամ նոյն յօդուածին տրամադրութեան համաձայն, և կամ՝ ծանուցման բնագրին՝ դրոշմաթուղթերուն վրայ տպագրուելովը.

Յօդ. 35.— Տարեկան տուրքի ենթակայ եղող ծանուցումները՝ հանրային վայրերու մէջ գրուելէ, կախուելէ, փակցուելէ և կամ ուրիշ ո և է եղանակով ցուցադրուելէ առաջ՝ զանոնք ցուցադրողները Հանր. Պարտուց Վարչութեան դիմում ընելով, որոշեալ տուրքը պիտի հատուցանեն. Ելմտական

տարւոյ վերջանալուն՝ իրենց տեղը վերահաստատուած ազդերն ի ցոյց դնողները պարտաւոր պիտի ըլլան դրոշմատուրքը հիմնական Նոր տարւոյ սկիզբին հատուցանելու։ Տարւոյն կոտորակները ճիշդ մէկ տարի կը հաշուուին։ Այս տուրքը միայն ստացագրի յանձնումով կը գանձուի։ Դրոշմատուրքը հատուցուած այս ազդերուն՝ մէկ տեղէ միւսը փոխադրուելու առեն՝ նոր տուրքի ենթակայ չեն ըլլար, այլ միայն զանոնք ի ցոյց դնողներն այդ մասին տեղեկութիւն պիտի տան Հանր. Պարտուց Վարչութեան։ Եթէ տեղեկութիւն չտան՝ պարտաւոր պիտի ըլլան կրկին անգամ տուրք հատուցանելու։

Յօդ. 36.— Տարեկան տուրքի ենթակայ եղող ազդեր ի ցոյց դնողներու կողմէ՝ տուրքին հատուցումէն առաջ Հանր. Պարտուց Վարչութեան պիտի յանձնեն յայտարարագիր մը՝ որմէ երկու օրինակ պիտի պատրաստուի։ Այս յայտագրին մէջ ցոյց պիտի տրուին նախ՝ ազդին պարունակութիւնն ու ձեւը, և տարածութեան քանի՛ քառակուսի մեդր կամ տեսիմեդր ըլլալը, երկրորդ՝ ազդը ցուցադրողին անունն ու մականունը, արհեստը, նաև բնակելիք տեղը, չորրորդ՝ ազդին ի ցոյց դրուելիք տեղերը։ Այս օրինակներէն մէկը Վարչութեան քով պիտի պահուի, իսկ միւսին վրայ պիտի դրուի հատուցուելիք տուրքին քանակը, «վիզէ» պիտի ըլլայ և ապա ազդը ցուցադրողին պիտի վերադարձուի։

Յօդ. 37.— Տպարանատէրերն ու հրատարակիչները պարտաւոր են առնել և մինչև մէկ տարի պահել թերթերու և պարբերական կամ ոչ պարբերական ամէն կարգի հրատարակութեանց մէջ հրատարակուելիք ծանուցումներու բնագիրը, որուն դրոշմաթուղթը պիտի փակցուի և ջնջուի այդ հրատարակութիւնն ընել տուողին կողմէ։ Գալով կրկնուած ծանուցումներուն, վերջին ծանուցման թուականը պիտի ըլլայ այդ պայմանաժամին սկիզբը։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՊԱՏԺԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՏՈՒԳԱՆՔԻՆ ՈՐՈ՛Ի ՊԱՏԿԱՆԻԼԸ

Յօդ. 38.— Թէ՛ պաշտօնեաներու և թէ՛ անհատներու կողմէ պատրաստուած, այլ ներկայ օրէնքին տրամադրութեան համաձայն դրոշմատուրքին չենթարկուած թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու համար՝ դրոշմատուրքէն զատ՝ ստորև նշանակուած աստիճաններուն համաձայն դրամական տուգանք պիտի գանձուի։

Հասարակ տուրքի ենթակայ եղող թուղթերէ, մուրհակներէ և ծանուցումներէ՝ մինչև 2 փարա եղող տուրքին համար՝ 75 ղրշ.։ 2 փր.էն վեր մինչև 5 փարա եղող տուրքին համար՝ 100 ղրշ.։ 5 փար էն վեր՝ մինչև 10

փարա եղող տուրքին համար՝ 150 ղրշ.։ 10 փր.էն մինչև 20 փարա տուրքին համար՝ 250 ղրուշ։ 20 փր.էն մինչև 1 ղրշ.ի տուրքին համար՝ 300 ղրշ.։ Մէկ ղրուշէն մինչև 2 ղրուշ տուրքին համար՝ 400 ղրուշ։ 2 ղրշ.էն մինչև 5 ղրուշի տուրքին համար՝ 500 ղրուշ։ 5 ղրուշէն մինչև 10 ղրուշի տուրքին համար՝ 600 ղրուշ։ 10 ղրուշէն մինչև 25 ղրուշի տուրքին համար՝ 700 ղրշ.։ 25 ղրշ.էն մինչև 50 ղրշ.ի տուրքին համար՝ 800 ղրշ.։ 50 ղրշ.էն մինչև 100 ղրշ.ի տուրքին համար՝ 900 ղրշ.։ 100 ղրշ.էն վեր տուրքին համար՝ 1000ղրշ.։

Համեմատական տուրքի ենթակայ եղող թուղթերէն և մուրհակներէն՝ իրենց պարունակած գումարին իւրաքանչիւր 100 ղրշ.ին համար 5 ղրշ. պիտի առնուի և կոտորակները 100 ղրշ. պիտի հաշուուին։

Հասարակ տուրքի ենթակայ եղող թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու դրոշմատուրքն եթէ պակաս հատուցուի, տուրքը պիտի լրացուի, և դրամական տուգանքը միայն պակաս մասին համար պիտի գանձուի.

ԴՐՈՇՄԱՏՈՒՐՔԸ ՀԱՏՈՒՑԱՆԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԸ

Ա. Մաս.— Դրոշմաթուղթերը

Համեմատական տուրքի ենթակայ եղող և պակաս դրոշմաթուղթ կրող թուղթերու և մուրհակներու դրամական տուգանքը կը հաշուուի և կը գանձուի այն մասին վրայ՝ որուն տուրքը չէ հատուցուած 11րդ յօդուածին մէջ յիշուած աստիճաններուն համաձայն։ Միայն թէ տուրքը լրացնելու պարագային՝ այդ թուղթերուն և մուրհակներուն վրայ դրուած դրոշմաթուղթերուն ամբողջութիւնն ընդունելի պիտի նկատուի։

Համեմատական տուրքի սակացոյցին 22րդ և 64րդ թիւերուն մէջ ցոյց տրուած և համեմատական տուրքի ենթակայ եղող թուղթերու դրամական տուգանքին մասին՝ հասարակ տուրքի ենթակայ թուղթերու վերաբերող տրամադրութիւններն ի գործ կը դրուին։

Ապահովագրութեանց վերաբերող տրամադրութեանց հակառակ ընթացքներու հետևանօք՝ ապահովագրութեանց ենթակայ եղած դրոշմատուրքին յիսուն պատիկը տուգանք կ'առնուի. եթէ դրոշմաթուղթը պակաս փակցուած է, այդ պակասը լրացուելով հանդերձ տուգանքը միայն պակաս մասին վրայէն կը գանձուի։

Թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու ենթակայ եղած դրոշմատուրքը եթէ հատուցուած է, բայց դրոշմաթուղթերը օրինական բացատրութեան համաձայն չեն դրուած և ջնջուած, ատոնցմէ դրոշմատուրքը կրկին անգամ չառնուիր, այլ միայն այս յօդուածին մէջ որոշեալ տուգանքը կը գանձուի։

Յօդ. 39.— Եթէ թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու վրայ կանոնական չափին և օրինական բացատրութեան համեմատ դրոշմաթուղթ փակցուած և ջնջուած է, բայց մասնաւոր տեսակէն չէ փակցուած, այդ թուղթերը, մուրհակներն ու ծանուցումները կրողը փակցուելին հարկ եղող դրոշմաթուղթին արժէքին մէկ տասներորդին համահաւասար և սակայն տասը փարայէն վար չըլլալու պայմանաւ՝ մասնաւոր տեսակէն դրոշմաթուղթ պիտի փակցնէ և պիտի ջնջէ։ Այդ թուղթերը կրողն՝ այս եղանակով վճարած իր գումարին համար իրաւունք պիտի ունենայ դիմելու այն անձին, որ ըստ օրինի պարտաւոր է այդ տուրքը հատուցանելու։

Յօդ. 40.— Թուղթերու և մուրհակներու համար վճարել հարկ եղած տուգանքը պիտի հատուցուի զանոնք ստորագրողին կողմէ, բաց ի այն պարագաներէն, որոնք որոշուած են Ներկայ Օրէնքին մասնաւոր յօդուածներով։

Այն պարագային որ բազմաթիւ անձեր պատասխանատու ըլլան տուգանքին համար, այս տուգանքը՝ դրոշմատուրքին հետ պիտի գանձուի այդ անձերուն կողմէ, մէկզմէկու երաշխաւոր ըլլալու կանոնին համաձայն, միայն թէ անոնք իրաւունք պիտի ունենան իրենց ինկող բաժիններուն համար մէկզմէկու դիմում ընելու։

Յօդ. 41.— Թուրքիոյ մէջ պատրաստուած առևտրական կամ փոխանցելի թուղթերէն և մուրհակներէն՝ դրոշմատուրքի պարագային եթէ Ներկայ օրէնքին տրամադրութիւններն յարգուած չըլլալով, դրամական տուգանք առնել հարկ է, այդ տուգանքը դրոշմատուրքին հետ պիտի գանձուի ստորագրողէն, և կամ մէկզմէկու երաշխաւոր ըլլալու դրութեան համաձայն (քէֆալէթը մութէսէլսիլէ, garantie solidaire) կրնայ գանձուիլ զայն կրողէն, փոխանցողէն և ընդունողէն, որոնք իրաւունք ունին ստորագրողին դիմելու։

Օտար երկիրներու և կամ Թուրքիոյ՝ Ներկայ օրէնքը գործադրուող տեղերը մտցուած առևտրական և փոխանցելի թուղթերէ կամ մուրհակներէն եթէ դրոշմատուրքի առթիւ դրամական տուգանք առնել պէտք ըլլայ, այդ տուգանքը՝ դրոշմատուրքին հետ այդ թուղթերը Ներածուելէ ետքն ամէնէն առաջ վճարող, ընդունող, դրամ հատուցանող և կամ ուրիշ եղանակով գործածող անձէն կը գանձուի, և կամ՝ մէկզմէկու երաշխաւոր ըլլալու դրութեան համաձայն՝ թուղթը կրողէն, կամ այդ թուղթերը Ներածուելէ ետքը ընդունող, փոխանցող և հատուցանող անձերէն, որոնք իրաւունք ունին առաջին անգամ վճարողին, ընդունողին հատուցանողին և կամ ո և է կերպով գործածողին դիմելու։ Թուրքիոյ մէջ պատրաստուած այլ դրոշմաթուղթը պակաս եղող և կամ դրոշմաթուղթը օրէնքի համաձայն չփակցուած և կամ չջնջուած «պոլիցա»ներն ընդունուելէ և կամ հատուցուելէ առաջ՝ եթէ ստորագրողին և կամ պոլիցան կրողին կողմէ ցոյց տրուին

Հանր. Պարտուց Վարչութեան, այս վերջինը՝ օրէնքին տրամադրութեանց համաձայն այդ պոլիցաներուն պէտք ըլլալիք դրոշմաթուղթերու փոխարժէքին եռապատիկը կը գանձէ ստորագրողէն և կամ պոլիցան կրողէն, որ իրաւունք կ'ունենայ ստորագրողին դիմելու և այս կերպով կը բացուի դրոշմատուրքի գործողութիւնը։ Այս պոլիցաները մէկզմէկու երաշխաւոր ըլլալու դրութեան առանձնաշնորհէն զուրկ չեն ըլլար։

Յօդ. 42.— Այն ընկերութիւնները, որոնք իրենց կազմութեան և կամ իրենց տևողութիւնը երկարաձգելու որոշում տուած օրուան թուականէն մինչև երեք ամիս ետքը չեն հատուցաներ իրենց բաժնեթուղթերուն համար հարկ եղած դրոշմատուրքը՝ ենթակայ պիտի ըլլան, բաց ի յիշեալ տուրքին հատուցումէն, Նաև այդ բաժնեթուղթերու անուանական արժէքին հարիւրին 3ի հաւասար տուգանքի մը։ Այս տրամադրութիւնը գործադրելի է Նաև այն պարտաթուղթերուն վրայ, որոնց դրոշմատուրքը չի հատուցուիր իրենց պատրաստուելու թուականէն և կամ 23րդ յօդուածին վերջին հատուածին մէջ ցոյց տուած տևողութեան վերջանալու թուականէն սկսեալ մինչև երեք ամիս վերջը։

Յօդ. 43.— Այն պարագային որ վաճառուին օտար այնպիսի փոխառութեան արժեթուղթեր, բաժնեթուղթեր և պարտաթուղթեր՝ որոնց դրոշմատուրքը չէ հատուցուած 26րդ յօդուածին տրամադրութեանց համաձայն, այդ փոխառութեան արժեթուղթերուն, բաժնեթուղթերուն և պարտաթուղթերուն անուանական արժէքին, և եթէ այդ անուանական արժէքը յայտնի չէ, հրապարակի արժէքին $5^{0}/_{0}$ին չափ տուգանք պիտի գանձուի։ Այս տուգանքը 200 ղրուշէն վար չպիտի ըլլայ՝ վաճառման ամէն գործողութեան համար, և պիտի կրնայ ամբողջապէս գանձուիլ վաճառորդէն կամ գնորդէն, որոնք իրարու դիմելու իրաւունք պիտի ունենան կէսին համար։

Յօդ. 44 — Դ. Գլուխին Գ. մասին տրամադրութեանց հակառակ եղող ծանուցումներու համար հատուցանել հարկ եղած տուգանքը՝ դրոշմատուրքին հետ մէկտեղ պիտի գանձուի անոնցմէ, որոնք զանոնք կը ցրուեն կամ կը ցուցադրեն, ո՛վ ըլլայ այն անձը, որուն անունով և որուն ի հաշիւ կատարուած է այդ բաշխումի ցուցադրութիւնը։ Օրէնքին տրամադրութեան հակառակ եղող և ձեռնհաս պաշտօնեաներու կողմէ գրաւուած ծանուցմանց օրինակներու թիւը քանի՛ հատ ալ որ ըլլայ՝ տուգանքը իւրաքանչիւր գրաւման համար՝ 10 օրինակի վրայէ միայն պիտի գանձուի։ Միւսները պիտի վերադարձուին՝ դրոշմատուրքը գանձուելէ ետքը։

Թերթերու կամ պարբերական կամ ոչ-պարբերական հրատարակութեանց մէջ տպուած ծանուցումներու համար՝ դրոշմատուրքի պատճառաւ ենթարկուելիք տուգանքները դրոշմատուրքին հետ պիտի գանձուին միայն թերթերու Տնօրէններէն և այդ հրատարակութեանց հրատարակիչներէն և տպագրիչներէն, երբ անոնք 37րդ յօդուածին համաձայն չեն առներ ու պա-

հեր այդ ծանուցումներէն դրոշմուած օրինակ մը, և կամ անբաւական և կամ Օրէնքին համաձայն չփակցուած և չջնջուած դրոշմով մը կ՚առնեն։ Եւ սակայն միայն դրոշմատուրքին համար՝ Թերթերու Տնօրէնները, հրատարակիչներն և տպագրիչներն իրաւունքը պիտի ունենան այդ մասին դիմելու ծանուցումներուն հեղինակներուն։

Յօդ. 45.— Թուղթերէ, մուրհակներէ և ծանուցումներէ տուգանք մը առնելու առեն երբ զանոնք կրող անձը լքէ այդ Թուղթերը, մուրհակները կամ ծանուցումները, այդ պարագան արգելք մը չի կրնար ըլլալ այդ տուգանքին գանձման։ Գանձուած տուգանքին քանակութիւնը պիտի արձանագրուի դրոշմատուրքի գանձման համար փակցուած դրոշմաթուղթերուն վրայ։ Այդ դրոշմաթուղթերը պիտի ջնջուին Թուականով, և այս գանձումը կատարող պաշտօնատան Սնտուկին պաշտօնական կնիքով։

Յօդ. 46.— Դատարաններու և ժողովներու նախագահներն ու անդամները, և պետական ուրիշ պաշտօնեաներ պէտք է որ պահանջեն դրոշմատուրքն ու տուգանքը՝ սահմանուած ներկայ Օրէնքին տրամադրութիւններով։ Այն պարագային որ տուգանքները կամաւոր կերպով հատուցուին, Սնտուկին պիտի տրուի այն պաշտօնատան, որուն կ՚պատկանին այդ պաշտօնեաները, որպէս զի իբր հասոյթ նշանակուին։ Հակառակ պարագային՝ Է. Գլուխին համաձայն գործողութիւն կը կատարուի։

Յօդ. 47.— Բոլոր այն պաշտօնեաները, որոնք ներկայ Օրէնքին համաձայն չեղող Թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու մասին գործողութիւններ կը կատարեն՝ առանց նախընթաց յօդուածով որոշուած պարտականութիւնն ի գործ դնելու, այդ Թուղթերուն, մուրհակներուն և ծանուցումներուն մասին գործողութիւններ կը կատարեն՝ առանց նախընթաց յօդուածով որոշուած պարտականութիւնն ի գործ դնելու, այդ Թուղթերուն, մուրհակներուն և ծանուցումներուն համար Օրէնքին տրամադրած տուգանքին հաւասար տուգանքի մը ենթակայ կ՚ըլլան՝ համաձայն 40րդ յօդուածին երկրորդ հատուածին։ Դալով պաշտօնեաներու կողմէ պատրաստուած, այլ դրոշմատուրքի տեսակէտով ներկայ Օրէնքին տրամադրութեանց հակառակ եղող Թուղթերուն, դրոշմատուրքը պիտի հատուցուի հարկատուին կողմէ, իսկ տուգանքը պիտի գանձուի պաշտօնեաներէն։

Յօդ. 48.— Համատուն տուրքի սակացոյցին, 53, 54 և 55րդ Թիւերուն մէջ յիշուած և պետական պաշտօնատանց յանձնուած Թուղթեր չպիտի ընդունուին, եթէ զուրկ են դրոշմէ, և կամ եթէ իրենց կրած դրոշմն անբաւական է կամ 29րդ յօդուածին տրամադրութեանց անհամաձայն եղանակով մը փակցուած է։ Այն պաշտօնեան որ ընդունի զանոնք և կամ անոնց մասին գործողութիւն կատարէ, կէս օսմ. ոսկի տուգանքի մը ենթակայ պիտի ըլլայ։ Այդ Թուղթերը ստորագրողները ո և է տուգանքի ենթակայ

չպիտի ըլլան։ Եթէ այս Թուղթերուն ենթակայ եղած դրոշմաթուղթը փակցուած է, այլ սակայն Օրէնքին համաձայն չէ ջնջուած, զանոնք ընդունող պաշտօնեան պարտի լրացնել այդ ձեւակերպութիւնը՝ պաշտօնական կնիքով ջնջելով դրոշմաթուղթը։

Յօդ. 49.— Դատարանի առջև ըլլալիք առարկութեանց վերաբերող Թուղթերէ, գիրերէ և ծանուցումներէ գանձուելիք տուգանքը պիտի պատկանի դատարաններու և ապա ըստ կանոնի իբր հասոյթ պիտի նշանակուի։ Այդ Թուղթերուն դրոշմատուրքի տեսակէտով ունեցած անկանոնութիւնը ի վեր պիտի հանուի այդ դատարաններուն կողմէ։

Իճրայի դատարաններուն կողմէ՝ յիշատակագրի մը համաձայն, և կամ առարկութեան մը վրայ տրուած վճիռի մը հետեւանօք, ինչպէս նաև 4րդ և 5րդ յօդուածներուն տրամադրած և գանձուած տուգանքները պիտի պատկանին Հանր. Պարտուց Վարչութեան, որ նմանապէս զանոնք իբր հասոյթ պիտի նշանակէ։

Յօդ. 50.— Ներկայ Օրէնքին հակառակ եղող մուրհակները, Թուղթերն ու ծանուցումները կրողը՝ երբ այդ Թուղթերէն պահանջուելիք տուգանքներուն պատասխանատու չէ, եթէ զանոնք յանձնէ կամ ղրկէ Հանր. Պարտուց Վարչութեան, գանձուելիք տուգանքին կէսը իրեն պիտի տրուի։ Եթէ սակայն այդ մուրհակները, Թուղթերը կամ ծանուցումները ձեռք անցուած են Օրէնքով արգիլուած իրողութեամբ մը, ինչպէս գողութիւն, բռնութիւն, յարձակում, և կամ վստահութեան զեղծում, լրտեսութեան համար պարգեւ չպիտի տրուի։

Յօդ. 51.— Եթէ դրոշմի տուրքին հետեւանօք պատճառուած տուգանքի ամբողջական կամ մասնակի կերպով ներումը խնդրուի այդ տուգանքը պարտական եղողին կողմէ, առանց ո և է առարկութիւն ըլլալու այդ տուգանքի մասին, և ո և է վճիռ մը տրուելէն առաջ, և եթէ այդ տուգանքին քանակութիւնը 1000 ղրշ․ը չանցնիր, Հանր. Պարտուց Թողեալ Հասոյթներու Կեդր. Վարչութիւնը կրնայ այդ տուգանքի մասին ո և է որոշում տալ։ Այս քանակութենէն աւելի եղող գումարներու համար՝ Ելմտական Դանձուն կողմէ ըստ կանոնի գործողութիւն կը կատարուի։

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀՍԿՈՂՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 52.— Օրէնքին համաձայն դրոշմատուրքի գանձումն ապահովելու նպատակով, Հանր. Պարտուց Թողեալ Հասոյթներու Վարչութիւնն իրաւասութիւն ունի իրեն ամէնէն աւելի յարմար թուած առեններու մէջ քննու-

թիւններ կատարել անանուն ընկերութեանց և ուրիշ բաժնի վրայ հիմնուած ընկերութիւններու գրասենեակներուն, ինչպէս նաև իրենց մասնաճիւղերուն մէջ։

Այս քննութիւնները կատարելու պաշտօնին կոչուելիք պաշտօնեաները պիտի ընտրուին Վարչութեան կողմէ՝ պահանջուած յատկութիւններն ունեցող պաշտօնեաներու մէջէ։ Այն պաշտօնեաները, որոնք քննութիւն կատարած ատեննին դուրս կ՚ելլեն իրենց վերաբերող պաշտօնին սահմանէն, որ կը կայանայ մի՛ միայն դրոշմի հասոյթին գանձումն ապահովելու մէջ, և զեղծում կը գործեն, Վարչութեան կողմէ պիտի պատժուին, միևնոյն ատեն ենթարկուելով Պատժ. Օրինագրքին 106րդ յօդուածին տրամադրած պատիժներուն։

Յօդ. 53.— Պետական պաշտօնատուններու մէջ դրոշմատուրքի պատճառաւ կատարուելիք քննութիւններն Ելմտական Նախարարութեան կը վերաբերին, որ ատոնց պիտի ձեռնարկէ քննիչի մը միջոցաւ։

Յօդ. 54.—52 և 53րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած քննութիւնները չեն կրնար կատարուիլ ո՛չ պաշտօնական և ո՛չ տօնական օրերու մէջ, ո՛չ ալ այն ժամերուն, որոնց միջոցին պաշտօնատուններն և ընկերութեանց դիւանները ու իրենց մասնաճիւղերը սովորաբար բաց չեն ըլլար։ Այդ քննութիւնները պիտի կատարուին կարելի եղած ամենամեծ արագութեամբ, և առանց թուղթերը, մուրհակներն և ծանուցումները տեղափոխելու, որպէս զի այդ կերպով գործառնութեանց ընթացքը չխանգարուի։

Այն պարագային որ 52րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած ընկերութեանց և իրենց մասնաճիւղերու սենեակներուն մէջ դրոշմատուրքի Օրէնքին հակառակ եղող թուղթեր, մուրհակներ և ծանուցումներ գտնուին, պաշտօնեան տեղեկագիր մը պիտի պատրաստէ, ցոյց տալով այդ թուղթերուն, մուրհակներուն և ծանուցումներուն, ինչպէս նաև անկանոնութեան տեսակն ու հանգամանքն և գրասենեակին պետը պիտի ստորագրէ զայն՝ հաստատելու համար թէ իր գրասենեակին մէջ գոյութիւն ունին անոնք։ Այն թուղթերը, մուրհակներն և ծանուցումները, որոնց մասին գրասենեակի պետը չուզեր ստորագրել տեղեկագրին մէջ, պիտի գրաւուին և տեղեկագրին պիտի կցուին։

Այն պարագային որ 53րդ յօդուածին համաձայն՝ Ելմտական Նախարարութեան կողմէ հրամայուած քննութիւնները՝ դրոշմի Օրէնքին հակառակ եղող թուղթեր, մուրհակներ և ծանուցումներ երևան հանեն, Է. Գլուխին տրամադրութեանց համաձայն գործողութիւն պիտի կատարուի։

Յօդ. 55.—5'րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած քննութիւններուն դէմ ըլլալիք ո և է ընդդիմութիւն պիտի հաստատուի տեղեկագրով մը, զոր պաշտօնեան պիտի պատրաստէ տեղւոյն վրայ։

Եթէ ձեռնհաս դատարանն որոշէ թէ այս ընդդիմութիւնն օրինապէս

ընդունելի չէ, 4 Օսմ. ոսկիէն 40 Օսմ. ոսկիի տուգանք մը պիտի վճարուի, ի շահ Հանր. Պարտուց Վարչութեան։ Այս տուգանքը պիտի գանձուի անջատաբար այն դրոշմատուրքէն ու տուգանքէն, որոնց ենթակայ են թուղթերը, մուրհակներն ու ծանուցումները։

Յօդ. 56.— Արգիլուած է տուներ և մասնաւորներու բնակարանները մտնել, կամ ո՛ և է մէկու վրայ խուզարկել, դրոշմատուրքի Օրէնքին հակառակ եղող մուրհակներ, թուղթեր և ծանուցումներ փնտռելու համար։ Յանցաւորները պիտի ենթարկուին Պատժ. Օրինագրքին տրամադրած պատիժներուն։ Ներկայ յօդուածին տրամադրութեանց հակառակ եղելութիւններու հետևանօք գտնուած մուրհակներու, թուղթերու և ծանուցումներու մասին դատական հետապնդութիւն չպիտի կատարուի։

ԳԼՈՒԽ Է.

ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄՆԵՐ

Յօդ. 57.—46րդ յօդուածին մէջ նշանակուած իշխանութիւններն երբ հաստատեն թէ դրոշմատուրքի ենթակայ թուղթերու, մուրհակներու և ծանուցումներու դրոշմատուրքը չէ հատուցուած ներկայ Օրէնքին տրամադրութեանց համաձայն, կամ թէ դրոշմաթուղթերը փակցուած կամ ջնջուած չեն այս Օրէնքին համաձայն եղանակով մը, և եթէ տուգանքին և տուրքին հատուցման համար եղած պահանջման թուականէն սկսելով առ առաւելն մինչև ութ օր՝ պատասխանատու եղող անձը չուզէ վճարել զանոնք, վերայիշեալ իշխանութիւնները յիշեալ մուրհակները, թուղթերն և ծանուցումները, և կամ անոնց տեղ բռնելիք տեղեկագիրը պիտի յղեն Օսմ. Հանր. Պարտուց Վարչութեան, 59րդ յօդուածին տրամադրութիւններուն վերապահութեամբ:

Այս վերջինը տեղւոյն իճրայի դատարանին պիտի ուղղէ յիշատակագիր մը, որուն մէջ ցոյց պիտի տրուին այս խնդրին մասին օրինական տրամադրութիւնները։

Յօդ. 58.— Այն՝ որմէ դրոշմատուրքի պատճառաւ տուգանք մը պահանջուի, պիտի կրնայ առարկութիւն ընել Իճրայի դիւանին կողմէ իրեն եղած զեկոյցին թուականէն մինչև ութ օր վերջը։

Առարկութեան վերաբերող խնդրագիրը պէտք է ներկայացնել տեղւոյն նախնական հուգուգի դատարանին, որ անոր ընդօրինակութիւնն երեք օրուան միջոցին պիտի հաղորդէ Հանր. Պարտուց Վարչութեան, և այս վերջինն ալ իր կարգին՝ իրեն եղած զեկոյցին թուականէն մինչև ութ օր ետքը պատասխանը պիտի տայ։

Առարկութեան խնդրագիրը, վարչութեան պատասխանը, և դրամական տուգանքի ենթակայ եղող թուղթերը, մուրհակներն ու ծանուցումները՝ և կամ անոնց տեղը բռնելիք տեղեկագիրն իր յարակից մասերով դատարանին կողմէ՝ յիշեալ պատասխանին հասնելու թուականէն մինչև երեք օր տեղւոյն ընդհանուր դատախազութեան պիտի հաղորդուի. եթէ ութ օրուան միջոցին վարչութեան կողմէ պատասխան ալ տրուած չըլլայ, դարձեալ այս կերպ գործողութիւն կը կատարուի։

Ընդհանուր դատախազութիւնն ալ իր կողմէ ութ օրուան միջոցին հարկ եղած կարծիքը կը յայտնէ, և երեք օրուան մէջ ալ դատարանին կողմէ խորհրդակցութեան սենեակին մէջ խնդիրը կ'սկսի քննութեան ենթարկուիլ։ Եթէ դատարանին կողմէ հարկ տեսնուի, երկու կողմերը դատարան կը կանչուին։

Դատարանին վճիռը, դրամական տուգանքի ենթարկուած թուղթերուն, մուրհակներուն, ծանուցումներուն և կամ այդ մասին պատրաստուած տեղեկագրին և յարակից մասերուն մէյմէկ վաւերական ընդօրինակութիւնները ութ օրուան միջոցին ընդհ. դատախազին միջոցաւ թէ՛ առարկութիւնը ընողին և թէ՛ Հանր. Պարտուց Վարչութեան պիտի ուղղուին։ Այն գաւառակներուն մէջ, ուր ընդհ. դատախազ չի գտնուիր, Ներկայ Օրէնքին տրամադրութեան համաձայն ընդհ. դատախազներու պաշտօնը՝ իրենց օրինական փոխանորդներուն կողմէ կը կատարուի։

Յօդ. 59 — Երբ դատավարութեան մը միջոցին դրոշմատուրքի Օրէնքին հակառակ եղող թուղթեր, մուրհակներ և ծանուցումներ ցոյց տրուին դատարաններուն, այս վերջինները՝ պարտաւոր են՝ առանց ընդհ. դատախազը լսելու, անմիջապէս առանձին վճիռ մը տալ այդ թուղթերուն, մուրհակներուն և ծանուցումներուն մասին։ Այս վճիռը՝ բուն դատին քննութիւնը յետաձգելու պատճառ չպիտի ըլլայ։

Յօդ. 60.— 58 և 59րդ յօդուածներուն մէջ յիշուած դատական որոշումները՝ զեկուցման թուականէն մինչև 30 օր միայն կրնան վճռաբեկութեան ենթարկուիլ։ Դատախազը պարտաւոր է նախ իր դատապարտուած գումարը հատուցանել կա՛մ դատարանի և կամ Հանր. Պարտուց Վարչութեան արկղին։

Միայն թէ, եթէ այս գումարը հազար ղրշ.ը կ'անցնի, կարելի է երաշխաւոր մը ցոյց տալ որ յանձն պիտի առնէ առանց ո և է առարկութեան վճարելու Վճռաբեկ Ատեանին կողմէ որոշուած գումարը։ Այս առթիւ պատրաստուած երաշխաւորութեան մուրհակը պէտք է ի գործ դնող կանոնին համաձայն վաւերացուած ըլլայ Նօտարութեան կողմէ։

Վճռաբեկութեան տեղեկագրին մէջ յիշուած պէտք է ըլլան նախ՝ պատճառները, յետոյ՝ նախընթաց հատուածին համաձայն վճռուած գումարին և

կամ հարկ եղած երաշխաւորութեան տրուած ըլլալը։ Աղերսագրին կցուած պիտի ըլլան վճռագիրն և կամ անոր վաւերական մէկ ընդօրինակութիւնը, ինչպէս նաև անոր յարակից և 58րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած թուղթերուն վաւերական ընդօրինակութիւնները։

Յիշեալ տեղեկագիրն այս պայմաններուն մէջ պիտի մատուցուի դատապարտեալ կողմին բնակավայրի դատարանին կամ ուղղակի կերպով Վճռաբեկ Ատենին (աղերսագիրներու ճիւղ), վերաբերող տոմարին մէջ պիտի արձանագրուի՝ օրինական ծախքերը գանձուելէ վերջ։ Աղերսագրին ընդօրինակութիւնը մինչև երեք օր դատարանի նախագահին կողմէ պիտի զեկուցուի հակառակորդ կողմին, որ ութ օրուան միջոցին պատասխանագիր մը պիտի ներկայացնէ դատարան։ Եթէ այն վճիռը, որուն դէմ վճռաբեկութեան դիմուած է, 59րդ յօդուածին համաձայն տրուած վճիռներու կարգէն է, աղերսագրին ընդօրինակութիւնն ևս երեք օրուան միջոցին պիտի զեկուցուի Հանր. Պարտուց Վարչութեան, որ իր պատասխանագիրը պիտի ներկայացնէ միևնոյն ութ օրուան մէջ։

Յօդ. 61.— Բնակավայրի դատարանին յանձնուած վճռաբեկութեան աղերսագիրները՝ պատասխանագրին արձանագրութեան թուականէն սկսելով՝ մինչև 5 օր, միևնոյն դատարանին ընդհ. դատախազին կողմէ՝ Վճռաբեկ Ատեանի ընդհ. դատախազին պիտի ղրկուին՝ 58րդ և 60րդ յօդուածներուն մէջ ցոյց տրուած թուղթերուն հետ։

Ուղղակի կերպով Վճռաբեկ Ատենին ներկայացուած աղերսագիրները միևնոյն պայմաններուն մէջ պիտի յանձնուին նոյն դատարանի ընդհ. դատախազին՝ հինգ օրուան միջոցին։

Այն պարագային որ յիշեալ պատասխանագիրը 60րդ յօդուածին վերջին հատուածին մէջ ցոյց տրուած ութ օրուան միջոցին չյանձնուի, այդ թուղթերը պայմանաժամու աւարտելէն անմիջապէս ետքը Վճռաբեկ Ատենի ընդհ. դատախազին պիտի ուղղուին։

Յօդ. 62.— Վճռաբեկ Ատենի ընդհ. դատախազն աղերսագիրներու դիւանին պարտի յանձնել 60րդ յօդուածին մէջ յիշուած թուղթերն ու միանգամայն անոնց պատասխանագիրը, այդ թուղթերը ստացուելէ ութ օր վերջը։ Աղերսագիրներու դիւանն անմիջապէս պիտի քննէ զանոնք՝ ուրիշ ո և է բանէ աւելի նախընտրութիւնն անոնց տալով։

Յօդ. 63.— Աղերսագիրներու դիւանին կողմէ տրուած վճիռն երեք օրուան միջոցին պիտի հաղորդուի Վճռաբեկ Ատեանի ընդհ. դատախազին, որ զայն երեք օրուան պայմանաժամու մը միջոցին պիտի ուղղէ բնակավայրի դատարանի ընդհ. դատախազին, կամ եթէ ընդհ. դատախազ չկայ՝ դատարանին, զեկուցուելու համար պահանջքը մերժուած կամ դատապարտուած կողմին։ Այս վճիռին մէկ պատճէնն ալ պիտի զեկուցուի միւս կողմին։

Յօդ. 64.— Եթէ ատենագիրներու դիւանը բեկանէ դատարանին վճիռը, այս վերջինը տրուած որոշումն իրեն հաղորդուելու պարագային կրկին դատին քննութեան պիտի ձեռնարկէ։

Եթէ դատարանը պնդէ իր առաջին որոշման վրայ, նոր վճիռին դէմ ըլլալիք դիմումը պիտի քննուի Վճռաբեկ Ատենի ընդհ. ժողովին կողմէ։

Երկրորդ անգամ տեղի ունենալիք այս վճռաբեկութեան դատին նկատմամբ գործադրելի են 60, 61, 62 և 73րդ յօդուածներուն տրամադրութիւնները։

Այն պարագային որ վճռաբեկութեան համար եղած նախորդ դիմումը երաշխաւորութեան մը ներկայացուելու վրայ տեղի ունեցած է, այս երաշխաւորութիւնը պիտի վերանորոգուի։

Դատարանը պարտաւոր պիտի ըլլայ ընդհ. ժողովին կողմէ տրուելիք վճռին համակերպելու։

Վճռաբեկ Ատենի դիւաններէն տուգանքի առթիւ տրուած motu proprio վճիռներու մասին միայն առարկութիւն կարելի է ընել.

Այս առարկութեան խնդրագրին մէջ 60րդ յօդուածին մէջ յիշուածին համաձայն պէտք է որ ցոյց տրուին պատճառներն և յիշուի թէ իբր դատապարտութիւն վճռուած տուգանքը հատուցուած է, և կամ տրամադրուած երաշխաւորութիւնը տրուած։

Այդ ատենագիրը պիտի մատուցուի դատարան, որ ատենագիրին իրեն տրուած թուականէն սկսեալ մինչև ութն օր պիտի տայ վճիռը։

Այս ատենագրին նկատմամբ գործադրելի պիտի ըլլան նաև յիշեալ յօդուածին տրամադրութիւնները։

Վճռաբեկ Ատենին կողմէ տրուած դրոշմատուրքի կամ տուգանքի որոշումները չեն կրնար վերաքննուիլ։

Յօդ. 65.— Դրոշմատուրքի Օրէնքին հակառակ եղող պարագաներէ առաջ եկած դատավարութիւնները դատական ո և է ծախքէ զերծ են, բաց ի վճռագրի ծախքէն և բարապաններու վարձքէն։

Յօդ. 66.— Դրոշմի Օրէնքին հակառակ ընթացքի մէջ գտնուողին մահուան պարագային, տուգանքն անոր ժառանգորդներէն չպիտի պահանջուի, և այս վերջինները միայն դրոշմատուրքը պիտի հատուցանեն։

Սնանկութեան պարագային, դրոշմատուրքն ու տուգանքը սնանկութեան «մասա»յէն պիտի գանձուին, առաջինն իբր առանձնաշնորհեալ պարտք և երկրորդը՝ իբր սովորական պարտք։

Յօդ. 67.— Տուգանքի դատապարտել տալու համար բացուած դատը դրոշմատուրքին հատուցուելն հարկ եղած օրէն մինչև տասը տարի ետքը կը կորսուի։

Ներկայ օրէնքին հրատարակութեան թուականէն առաջ պատրաստուած մուրհակներու, թուղթերու և ծանուցումներու համար միւրուրը զէմանն այս վերջին թուականէն սկսեալ կը հաշուուի։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԱՅԼԵՒԱՅԼ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յօդ. 68.—1310 Ռամազան 5ի Դրոշմատուրքի օրէնքին գործադրութեան դրուելէն առաջ գործադրուած օրէնքին հակառակ ըլլալով պատրաստուած մուրհակները, թուղթերն ու ծանուցումները տուգանքի ենթակայ չեն։ Այն պարագային որ անոնք ցոյց տրուին պետական պաշտօնատանց, ներկայ օրէնքին տրամադրութեանց համաձայն միայն դրոշմատուրքը պիտի առնուի ցոյց տուողին կողմէ։

Այն պաշտօնեաները, որոնք առաջին հատուածին համաձայն դրոշմատուրք չհատուցուած մուրհակներ, թուղթեր և ծանուցումներ կ'ընդունին, և կամ անոնց նկատմամբ գործողութիւն կը կատարեն, կէս Օսմ. ոսկիի տուգանքի մը ենթակայ պիտի ըլլան։ Յիշեալ դրոշմատուրքը մէկ մէկու երաշխաւոր ըլլալու դրութեան համաձայն պիտի գանձուի այն պաշտօնեաներէն՝ որոնք իրաւունք պիտի ունենան դիմելու այն անձին, որ այդ մուրհակները, թուղթերն և ծանուցումները պատրաստած է։

Յօդ. 69.—1310 Ռամազան 5ի Օրէնքին գործադրութեան դրուելէն մինչև ներկայ օրէնքին գործադրութեան դրուիլը պատրաստուած մուրհակները թուղթերն և ծանուցումները՝ եթէ դրոշմատուրքի տեսակէտով օրինական տրամադրութեանց հակառակ վիճակի մէջ կը գտնուին, ներկայ օրէնքին հրատարակութեան թուականէն սկսելով մինչև վեց ամսուան միջոցի մը մէջ Հանր. Պարտուց մասնաճիւղերուն ներկայացուելու ատենին, միայն դրոշմատուրքի գանձման ենթակայ պիտի ըլլան, որ պիտի պահանջուի համաձայն գործադրութեան դրուող օրէնքին այն ատենին, երբ այդ տուրքն հարկ էր հատուցանել։

Այս տուրքը պիտի հատուցուի ցոյց տուողին կողմէ, որ իրաւունք պիտի ունենայ օրինապէս տուրքը հատուցանելու պարտաւոր եղող անձին դիմելու։

Յիշեալ պայմանաժամն անցնելէ ետքը, եթէ այդ մուրհակները, թուղթերն ու ծանուցումները ցոյց տրուին Պետական պաշտօնատանց, զանոնք կրողը պիտի հատուցանէ դրոշմատուրքն ու տուգանքը, ներկայ օրէնքին տրամադրութեանց համաձայն։ Թուղթերը կրող յիշեալ անձին դիմում ընելու իրաւունք պիտի ունենայ միմիայն դրոշմատուրքին համար։

1304 Ճէմազի-իւլ-էվվէլ 13ի ներկայ օրէնքին գործադրութեան գրուած թուականին մինչև, պատրաստուած պաշտօնեաներու «Թէրճիմէի հալ վարագա»ներն անոնց յարակից թուղթերն երբ դրոշմատուրքի Օրէնքին հակառակ ըլլան, տուգանքի չպիտի ենթարկուին, այլ միայն ներկայ օրէնքին համաձայն դրոշմատուրքի հատուցում պիտի ըլլայ։

Յօդ. 70.— Արեւելեան Ռումելիի դրոշմաթուղթ կրող բոլոր թուղթերը —այդ նահանգին մէջ պատրաստուած ըլլալու պայմանաւ—Թուրքիոյ միւս նահանգներուն մէջ դրոշմատուրքէ զերծ պիտի ըլլան։ Նաև առ հասարակ Թուրքիոյ նահանգներուն մէջ գործածուող դրոշմաթուղթ կրող բոլոր թուղթերը դրոշմատուրքէ զերծ պիտի ըլլան Արեւելեան Ռումելիի մէջ։

Յօդ. 71.—Եթէ թուղթերուն և մուրհակներուն մէջ ցոյց տրուած գումարներն ոսկեգրամ են, Օսմ. ոսկին 100 ղրշ.ի հիման վրայ պիտի հաշուուի։ Եթէ ուրիշ ոսկէ դրամով ծանուցուած են, արծաթ մեճիտը 19 ղրշ.ի վրայ պիտի հաշուուի։ Եւ այս եղանակով գոյացած գումարն իբր հիմ պիտի ծառայէ դրոշմատուրքի գանձման։

Օտար դրամները՝ Օսմ. ոսկի 109 ղրշ. նկատելով՝ ստորև գրուած սակացոյցին համաձայն պիտի հաշուուին.—

Անգլ. ոսկին	110	ղրշ.
Ֆրանքը	4,40	»
Իտալլին	11,75	»
Մարքը	5,40	»
Քուրոնը	4,50	»
Տոլարը	23	»
Ֆլորին (հոլանտական)	9	»
Ռուբլի	7,50	»

Միւս բոլոր դրամները, որոնք ի վերև յիշուած չեն, պիտի հաշուուին դրոշմաթուղթը փակցուելիք օրուան գամպիոյի գնով։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ԴՐՈՇՄԱԹՈՒՂԹԵՐ

Յօդ. 72.— Այս գլուխին մէջ յիշուած մուրհակներու և թուղթերու դրոշմատուրքը պիտի գանձուի յաւելուածական հաստատուն կամ համեմատական դրոշմաթուղթեր փակցուելով, որոնց նմոյշները կցուած են ներկայ Օրէնքին։

Յօդ. 73.— Բոլոր անշարժ կալուածներու, և ամէն կարգի նաւերու և

ծովային փոխադրանաւերու թողման և փոխանցման ձեւակերպութեանց վերաբերող տեղեկագիրները յաւելուածական դրոշմատուրքի մը ենթակայ են 11րդ յօդուածին մէջ ցոյց տրուած համեմատութեան համաձայն։

Թողման և փոխանցման գործողութիւններն եթէ միեւնոյն տեղեկագրին մէջ յիշուած են, այս գործողութիւններէն իւրաքանչիւրն ենթակայ պիտի ըլլայ առանձինն տուրքի։ Փոխանցման գործողութիւններու մէկէ աւելի ըլլալու պարագան տեղի չի տար դրոշմատուրքի կրկնութեան։

Յօդ. 74.— Իբր հասոյթ նշանակուելիք ամէն կարգի տուրքերու և գումարներու գանձումին հաստատող և պետական պաշտօնատանց, եմտական անտուկներու, պետական հասոյթներու վարձակալներու և գանձումի բոլոր պաշտօնեաներու կողմէ տրուած ընկալագիրներ և հատուցագիրները 20 փր.ի յաւելուածական հաստատուն դրոշմատուրքի մը ենթակայ պիտի ըլլան։ Այս ընկալագիրներու և հատուցագիրներու յանձնումը պարտաւորիչ է։

Եթէ տուրքը գանձուած է յանձնումովը կտրօնաւոր ընկալագիրներու կամ ցուցակներու, որոնց ետեւը պէտք է որ արձանագրուին հատուցումները. կտրօնները, ինչպէս նաև ետեւի կողմի արձանագրութիւններն ենթակայ չպիտի ըլլան դրոշմատուրքի։ Միայն 20 փր.ի դրոշմաթուղթ մը պիտի փակցուի միեւնոյն տուրքի թէզքէրէին և ցուցակին վրայ։

Յօդ. 75.—20 փր.ի հաստատուն տուրքի մը ենթակայ են.—

Անցնելու հրամանագիրները, Լսա թէզքէրէսիները, ձրի թրանզիթի թէզքէրէները, ինչպէս նաև անոնց տեղը բռնող արտօնագրերն ու իլմուխապէրները, որոնք պաշտօնատուներու կողմէ անհատներու կը յանձնուին՝ ամէն կարգի փոխադրութեանց համար։

Տասանորդի և կամ ուրիշ տուրքերու տեղ թողուած արմտիքներու և ուրիշ իրեղէններու փոխարէն տրուած ընկալագրերը։

Ամէն ձեւով ծխախոտի և թէմպէքիի վաճառման արտօնագիրները։

Թաղապետութեանց կողմէ յանձնուած տեղափոխութեան արտօնագրերը, ինչպէս նաև ամէն կարգի ճամբաներու բացման և նորոգման արտօնագրերը։

1 ղրշ ի հաստատուն տուրքի՝

Թողման և փոխանցման թէզքէրէները, շինութեան կամ նորոգութեան թէզքէրէները, և մինչև 100 ղրշ.ի էսնաֆ թէզքէրէսիներն ու ցուցադրութեանց արտօնագրերը։

2 ղրշ.ի՝ անցագրերը, 10 ղրշ. ծախքի ենթակայ եղող «բասբօռ»ներն և «բասավան»ները և 100 ղրշ.է մինչև 200 ղրշ. եղող էսնաֆ թէզքէրէսիներն և ցուցադրութիւնները։

3 ղրշ.ի.— Ձկնորսութեան արտօնագրերը, Կ. Պոլսէն և նահանգագլուխ քաղաքներէ տարբեր տեղերու մէջ յանձնուած որսորդութեան ար-

տօնագրերը, զէնք կրելու արտօնագրերը, և 200 ղրշ.էն մինչև 300 ղրշ. եղող էսնաֆ թէզքէրէսիներն ու ցուցադրութիւններու արտօնագրերը։

5 ղրշ.ի՝ — «Բասավան»ները, և 300 ղրշ.է վեր եղող էսնաֆ թէզքէրէսիներն ու ցուցադրութեանց արտօնագրերը։

10. ղրշ.ի՝.— «Բասբօռ»ներն և Կ. Պոլսոյ ու Նահանգագլուխ քաղաքներու մէջ տրուած որսորդութեան արտօնագրերը։

Յօդ. 76.— Վերը յիշուած մուրհակներու և թուղթերու վրայ պէտք է իրենց տեսակին համեմատ պատրաստուած դրոշմաթուղթեր փակցնել։ Միայն թէ պէտք է գործածել.

1. Ներկայ գլուխին մէջ ցոյց տրուած և 20 փր.ի հաստատուն տուրքին ենթակայ մուրհակներու և թուղթերու համար՝ պաշտօնատանց ընկալագիրներու յատուկ կ. դրոշմաթուղթեր.

2.— 10 ղրշ. ծախքի ենթակայ եղող «բաս-բօռ»ներու համար՝ անցագիրներու յատուկ 2 ղրշ.նոց թուղթեր։

Յօդ. 77.— Եթէ յաւելուածական դրոշմատուրքերու ենթարկուած մուրհակներու և թուղթերու վրայ Օրէնքին տրամադրած դրոշմաթուղթերէն տարբեր դրոշմաթուղթ փակցուած է, այդ մուրհակներն ու թուղթերը կրողը պարտի կրկին՝ անհրաժեշտ դրոշմաթուղթերուն արժէքին մէկ տասներորդին հաւասար արժէքով մը յաւելուածական դրոշմաթուղթեր փակցնել և ջնջել, պայմանաւ որ 10 փր.էն պակաս չըլլայ։ Թուղթերը կրողը իրաւունք պիտի ունենայ այս եղանակով վճարած իր գումարին համար՝ այդ թուղթերն ու մուրհակներն ստորագրող պաշտօնեային դիմելու։

Յօդ. 78 — Այն պաշտօնեաները, որոնք վերն յիշուած այլ դրոշմաթուղթէ զուրկ, կամ անբաւական կերպով դրոշմուած թուղթերը յանձնեն և դրոշմաթուղթ փակցնեն՝ առանց ներկայ օրէնքին 29րդ յօդուածին տրամադրութեանց համաձայն փակցուցած կամ ջնջած ըլլալու, ներկայ օրէնքին 38րդ յօդուածին տրամադրած տուգանքներուն ենթակայ պիտի ըլլան։

Յօդ. 79.— Ներկայ գլուխին մէջ ցոյց տրուած տուրքերէն զերծ պիտի մնան ստորև նշանակուած թուղթերը.

1. Պետական պաշտօնատուներու միջև փոխանակուած ստացագրեր։

2. Իբր հասոյթ նշանակուելիք և մինչև 5 ղրշ. և կամ աւելի նուազ եղող ամէն կարգի տուրքերու և գումարներու համար՝ պետական պաշտօնատանց կողմէ տրուած ստացագրերը։

3. «Կարօտեալներու տուրքի» վերաբերող թէզքէրէները։

4. Մարմնապէս և դրամապէս ճամբու աշխատաւորներու (ամէլէի-միւքէլլէֆէ) տրուած հատուցագիրներ և թէզքէրէներ։

5. Ձրիապէս տրուած «բասբօռ»ներ, «բասավան»ներ, և անցագրեր։

6. «Բասբօռ»ներու, «բասավան»ներու և անցագրերու վիզէները։

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յօդ. 80.— Ներկայ օրէնքին տրամադրութեանց գործադրութեան առթիւ օտարահպատակներու մասին թէ՛ վարչական և թէ դատական տեսակէտով կատարուելիք հարկ եղած գործողութիւնները՝ համաձայն պիտի ըլլան դաշնագրութեանց տրամադրութիւններուն և գործադրուող եղանակին։

Յօդ. 81.— Դրոշմաթուղթի վերաբերող բոլոր օրէնքները, կանոններն ու որոշումները ներկայ Օրէնքին գործադրութեան դրուած թուականէն սկսեալ ջնջուած պիտի ըլլան։

Այս օրէնքն իր հրատարակութեան թուականէն սկսելով մինչև մէկ ամիս գործադրութեան պիտի դրուի, բացի Եէմէնի, Հիճազի, Տրիպոլսոյ, Պաղտատի, Պասրայի, Էրզրումի, Մուսուլի, Վանի, Պիթլիսի, Մամուրէթ-իւլ-Ազիզի, Տիարպէքիրի նահանգներէն և Պէնկազի և Զօռի գաւառներէն, ուր գործադրութեան պիտի դրուի հրատարակութենէն մինչև երեք ամիս ետքը։

Յօդ. 82.— Ընդհ. դատախազները, թաղապետական, ոստիկանական և մաքսային պաշտօնեաներն իրենց աջակցութիւնները պիտի նուիրեն Հանր. Պարտուց Վարչութեան ներկայ Օրէնքին գործադրման համար, երբ իրենց դիմում ըլլայ այս մասին՝ սոյն Վարչութեան կողմէ։

Յօդ. 83 — Դատական և Ելևմտական Նախարարութիւնները պաշտօն ունին գործադրելու ներկայ Օրէնքը։

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Մարդուն հոգին տիեզերքին հոգեկանութեան կը նայի։

⁂ Խորհողի մը խուէալը պէտք է ըլլայ յղացումներու յատկութեան միացնել զգացումներու ջերմութիւնը։

⁂ Հոգիէ հոգի հաղորդակցութեան ճամբաներ կան. բառերը, մտածումները անգամ երկրորդական են...։

⁂ Սէրը խոր է ծովու նման. որքա՜ն տայ ա՛յնքան աւելի ունի տակաւին իր մէջ։

⁂ Սէրը քանդումն է բախտին, մարմնոյն ու միտքին։

ԶԱՆԱԶԱՆ ԴՐԱՄՆԵՐՈՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔՆԵՐԸ

ԴՐԱՄՆԵՐ	Ոսկի ղրշ.	Արծթ. ղրշ.	Շիլին	Փէնս	Ֆրնք.	Մարք	Քուրօն	Տօլար	Ռուպլ.
1 Օսմ. ոսկի	1000.00	108.—	18	2.—	22.90	18.62	21.90	4.42	8.60
1 Արծ. ղրշ.	0.946	—	—	2.—	0.213	0.172	0.203	0.041	0.080
1 Անգ. ոսկ.	110.00	120.—	20	—	25 20	20.48	24.09	4.86	9.46
1 Ֆրանք	4.37	4.75	—	9.5	—	0.814	0.957	0.193	0.376
1 Մարք	5.37	5.75	—	11.75	1.23	—	1.176	0.237	4.452
1 Քուրոն	4.53	5.—	—	10.—	1.045	0.85	—	0.202	0.393
1 Տօլար	22.63	24.50	4	2.—	4.18	4.21	4.956	—	1.946
1 Ռուպլ.	11.63	12.50	2	2.—	2.66	2.16	2.545	0.514	—

ԶԱՆԱԶԱՆ ԿՇԻՌՆԵՐՈՒ ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՇԻՌՆԵՐ	Քանթ.	Օխա	Քիլօ	Կենդ.	Լիպրա	Բուտ
1 Քանթար	—	44. —	56.41	1.11036	124.36	3.435
1 Օխա	0.02272	—	1.282	0.02523	2.8264	0.07813
1 Քիլօ	0.01772	0.78	—	0.01968	2.2046	0.06094
1 Կենդինար (անգ.) .	0.90032	39.614	50.614	—	112. —	3.09708
1 Լիպրա	0.00804	0.3537	0.3535	0.00893	—	0.02765
1 Բուտ.	0.29091	12.80	16.40	0.32281	36.155	—

Բ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՁԱԿ ԷՋԵՐ

ԱՆՏԻՊ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

ՎԷՊԵՐ

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ՏԱՂԵՐ

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԾԱՆՕԹ ԴԷՄՔԵՐ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՒՆ. ԵՒՆ.

ՀԻՆ ԵՐԳԵՐ

Գրեց՝ ՅՈՎՀ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Ամէն ազգ, ամէն ժողովուրդ իր պատմութեան նախնական—աւանդական շրջանին մէջ ունեցած է իր երգիչները որոնք զանազան ժողովուրդներու մէջ ճանչցուած են զանազան անուններով։ Հին Հայերն ալ ունեցած են այդպիսի երգիչներ որ գուսան կը կոչուէին։ Այս երգիչները որ միեւնոյն ատեն բանաստեղծներ եղած են, մեծ պատիւ կը վայելէին հին ժողովուրդներու մէջ։ Հայ գուսանը՝ օրինակ, սիրելի հիւր մըն էր ամէն տան համար, խրճիթներէն սկսեալ մինչեւ պալատները և իր երգերը սիրելի էին թագաւորներէն, իշխաններէն սկսեալ մինչեւ յետին շինականին։ Հայ գուսանը ներկայ էր բոլոր տօնական հանդէսներուն, խնճոյքներու, հարսնիքներու ուր կ'երգէր ու կը նուագէր միանգամայն։

ՅՈՎՀ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Գուսանական երգերու նիւթը բազմազան էր և ըստ այնմ զանազան անուններով կ'որոշուէր։ Երբեմն անոնք նիւթ ունէին դիցաբանական դիւցազնական առասպելներ,

երբեմն ազգային պատմական զրոյցներ, և այսպիսիները երկարաշունչ կտորներ էին, վիպասանութիւն անունով ճանչցուած—, երբեմն ալ անոնք քնարական, սիրային տաղեր, կամ պարի, ուրախութեան երգեր էին։

Ամէն ժողովուրդի ազգային գրականութեան հիմը դրած են ժողովրդական երգիչները, ուստի ամէն ժողովուրդի գրականութեան ամենահին նմոյշներ են գուսանական երգերը։ Հին գուսանները իրենք կը յօրինէին իրենց տաղերը և իրենք կ'երգէին զանոնք ու կը նուագէին միանգամայն զանոնք զանազան նուագարաններու վրայ։ Հին ժողովուրդներու մէջ բանաստեղծութեան և երաժշտութեան գաղափարները դժուար է իրարմէ անջատել։ Երգիչը, նուագիրը միեւնոյն ատեն բանաստեղծ էր, ինչպէս բանաստեղծը՝ միեւնոյն ատեն երաժիշտ։ Վերջին դարերու հայ ժողովրդական աշուղները յետամնացութիւնն են հին գուսաններու, զի անոնք ալ միեւնոյն ատեն թէ՛ բանաստեղծ և թէ՛ երաժիշտ եղած են։ Քնարերգութիւն կամ քնարական բանաստեղծութիւն (poésie lyrique) կոչումը որով ճանչցուած է ոտանաւոր բանաստեղծութիւնը, ապացոյց է բանաստեղծութեան և երաժշտութեան գաղափարներուն լծորդութեան հին ըմբռնումին։

Հին վիպասանական երգերն ու զրոյցները թէև մասամբ կորսուած, բայց անոնք ալ հակառակ իրենց երկարութեան, կրցած են երկար դարեր աւանդաբար պահուիլ և ապրիլ ժողովուրդներու մէջ։ Օսիանի սքանչելի քերթուածները որ հատորներ կազմած են, իրենց յօրինուելէն տասնըհինգ դար վերջ գիր առնուած են։ Նոյնիսկ այնպիսի զրոյցներ որ միայն պատմուելու համար յօրինուած են և ո՛չ երգուելու, կրցած են դարեր դիմանալ ժողովուրդին բերնին մէջ, իհարկէ քիչ շատ փոփոխութիւններ կրելով, ինչպէս է՝ օրինակ, Սասմանց Տան դիւցազնավէպը որուն նորագոյն մասը առնուազն 1000 տարուան հնութիւն ունի, եթէ ստոյգ է որ այդ վէպը

հերոսներէն Սասունցի Դաւիթ և Ձէնով Օհան՝ Թ. դարուն արաբ Յուսուփ ամիրային յաղթող Բագրատունի Դաւիթն ու Սասունցի Յունանն են։

Այս տեւականութեան պատճառն այն է որ այդպիսի վիպասանական երգերն ու զրոյցները յօրինուած են իրենց յատուկ մասնաւոր տաղաչափութեամբ և երգուելու կամ եղանակով արտասանուելու յարմարութեամբ։ Վէպը կամ զրոյցին այս չափական յօրինուածքը և միւս կողմէ՝ անոնց երգուելու կամ արտասանուելու եղանակը մեծապէս նպաստած են միտք պահելու երգին կամ զրոյցին խօսքերը և սերունդէ սերունդ աւանդաբար պահպանելու, մինչդեռ բոլորովին արձակ և չափէ ու եղանակէ զուրկ բանահիւսութիւն մը շատ դժուար է միտք պահել ու կրկնել։

Տեղն է ըսել թէ գրականութեան մէջ ոտանաւորը կանխած է արձակը։ Ինչքան ալ զարմանալի թուի, իրողութիւնն այն է թէ ժողովրդական հին բանահիւսութեան բոլոր սեռերն ալ, վէպ, երգ, զրոյց, առած, հանելուկ եւն., բոլորն ալ չափական—երաժշտական յօրինուածք ունեցած են։ Հին բանահիւսներուն անծանօթ էր արձակը և նոյնքան անըմբռնելի և անսովոր էր անոնց համար բանահիւսութիւն մը որ պարզօրէն արտասանուէր, առանց եղանակի։ Այս է պատճառը որ մեր եկեղեցիներու մէջ շարականներէ, մեղեդիներէ ու երգերէ զատ՝ հատարակ փոխերն ու ընթերցուածներն իսկ կը կարդացուէին մասնաւոր երաժշտական եղանակով մը, ու նոյն իսկ քարոզներ ունէին իրենց մասնաւոր եղանակը։ Դեռ ցարդ արաբներն ու թուրքերը իրենց կրօնական գիրքերու ընթերցումները կը կատարեն ինքնայատուկ երաժշտական եղանակով մը, ընկերացած մարմնի չափական տատանումներու։

Վերջին տարիներու մէջ մեր միջնադարեան տաղերգուներու և իրենց գործերուն մասնաւոր ուշադրութիւն ընծայուեցաւ և տեղի ունեցան յայտնութիւններ անծանօթ սքան-

չելի տաղանդներու և տաղերու, օժտուած բնատիպ չքնաղ բանաստեղծականութեամբ։ Արշակ Չօպանեան տարիներէ ի վեր մեծ մասամբ նուիրուած է այս աշխատութեան որուն արդիւնքն եղած են երեք հաւաքածոներ, միացած հոյակապ ուսումնասիրութիւններու. ատոնք են՝ Նահապետ Քուչակի Դիւանը, Նաղաշ Յովնաթան և Հայ էջեր։ Չօպանեանէ առաջ ալ հաւաքումներ հրատարակուած էին, թէև գրեթէ ցամաք, առանց քննական ուսումնասիրութեան, ինչպէս Կոստանդեանցի հաւաքածոները և շատ ուրիշներ։ Տարակոյս չկայ թէ մեր միջնադարեան տաղերգուները հին ըմբռնումով գուսաններ, աշուղներ եղած են որով ո՛չ միայն իրենք յօրինած ու գրած են այն զմայլելի/երգերը, այլև երգած ու շատերը՝ թերևս նուագած իսկ։ Դժբախտութիւնն այն է որ այդ միջնադարեան տաղերուն եղանակները կորսուած են և այս տեսակէտով կ'ըսեմ թէ դեռ ո՛չ մի քննական հետազօտութիւն կատարուած չէ։ Սպասելով որ այդ տաղերու երաժշտական արուեստի մասն ալ ուսումնասիրութեան արժանանայ, այս անգամ «Հայունի Տարեցոյցը»ին ընթերցողներուն կ'ուզեմ հրամցնել միջնադարեան տաղի նմոյշ մը որ կը թուի պարերգ մը ըլլալ և որ թէպէտև բոլորովին անտիպ չէ, բայց շատ քիչ ծանօթ է և մեր այս փոփոխակը (variante, զոր ձեռագիր տաղարանէ մը քաղած ենք, կը պարունակէ գեղեցիկ և ուշագրաւ փոփոխութիւններ։

Ահաւասիկ այդ պարերգը։

Տեսէ՛ք փ'ինչ կայ ծովին(*)
Որ ծովն յուռամ գայ.
Տեսան՝ նաւ կայր ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի ցցին,
Տուտն յառագին,
Որ ծովն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ային զային սայր:

(*) Սկիզբէն մաս մը պակաս կը թուի:

Տեսէ՛ք բ՛ի՛նչ կայ նաւին,
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ բեմ կայր նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ծափն ի ծփին տայր·

Տեսէք բ՛ի՛նչ կայ նաւին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ վեմ կայր բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին.
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ուրախութիւն տայր:

Տեսէ՛ք, բ՛ի՛նչ կայ վեմին,
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ խայծ կայր վեմին,
Վեմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ային գային տայր:

Տեսէ՛ք, բ՛ի՛նչ կայ խայծին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ ակ կայր խայծին

Խայծն ի վեմին,
Վեմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ծափն ի ծփին տայր:

Տեսէ՛ք, բ՛ի՛նչ կայ յակին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ քոք կայր յակին,
Ակն ի խայծին,
Խայծն ի վեմին,
Վեմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ուրախութիւն տայր:

Տեսէ՛ք, բ՛է՛ինչ կայ քոքին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսան՝ ծառ կայր քոքին,
Քոքն ի յակին,
Ակն ի խայծին,
Խայծն ի վեմին,
Վեմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւազին,
Որ նաւն յուռամ գայր,

Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ալին զաշին տայր:

Տեսէ՛ք, թ՛ի՛նչ կայ նաւին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսա՛ն՝ ճիւղ կայր ծառին,
Ծառն ի փոսին,
Փոսն ի յակին,
Ակն ի խաչին,
Խաչն ի վէմին,
Վէմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւագին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր
Ծափն ի ծփին տայր:

Տեսէ՛ք, թ՛ի՛նչ կայր ճիւղին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսա՛ն՝ բուն կայր ճիւղին,
Ճիւղն ի ծառին,
Ծառն ի փոսին,
Փոսն ի յակին,
Ակն ի խաչին,
Խաչն ի վէմին,
Վէմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին ,
Տուտն յաւագին:
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ուրախութիւն տայր:

Տեսէ՛ք, թ՛ի՛նչ կայ բունին
Որ նաւն յուռամ գայ.

Տեսա՛ն՝ ձու կայր բունին,
Բունն ի ճիւղին,
Ճիւղն ի ծառին,
Ծառն ի փոսին,
Փոսն ի յակին,
Ակն ի խաչին,
Խաչն ի վէմին,
Վէմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին
Տուտն յաւագին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ային զաշին տայր:

Տեսէ՛ք, թ՛ի՛նչ կայ ձուին
Որ նաւն յուռամ գայ.
Տեսա՛ն՝ ձագ կայր ձուին,
Ձուն ի բնին,
Բունն ի ճղին,
Ճիւղն ի ծառին,
Ծառն ի փոսին,
Փոսն ի յակին,
Ակն ի խաչին,
Խաչն ի վէմին,
Վէմն ի բեմին,
Բեմն ի նաւին,
Նաւն ի ծովին,
Ծովն ի ձկին,
Ձուկն ի տտին,
Տուտն յաւագին,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր,
Ծափն ի ծփին տայր:

Ահա՛ քուա ձագն ի ձուէն,
Ձուն ի բնէն,
Բունն ի ճիւղէն,

Ճիւղն ի ծառէն,
Ծառն ի հողէն,
Հողն ի յակէն,
Ակն ի խաչէն,
Խաչն ի վէմէն,
Վէմն ի բեմէն,
Բեմն ի նաւէն,
Նաւն ի ծովէն,
Ծովն ի ձկէն,
Ձուկն ի տտէն,
Տուտն յաւազէն,
Որ նաւն յուռամ գայր,
Ցնծայր ծովն ու ծփայր
Աչին զալին տայր:

Ընթերցողներուն կը թողում գնահատել այս երգին լեզուական ու բանաստեղծական գեղեցկութիւնները:

1913

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

*** Ճշմարիտը խորհիլ, գեղեցիկը զգալ ու բարին կամենալ. ասոնց միջոցաւ է որ միտքը կը ճանչնայ գիտակից կեանքին նպատակը:

*** Աւելի դիւրին է վառած ածուխ մը լեզուին վրայ պահելը քան թէ գաղտնիք մը:

*** Ամէն ինչ որ գեղեցիկ է հոգիս կը յափշտակէ, ամէն ինչ որ Սուրբ է սիրտս կը բաբախեցնէ:

*** Չկայ սխալմունք մը որուն ետին ճշմարտութիւն մը չը կենայ. չըկայ շուք մը որ լոյսի ծոցէ մը յառաջ եկած չըլլայ, և ինչպէս շուքը դէպի լոյս կ'առաջնորդէ զքեզ, անանկ ալ սխալէն կրնաս քալել դէպի ճշմարտութիւն:

ՔՈՒԿԻՆ ՔՈՒՆԳ

Գրեց՝ ԹՈՎՄԱՍ ԹԷՐԶԵԱՆ

Սեմկը կոխած՝ եւ սիրտ ի դող
Կը բանամ կես մ'ըզվարագոյրն
Այն սենեակին՝ ուր կը ննջես,
Զոր դիր ցանած վարսիդ ոլորուն:

Պատուհանէդ կախուած վարդեր
Դեռ ցօղաբուրմ ու կես բացուած,
Ըզմայլելով ինծի նըման,
Քեզ կըսպասեն որ արթըննաս:

Թեթեւ ճերմակ ճակտիդ վըրայ՝
Հիմա անուրջք երկնահոսան,
Ինչպէս թըռչունք վարդենեաց շուրջ
Ծիծաղներով կը սըլանան:

Ի՛ ամենէն ցինց երանգներ
Շողերնուն վրայ քեզ նըստուցած
Կը թըռցունեն հոն հրաշալեօք
Լի աստղերուն մէջ հիւսած:

Թեթեւ երկէ գիշեր մենիկ
Կես մը հանուած ու ձեռն ի ծնօտ
Բուներդ տարաւ ըզքեզ՝ երբ դու
Կը խորհէիր սիրոյդ անձկօտ:

Ննջէ—երազըդ չընդհատին.
Ժըպիտն հոգիդ յուսաւոր,
Կենաց կռուէն յոգնած իմ սիրտ
Քեզի կարօտ է որ պաշտէ.

Քեզի կարօտ է որ հաւտայ
Թէ կայ ամէն պատրանքէն վեր
Երկրիս ամեն զգուանքներուն
Կայ յաղթող բան մը.—Քու սուրբ սէր:

(Անտիպ)

ՓՈՔՐԻԿ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Գրեց՝ ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

1.

ՀԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

Երկու կանայք էին։ Մէկը բոլորովին բոբիկ, մինչև կէս ծնկները ցեխի մէջ՝ վազում էր։ Միւսի ոտներին մի զոյգ այնպիսի՛ հնամաշ կօշիկներ կային, որ ցեխը ներս էր լցուել և ամէն ոտք փոխելուն՝ փոքրիկ շատրուաններ էին դուրս ժայթքում։ Ոլոկնին սև ու աղտոտ էին, ծնկերը բաց։ Մի-մի ծածկոց ունէին՝ յայտնի չէր ուրտեղից առած, դեղնած, կտրտուած մեծ ծակերով և ծայրերը ցնցոտի։

ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Տգեղ էին, ցրտից կապտած ու սևուցած։ Կրտսերը, վաղաժամ թառամած, խորշոմնե՛ր իսկ ունէր ճակատի վրայ։ Կամ շատ աղաչելուց, և կամ, ո՛վ գիտէ ինչպիսի վշտերից. բերնի և աչքերի անկիւններում կազմուել էին տխուր կնճիռներ։

Հայեացքին թէև վախկոտ էր, խամրած, յոգնած ու չոր, սակայն մեծը աւելի՛ համարձակ կեցուածք ունէր, քայլում էր լայն շարժումներով և խոշոր աչքերի հրաւիրող հայեացքը յամառօրէ՛ն սևեռում էր անցորդների վրայ։

Դէ՛մ առին ու սպասեցին որ մտնեմ մի աւելի մութ փողոց։ Յետոյ, հասակաւորը արագացրեց քայլերը և կանչեց դէպի ինձ.

— Մի ողորմութի՛ւն տուր, պարո՛ն։

— Անցի՛ր. չունիմ...

Մի՛ւսը նոյնպէս հասել էր և նայում էր ինձ այնպէ՛ս խղճալի, որ ցաւեցի չունենալուս համար. որովհետև իրա՛ւ որ ոչինչ չունէի վրաս։

— Չունի՞ս... ասաց հասակաւորը կասկածանքով։ Չե՛ր հաւատում։

— Չունի՛մ, ճի՛շտ է ասածս։

Այն ժամանակ կռացա՛ւ նա դէպի ինձ և կամացուկ ասաց.

— Ընկերուհիս երիտասարդ է... ես թորշոմե՛լ եմ արդէն...

Յետոյ, նկատելով մերժելու համար արածս շարժումը, աւելացրեց դողդոջուն ձայնով.

— Եւ շա՛տ էլ անօթի ենք...

Նայեցի ընկերուհուն։ Կծկուել էր ցաւագինօրէն։

— Ա՞յս փողոցի մէջ է տունդ. հարցրեց հասակաւորը։

— Ո՛չ, շա՛տ հեռու է։

— Հո՛գ չէ, կը գայ...

Ապա կոպտաբար ցնցեց ընկերուհուն և ասաց.

— Գնա՛, գիշեր եղաւ, իսկ մենք հացի գրա՛մ անգամ չը շահեցինք։

Աղջիկը ինձ նայեց, ապա կծկուեց, գլուխը իջեցրեց... և սկսեց լալ։

Յոգնածութիւնի՞ց, անօթութիւնի՞ց, արդեօք ստորաց-

ման խորունկ գիտակցութեան դառնութիւնի՞ց էր այն: Թէ՞, հաւանականօրէն երկուքից էլ:

Թողի և փախայ...

Եւ երբ մտածում եմ, որ այդպիսի թշուառները միմիայն զզուա՛նք են շարժում, — մնում է ինձ դառնութեա՛մբ ծիծաղիլ, երբ ստամոքսը լի հաստափորը ճառել է սկսում պատւի և բարոյականութեան մասին...

Զ.

ԹՈՂԷՔ ՈՐ ՍԻՐԵՆ

Մթին ծառուղու ծայրը հասած, միւս կողմն էի ուզում անցնել, երբ նկատեցի, որ ծառի տակ դրւած նստարանի վրայ մի զոյգ կար հանգչած: Մէկը կին էր, միւսը տղամարդ: Կինը քնքուշութեամբ գլուխը դրել էր տղամարդի կրծքին, գրկել էր նրա մէջքը և տղամարդը, պահած նրան իր թեւերի մէջ, շրթունքներովը դգւում էր նրա դէմքը:

Ու լուռ և քաղցր՝ երազում էին նրանք երջանիկ հոգիների օրօրումով:

Իսկոյն դարձայ ետ: Այլեւս այն կողմը չը գնացի:

— Թող վայելե՛ն, մտածեցի ես. չը պիտի՛ խանգարել սիրելու:

Եւ երբ նորից իմ եղած ծառուղին էի վերադառնում, դէմ առ դէմ ելաւ բարեկամս:

— Չը գնա՛նք այն կողմը. արգիլեցի նրան:

— Ինչո՞ւ:

— Սէրն է այնտեղ, ծառի տակ. չը խանգարենք նրան:

— Իրա՞ւ, ծիծաղեց բարեկամս. թող տեսնենք թէ ովքեր են:

— Մի՛ գնալ, արգիլեցի դարձեալ. սէ՛րն է, որ մնում

է միակ անկեղծ յատկութիւնը մարդկանց մէջ. չամաչեցնենք նրան:

— Բանաստեղծ ես, ասաց բարեկամս. եթէ սէրը այդքան լաւ յատկութիւն է, ինչո՞ւ է նա ծածուկ տեղեր որոնում և խուլ անկիւններում թագնւում:

Պատասխանեցի.—

— Սէրը եթէ վատ յատկութիւն լինէր, կը լինէր լիրբ: Լաւ յատկութիւնները միշտ ամչկոտ են լինում: Սիրում են ամաչելով, բայց ատում են լիրբ համարձակութեամբ:

Ու չը գնացինք. Թողինք որ սիրեն...

1912

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Կեանքը շատ կարճ է. կեանք մը պէտք էր սիրելու համար, կեանք մը սորվելու համար, կեանք մը՝ լաւ գործելու համար. ափսո՜ս երբ ուզենք սիրել՝ գրեթէ հրաժարելու ենք սորվելէ, եթէ ուզենք սորվիլ՝ գրեթէ հրաժարելու ենք սիրելէ:

⁂ Դատողութիւնն եւ կամք, ո՛վ մարդ, այս զէնքերով միայն կրնաս երջանկութիւնդ ձեռք ձգել:

⁂ Լռութիւնը շատ դժուար առաքինութիւն մըն է, ինչու որ մեր գործածած պահուն ո՛չ ոք կը տեսնէ զայն:

⁂ Մարդուն գեղեցկութիւնն իր հոգիին մէջ կը կայանայ, իսկ կնոջ հոգին՝ իր գեղեցկութեանը մէջ:

⁂ Այն որ ինքն իրեն ոչինչ կը ներէ, ամէն ինչ ներած կըլլայ ուրիշներուն:

⁂ Աշխարհի ամենագեղեցիկ հարցումը, «ես լաւ ի՞նչ կրնամ ընել»ն է:

⁂ Լաւ գործ մը դիւրացնել՝ զայն կատարել կը նշանակէ:

ԿԱՆԱ՛ՆՉ ԵՍ, ԱՐՈՒԵՍՏՈՎ ԿԱՆԱ՛ՆՉ

Գրեց՝ ԼԵՒՈՆ ԷՍԱՃԱՆԵԱՆ

Երբոր հասուննան դեղձ ու ծիրանին
Եւ կաղնին նետէ քանի մը հասակ,
Կանանչ փառքին մէջ բնութեան խորանին
Վիրգիլիոս պիտի կապէ իր պըսակ:

Արուեստագէտն ես դուն մեր հողերուն,
Հանճարիդ թափով ծառը կը պարէ,
— Քըսուած ամբրոսով երկնի ցօղերուն
Քամին կը փըչէ որ պարը վարէ:

Ծառերն անոնք են որ պարել կըրնան,
Կ'այրեմ այն անտառն որ չի՛ խըլըրտիր.
Երջանկութիւն մ'է մեռնողին վըրան
Ծառըդ, որ գիտէ շարժիլ բարձրադիր:

Մարգարէ սօսափ մ'ունէր մեր սօսին,
Իր մէկ վըճռովը կ'իյնային գահեր,
Դիցանոյշն ալ՝ հա՛րս պատգամախօսին.
Անոր ծընծղայով կ'ելլէր կը պարէր:

Մըշա՛կ, սիրահար մըն եմ ծառերուն,
Կ'ուզեմ որ անոնք ըլլան մեծաստուեր
Որ վանկն երբ հընչէր սիրոյ բառերուն,
Աւանդի մը պէս հոդ ինքնամփոփուէր:

Եւ անոր համար բերանը ձորին
Տընկել ուզեցի թըթենին փարթամ
Որուն մեղրերը մեր վիհն կը ծորին.
Կ'ուզեմ որ անոնց հետ անդունդն երթամ:

Տըղայ, կարող ես չափել անդունդին
Բերանը, բերնէն բուսցընել ծառեր,
Տանիլ պըսակըդ սահմանէդ անդին,
Խաւարներէն վար դափնիդ է ծըլեր:

Քերթուածը՝ թուղթին, քանդակը՝ քարին
Եւ դուն հողերուն եղար որդեգիր.
Քարն առաւ լեզու, քերթուածը՝ մարմին,
Աստղեմէ հեռու՝ արուե՛ստն ես անգիր:

Կանանչին տըրուած արուեստն է կանանչ,
Եօթ հրաշալիքէն՝ առկախ պարտէզին
Արմատն կ'ելլէ հոգիդ անճանաչ,
Բաղեղը փաթթուիլ կ'ուզէ քու վըզին:

Գերի մըն էր ան հեզապարանոց
Որ տըրաւ անտառն՝ ընծա՛յ արքային,
Եւ քաղցր է այսպէս բընութեան տըղոց
Որ բընութիւնը տան նուէր գահին:

Քարն Անճելոյին՝ գընաց Պանթէոն,
Քանդակուած քարը չէ՛ր բըռներ մամուռ,
Քընարն ըստեղծեց արուեստի կըրօն,
Մըշա՛կ, մէկ ծաղկով դուն տաճար եղուր:

Հօմանն՝ ծաղիկ մ'էր, զոր կ'երթար մեհեան,
Ողջակէզն անկէց առաւ իր անուն,
Մինչ մէկ ծաղկի տեղ՝ այսօր կը մընան
Պարտէզներդ ամբողջ զոհեր ամէնուն:

Կոյս մը վարդ ուզեց սեւ ձիաւորէն,
Սէգ տըղուն հոգին ձիէն շուտ բըռնաւ.
Ձին՝ վարդով կ'ըլլայ գինով այդ օրէն,
Բա՛ց. վարդաստանին դուռն հոգեգըրաւ:

Պատառ մ'հաց ուզեց անօթի մ'այսօր,
Բա՛ց, մըշակ, ծովերն ոսկի ցորեանին,
Տըղեկ մ'ալ անդին նուռ մ'ուզեց բոսոր.
Նուռն ոսկրածիծա՛ղ՝ թող շիկնի ինքնին:

Վարդ մ'ալ ես կ'ուզեմ՝ փըշաստա՛նը բաց,
Կանանչ արուեստին փուշն ալ է կանանչ,
Ճիւղին մօտ անող եղինըդ ամբարձ
Չի կարեր իր բոյնն հոգւոյ մը նըւաճ:

Այսօր դեռ կ'այրին ծերերն երբեմնի
Որ տերեւն ըրին հաւատքի խոտեր,

Հիւթերն ըմպելով զերդ ըմպելեանի
Տեսան թէ ծառերն են զօրութեան տէր:

Տղա՛յ, կը բզզան պա՛րս, պա՛րս մեղուներ,
Մեղրանըւագի է մայր փեթակներն,
Մեր դաշտին ծաղկէն չե՛ն քաղիր բոյներ.
Մեղուն իր մեղրը կախից խայթոցին:

Պարտէզներուն մէջ Ասողիկն է կեցեր
Մինչ արտին վրայ կը շրջի Յիսուս,
Մէկը օրհնո՛ղն է, մէկը սրբող տէր,
Երկուքն ալ ծնան բնութենէն կոյս:

Նոյն բնութիւնը լոկ, ո՛վ մշակ, ինծի
Կրնայ ըստեղծել արուե՛ստը կանանչ,
Արուեստագէտի տալ իր ծիրանին
Անտառէն մինչեւ խոտին անանձայն:

Էջեր՝ «Դժոխքի Վարդեր»
հատորէն

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Կեանքը քուն մըն է, սէրը երազը անոր։

⁂ Համբաւը՝ արժանիքին պատուհասը և տաղանդին պատիժն է։

⁂ Երջանկութիւնը արձագանգի կը նմանի, կը պատասխանէ՝ բայց չի գար։

⁂ Ժամանակը կ'անցնի, ջուրը կը հոսի, սիրտը կը մնայ։

⁂ Եթէ սիրոյ վրայ խօսիք, ցած ձայնով խօսեցէք։

⁂ Աշխարհ շաղախէ և խմորէ չէ շինուած, կոնգ չունենանք ուրեմն և չխորհինք երբեք։ Կարծր պատառները պէտք է որ ծամենք, կամ պէտք է մարսենք, կամ խեղդուինք։

ԵՐԱԶԷ...

Օրիորդ Մ. Ա...ին

Գրեց՝ ԱՆԱՅԻՍ

Հմայիչ է երկնամուտը աշնան, թառչէ մամուռներուն վրայ որոնց մօտիկ կու գան նուաղիլ ետեւէ ետեւ մանրիկ ալեակները ծովափին. Թօթափէ փոշիները թեթեւ ըզգեստներուդ և եկուր երազել...։

ՏԻԿ. ԵՒՓԻՄԷ ԱՒԵՏԻՍԵԱՆ (ԱՆԱՅԻՍ)
(1887ին)

Բարակները կը քնանան արդէն յոգնած օրն ի բուն վազելէ, հեռուն հորիզոնը կը գրկախառնէ երկինքը ծովուն, տերեւներուն մէջէն նուրբ ցոլքեր կը մաղուին, սպիտակ փարոսը լոյսն կը դողդղայ կապուտակ ջուրերուն մէջ ու հսկայ բարտիները և նոճիները, որոնց ոչ մէկ ճիւղը կը շարժի, արհամարհոտ կ'ունկնդրեն հեռացող նուագարաններուն։ Ոչ ոք մնացած է այլեւս ծովեզրին մօտ. վերջին սայլերը որոնց մէջ գոյն գոյն բարձիկներու յենած են թրքուհիներ, դալուկ լուսնակներու նման՝ ճամբուն ծայրէն աներեւոյթ կ'ըլլան դանդաղօրէն և օրուան եռ ու զեռէն ալ բան մը չէ մնացած, բայց անհուն լքում մը, տեսակ մը անպատում խանջէնք.

Ընկողմանէ գալար մամուռին վրայ ու երազէ՛· մինչ հլու գետղանուշները ալիքներուն հեզիկ աւազներով կու գան համբուրել քղանցքդ . . . ։ Հեռացած են երգն ու ծիծաղը, բոլոր կեանքի կայտառութիւնը աներեւութացած է, մանր ճճիներ միայն կը բզզան օդին մէջ ու հեռուէն հազիւ երբեմն կ'արձագանգէ յետին նօթ մը նուագի . . . ։

Կիրակի օրուան գռեհկութիւնը տեղի կու տայ խաղաղաւէտ իրիկնամուտին անուշային մենութեան, և ծովը իր անպատմելի գգուանքովը և իրիկնամուտը իր հեշտին անդորրութեամբ կ'ուզեն օրրել հոգիդ և իրենց անըմբռնելի կախարդանքովը դիւթել զայն . . ։ Դիր գլուխդ փափուկ մամուռին, մոռցիր աշխարհը, յառէ աչքերդ ոսկի ու մանուշակ հորիզոնին ու երազէ . . ։

Արեւմուտքին վերջին բոցերուն մէջ կ'ուրուագծուի քաղաքը, մոխրագոյն գմբէթներով ու սպիտակ մինարէներով· որքա՜ն հեռու է ան· հոն կը մնան առօրեայ կեանքին տափակութիւնները, մրցումի պայքարները, տքնութիւնները, վհատութիւնները, վէճերը, քրտնաթաթաւ վազքերը, կիրքերը, սրտնեղութիւնները, յաջողելու խօլ տենչերը, դրացիին փարթամութեան նախանձը· հոն են բոլոր տգեղ բաները . . . հոս ամէն ինչ գեղեցիկ է ու անոյշ խաղաղութեամբ մը պարուրուած· հոս ալ կայ կեանք, բայց ի՜նչ վսեմ, ի՜նչ սփոփիչ կեանք է ան· կեանքը հսկայ նոճիներու, կապոյտ ծովուն, ծովու խիճերուն, լոյս անցընող ճառագայթներուն և հոս հոն ճռուողող թռչնիկներուն ։

Թող թափառի հոգիդ թիթեռնիկի մը ճերմակ թեւին կռթնած՝ ալեակներու ծոցէն դէպի շեղ ցոլքերը որ կարծես հրեղէն սանդուխն են երեւակայութեան աշխարհը տանող· Թող հեռանայ մտածումդ անձուկ շրջանէն աշխարհային կեանքին ու երթայ՝ կարապներու կուրծքին աղուամազով յօրինուած թեթեւ նաւակի մը մէջ, որուն առագաստները հիւսուած ըլլան միօզօթիզներու թերթիկներով· Թող երթայ

ծփծփուն, շափիւղէ կոհակներու վրայէ փնտռել անծանօթ ծովափեր, որոնց աւազները մանրուած ադամանդէ ըլլան ու քարերը սուտակէ· Թող փնտռէ հոն լուսողող պարտէզներ հոտաւէտ թմբիներով ստուերուած, սպիտակ բիւրեղ սանդուխներով բնակարաններ, որոնց չորս դին հատիկ հատիկ համբոյրներու նման թափթփին հեշտաբոյր աստղերը յասմիկներէն, ուր անդրաշխարհային էակներ· քնքոյշ ու նուրբ ինչպէս արծաթահիւս շղարշ մը լուսնոյ շողերուն տակ· մազերնուն մէջ աստղեր· իրենց գոյներէն խելայեղիչ ծաղիկներ ցանեն ճամբաներուն վրայ ու պղպջուն գնացքը առուակներուն զմրուխտ դալարիներու մէջէ անհուն ներդաշնակութեամբ մը օրօրէ անրջանքդ . . . ու սիրոյ անպատում երգեր մրմնջեն անոնց մէջէն ջուրերու յաւերժահարսերը ։

Երկինք կը տժգունի հետզհետէ, և ընդհուպ պիտի կախուին անկից՝ պարիկներու օղերուն նման դողդոջ շողակները աստղերուն, բարակ սիւքը կըսկսի սարսռացնել արծաթ տերեւները բարտիներուն· ամայի են բոլորովին ծովն ու ծովափը, կարծես ոչ ոք եկած անցած է անկից· ոչ փոշեպատ կառքեր, ոչ դանդաղ սայլեր, ոչ ամբոխ մը խուռներամ, ոչ շրջուն վաճառողներ, ոչ դէզ դէզ շիշեր ըմպելիներու և կոպիտ զուարճութիւններ ու անյագ ախորժակներ մարդկային· Իրիկուան սրբազգեաց ստուերը ծածկած է բոլոր հետքերը ու թեթեւ ծովը ծոթրիններուն և վայրի անանուխներուն բոյրը կ'առնէ կը բերէ խառնուած տխրահակ նոճիներու քիչ մը տրտմաղդեցիկ հոտին ։

Ինչ գերաշխարհային պահ է այս, որ իր անպայման մելամաղձութեան մէջ թովիչ է քան ամէն խրախճանք· հանգչեցուր գլուխդ մամուռներու թաւշէ բարձին ու երազէ . . . ։

Թող հեռուն մարդիկ տքնին անլուծանելի առեղծուածներու առջեւ· Թող գոռայ ժխորը ամբոխներու, Թող բռնաւորները տնքան իրենց աշխատանոցին մէջ որ դժոխքի մը պէս հեղձուցիչ է· Թող դիւանագէտները մաշեցնեն ուղեղ-

նին զիրար աւելի ներքօրէն խաբելու համար․ Թող զէնքերու շառաչին ու թնդանօթներու որոտումին մէջ բանակները կռուին ափ մը հող եւս ունենալու համար․ Թող դրամէ անյագ փափաքը ատելութիւններ ծաւալէ․ Թող անհատը անքուն հսկէ իր գանձին․ Թող վատը սարսափի․ Թող արդարութիւնը կաշառուի․ Թող պճրուհին իր խաբուսիկ ցանցին մէջ ջանայ որսալ միամիտ հոգիները, ինչպէս ճանճ մը սարդի ոստայնին մէջ․ Թող ուսուցիչները, խոշոր ակնոցներով վարժապետները խամրեցնեն մատղաշ մտքերը մանուկներուն գրասեղանին անհրապոյր տախտակներուն առջեւ․ Թող բոլորին ճոխ սեղաններուն շուրջը ստիպեալ կոչնականները, նեղ հագուստներու մէջ սեղմուած․ Թող փարթամ մեծատունը արշաւէ իր սրընթաց օթօին մէջ ամբողջ ճամբուն ալտոտ փոշին կուլ տալով․ Թող լուսազարդ սրահներու մէջ ձանձրոյթի յօրանջումներ զսպելով ունայնութիւններ փըսփըսան իրարու ականջի կենցաղասէրները․ Թող քաղաքակրթութիւնը ստեղծէ նոսաէր, սպառիչ նրբութիւններ, Թող խաժառ, կեղծ բարոյագէտները քարոզեն անհամութիւններ ուրոնց միակ բառին չեն հաւատար․ Թող սուտ հաւատացեալներ ծունկերնին մաշեցնեն տաճարին մարմարներուն վրայ, Թող մարդկութիւնը երթայ իր կրքերով, իր կեղծիքներով, իր ատելութիւններով հոն՝ ուր կը մղէ զինքը ճակատագիրը, ու հեւք մը միայն ձգելով ետեւէն․․․։

Աղուոր, անդորր, անըրջային պահուն իրիկնամուտին, զով ծովափին փափուկ մամուռին վրայ, մոռցիր ամէն բան․ ոչինչ կրնայ հասնիլ երազին բարձրութեան․ հորիզոնին վրայ ցրուող անոսր մուխի մը պէս Թող փարատին իրականութիւնները, և դուն, մին մինաւոր ունկն դնելով ծովուն սիրազեղ, փայփայիչ մրմունջներուն, յանձնէ հոգիդ թեթեւ հովին ու երազէ․․․ որովհետեւ երազը կ՚արժէ կեանքը։

1913

ՏԱՂ ՄԸ „ՀԱԼԱԾԱԿԱՆ ՀԱՑՆԵՐԳՈՒՆ"ԷՆ

Անոր՝ որ տակաւին կը սիրեմ։

Գրեց՝ ՇԱՀԱՆ-ՆԱԹԱԼԻ

Շիրմաստաններէն ալ հալածական,
Ու մեռելներու խոր գաղտնիքներէն յոգնած ու նկուն
Երբ ամայութեան կոյս լռութեան մէջ գիշերով կ՚երթամ,
Ո՛վ կին, այս գիշեր վիշտերուդ ուղին

ՇԱՀԱՆ-ՆԱԹԱԼԻ

Հալածականի կը կտրէ ճամբաս քարքարուտ ու սեպ.
Ու դուն, տառապող կիներու երբ խօսող մարմնացում,
Ինծի կը սպասես միշտ սեւերու մէջ,

Ինծի կը սպասես միշտ գիշեր ատեն, սէրին քնարը ձեռքիդ մէջ բռնած,
Իմ հին սէրերուս անմեղութիւնով ինծի կը նայիս,
Ու ինձ կ'աղերսես
Որ յաւերժական իմ հալածանքիս մէջ գէթ գիշեր մը
Քեզ հետ լուսցնեմ...։

Ո՛րքան անուշ ես, ու ո՛րքան բարի,
Ու սեւերու մէջ, Վէտա՛, դուն ո՛րքան աղուոր կ'երեւիս...
Աղիճ մարդկութեան սեւ սուգն ես կարծես,
Պաշտած մարդկութեանս դուն անմահ սէրն ես
Որ քնարս ձեռքիդ ինծի կը սպասես,
Ու աղաղակող լռութիւնովըդ, ո՛վ անբաղդ աղջիկ,
Կին Յիսուսի մը պէս տառապանքէդ ինծի կը խօսիս...
Ինծի կ'աղերսես դուն խաչւողներու սուրբ անունովը
Որ գիշեր մը գէթ քեզ հետ լուսցնեմ իմ հին սէրերով, իմ հին երգերով.
Սէրի կարօտովդ, ո՛վ քոյր, այս գիշեր զիս կը լացընես...։

Ես ալ կարօտցեր եմ հին երգերըս, շա՛տ եմ կարօտցեր...
Հին սիրերգներուս ախը կը քաշեմ, ո՛վ տրտում աղջիկ։
Սիրելու համար ես ծնած տղայ՝
Այնօրէն երբ որ սէրիս մէջ խոցոտ հալածականի ցուպն առի ձեռքս
Այնօրէն, Վէտա՛, լեզուներու ծայրըն թոյն միայն տեսայ,
Ու աչքերու մէջ գաւաճան նայուածք,
Ու ոտքերուս տակ թակարդներ լարուած.
Այն օրէն, Վէտա՛, սիրերգներս մոռցայ
Ու ատելութեան ճամբաներուն մէջ թափառիկ դարձայ.
Որովհետեւ զիս իմ սիրածներըս թունաւորեցին...
Անբուժ են, ո՛վ կին, վէրքերն համբուրուած ձեռքէ առնըւած...
Բարեկամներու ու ընկերներու դաշոյնով խոցւած,
Քոյր ու եղբայրի ձեռքով վիրաւոր,
Այն օրէն, Վէտա՛, հին սիրերգներըս, քնարըս մոռցած
Ես սիրող եսըս առի ու փախայ սուրը ատելութեան երգը երգելով...

Բայց, դուն այս գիշեր կոյս աղջիկին պէս իմ հին սէրերուս
Ճամբաս կը սպասես.
Սեւերու աղջի՛կ, տո՛ւր ինձ քնարըս,
Հին սիրերգներըս շատ եմ կարօտցեր,
Որոնց կարօտով այս գիշեր ուղիղ հալածականի իմ ճամբաս կտրեց...

Դո՛ւն ալ վիրաւոր ինծի պէս, Վէտա՛,
Դուն ալ ինծի պէս սէրով տարաբախտ, սակայն անսիրող...
Տուր ինծի քնարըս,
Գիշեր մը գոնէ քեզ հետ լուսցնեմ,
Ապրո՛ղ Տառապանք, քեզ երգելով սէրս սէրէ լարերէն։

Ու դուն նստէ քովս հին օրերուն պէս,
Որ քեզ փայլեմ լիութեանըդ մէջ առանց հպելու հեշտաղբիւր միսիդ.
Նայէ իմ վրայ սեւ աչքերովըդ ուր տրտում գիշեր մը միշտ կը նիրհէ.
Ուր տառապանքըդ պերճախօս բողոք—կը բիւրեղանայ...
Ես կը սիրեմ դեռ, կը սիրեմ քեզ, քո՛յր,
Թէեւ ետեւէդ գայլ մարդեր ոռնան,
Ու քեզ երբեմնի համբուրող շուրթեր «աղիճ» անւանեն.
Այդ բառն դրոշմն է ներկայ մարդկութեան ոճրածին ճակտին...
Ես կը սիրեմ քեզ, դեռ կը սիրեմ քեզ...

Այս գիշեր քեզ հետ պիտի լուսցնեմ.
Դուն որ, ո՛վ աղջիկ, հալածանքիս մէջ դեռ զիս կը սիրես,
Ու օրէնքներու ոճրագործ շղթան ետիդ քարշ տալով մինչեւ ինձ եկար,
Ոտքերըդ բոպիկ, մազերդ հերարձակ,
Դուն որ, դժբա՛ղդ կին, սուտ կրօններու բանադրանքներուն
Դէմ կին զինուորի մը պէս կռւելով իմ ճամբաս հասար,
Կը սիրեմ քեզ դեռ,
Դուն որ այս գիշեր տառապանքներուդ լեռները շալկած
Մարդաշուներէ խածատուած կուգաս
Ու կին Յիսուսի մը պէս միշտ ներող տառապողներու սէրն ինձ կը բերես.
Ու զիս կը սփոփես արտասուքի քաղցր երանութիւնով։

Օրհնեալ ըլլաս կին, [կ'ողողես...
Դուն որ այս գիշեր, ո՛հ, տառապանքի անիմանալի քաղցրութիւնովը զիս
Ես կը սիրեմ դեռ քեզ սիրերգու, հին, մաքուր տղին պէս։
Օրհնեալ թող ըլլայ արգանդն որ ծնաւ քեզ, տրտո՛ւմ աղջիկ,
Որովհետեւ դուն հալածանքիս մէջ յոգնած, ուժասպառ
Սէրի քնարով, սէրի գինիով ինձ կը մօտենաս
Ու իմ վէրքերէս կաթկթող արիւնը կ'անուշցնես։
Քու մէջ այս գիշեր, ո՛վ կին, կը սիրեմ կիները բոլոր,
Սիրած կիներս իսկ որ զիս դաւեցին,

Դուն ճչող բողոքն ապրող մարդկութեան
Նըստէ իմ քովըս տառապանքի իբր ապրող քաղցրութիւն.
Նայէ աչքերուս գիշեր աչքերուդ բանաստեղծութիւնով,
Ու ժպտէ ինծի տառապանքի քու ովկէան ժպտովդ...
Այս գիշեր, Վէնա՛, քեզ հետ լուսցնեմ պիտի, այս գիշեր...

Դուն յուշարձանը ապրուած սէրերուն,
Եւ Յարութիւնն ես թաղուած սէրերուս...
Կը սիրեմ քեզ ես, Վէնա՛, այս գիշեր, որ ինծի կը բերես հին սէրերս բոլոր։
Սեւերու աղջիկ, սև աչքերուդ մէջ Պոլիսը կ'ապրի,
Ու ժպիտիդ մէջ Խարբերդը խարտեաշ.
Լացող ձայնիդ մէջ Նարօյին կ'երգէ.
Ու շուրթիդ վրայ Շուէտեան մեացնող համբոյրը կ'այրի.
Հրապոյրներուդ մէջ Բարիզն կը պառկի մերկ ու հոլանի,
Ու Նայուածքէդ Յոյն աստուածածին մը ինծի կը նայի.
Մերկ թեւերուդ մէջ Սպաննիական հուրին կը պարէ,
Երակներուդ մէջ Ալճէրիան է որ շրջան կ'ընէ,
Ու մարմինիդ մէջ Պոսթընն կը նիրհէ.
Սիրտիդ մէջ սիրող տառապողները կ'ապրեցնես դուն,
Ու գոյութեան մէջ տառապողներու մեծ տիեզերքը...
Ես նոր ցիտուսը այդ տիեզերքին
Կը սիրեմ քեզ ես, ո՜վ անո՛ւշ աղջիկ,
Դուն մահարձանը ապրուած սէրերուն
Դուն յարութիւնը թաղուած սէրերուս...

Ո՛վ տրտում աղջիկ, ո՛վ տառապած կին,
Հալածականի սեպ ճամբայիս մէջ,
Մինչև այն օրն որ մարտիրոսութեանս անհեղութիւնով
Ժամանակին մեծ ոստում ընել տամ,
Սէրիս քնարով ինծի մօտեցիր գիշերի մէջէն,
Ես քեզ կը սիրեմ միշտ գիշեր ատեն, մահերու մէջէն,
Եկո՛ւր ինծ, Վէնա՛, ու հին սէրերըս կանչէ արցունքով.
Այս գիշերին պէս եկո՛ւր երբեմըն, եկո՛ւր ինծ այցի,
Ու ինծ մօտեցիր առագաստ մտնող նոր հարսի մը պէս...

1913, Պոսթըն

ՏԱՐԱԳՐԻ ՄԸ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ*

ՄԱՀՈՒԱՆ ՍԵՄԻՆ ՎՐԱՅ

Գրեց՝ ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷԶԵԱՆ

Վերջերս արտաշարժ եղերադէպքի մը վրայ շատ խօսուեցաւ տեղական լրագիրներուն մէջ։ Տակաւին այդ տխուր տպաւորութեան տակ կը գտնուիմ, ու չեմ կրնար դիմադրել յուշագրելու փորձութեան։

Այսօր, կեանքի գետնամած իրականութեան մէջ, հազուագիւտ են սիրոյ հինաւուրց դրուագները. և պատմելիքս, անտարակոյս որ կեանքին գեղեցկագոյն մէկ վիպակն է զոր երբեք երեւակայած ըլլայ մարդ, ա՜յնքան չապրուած ամենագողտր քերթուածի մը առասպելական դրոշմը ունի անիկա, գերազանցօրէն եղերային և խորապէս խանդաղատեցնող։

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷԶԵԱՆ
(Պատանի)

Երկու գգուասուն էակներ, գեղեցիկն Իտալիոյ զաւակ — այլապէս կարծես անհաւատալի պիտի թուէր եղելութիւնը —, իրար կը սիրէին առաջին սիրոյ մը բոլոր սրբութեամբ, և բոլոր ջերմութեամբն ալ։ Երկուքն ալ հազիւ քսան տարեկան, սիրոյ տարիքը, զոր, աւա՜ղ, մարդ իր կեանքին մէջ մէկ անգամ միայն կ'ապրի։

(*) Յառաջիկայ համարէն որ իր ատենէն լոյս կը տեսնէ։

Բայց աղջնակին ծնողքը կ'ընդդիմանար անոնց միութեան, հաւանօրէն երիտասարդին շատ համեստ դիրքին պատճառաւ։

— Թո՛ղ մեռնի Լուսինեան, բայց պիտի չի ձգենք որ ամուսնանայ այդ տղուն հետ։

Այս անողոք պատգամէն սարսափած, երկու դեռատի սիրահարները Մալթա կը փախչին, հոն աւելի ազատօրէն իրար սիրելու համար, հոն թերեւս ալ աւելի կարեկիր երկինք մը գտնելու յոյսով։

Սակայն անզուսպ Հիւպատոսը, հեռագիրներով ազդարարուած, նաւահանգիստին մէջ իսկ կը ձերբակալէ... յանցաւորները։ Օրէնքը խիստ է. նոյնիսկ անմեղ սիրոյ մը ամէնէն սրտայոյզ դրուագին հանդէպ։

Լուսինեան Եգիպտոս կը վերադարձնեն, իր ծնողքին գիրկը, իսկ իր բարեկամը բրտօրէն բանտ կը դրուի։ Այդ հէք տղան ամբաստանուած էր անչափահաս աղջիկ մը գլխէ հանելու ծանր յանցանքով։

Սիրոյ մէջ ամէն անսահման նենգութիւն, իր անունով գործուած բոլոր խողքութիւնները, կը բաւէ որ ներդամանութեան շնորհիւ սքօղուած ըլլան. այսօր անպատիժ կը մնան, ինչպէս երբեմն, երբ սակայն մարդկութիւնը այս աստիճան քաղաքակրթուած չէր, անպատիժ և նոյնիսկ վարձահատոյց կ'ըլլային սիրային սայթաքումները. Ժամանակները ո՛րքան փոխուած են, ի նպաստ բարքերու հարդուանանքին և ի պատիւ մարդկութեան ներողամտութեան։

Խեղճը չարաչար պիտի պատժուէր իր գործած աններելի ոճիրին համար, եթէ՝ անդին՝ աղջկան սիրատոչոր արցունքները կակղցուցած չըլլային ծնողական կամքին անողոքութիւնը։ Որոշուեցաւ միացնել այդ երկու պաշտելի սիրտերը։ Պատրաստութիւնները սկսուեցան երջանիկ օրուան համար։

Բայց դաժան ճակատագիր մը կը չարէր տարաբախտ սի-

րահարներուն վրայ։ Լուսինեան հիւանդացաւ, յուսաբեկութեան ու երջանկութեան յեղակարծ ու փոխադարձ զգացումներուն փոթորիկէն յոգնատանջ ընկճուած։ Հիւանդանոց փոխադրեցին. չարատենդէ բռնուած էր, ու անգութ ախտը իր կարմիր տենդովը կը վառէր, կը հալեցնէր հէք աղջիկը։

Օր մըն ալ բժիշկները ամէն յոյս կտրեցին։

Լուսինեան հասկցաւ, զգաց իր մահը մօտալուտ, և, իբրև գերագոյն շնորհ, աղաչեց որ՝ պսակեն ինքը անոր հետ զոր խենթի պէս սիրած էր, և որուն սէրը կ'ուզէր հետը տանիլ անդին աշխարհ։

Ոչ ոք կրցաւ մերժել հիւանդին վերջին խնդրանքը. իր սիրահարը առաջինը եղաւ ընդառաջ վազելու։

Ու շաբաթ առտու մը, հիւանդանոցին մէջ, ոգեվարքի մահճին քով, պսակը հապճեպով տեղի ունեցաւ։

— Մամա՛, հարսի շրջազգեստս բեր որ հագնիմ, մրմնջեց Լուսինէն։

Իր սուրբ բաղձանքը կատարուած էր...։

Պատուհաններէն ներս կը խուժէին արեւուն օրհնաբեր ճառագայթները լուսաշող։ Կարծես, անկողնին վերև, ուր կ'ընկողմանէր հարսը, անտես հրեշտակներ լոյս-վարդեր կը սփռէին։

Երկար համբոյրի մը յափշտակութեան մէջ նուաղած մնաց նորապսակ ամոլը։ Իսկ քայլ մը անդին, դրան մօտ, ծնողքները՝ քահանային քովն ի վեր՝ հազիւ կրնային զսպել իրենց արցունքները։

Ժամ մը վերջ Լուսինէն մեռած էր...։

Կոյս հարսը դրին ճերմակ դագաղի մը մէջ, իր հարսանեկան հագուստով։

Ձիւնասպիտակ շուշանին ճերմակ հոգին երկինք թռած էր...։

Արշալոյսը երբե՛ք այնքան գեղեցիկ չէր եղած մահուան սեմին վրայ։

Կահիրէ

ԼՈԳԱՆՔԷՆ ՎԵՐՋ

Գրեց՝ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Լոգանքէն վերջ՝ հեզ առանձին՝
Քալէ՜նք, քալէ՜նք ծովափին վրայ,
Հուրերուն տակ արեգակին
Մինչեւ որ թաց հերքդ չորնայ։

Նուրբ աւազին ծոցը ջերմիկ
Թաղուին ոտքերդ հոլանի՝
Զոր հեւ ի հեւ մեն մի ալիք
Գայ համբուրել ու չըհասնի։

Հուսկ արբենայ ծովով, երկա՛ր,
Բերանըս ծով աչքերուդ վրայ,
Արեւուն տակ, ուսերդ ի վար,
Մինչեւ որ թաց հերքդ չորնայ։

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

*** Իմացականութիւնը առանձին անհատներու քով միայն կը գըտնուի. հանրային կարծիք մը միշտ անմիտ է, բազմութեան ձայնը Աստուծոյ ձայնը կոչուած է, մինչ Աստուծոյ կամքը առանձին անհատներու միջոցաւ յայտնուած է միշտ։

*** Մեր մէջ տիրապետող կրթութեան իբր սկզբունք ընդունուած է ոչ թէ շատ բան կարենալը, այլ շատ բան գիտնալը։ Կարենալը ոչ թէ միայն անհատի մը բարգաւաճելու ընդունակութիւնը կը նշանակէ, այլ նաեւ կը ցուցնէ իր մտաւոր արժէքը։

ԱՐՑՈՒՆՔՈՎ ԾԼԱԾ

Գրեց՝ ԱՏՐՈՒՇԱՆ

Լիալուսին է. մեհեանին ու նոճաստանին ուրուանկարը մռայլ գծերով կ'որոշուի։ Տաճարին արծաթէ մեծ դուռը բացուեցաւ. Սիբէլ դիցանոյշը մետաքսէ թաշկինակով աչքերը կը սրբէ, ու կը փափայ.

— Որքա՛ն անգութ է Աթիս... Այն ի՛նչ կրակ է որ սրտիս մէջ թափեց անի։ Անոր շրթունքները համբոյրներու ծարաւով կարմիր են մնացեր. ցորենի արտերուն եզերքը ծլած խաշխաշներուն պէս կարմիր են մնացեր...

ՀԱՅՐ ՍԻՄՈՆ ԵՐԵՄԵԱՆ
(Ատրուշան)

* * *

Փռիւգացիներու թագաւորը լեռներ կտրեց, երեք հարիւր նաւավար քաշեցին անոր նաւը, անի շատ ծովեր կտրեց, իր ձեռքի ակնակուռ գաւազանով Աթիսի դրան զարկաւ. ու գեղանի պատանին տասը ոսկեճամուկ վարագոյրներու ետեւէն դուրս ելաւ։ Զմայլելի երիտասարդը ուսերուն վրայ ձգեց ոսկեթել նկարէն պատմուճանը պերճօրէն. երկու նաժիշտ համբուրեցին անոր ճակատը, ու փափուկ մատներով ադամանդակուռ սաղաւարտը գլուխն անցուցին։ Աթիս

ձեռքն առաւ հովուական երկար գաւազանը, և բարեւ տարաւ Միտասի Փռիւգացիներու Թագաւորին։

*
* *

Փռիւգացիներուն ոստանը բարձր պարիսպներով ամրացաւ. իշխանուհին հինգ աստուածներու և աստուածուհիներու ի պատիւ կը վառէ աշտանակին հինգ ճրագները։ Հիմէնեան հանդէսը կը սկսի. Աթիս Միտասի խօսք էր տուած. կ'ուզէր իրեն հարս առնել Փռիւգացիներուն իշխանուհին հրաշագեղ։

Բայց Կուբիտոն այն ատեն Աթիսի սրտին մէջ երկու կրակ էր արծարծած. երկու հիմէններ գրաւած էին Աթիսի սիրտը, երկուքն ալ համահաւասար զմայլելի գեղեցկութիւններ համարուած էին։

Գեղեցիկ էր Փռիւգացի իշխանուհին՝ աչքերը զերդ սեւ ադամանդ արեւաշող, ատամները մարգարտաշար, շրթունքները կարմիր վարդի թերթերուն պէս բարակ, այտերը ողորկ արեւմուտքի ամպերուն նման թխորակ։ Իսկ Սիբէլ աստուածուհին՝ այտեր ունէր կաթնորակ. հասակն անապատի արմաւենիի պէս նուրբ և երկայն, ամբողջական կազմուածքը զմայլելի։

*
* *

Միտաս կը յաջողէր, իր քով կը կանչէր աղջկանը գարնանագեղ փեսացուն։ Փռիւգացի իշխանուհին պահ մը երջանիկ կը համարուէր։

Սակայն Աթիս պարմանին Միտասի աղջկան սրսկապանէն դուրս էր ելած, մէկ քանի ժամ վերջ՝ ան Փռիւգեան ոստանէն դուրս ինկած, հեռուէն կը դիտէր Միտասի պալատին պարիսպներուն տապալումը, աշտարակները, դղեակները, մեհեանները, կամուրջները բազմաշառաչ կը փլէին։

Սիբէլ աստուածուհին ահեղազօր վրէժխնդրութեամբ՝ կրակ էր տուած Փռիւգացիներու արքունիքին։

*
* *

Պահիկ մը յետոյ՝ կարապի կուրծքին պէս ճերմկցած էր Աթիսի մարմար մարմինը. պարմանին ինքզինք կտրած էր իր սրտին երակները։ Սիբէլ հոն կը հասնի, կը գրկէ իր սիրուն Աթիսի դիակը, և Պեսինունդի մէջ անոր վրան չքնաղ մեհեան մը կը կանգնէ։

Աստուածուհին Սիբէլ կը տեսնէ ուրուականը Աթիսին, որ կու գայ թուփի մը շուքին տակ. այդ թուփը շատ հաճելի էր Աթիսին, ան բուսած էր երբ Սիբէլ գեղածամ վարսերէն մէկ քանի հատ քաշելով՝ ներկած էր Աթիսի երակներէն ծորող արիւնով, և թողած էր զանոնք նոյն աստուածազարմ պարմանիին հողերին վրայ։

Սիբէլ հարցնելով թէ ինչո՞ւ կուլար ուրուականը, պատասխան կ'առնէր Աթիսէն. — Սիբէլ հրաշագեղ աստուածուհի, տե՛ս մեհեանիս շուրջը կը պատէ այս թուփը, որուն շուքին տակ կը հանգչիմ, սակայն շատ կը ցաւիմ որ ասի ծաղիկ չունի…

Եւ Աթիս դառնալով կը սկսի լալ շատ սրտաճմլիկ կականներով։ Ու իր արցունքները կը թրջեն թուփին ճիւղերը. Սիբէլ կը մօտենայ որ փայփայէ Աթիսի այտերը, ահաւասիկ իսկոյն անոր ուրուականը սատափագոյն ամպերու մէջ կը ծածկուի։ Սիբէլ կը համբուրէ Աթիսի արցունքով օծուած ճիւղերը։ Չորս օր վերջը արցունքի ու համբոյրի ուժով՝ Աթիսի սիրած թուփը իր ծառուկ ճիւղերուն վրայ կը բանայ փոքրիկ եղջերափողերու նման խումբ խումբ ճերմակ ու խարտեաշագեղ ծաղիկներ՝ մեզի ծանօթ Ճանկիկը և Թուրքերուն Հանըմէլին… խնկօտ անուշաբոյր։

1913, 21 Յուլիս

ՎԵՆԵՏԻԿ

ԼՔՈՒՄ

Գրեց՝ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ունայնութեան խորհուրդն այսօր կ'ընկճէ զիս·
Ինծի ո՞վ յոյս պիտի տայ.—
Ցամքեցաւ Ակն ուր կը դիւէր հեզ հոգիս
Որ մ'ալ ապրիլ ու ըղձա՜լ:

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Ու այս օր ես անհուն յանուն ալ խարխուած՝
Հոգիս պատրել չե՛մ կրնար,

Սիրտիս ըմբոստ, սիրտիս դատա՛րկ ու սառած
Կ'ուզեմ այս օր ես վե՛րջ տալ:

Պատրանքներու յափրացումին խռովքով,
Պիտի խեղդեմ ա՛ս հոգին,
Ու պիտի լամ, կեցած անոր մոխրին քով,
Ոչընչութիւնը կեանքին:

Ես չը կրցի գմբէթներու շուքին տակ
Սա զղջուն հեզ պարտըկել·
Հա՛տ. հա՛տ ինկան աչքիս առջեւ բովանդակ
Ի՛նչ դարերու կրօնքներ:

Միտքիս խոյանքն ըսպաննեց մէջս ըշտապով
Երազներն իմ մանկութեան,
Ու դիմեցի դէպի աստղերն հեռայով
Թըռիչքներով խօլական:

Բայց սըրլացքն այդ. ա՜հ, բացաւ վիհ մ'անյատակ
Սիրտիս համար պարմանի.
Ու, վաղ տեսայ թէ սիրոյ վարդն անապակ
Փուշէ՜ր, փուշեր ալ ունի:

Ու լացի ես տարիներով ցաւագին
Եղնիկի պէս արցունքներ.
Սակայն ինչո՞ւ փափաքեցայ ես կրկին
Սիրոյ կեանքին մըշտերեր…

Հոգին՝ որուն նըւիրեցի սիրտս հիւանդ
Չը հասկըցաւ զայն երբեք,
Ու անշացուց, աւա՜ղ, այդ սիրտն արգաւանդ.
Բիւրեղի պէս դիւրաբեկ:

Ո՛վ կընոջ սիրտ, սիրտ բարբարոս, ոգեթով,
Այսօր պատրանքդ երբ կուլամ,
Արցունքիս մէջ ինչո՞ւ դարձել ես թոթով
Կ'երգեմ հըմայքդ անբառառ...:

Բայց այսօր ես սին պատրանքէդ իսկ խաբուած՝
Հոգիս պատրել չեմ կըրնար.
Սիրտիս ըմբոստ, սիրտիս դատարկ ու սառած
Կ'ուզեմ այսօր ա՛լ վերջ տալ...:

1913. Գաւր-Գիւղ

ԱՇՈՒՂԻ ԵՐԳԵՐ

ՏԱՂ ՍԻՐՈՅ

Ասել ես թէ գարնան վախտը,
Սիրակա՛ն. ամա՛ն,
Որ բացուի մեր պաղչին վարդը,
Քեզ ցոյց կուտամ ծոցիս զարդը.
Սիրակա՛ն, ամա՛ն,
Ամա՛ն, ե՛կ պաղչէն, ա՛յս է շատ վախտը
Բացուել է վարդը:

Վարդ ղըրկեմ քեզ կոկոն քաղայ,
Սիրակա՛ն, ամա՛ն,
Գրեմ քըղթով սիրոյ արզը,
Ե՛կ պաղչէն, քեր ըրախ մազս.
Սիրակա՛ն, ամա՛ն.
Ամա՛ն, ե՛կ պաղչէն այս է շատ վախտը.
Բացուել է վարդը:

Վարդագոյն երեսդ էր փայլուն,
Սիրական, ամա՛ն,
Իմ գեղեցիկ նազլու խաթուն,
Ահա եղեւ օրհնեալ գարուն.
Սիրական, ամա՛ն,
Ամա՛ն, ե՛կ պաղչէն, այս է շատ վախտը,
Բացուել է վարդը:

ԵՐԳԵՐ ՑԱՅԳԵՐԷՆ

Գրեց՝ ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

ՏԵՍԻԼՔ

Հին հիւղակը կը տեսնեմ ճերմակ՝ որ իր առջեւ բացուող լճակին երկինքին մէջ կը շրջի՝ ճերմակ բեկբեկումով մը կը փլչի գիշերուան մութին մէջ:

Եւ անշուշտ աղջիկները, որ, ամէն գիշեր, հիւղակին մէջ իրենց վարսերէն տենչանքներու մահը 'ոստայնանկեն, անոնք ալ լճակին մէջ կ'ընկլուզին անոր հետ:

ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

Եղեւինները որ կը պահնորդեն հիւղակը, լուսնի ցոլքերէն կանթեղուած, անոնք ալ լճակին մէջ կ'իյնան, անշուշտ ուզելով փրկել հին հիւղակը ճերմակ՝ ուր աղջիկները կը գործեն անդարձ մահերու երգը հիւսելով:

Ահաւասիկ ամէն ինչ լճակին մէջ. ահաւասիկ տաճարը՝ տարտամ, չփոթ ու տեսլական ցոլացումով մը լճակին մէջ ամփոփուած:

Ո՛չ ոք գիտէ թէ ի՛նչ տեղի կ'ունենայ լճակին մէջ. Ո՛չ

ոք գիտէ մնաւոր հիւղակին պատմութիւնը ու պատմութիւնն է իր պատսպարած աղջիկներուն։

Ամէն ինչ կը լռէ․ ոչ ոք պիտի իմանայ աղէտը։

Հաւատումները, անխօս, ճակատագիրը կը խօսին։ Ո՛չ ոք պիտի լայ ջրամոյն մահերը։

Եւ վաղը, ալիքները, զուարթագին, պիտի յածին լճակին վրայ, ու եզերական ջուրերը ըմպելէն՝ այերն ի վեր պիտի թեւածեն՝ կանչալէն՝ լճակին ողբերգութիւնը ինդալէն։

ԳԻՒՂԻ ԳԻՇԵՐ

Հիմայ գիտեմ որ գիշերը պարտէզ մըն է հեռաւոր գիւղին վրայ՝ իր լուսնկան ու աստղերը ծաղկեցուցած ձիւնոտ երդիքներուն ու ձիւնոտ կածաններուն վրայ բարի։

Հիմայ գիտեմ որ գիշերը հոն մաքրագէմ ու տրտմաթախիծ մանուկ մըն է՝ իր հեծկլտանքէն յոգնած՝ հանդարտած՝ արցունքին մարգարիտը դեռ աչքերուն պայծառութեան վրայ բիւրեղացած։

Ո՛վ հեռաւոր զարդանկար, որ քու միամիտ թովքդ կ՚առաքես մինչեւ ինծի, իր անմեղութեանը համար զինուած զոհի մը բարութեան ցոլքը չե՞ս դուն։

Ինչպէս քու շուքերուդ տակ քնացող ողջերուն և մեռելներուն եղբայրութիւնը կը պատմես։ Գիշերուան մէջ անունք իրար կ՚երազեն ու իրարու հետ կը խօսին փոխադարձ գուրգուրանքով։ Առաջինները միացած են, ինչպէս վերջինները կենդանի։

Առաջինները ինչպէս վերջինները, եղբայրական սեղանի մը շուրջն են բոլորուած, և կը ճաշակեն պտուղները զոր ջղջիկները իրենց կտուցներով թունաւորեցին և զոր իրենց թեւահարութիւններով թափեցին կեանքի ծառերէն վար։

Ծառերը պտուղ չունին այլեւս, ծառերը կմախքներ են

այլեւս, և թառ գործան ջղջիկներուն։ Եւ գիտեմ որ կոչնականները տարտամ աղօթքներ ունին իրենց սեղանին վրայ՝ կեանքի ծառերուն համար, ա՛յնքան կամաց, ա՛յնքան կամաց որ իրենք իսկ չեն լսեր։

Ո՛վ գիւղի գիշեր, ինչպէս եզերական լուսեղինութեամբ մը կը պսպղաս, Բռնասուն Մանկանց ջահին պէս՝ մատուռին մթութեան մէջ։

Անցորդի մը շուքը կը յամենայ ահա ճամբաներուդ վրայ՝ մախաղն ուսին և գլխահակ։

Անցորդը ես եմ որ կ՚անցնիմ՝ կարօտներուս ընծաներով լի մախաղն ուսիս և սուգի յարգանքներով բեռնաւոր գլուխս վարահակ։

Անցորդը ես եմ որ կ՚անցնիմ շուքերուդ տակէն ու քու ամգոյն ծաղիկներդ կը քաղեմ հոգիիս մէջ, ինչպէս կը քաղեմ հոգիիս մէջ երազները յուսահատ՝ ողջերուն և մեռելներուն որ ի քուն՝ երկինքի աղաւնիներուն սպասելէն ա՛լ յոգնած։

Եւ աքլորին երգին կը սպասեմ, որպէս զի, ծաղիկներէն և երազներէն զորս ամբարեցի հոգիիս մէջ՝ աղաւնիներ շինեմ ու արձակեմ զանոնք տանիքներուդ վրայ, բուխերիկներուդ վրայ, լուսամուտներուդ վրայ։

Փարիզ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Իւրաքանչիւր ճշմարիտ արուեստագէտ՝ կ՚աշխատի միայն իր անձին ու իրեն համակարծիք ու միեւնոյն զգացումները ունեցող բարեկամներուն համար։ Այն արուեստագէտները որոնք առանձին ճաշակ մը չունին, այլ հանրութեան պահանջներուն կը հետեւին, կը նմանին այն կիներուն որոնք տէր մը չունին ու ամէնունն ալ են։

⁂ Անկարելին փափաքիլ և ուրիշի չարիքին համբերել հոգւոյն երկու մեծագոյն հիւանդութիւններն են։

ԻՄ ԴՂԵԱԿՍ

«*C'est ici le combat du jour et de la nuit.*»

Աս է պայքարը ցերեկուան եւ գիշերի:

Վերջին խօսք Վիքթոր Հիւկոյի

Ձըլանամէ պատուհաններ խոռոչուս,
Յաւերժական ջուրերուն միշտ ունկընդիր,
Իմ երազիս դղեակին մասն են ընտիր
Որ կ'ըմպեն լոյս եւ լոյս կուտան վիհին մութ:

Ո՜հ, իմ դղեակս, իմ բեւեռուես առ Անդունդ.
Իմ մարմարէ ժայռս առ վիհն ահագին,
Գոթական նուրբ կամարներով անյարիր
Ուր արծիւներ կ'ոգեւորին շանթասնունդ:

Միջնադարեան . ա՜հ, իմ դղեակս անսասան ,
Շրջապատուած գիշերանայ սեպերով,
Որ, ասպեր վիհին, խածնեն Եսս անխռով:

Իր կըրանիք անկիւններուն մէջ ամուր
Որ միշտ կեանքին եւ մահին վեր կը կանգնին,
Կուգայ մեռնի՜լ անեզրութիւնն ովկիանին:

Քաղուած՝

«Մարմարէ Մենութիւն»

Անտիպ հաւաքածոյէս

1913, Պոմոր

ԿԱՂԱՆԴԻ ՀԷՔԵԱԹ

Գրեց՝ ՅԱԿՈԲ ՔԻՒՖԷՃԵԱՆ

Միտքս կուգայ: Գետնէ տուն մըն էր, աւելի ճիշդը հողէ մեծ սենեակ մը: Ածուխի պէս փայլուն գերաններ իրարու կուգային մեր գլխուն վերեւ ու անոնցմէ կախ ու ծայլ ծայլ իրենց վրայ դարձող սերկեւիլի ու խնձորի բոլորակները կը յիշեմ այսօրուան պէս:

Դուռն մօտիկ, կաղանդի սեղա՛նը, եր նօթի լեցուն ա-

ԱՋԷՆ՝ Ա. ԱՐՇԱՎԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ, Բ. ՅԱԿՈԲ ՔԻՒՖԷՃԵԱՆ,
Գ. ԳԵՂԱՄ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ ԵՒ Դ. ՎԱՀԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

մաններով: Ու օճախին չուրջը թաղին բոլոր ընծիպէմները, ու մեր մէջտեղը հոր բալլը բարի ու անուշ պառաւ ադջիկ, ճերմակ մազերով, թարթիչէ ու լոյսէ զուրկ աչքերով:

Ի՛նչ համով էր գդալատուքը ծունկ մը տեղի համար։

Հօրքուրս պօղին երկու փէշերը ամա՛ւր մը գօտիին փոթը անցուցած կորուկ մատներովը կը հանէր իր գիրկը լեցնող պլլիթին ու պաստեղին։ Մեր շարժումներէն, մեր հեւքէն կը հասկնար մեր հոգին, մեր անասակ տղու չարութիւնները, երբ լակոտին մէկը կտտուի թաթ մը փարձէր պօղին մէկ պահուած գանձին։

— Խելօք կեցէ՛ք, ատենը չեկաւ։

Գիտէինք որ ան իրկունը մեր ամէնուն հայրերը մեռել—տուն կ'երթային խաչ ու աղօթք ընելու, հոգու դդում ուտելու։ Մինչև որ հօրս չոր հացը չ'առնէր ախտին խորունկէն, հօրքուրս չորուկ մատները չէր բաժներ իր գիրկէն.

— Տղա՛քս. խունկը կէս ճամբան կը մնայ, մեռելներուն աչքը ճամբան կը պաղի ետքէն։

Ու մենք քար դնելով մեր անհամբեր փորին վրայ կ'նայինք իրարու հետ։ Ինծի համար անպատմելի հաճոյք մը էր օճախին եզին իրարու վրայ շարուած կողնիի աղւոր ճիւղերուն հետ խաղալ չարունակ, սուր երկաթով մը չարչաբել կարմիր միսերը, բոց տալ փայտին վրայ դոց կապոյտ մամուռներուն հոգու պէս անուշ ծաղիկներուն։ Ուրիշ մը գործ կ'ընէր իրեն տալմապաղէն կախ հողէ ամանին մէջ բամպակէ պատրոյգին քիթէն սեղմել։ Ու կրակին կայծերը կ'երթային համբուրել կանթեղին երգող ցոլքերուն հետ։

Տե՛ս հոն հին բոլոր իմ ընկերները, Բուզիկը, Շիշտօն, Փախուկ-Դաւիթը. Կուր-Օհնէսը։ Ի՞նչ ալ լեզուանի էր շատ տղան, Կարմիրենց Պետիկը երբ գլխիկը հօրքուրիս ծունկին դրած.

— Հոգեկդ ուտիմ, հօրքուրս, ալ չհասա՞ւ խունկը։

Ու ամէնս մէկ կը կրկնէինք մեր աղաչանքը.

— Չէ՛, տղաքս, չէ՛։ Խելօք նստեցէք։ Ոսկիին հէքեաթը պատմեմ ձեզի։

Ու մենք ամէն տարի, առ իրկունը մտիկ ըրած էինք

արդէն Ոսկիին Հէքեաթը։ Բայց հօրքուրս պատմելու ձև ունէր։ Մեր անհանգիստ շարժումները քիչ քիչ կը մեղմանային, մեր քիթերը դրած հօրքուրին արգելափակ գանձին վրայ կը սպասէինք։

* * *

Ինծի կուգայ թէ հօրքուրիս հէքեաթը պատահած էր շատ առաջները, երբ գեղին մէջ մեր գիտցած տուներն ու մարդերը չէին եղած։

Այն ատեն մեր տան տեղը խոշոր լեռ ըլլալու էր։ Ու հօրքուրս գլուխը վեր առած իբր թէ մտովը ցոյց կուտար սեւցած գերաններ որոնք գեղին մօտիկէն. ԾԸՄԱԿԷՆ բերուած էին։

Բայց Սուրբի աղբիւրին վերօք, Պսակուած-Քարին կուշտիկը շատ պզտիկ հիւղակի մը խօսքը կ'ընէր ան։

Ու մենք պոց գիտէինք Մեծ Քարը որ մինչև մեր օրերը ան կը կենար հոն։ Ի՛նչ խոշոր էր։ Սարին մէկ երեսը լման կը բռնէր անոր հասակը։

Հիւղակին հետքն անգամ կերած էին տարիները։ Բայց հօրքուրս խաչով ու պատարագով երդում կը հանէր բերնէն թէ Գափիկենց Մայրին, պատկառելի ծառ մը որ խնայուած է գեղացիէն, բուսած էր ճիշդ ու ճիշդ տանը տեղը այն աղջկան՝ որուն փարչը ոսկի վազած էր։

Այդ ահարկու քարերուն սիրտին մէջ հիւղակը կար հին օրերուն, հոն կ'ապրէին մինակուկ, աշխարհքին չարերէն հեռու քոյր մը ու աղբար մը։

Հօրքուրս ամէն տարի չէր մոռնար աղջկան ոսկի մազերը երկնցնել մինչև անոր կրունկները։ Այնպէս աղուոր ալ կուգար։ Ու հօրքուրս գովեստ ունէր անոնց կարմիր այտերին, խելօք աչքին որ գունչիկը տուած օճախի չեմին հանդարտ հանդարտ կ'աղար իր ակռաներով։

Ու կը նկարագրէր ան շատ համով կաղանդի իրկուն մը, երբ մեռել-տուն երթալ չկար, ու պաստեղ ու չարոց ուտե-

լու համար այսպէս ժամերով հողի չէին քակեր պզտիկները։ Մեզի ինչ փոյթ թէ անոր գիշերին մէջ, դուրսը, հովն ու անձրեւը, ձիւնն ու ցուրտը իրարու ետեւէ կ'իյնային։

Ու կը պատմէր։ Ան հովերուն թեւ կուտար, ամպերուն ձայն ու կրակ։ Անոր անձրեւը խելօք ու նիհար անձրեւը չէր հիմկուան օրերուն, անոր հեղեղը ձորակին մէջ տառապելի դեւերուն չափ ուժով կը պոռար։ Ինչ անուշ էին բառերը որոնք աղջկան բերնէն կը տեղային մեզի։

Մինչեւ հոն պատմութիւնը հանդարտ էր։ Մենէ շատեր իրենց ականջը կը յառկացնէին ախոռէն հասնելիք հովին, կամ կ'աշխատէին հօրքուրին կոյր հսկողութիւնը խաբել։

Բայց յանկարծ հէքեաթին մէջ այծին բառը՝ մեզմ՝ կը հնչէր։ Կենդանին երկու տոտիկներուն վրայ կը չոքէր մեղմով։ Հիւղակին դուռը կը զարնէին։

Ամէնքս ալ ինքնաբերաբար պատրաստուած էինք պատմուածքին հետեւելու։

Աղջիկը կ'ելլար պառկած տեղէն, օճախին մէջ անթեղուած կրակին վրայէն մէկդի կ'առնէր մոխիրին հաստ խաւը։ Մութին մէջ կարմիր ճառագայթում մը աղջկան դէմքին վրայ կը ցոլթէր։ Ու աստուծոյ մը վայլող անվախութեամբ մը ան կ'երթար դուռը բանալու։

Մեր վրայէն սոսկում կ'անցնէր անպայման երբ դուռին առջեւ փառաւոր ձիու վրայ նստած փառաւոր երիտասարդ մը կ'ըսէր աղջկան.

— Սիրուն աղջի՛կ, թրջեր եմ անձրեւէն, ինծի ներս կ'առնե՞ս։

Ու աղջիկը ներս կ'առնէր տղան։ Կրակին շուրջի փայտերը կը մէկտեղէր։ Բոցը կը լուսցնէր հիւղակը ամբողջ։ Ու բոցը կը խաղար քնացած ախպօրը երեսին վրայ ու կը կորսուէր այծին անուշ աչքերուն մէջ։

Աղջիկը կը հանէր անոր թրջած լաթերը, կը չորցնէր բարկ կրակին դէմ, հաց ու ընկոյզ կը բերէր երիտասարդին

առջեւ։ Մինչ դուրսը անոր ձին դաշնաւոր ձեւով մը սմբակները շեմին կը զարնէր։

— Սիրուն աղջի՛կ, ջուր ալ կուտա՞ս։

Աղջիկը կ'երթար փարչին մօտ, ոտքին վրայ առած կը ծռէր զայն փայտէ գաւչին մէջ ջուր լեցնելու համար։

Մենք շատ լաւ գիտէինք փարչին պարապ ըլլալը։

Հօրքուրս կը կենար հոն մեզի հարցնելու համար.

— Հիմա ի՞նչ ընել։

Ու կրկնուած բառերով ան կը նկարագրէր անձրեւին սաստկութիւնը, քարէ ճամբայէն ոռնալով թափող ջուրին կատաղութիւնը, գիշերուան զարհուրելի սեւութիւնը ուր կրնաս մատդ աչքդ խոթել ու չտեսնել ըրածդ։ Աղբիւրը, Սուրբին աղբիւրը գիշերով գտնել ո՛ր քաջին գործն է, նոյն իսկ հիմա, երբ գեղացին ապառաժէն վար ճամբայ է քակած։

Մենք լուռ էինք։

Հօրքուրս ժպիտով մը փարչը շալակը կուտար աննման աղջկան, զայն աղբիւր կը ղրկէր խուճի պէս թռցնելով, որպէս զի տան հիւրը չնեղուի ծարաւէն։

Երիտասարդը նստած կ'ըլլար, աղբարը միամիտ քնացած։

Ու ջուրին ձայնը գլ-գլ կը հնչէր փայտէ գաւաթին մէջ ու աղջիկը ձեռք կ'առնէր զայն բերելու երիտասարդին, երբ յանկարծ աքաղաղը՝ թափ տալով թեւերուն՝ կէս գիշերուան երգը կը պոռար։

Մեր կռնակէն պաղ բան մը մեր սիրտերը կը զարնէր, երբ աղջկան առջեւէն երիտասարդը կը հալէր ու հով կ'ըլլար ձիուն հետ։

Ու որքան հմայուած կ'ըլլայինք, երբ առանց գիտնալու բոլորս մէկ.

— Վա՜չ...

կը պոռայինք աղջիկին հետ որ փայտէ գաւաթը կրակին մօտ դրած ատենը ջուրը ոսկի դարձած կը տեսնէր։

Ու հօրքուրս կը պարպէր փարչը ամբողջ, ու անոր նեղ-

կուլ բերանէն խուլ խուլ․ կլոր կլոր ոսկիները իրարու հետ խնալէն կը թափէին իր ոտքին։

Քիչ չանցած հօրս հազը կը լսէինք պատէն։

Հօրքուրս հազիւ կը յաջողէր մեր անհամբերութիւնը զսպել, չորուկ մատները կը քակէր գանձին վրայէն, մէկ ձեռքը պօղին ճեղքէն ներս խոթելով կ'առնէր իւրաքանչիւրին բաժինը ու․

— Բարի՛ կաղանդ․ Աստուած ամէն տարի հասցնէ աս օրին, ըսելով կը կենար։

Առաջ անցնելու կռիւը, խոր հեկլու խնդութիւնը վերջ կ'առնէր մէկէն․ երբ հօրս հազը չուքի մը պէս գըծուէր կէս բացուած դրան մէջ։

Ու կարգով կը մօտենայինք հօրքուրիս կորուկ ձեռքին ու կը պագնէինք զայն հաճոյքով։

Ու ամէնէն վերջը երկիւղած յարգանքի մը մէջ կը տեսնայինք հայրս որ հին գտակը հանած գլխէն ծունկի կուգար պառաւին առջև պագնելու անոր երկու ձեռքերը։

— Մեծնա՛ս, Աստուած զաւկներուդ թագ ու պսակին հասցնէ։

Ու հօրքուրիս ձայնը այս անգամ դողացող, յուզուած բան մը կը կաթէր իր մէջէն։

1913

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Թռչունի թեւերուն նման հոգին ալ իր թռիչները ունի, և, այդ է որ զինք կը բարձրացնէ։

⁂ Եթէ հոգիդ լաւ վիճակ մ'ունի՝ կը նշանակէ թէ երջանիկ ըլլալու միջոցներ ունիս։

⁂ Ինչպէս որ պարտականութիւնը բարոյական պէտք մըն է, այնպէս ալ իրաւունքը բարոյական պահանջք մըն է։

ԱՍՏՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ

Նոր իմաստութեան ի նուէր

Դրեց՝ ՄՇԱԿ

Իր ծովացած տժգունութեանը մէջ յաղթական,
Եւ արեւներուն բարկութեանը ոսկեղէն՝
Վահագն հսկայ — հրդեհներու ածութին —
Որուն աչքերը խաւարներէն դէպի երկինքները խուժեցին,

ՎԱՀԱՆ ԹՈԹՈՎԵՆՑ
(Մշակ)

Եւ լուսապայծառները հաւաքուեցան աստուածութեանը շուրջ՝
Տարածեց բազուկները, բացաւ ափերն իր հզօր՝
Որոնց միայն մէջ ատեն մը սուր մը բռնուա
Եւ միւսին՝ լուսաւոր երկինք մը կշռեց՝
Եւ ծովացած մտայնութեանը մէջ գլուցադնական՝

Պատուանդանին վրայ Արեւմայրի մ՛հանգունակ
Ըմպեց սափորը արեան վրիժամոր ստինքէն՝
Եւ երգեց.
«Թունաւոր են աստղերը որ կը փթթին
Ձեր աչքերուն ալեկոծ երկինքին մէջ,
Եւ Արեւուն ճառագայթը սուր մըն է որ կը ցցուի
Ժամանակէն մերկացած ձեր ճակատագիրներուն հանդէպ.
Ես գիտեմ որ զարհուրանքը ծովի մը պէս կը փրփրի
Ձեր կրծքին անհաշտ և մռայլ ալիքներուն մէջ.
Գիտեմ թէ դուք առաջ անհունութիւն մըն էիք,
Դարերու յաւիտենականութեան հետ եղբայրացա՛ծ,
Եւ ձեր գանկերուն մէջ կը տանէիք Սիւնը Իմաստութեան
Եւ անվերջալոյս իտէալին։
Երկինքները մեր մարմարներուն և խաղաղութեան տաճարներուն վրա
Դարերով սպառած աղէտի մը պէս գահավիժեցան,
Իմ Աստուածութիւնս փլատակներուն տակ ուղի մը պէս խորացաւ,
Եւ աւերակները մոռցան ցաւերը իրենց
Եւ իմ ջախջախուած Արշալոյսս և շուշաններս հեծեցին։
Բայց, տակաւի՛ն, աստղածորան գարուններ
Կուրծքիս վրայ դիւցազնօրէն կը փթթին,
Եւ մեծ Այգ մը խորութեանս մէջ կը ննջէ։
Ես զարթեցի ձեր արիւնոտ Յարութիւններուն մէջէն.
Ո՛չ բնութեան հսկայ ոգը գլխ շարժեց,
Ո՛չ ալ մրրիկները դարերուն.
Ահաւոր ձայներէն ձեր հարուածներուն
Աւերակները իրենց արգանդը բացին,
Եւ ես ահաւասիկ ձեր վրէժի բազուկներուն վրայ…
Դուք հասկցաք թէ հարուածը իմաստութիւնն է
Այս անդնդօրէն եղերական կեանքին.
Դուք հասկցաք թէ բարբարոսութիւնը գեղեցկութիւնն է միակ,
Եւ Արիւնը միակ Պսակն ու Օծութիւնը
Իմ լուսաւոր դամբարաններուս։
Կշիռքները և Թիւերը հալեցան Արեւելքի հուրին մէջ,
Սուրը մնայ իբրեւ բացարձակութիւն։
Ո՛հ, հարուած մըն ալ, վերջին փայլիւն մըն ալ սուրերու,
Գետերս կարմրած կ'ուզեմ տեսնել վերջին անգամ մըն ալ,
Վերջին եղերերգ մը թշնամիի հսկայ դագաղին վերև…
Ահա իմ յաւիտեա՛նս…

Պոսթըն

ՄԱՆՈՒԿԻՆ ՎՐԷԺԸ

(Պատմուածք)

Դրեց՝ ՄԵԼՔՈՆ ԿԻՒՐՃԵԱՆ
(Հրանդ)

1.

— Վերջապէս գիւղի պատմութիւն, կ'արժէ՛ լսել։

Այդ պատասխանը կուտար մեզի ամէն անգամ որ կը շարուէինք իր բոլորտիքը՝ աղաչելով որ գիւղի կեանքէն պատմութիւններ ընէ՛ մեզի։

ՄԵԼՔՈՆ ԿԻՒՐՃԵԱՆ
(Հրանդ)

— Այն տարին, ըսաւ, երբ յունվարէն սկսեալ, կենդանիներու ծինը արձակուեցաւ, տունը փոքրերուն, զա՛տ զատ, բաժին հանեցինք մէյմէկ նորածին. մէկուն՝ գառնուկ մը, միւսին՝ ուլիկ մը, ուրիշին՝ հորթիկ մը, իւրաքանչիւրին իր ցանկութեանն ու բնաւորութեանը համեմատ։

Այդ բաժանումով՝ այնպէս եղաւ որ մեր ամենէն աղուոր մանուկին բաժին ելած էր չա՛տ սիրուն հորթիկ մը. արու. քիչ մը չէկ մազերով, որոնք հետզհետէ շագանակի գոյն առին. աղուորիկ ալ

գլուխ մը՝ կրակոտ աչքերով։ Մեր տնակին սովորութեան համեմատ՝ փոքրիկներուն իւրաքանչիւրին անունովը կնքեցինք անասուն — ձագուկները. ու այդպէս՝ գառնուկի մը անունը եղաւ Սուրէն, ուլիկին անունը՝ Նուարդ, իսկ հորթիկին անունն էր Հրաչէ։

Հրաչէն, ինչպէս ըսի, աղւոր էր իր տիրոջը պէս. լաւ կերաւ, լաւ մեծցաւ. իր մօրը կաթին ու չեղող գգուանքին հետ վայելեց իր մատաղ տիրոջ քնքուշ թաթիկներուն փայփայանքն ու համբոյրները, — համբոյրներ՝ կրակոտ աչքերուն, համբոյրներ՝ ճակտին ու թշուշտ երեսներուն։

Այդպէս՝ տանը մէջ ունեցանք երկու Հրաչէ, որոնք սիրելով սիրուեցան իրարմէ. գիրար հասկցան, իրարու ձայնի վարժեցին, իրարմով ապրեցան։ Ու ո՛րքան որ իրենց այդպէս սէրերովը եղան մեր ամենքիս ալ սիրելին, մէկ Հրաչէն միւսին անհրաժեշտ։

Աշնան վերջերը, կաթէն թէեւ ո՛լ կտրուած, մեր ամենքիս խնամքովը, հորթիկը դարձաւ գրեթէ ցուլիկ մը, նոր մազերով, նոր կենդանութիւնով հագուած. պարտէզներէ տուն բերուած ամենէն պարարտ ճարակը՝ անոր կերն էր. ամենքս ալ բան մը ունեցած էինք անոր բերանը դնելու։

2.

Առաջին ձիւնը հազիւ թէ մաղուած մեր շրջակայ սարերուն վրայ, ո՛լ դուրս չհանեցինք անասունները. կովերը, եզները, գոմէշները կապուեցան իրենց մսուրներուն առջեւ, այծերն ու ոչխարները միայն կը բարձրանային բլուրներն ու անոնց լանջերէն։ Հրաչէն շատ ուրախ եղաւ որ ո՛լ իր մօտիկը կ'ունենար սիրելի ցուլիկը, հիմա բողկուկները մասամբ ցցուած ճակտին երկու քովերը, վիզը հաստցած. մանրիկ ծալքեր թիկունքէն վեր շարք շարք։ Ախոռին մէջ ամենէն տաքուկ տեղը անոր յատկացուցինք, առանց կապի սակայն,

ազատ թողուած, որովհետեւ չկրցինք համոզել մեր Հրաչէն որ կապ դրուի իր ցուլիկ—Հրաչէին վիզը. ան կը սոսկար իր սիրելիին կաշկանդումէն՝ ցոյց տալով ուրիշ կենդանիներու պարանոցին վրայ կապանքի տեղը ուր մազերը թափուած կ'ըլլային եւ չուանին հետքերն ալ դէպի խորը իջած։ Ցուլիկ—Հրաչէն միայն կեր ուտելու ատեն իր մսուրին առջեւը կը կենար ու երբ փորիկը կշտացած էր, երկու քովերէն ցցըուած դէպի դուրս, կ'երթար կ'այցելէր ախոռին ամէն անկիւնները, կ'երթար իր մօրը քով. եւ այնտեղ. կուշտ կուշտի. շատ անգամ բերան բերնի կը նստէր եւ կ'որոճար՝ իր աղուորիկ ծնօտին կանոնաւոր շարժումովը։

Հրաչէն իր կերած հացէն, պտուղներէն բաժին կը հանէր ցուլիկին. իրեն դրուած չամիչին կէսը միշտ անորն էր. խնձոր, տանձ, սերկեւիլ, հաւասարապէս կը բաժնէր անոր հետ եւ, շատ անգամ. ուտելին ալ կը դնէր անոր բերանը, ու այդ ամէնը իր ձեռքովը, իր թաթիկներովը։

Իսկ մեր տնակին գումարումներու ատեն, սովորաբար ընթրիքէ ետքը, արծարծուն օճախին առջեւ, Հրաչէն կը խօսէր իր ցուլիկի կեանքէն, կը խօսէր թէ ի՛նչպէս երբեմն կաթ կուտէր միայն փոքր աղու պէս՝ սպիտակ փրփուրները շըրթունքներէն վար թափած. թէ ի՛նչպէս որոճալ չէր գիտեր, ու հետզհետէ իր ձեռքովը, իր թաթիկներուն մէջ վարժուած էր ուտել մէկ օր հացի բրդուճ մը, ուրիշ օր տերեւ մը, վարդի անուշահոտ թերթիկ մը եւ օր մըն ալ, մեծ խնդութիւն, մնջիկ մը թարմ խոտ, առտուան ցօղը տակաւին վրան։ Կը խօսէր թէ ո՛րքան ուրախ էր որ ցուլիկը, կաթէն կտրուելէ ետքն ալ, կապանքի տակ չէ, իր պարանոցի ծալքերուն մէջ չիջներ չուան մը՝ անոր վիզը ճնշելու, ազատ է. եւ ուզած ատենը կ'երթայ կը նստի մայրիկին հետ քով քովի, կռնակ կռնակի, շատ անգամ ալ իր սիրունիկ գլուխը դրած մայրիկին տաքուկ լանջքին վրայ։

Առանց կապանքի՝ արձակ թողուելը կրնար վտանգաւոր

ըլլալ ցուլիկ—Հրաչէին, որովհետեւ սէրերու և փայփայանքի մէջ սնած՝ անվախ կը մտնէր ամէն անկիւն, կ'երթար ամէն կենդանիի քով, կ'այցելէր անոնցմէ իւրաքանչիւրը, կը քըսուէր բոլորին: Գուցէ մէկը, իր նեղսիրտ բոպէին, տար գլուխի ուժեղ հարուած մը: Այդ փորձանքին նախատեսութիւնով ուզեցինք որ ցուլիկը կապուի, ուրիշ կենդանիներու պէս, իր մսուրին առջեւ, այնտեղ ուտէ, այնտեղ նստի, ու այնտեղ քնէ անվտանգ:

Թոյլտուութիւն պէտք է ունենայինք:

— Ո՛չ, կը գոչէր Հրաչէն, իմ ցուլիկին վիզը կապի տակ չպիտի դրուի:

— Կը զարնեն, անուշի՛կ Հրաչ, կը զարնեն Հրաչէիդ, և սրտիկը կը կոտրի:

— Ո՛չ, չեն զարներ, ամէնն ալ կը սիրեն իմ Հրաչս ինծի պէս, կը լիզեն, կը հոտուըտան. ես տեսեր եմ:

Բարեբախտաբար չզարնուեցաւ, այնպէս որ կարծես թէ անասունները ալ ըմբռնած ըլլային թէ ցուլիկ—Հրաչ մեր աղուորին Հրաչէին հետ՝ տանը շփացած տղան էր:

— Ոչ, մի՛ դնէք կապի տակ. թող գիշերները իր մայրիկին հետ ըլլայ ինծի պէս, թող անոր կուրծքին վրայ դնէ իր գլուխը, թող անոր մօտ քնանայ:

Այդպէս ալ եղաւ, ստիպուած կապ չդրինք վիզը. ազատ կերաւ, ազատ ման եկաւ, ազատ քնեց իր մայրիկին քով, անոր լանջքին վրայ, անոր շունչին ու լեզուակին գգուանքին մէջ:

3.

Հրաչէ—ցուլիկը, առտու մը, մռութը կախ երեւցաւ. չվազեց Հրաչէի ձայնին, բերանը քսեց անգամ մը իր կերին ու կերաւ մսուրին առջեւ՝ առանց որոճալու:

Զարադուշա՛կ բան:

Մեզի այնպէս թուեցաւ որ, ինչպէս կը նախատեսէինք, հարուած մը կերած ըլլալու է: Տանը մէջ ամենքս ալ լուռ մնացինք այդ մասին, ու տխրած:

Յաջորդ գիշեր՝ մսուրին առջեւ կապել տուինք գաղտնաբար: Հետեւեալ առտուն ցուլիկը իր տեղն էր, առանձինն, նստած կապանքի ներքեւ և դողդոջուն:

Հրաչէն ներս մտաւ յանկարծ, ձայն տուաւ իր ցուլիկին, վազեց անոր մօտ: Բայց ոչինչ. հէգ անասունիկը սիրտ չունէր. գլուխն ու ականջները կախ՝ հազիւ անգամ մը դարձաւ տէրոջը և գլխիկը դրաւ փորին վրայ:

— Աս ինչ է. ո՞վ դրաւ կապը» լալով դուրս վազեց:

Երանի թէ առտուն, տխուր մնած տանը, կապը վիզէն հանած ըլլայինք:

Ո՛ր մէկը խորհիլ հիմա. երկու Հրաչէները իրարու կապուած սէրեր էին, մէկուն սիրտը կը զարնէր միւսին մէջ:

Սպասեցինք քանի մը օր:

Ցուլիկին վրայ դէպի լաւը ո՛չ մէկ փոփոխութիւն:

Յայսերնիս կորեցինք, ու տեսնելով որ պիտի հալի օրէ օր, դանակի որոշում տուինք:

Ու այդպէս ալ եղաւ. հաշուելով թէ աւելի լաւ էր մէկ ցնցումով՝ տանը մէջ վերջ դնել ցաւի մը որ կը ճնշէր, կը ճմլէր մեզ ամէնքս ալ:

Դրինք ցուլիկը դանակի տակ. աղուորիկ գլուխը զատուեցաւ իրմէ, իսպառ փակուեցան իր աչուըները: Աղուոր միս ունէր, ճարպոտ, փափուկ լեարդ, ոչ մէկ բիծ անոր վրայ, ոչ մէկ արատ թոքերուն և սրտին վրայ: Քերթուած, մաքրուած, լուացուած, կախեցինք տանը մէջ, բաց տեղ մը:

Երկու օրէն սեղանի վրայ բերուեցաւ իր միսը. կերանք, վայելեցինք, բայց ոչ առանց ցաւի, միայն տանը մէջ կար մէկը որ բերանը չդրաւ և ո՛չ իսկ պատառ մը. Հրաչէն էր ատ, ու մենք չհամարձակեցանք բերան բանալով ըսելու թէ ինչո՞ւ չէր ուտեր:

Վախցանք պատասխանէ մը։

Ի՞նչ պիտի ընէինք եթէ պոռար մեզի, զայրացած, կրակոտ դէմքով մը.

— Անզգամնե՛ր, կապեցիք դուք ցուլիկս, մեռցուցիք, ու հիմա ալ կ'ուտէ՛ք...

Այո՛, կերանք, թերեւս անզգամաբար, փախի մը ներքև որ սպառնալից կը կախուէր սեղանին վերև։

Անկէ ետքը Հրաչէն ոտք չդրաւ ախոռէն ներս. չուանն ալ մէկ ծայրէն կապուած մսուրին՝ միւս ծայրովը թողուած էր անոր վրայ։

Մենք իրեն չըսինք թէ դանակի ներքև դրինք ցուլիկին վիզը, այլ թէ մեռած էր հիւանդութենէն։ Ու այդպէս փակուած եղաւ ցաւի պատմութիւն մը, գոնէ մենք այդպէս կարծեցինք։

4.

Օրե՛ր անցած էին. սիրտերնուս վրայ թեթեւցան ցաւի տպաւորութիւնները. քիչ քիչ Հրաչէն ալ, մեր հաշուովը, պէտք է մոռցած ըլլար իր սիրած ցուլիկին պատմութիւնը։

Նախընթաց գիշեր մը ախոռ մտաւ։

Ցուլիկին կապը տեղն էր տակաւին։

Տեսա՛ւ։

— Կա՛պը... որով սպանեցինք ցուլիկս։

Անիծեա՛լ կապ. ինչո՞ւ մոռցած էինք վերցնել։

Այնպէս վրդովուած արտասանեց այդ խօսքերը որոնք ապացոյց էին թէ իր վէրքը տակաւին թարմ էր սրտին վրայ։

— Կա՛պը... և նորէն լալով դուրս նետուեցաւ։

Դարձեալ վրդով տանը մէջ. և մարած տխրութիւն մը նորէն ծայր տուաւ սիրտերնուս վրայ։

Այդ օրուընէ վերցուցինք անիծեալ կապը, ցուլիկ Հրաչէի մսուրէն, բայց տարինք որ տանը մէջ յիշատակութիւնը չըլլայ այդ ցաւի պատմութեանը. ուրիշ հորթիկ մըն ալ

դրինք մսուրին առջև՝ լեցնելով այն պարապը որ այնքան վրդովիչ եղաւ։

Ա՛լ խաղաղութիւն։

Մոռցանք ցուլն ալ, իր ցաւն ալ։

Ցորեկուայ ժամու մը ախոռին մէջ մեծ իրարանցում փրթաւ։

Ներս վազենք։

Բոլոր կենդանիները արձակ էին. ո՛չ մէկուն վիզը կապանքի ներքև էր. իւրաքանչիւր կ'երթար իր ուզած տեղը։

Ու Հրաչ դուրս կ'ելլէր ախոռէն, դանակ մը ձեռքը, փայլուն և վճիտ։

Ան է որ կտրած էր բոլոր կապերը և կենդանիներու վիզը ազատած բոլոր կաշկանդումներէ։

— Հա՛, ես ըրի, ես կտրեցի կապերը. չէ՞ դուք կապով սպանեցիք ցուլիկս։

Ամենքս ալ լուռ էինք իր առջև։

— Ինչո՞ւ կապ... ահաւասիկ ձեռքս կապեցէք, նորէն պիտի կտրեմ։

Կը կենար մէջտեղը, աչքերը կրակոտ, դանակը ձեռքին մէջ, պապղուն, կարմրած դէմքով. դողդղացող շրթունքներով, իբրև կենդանի վրէժխնդրութիւն սպառնալից արձանացած։

1913

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Կարմիր ու կանանչ հագնիս, զեդ նըռան հատիդ նմանիս,
Այնժամ ինձ աղվոր թվիս երբ ի ձեր դուռն կանգնիս.
Դուռն ալ կիսաբաց անես, ցած հայիս մանտր ծիծաղիս,
Աչօքդ ունքովդ անես, չեմ տիմար խելքս կու տանիս:

***

Աղու՛ր, իմ հազար աղուր, դրախտին բեհեշտի խնձոր,
Ծամրդ երկցին մեջին ես փաշած փանց չլատիֆ ու աղուր,
Ջուներդ ես աղեղ արել, ու զալերդ ալ շող նետաւոր.
Ասով խոնգեցիր դու զիս, ես դարիպ եմ, երբամ ընտո՞ր:

ԱՌ ԱԶԳՆ ԻՄ ՀԷՔ

Գրեց՝ ԹԱԴԷՈՍ ԿԷՃԻՒՐԵԱՆ

Ո՞ւր մընացին քո բարեբաստ նախկին աւուրքն, ազգ հայոց,
Ոսկեձեռուն քո ապարանք դարձել են արդ վայրք վայոց.
Գերի տեսան, գերի կարծեն զքեզ բռնաւոր այդ մարդիկ,

ԹԱԴԷՈՍ ԿԷՃԻՒՐԵԱՆ
(Աչազուրկ)

Քանզի քեզմէ սրտիւ, ոգւով օտարացան քո որդիք.
Սուտ աշխարհին սին, խաբուսիկ հետեւեցան փայլիւնին,
Որով այսօր իրենց նախնի հարց եւ հաւուց փայլ չունին:

Հեռի ըլլան ի մենջ, Աստուած, օտարին գահն եւ իր թագ՝
Որոնք ըզմեզ գազանաբար կերան, կ'ատեն ցարդ անյագ.
Լըսէ՛ Աստուա՛ծ, ո՛ր ազգ ըզքո այգի չարար ճըռաքաղ
Ըզքո ձեռաց տնկեալ դըրախտ աւերեցին կինջք աւա՜ղ։
«Մի՛ յուսահատ ողբար, երգիչ, կ'ըսէ ձայն մի ի ներքուստ,
Զի քո ազգ հէք պիտի փրկուի, փառաւորուի յաստուածուստ՝
Երբ ազգայինք սրտիւ, հոգւով ազգին ի սէր միանան,
Բարգաւաճման եւ փրկութեան ազգիդ այս է վեհ նըշան։»

(Անտիպ)

27 Փետր. 1883

Իւսկիւտար

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Գեղարուեստներու համար կանգնուած այնքան հաստատութիւննե՛րը գեղեցիկի էութեան վնասել միայն կարող են։

⁂ Ստոյգ արժանիքը խղդուած կը մնայ ամբոխին մէջ, և պատիւներն ալ ամէնէն ճարտարին չեն տրուիր ընդհանրապէս։

⁂ Ամէն մարդ կը կարծէ թէ դրամը ներգործական դեր մը ունի ամէն ուրեք։ Կեանքի մէջ աւելի կրաւորական է անոր դերը, քանի որ ընդհանրապէս կ'երթայ հո՛ն ուր կարողութիւն և գործառնութիւն ձեռք ձեռքի տուած են։

⁂ Եթէ սէրը, սերունդը շարունակելու համար բնական օրէնքներէ նուիրագործուած զգացումը չըլլար մարդկային սրտին մէջ, որով կին և այր իրար ամբողջացնող կէսեր կ'երեւան մեզ այսօր, մարդուն համար իտէալ զգացումը պիտի ըլլար դէպի իրար ատելութիւնը, անհատական կեանքի մը կռուին համար։

⁂ Այրերը իրարու մէջ ազնուութեամբ, վեհանձնութեամբ կրնան բարեկամանալ, իսկ կիներուն հետ միայն սիրով կարող են բարեկամութիւն մը հիմնել։ Զիրենք սիրող այրերու բարեկամներն են կիները։ Բարեկամութիւն մը, արական իմաստով, չի ապրիր կանացի հոգւոյն մէջ։

⁂ Շատ տարիներ սորվողը չէ որ աւելի սորված կ'ըլլայ. այլ ան որ աւելի կ'ըզգայ և կը թափանցէ։

ԵՍ Ի՛ՆՉՊԷՍ ԲԱՆԱՍԷՐ ԵՂԱՅ

Գրեց՝ ԿԱՐԱՊԵՏ ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Բերայի Բանկալթի թաղին մէջ՝ Հայոց լքուած գերեզմանատան դիմաց՝ Ս. Յակոբ անունով փոքրիկ եկեղեցի մը կայ, որ Հայ-Հռոմէականներու կը պատկանի։ Ժամանակին՝ այս եկեղեցիին պարտէզին մէջ խեղճուկ դպրոց մը կար, ուր կը յաճախէի ես։

Ա՛յս է իմ տեսած միակ դպրոցս։

Անկէ դուրս ուրիշ ո և է հայ վարժարան չեմ տեսած երբեք։

Ս. Յակոբայ վարժարանը՝ համանուն եկեղեցիին պէս՝ Հայ-Հռոմէականներու կը պատկանէր. ուստի՝ յաճախող աշակերտներն ալ ամբողջութեամբ հռոմէադաւաններ էին, որոնց «մայրենի» լեզուն էր... թուրքերէնը։ Իսկ դպրոցին մէջ աւանդուած դասերէն մէկ մասն ալ թուրքերէն լեզուով էր, ինչպէս՝ օրինակ՝ քրիստոնէական վարդապետութիւն, թուաբանութիւն, եւն.։

Այն ժամանակ ե՛ս ալ հռոմէադաւան էի, և թուրքերէնէ զատ ո և է լեզու չէի հասկնար։

Մեր ընտանիքին մէջ, մեր տան մէջ հայերէն խօսող մէկը չկար։

Ծնողքս եկած էին Գաղատիայէն, և թունդ տեսակէն հայատեաց կաթոլիկ էին, որուն հետեւանքով հայերէնը բոլորովին վտարուած էր մեր տունէն։ Իսկ Հայոց եկեղեցիին առջեւէն անցնիլը «մահացու մեղք» էր։ Անունս անգամ հայկական կամ գոնէ կէս կրօնական-հայկական չէր, այլ բոլորովին օտար՝ Բաոլօ, *զոր յետոյ Կարապետի փոխեցի։*

Ահա այս ապականած մթնոլորտին մէջ ծնայ և ապրեցայ ես...։

Բայց երբոր տասնչորս տարեկան եղայ, կամաց կամաց հայերէն սորվիլ սկսայ։

Այդ Ս. Յակոբի վարժարանէն տուն դարձած միջոցնուս, իրիկուններ, կը հանդիպէինք յաճախ մեր դիմացի գերեզմանատան աղքատիկ վարժարանէն վերադարձող և մեզ հասակակից տղաներու, որոնք «պոչը կտրած», «քացախ» և այլ ածականներով կը ծաղրէին ու կը բարկացնէին մեզ։

Այս անբնական վիճակին բուն պատճառն ուզեցի իմանալ։

Դիմեցի ծնողքիս ու դպրոցական ընկերներուս, որոնք չկրցան գոհացում տալ ինծ և իմ հետաքրքրութիւնս յագեցնել։ Ուստի՝ միակ ճարը մնաց գրքերու մէջ փնտռել և կամ մեզի «պոչը կտրած» բառերէն բացատրութիւն պահանջել։ Բայց ոչ միայն հարկ եղած գրքերը չունէի այլ և անոնց լեզուն հասկնալու չափ զօրաւոր չէր դեռ հայերէնս. այս պատճառով՝ մէկ կողմէ ինքզինքս տուի ընթերցանութեան, իսկ միւս կողմէ մեզ բարկացնող ու ծաղրող դրացիներուն հարցափորձել սկսայ։ Եւ օր մըն ալ՝ հետաքրքրութեան համար՝ յիշեալ գերեզմանատան եկեղեցին գացի գաղտնի։

Կիրակի էր։

Պատարագիչն էր Ներսէս Վ. Սալանեան։

Ես՝ որ մինչև այն օր «մեր» (Կաթոլիկ) եկեղեցիներուն մէջ «Քրիստոս»է և «Աստուածածին»է դուրս անուններ չէի իմացած, հոն՝ առաջին անգամ ըլլալով «Հայաստան», «Հայ եղբայրներ ու քոյրեր» անուններն ու հայ տառապանքին արձագանքը լսելով ելեկտրացայ։ Քարոզը մանաւանդ հայերէն *էր, փոխանակ թուրքերէնի, ինչ որ աւելի հրապուրեց զիս։ Այլեւս ինքզինքս բոլորովին տուի ընթերցման, ամբողջապէս պատմական-բանասիրական գրքերու ընթերցման։ Եւ յանկարծ գրելու մարմաջ մը զգացի, և առաջին յօդուածս տպագրեցի* 1884*ին կարծեմ, Մանգիւղի Նուպար Շահնազարեան վարժարանի աշակերտներուն կողմէ հրատարակուած «Երկրագունտ» Հանդէսին մէջ։ Իսկ ԲԱՆԱՍԷՐ մկրտուեցայ* 1887*ին Կարնոյ Նահանգին մէջ կատարած ուղեւորութեամբս, որ ժամանակ աչքերովս տեսայ ու ձեռքերովս շօշափեցի մեր հայրենի պանծալի յիշատակարանները, և այն օրէն ուխտեցի ինքզինքս նուիրել բանասիրութեան։*

Փարիզ, 1913

ԱՐՇԱԼՈՅՍԻՆ

Գրեց՝ ՄԻՀՐԱՆ ԻՍՊԻՐԵԱՆ

Ամէն անգամ որ աչերդ ինծ նային ,
Պիտի ըսեմ թէ անշուշտ երկնային

ՄԻՀՐԱՆ ԻՍՊԻՐԵԱՆ

Հուրիէ մ՚առիր այդ նայուածքն ազդու ,
Որով կը թուլե՛ս , կը գերե՛ս զիս դու ։

Ամէն անգամ որ նշմարեմ քու այդ
Ցորդ վարսեր, պիտի ըսեմ թէ քումայր

Արեւին շռայլ շողերն են անոնք ,
Որ նոճիէն վար կը վազեն անհոգ:

Ամէն անգամ որ ինծի հետ խօսիս ,
Պիտի ըսեմ թէ հագագդ է մուզիք ,
Որ իր փափկանուշ ու զուլալ շեշտով՝
Կը կարթէ՛ յաւէտ հոգիս սիրաքով:

Ամէն անգամ որ սրբասաշ թուստէ
Բերանիդ բացուի, պիտի ըսեմ թէ
Իրաւցընէ ան՝ պերճ Լիբանանու
Ծաղած նուռերուն տեսքը կը զգենու ։

Ամէն անգամ որ տրխրի քու ճակատ ,
Պիտի ըսեմ թէ կը դառնայ ան՝ կայք
Անպերու եսին պահուած ջուսինկայ ,
Որ , աւելի՛ ջուրջ , ճիչ վերջ դուրս կուգայ :

Ամէն անգամ որ թուղթ . գրիչ ու գիրք
Ձեռքդ առնես , պիտի ըսեմ թէ ջոկ գիրք
Ասդիկ մը չե՛ս դու, այլ եւ Սափինաս:
Տունն եղե՛մ կ՚ըլլայ, թէ հոն դո՛ւ կենաս:

Ամէն անգամ որ շունչըդ կեանքոտէ
Տունիդ համայնքը , պիտի ըսեմ թէ
Մ՚ըլ անտառակոյս կ՚անձնաւորես դուն՝
Նանքն վեհանիշ , պարկեշտ ու արթուն:

Ու պիտի ըսեմ ամէն անգամ թէ
Լա՛ւ է Բէ՛գ մինչն ունենայ քան թէ
Ամբողջ աշխարհ մը, ուր չե՛ն նմանիքեր
Տա՛ պարթիչացեղ աչերդ սիրաբեր:

Սեբաստիա

ԳԵՐԵԶՄԱՆ

Գրեց՝ ՎԱՀԱՆ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

Կոթող մը չկայ հոն, և ոչ ալ շիրմաքար մը․ յուռթի ծաղիկներ հմայքոտ շրջապատը կազմած են հանրային գերեզմանին, ուր շաբաթ իրիկունները, միստիքական խորհուրդով ծանրաբեռն հոգի, հայ մայր մը կուգայ ոգեկոչելու իր որդիին յիշատակը որդիին՝ որ ինկաւ պատնէշին վրայ։

Եղերամայր մը չէ, և ոչ ալ թախծոտ բու մը, վասնզի, իր տարիքին մէջ որ դարը կը համբուրէ, արիւնի ճապաղիքներուն, խեղդուած հանդիւններուն, ոգեւարքային ահաւոր գալարքներու մէջ տեսած է իյնողները պատնէշին վրայ։

ՎԱՀԱՆ ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

Իր թախծանքները բուի վայանքներ չեն երբեք․ վասն զի ա՛ն հաւատք ունի որ այդ հոգիները ապագային պիտի յառնեն ցեղին գալարուած, բզքտուած, փոշոտուած ընդերքէն, պայծառ յոյսերով ու յարութեան ջերմակարօտ կիրքով։ Իր հեծկլտանքը գիշերուան խաղաղութեան մէջ յանկարծ արձակուած խեղդուկ տառապագին ճիչի մը նման, երկարաձիգ է ու ցնցող, վասնզի ինքը, դառնօրէն կը յիշէ իր արիւնէն, ալիքներէն, ոսկորներէն ու ընդերքէն ծնած պայծառ վաղորդայնին — որդիին — բզքտուած վիճակը, կը յիշէ աւա՛ղ որ, չյագեցուած ըղձանքի մը մոլուցքէն չմորած, կատաղօրէն, դուրս քաշած էր անոր փորոտիքը, և որուն սիրտը՝ անկենդան ու դալկահար, տապարներու ծանրութեան տակ ջախջախուած այդ խլեակին կուրծքէն դուրս քաշուած էր։

Հայ մայրը կը տօկայ այդ մտալլկումներուն ու տառապագին այդ մղձաւանջներուն․ հայ մայրը չիլար, վասնզի արցունքը կոտտացող, կսկծացող սիրտի մը դժբաղդ, տկար վայանքն է․ հեղեղօրէն զգացուած, խրոխտ հոգիներուն վրայ, արցունքը, ցաւի մը, վիշտի մը տառապանքի մը նուաճումն է։

Քառասուն կտրիճներու դիակներու այդ խաղաղ հանգստարանին վրայ, վերջին գիրկ գրկի ամփոփումին վրայ կոթող մը չկայ, և ոչ ալ մամռապատ շիրմաքար մը․ յուռթի ծաղիկներ հմայքոտ շրջապատը կազմած են այդ գերեզմանին՝ որուն վրայ հայ մայրը իր վաղորդայնին հաւատքը ու վիրաւոր առիւծի իր վայանքը բերած է։

Ու խունկին հետ որ կը հեւայ այդ գետնին հաւասար հողակոյտին վրայ, հայ ցաւէն գիշերները կը հեծկլտան, հովերը կը մռնչեն, ու ծերացած անտառին մէջ, տերեւներու խարշափէն արցունք կը հեղեղուի, ու բարտիները կը խոնարհին իրենց ոստերը վշտագին։

Կը ցնծան սակայն, ոսկորները քառասուն մարտիրոսացածներուն, որոնք, գիրկ գրկի, մէկ փոսի մէջ կը ննջեն խաղաղօրէն, վաղորդայնի յոյսերու շլացքին առջև․․․։

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Իմ հին սէր 'ւ անցի յորդոր, իմ արեւ եւ իմաստնոր,
Իմ մանկութենէ սիրած, մի՛ կենար հետ ինձ ննջաւոր.
Երբամ քուխ ու լուրջ հագնիմ ի սարերդ ընկնիմ անաւոր.
Չինչ եմ եմ՝ քող դու ջինաս, սիրտդ սեւի բաղդիդ մոլոր:

***

Ես երկու եար կու սիրեմ, չեմ գիտեր թէ հանեմ որուն.
Մէկն է ի լուսին նման, մէկ նման է բարկ արեւուն.
Լուսին, ես քեզ չեմ սիրեր, դու սովոր ես խոռ կենալուն.
Արեւ, զքեզ կու սիրեմ, որ ծագիս հետ լուսնալուն:

ՄՈՒԹԻՆ ՏԱԿ

(Սոսկում)

Գրեց՝ ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ

Կիսալուսինն հազիւ թէ շող մ'արձակած,
Թաղուիլ կ'երթայ մութ-գոյն ամպերուն ետին,
Տարտամութիւն մը կը պատէ խորհրդազգած,
Լուսաւորներն և հուսկ իրերն ալ յետին։

ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ ԵՒ ԻՐ ԵՂԲՕՐՈՐԴԻՆ
(Անտիպ)

Այդ անորոշ, տարտամագին մութին մէջ
Գորշ ցցունք մը կողին վրայ սեպ սարերուն
Կը ներարկէ երակներուս դող մ'անշէջ
Մութ սոսկում մը արհաւիրքով պատատուն։

Ու կ'ունենամ անդրադարձում մը կեանքիս,
Լոյսերն երկնի կ'ըսեմ յոյսերս էին վառ,
Որոնք սիրտիդ բաղխելով քու համակ սառ
Անհետացան թողլով միայն մո՛ւթ՝ սիրտիս։

Սարին ցցունքն ալ այդ մթին, ըստուերոտ
Մտաբերել կուտայ լքումդ ինձ անգութ,
Բաժնուեցանք մենք իրարմէ, օ՜հ շատ փոյթ
Ըսկսած դեռ, հազիւ, սիրոյն մեր կեանքոտ։

1907, **Սվազ** (Անտիպ)

ԵՐԳԸ

Գրեց՝ ՄԻՍԱՔ ՄԵԾԱՐԵՆՑ

Լուսինն հալոյն մէջ առուակին հեզասահ
Զոյլ արծաթի դէմքն իր անուշ պատկերէ,
Լուռ ու պարզկայ գիշերին մէջ կ'ազդէն ահ
Գունդեր հըսկայ՝ կազմակերպուած ծառերէ։

Հեռո՜ւն, հեռո՜ւն ձայն մը յուզիչ, տխրաշեշ,
Գունդերուն մէջ հըսկայ ու ահեղ ծառերուն,
Կը մարմրի տրխուր սրտի սփոփ հեշ,
Փրփրոտ ծփանք ցաւի յորդ ալիքներուն։

Հեռու քաղքի ժխորներէն տաղտկալի,
Խորհրդաւոր լռութեան մէջ գիշերին,
Երգով մ'անշէջ սիրով, յոյզով, խանդով լի
Թաղել կ'ուզէ կարծես սէրերն իր սրտին։

Լուսնակն աղու, դալկութեան մէջ նուաղի
Առուակին ձայնն ալ կորսուի. կ'անհետի,
Բլրոյն կատար սուրբն ալ քունի մէջ թաղուի։
Մասնակցելով մարդուն երգին սեւ սուգի։

(Անտիպ)

1901, Օգոս., **Սվազ**
Ս. Յակոբ. (Հիւանդ վիճակի մէջ գրուած)

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

(Կեսարիոյ կեանքէն)

ԳՐԵՑ՝ ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Գրիգորը շատ լաւ կը յիշեմ, դեռ երէկ տեսածի պէս: Անոր հուժկու իրանը, արեւէն թխացած դէմքը. թաւ պէխերը աչքիս առջեւ են: Տղայութեան յիշատակները ո՜րչափ դժուար կը մոռցուին:

Ինը տարեկան հազիւ կայի այն տանն: Գրիգոր կը սիրէր զիս և կը թողուր որ մօտենամ իր կովին, որ սպիտակ ճակատով սիրուն կենդանի մըն էր և զոր կը պահէր մեր տան ախոռին մէջ: Գրիգոր մեր տան տէրն էր:

ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ
(Ցի-պէ)

Իրիկունները կովը կը վերադառնար արօտավայրէն միս մինակ, որովհետեւ կը ճանչնար մեր դուռը. զոր արդէն բացած կ'ըլլայի, երբ հեռուէն լսէի իր բառաչիւնը: Գրիգոր այն ատեն կաթսան ձեռքը կուգար, կովին ուսէն վար իր մատներուն փայփայանքը կը սահեցնէր մինչեւ ծիծերը, որոնք պայթելու աստիճան ուռած կ'ըլլային և Գրիգոր անոնց պտուկները կը սեղմէր իր ափին մէջ՝ հոսեցնելու համար ձիւնասպիտակ կաթը, որ կը փրփրէր կաթսային մէջ

լեցուելով և որուն մէջէն կը զգայի դեռ դաշտերուն բուրումնաւէտ խոտերը:

Կովը միա՛կ զբաղումը և թերեւս ալ միակ հաճոյքն էր Գրիգորին, որովհետեւ ուրիշ զբաղում և ուրիշ հաճոյք չունէր: Երեսունը անցած էր իր տարիքը և չէր ամուսնացած: Մեր թաղին աղջիկները երբ պէտք ունենային կատակ ընելու, իրենք զիրենք կը կոչէին Գրիգորին նշանածը, որովհետեւ գիտէին թէ անիկա նշանած չէ ունեցած և ունենալու ալ միտք չունի: Ու ասիկա բաւական էր որ ծաղրի առնէին Գրիգորը, իբրեւ մէկը որ գործ չունէր աղջիկներու հետ:

Մեր թաղին աղջիկնե՛րը. որոնք էին անոնք. աղուո՞ր էին թէ տգեղ. չեմ կրնար ըսել. որովհետեւ այն տարիքիս մէջ տակաւին անոնց փէշերուն տակ կը պահուըտէի երբ տանիք ելնէի խաղալու համար և անոնց աչքին խորը նայել չէի սորված տակաւին:

Կեսարիոյ տանիքները հարթ ու հողածածկ են, գրեթէ հաւասար բարձրութեամբ և իրարու կցուելով կը կազմեն ընդարձակ ճեմելավայրեր՝ որոնք քաղաքին բնակչութեան միակ զբօսավայրն են, մանաւանդ ձմեռուան գաղջ ու արեւոտ օրերուն մէջ: Երդիքներու տակ փակուած և գորգի գործասեղաններուն առջեւ գամուած աղջիկներն ու կիները տօն օրի մը կամ կիրակիի մը կը սպասեն որպէս զի իրենք զիրենք տանիք նետեն: Իրենց տօնի հագուստները կը հագնին սնդուխէն վեր ելնելէ առաջ, որովհետեւ տանիքներէ ուրիշ տեղ մը չունին ցուցադրուելու համար: Այս աղջիկները զիրար կը գտնեն հոն, խաղեր, զբօսանքներ կը հնարեն, երբեմն ալ կը դառնան դափերու ձայնով կամ թափոր մը կը կազմեն ու մազերնին ձգած իրենց ուսէն վար՝ օրօրուելով կը քալեն պտտելու մէկ տանիքէն միւսը, մէկ քիւէն ուրիշ մը կ'երթան իրենց «նալըն»ները չխչխացնելէն, դդումի կուտերը չթչթացնելով իրենց ակռաներուն մէջ և փողոցին վրայ կը շարուին անցուդարձը դիտելու և ժպիտ մը կամ ակնարկ մը նետելու համար անոնց, որո՛նք իրենց կը նային:

Բարեկենդանի օրն էր։ Արեւը տաք էր բաւական եւ օդը գարնանային։ Աղջիկները տանիքները ծածկած էին։ Անոնց պուտուտ գոյնով չրջազգեստները կը նշմարուէին ամէն կողմ եւ անոնց խումբերը ամէն տեղ էին։ Տղաքը կը վազվզէին, կը պոռպռային։ Երիտասարդները թուղթ կը խաղային կամ վէգ կը նետէին, իսկ չափահասներն ու տարիքոտ կիները բոլորուած էին ձմերուկի եւ սեխի «թուրշի»ին կամ «կլալու»ի կարմիր ողկոյզներուն շուրջ եւ երանգին ըմբոշխնումով մը կը ճաշակէին զանոնք։

Տուներու մէջ մարդ չէր մնացած, տանիք թափուած էին բոլորն ալ եւ այս տանիքներէն կը բարձրանար անվերջանալի աղմուկ մը, որուն մէջէն կը լսուէր հազար տեսակ ձայներ, թմբուկինն ալ մէջը ըլլալով. որովհետեւ «գարնավալ»ները կ'անցնէին փողոցէն թուղթէ երկար գլխանոցներով, դիմակներով եւ արտառոց հագուստներով։

Ես կրնայի՞ չտարուիլ այս ընդհանուր ոգեւորութենէն. բայց բան մը զիս կեցուց պահ մը. Գրիգորը ուշադրութիւնս գրաւած էր. անոր վրայ արտասովոր երեւոյթ մը կար որ կը հետաքրքրէր զիս եւ որու աչքերս կ'ուզէին հետեւիլ ամէն մէկ շարժումին անոր. որուն չէի կրնար մօտենալ վախէ, որովհետեւ իր դէմքին վրայ մթին, դաժան բան մը կար, իր աչքերը կարմրած էին ու կը դառնային, գլուխը բաց էր, կռնակէն նետած էր վերարկուն, տանամաշ չուէնէր եւ կըծկուած էր մեր սանդուխին գլուխը, որպէս զի ուրիշներու ուշադրութիւնը չհրաւիրէ իր վրայ։ Ու Գրիգոր իր այդ դիրքին մէջ կը նմանէր գրգռուած անասունի մը, որ իր հետապնդելէ յուսահատած՝ յարմար առիթին կը սպասէ յանկարծ անոր վրայ նետուելու համար։

Գրիգորին աչքերը կը կորսուէին իր թաւ յօնքերուն ետին. բայց կը կռահէի թէ անոր նայուածքը կը հետեւէր աղջիկներու խումբի մը, որ հեռուէն կուգար դէպի իր կողմը։ Այդ խումբին առջեւէն կը քալէր խոխա նայուածքով հրա-

պուրիչ, սեւաչուի, լեցուն մարմինով աղջիկ մը, որուն մազերը մինչեւ իր ծունկերը կ'ելնէին եւ որուն հինացուած եղունգները վարդի պէս կը բացուէին իր մատներուն ծայրը, որոնց վրայ շարուած թանկագին մատանիները կը փայլէին արեւին դէմ։

Այդ խումբին անցքին վրայ բոլոր երիտասարդները մէկդի կը քաշուէին եւ հիացիկ աչքերով կը դիտէին աղջիկները, որոնք թեթեւօրէն կը կարմրէին ու աչքերնին չէին համարձակեր իրենց շուրջը պտտցնելու։

Երբ աղջիկները մօտեցած էին այլեւս, տեսայ Գրիգորը որ յանկարծ չակուեցաւ ինք իր վրայ՝ յանկարծ թող տրուող զսպանակի մը պէս եւ վայրկեան մը չափեց այն անջրպետը որ զինք կը բաժնէր անոնցմէ ու յիմարական սլացքով մը նետուեցաւ անոնց վրայ։

Սուր ճիչ մը լսեցի, մինչդեռ աղջիկները կը փախչէին, աղաւնիներու տարմի մը պէս, որ յանկարծակիի կուգայ անգղէն։

Գրիգոր իր թեւերուն մէջ ամրօրէն կը սեղմէր անոնցմէ մէկը — ան որ խումբին առջեւէն քալած էր — եւ կ'ուզէր զայն քաշել ու տանիլ։ Թշուառուհին ինքզինք ազատելու ճիգով կը թօթուէր, օգնութիւն կը պոռար, պահ մը կը փորձէր կուրծք կուրծքի պայքարիլ Գրիգորի հետ, որ անոր մազերուն աղւոր հիւսքը կը փաթթէր իր մատներուն եւ զայն վայրագօրէն, գազանօրէն կը ցնցէր, գետին կը տապալէր, հողին վրայ կը տարածէր, յետոյ անհոգի իրի մը պէս քաշել տանելու համար իր ետեւէն դէպի ցած տանիքին եզերքէ որմէ վար փողոցը մօտ էր։

Գրիգոր փոխուած էր աչքիս։ Անիկա այլեւս մարդ մը չէր, հրէշ մը ճիշդ այնպէս, ինչպէս նկարագրած էր մայրս զիս վախցնելու համար մանկութեանս, ու ես՝ եթէ կրնայի՝ անոր վրայ պիտի նետուէի զայն գետնահարելու համար։

Պայքարը երկար չտեւեց։ Երիտասարդները, կիները,

չափահասները վայրկեանի մը մէջ հաւաքուեցան Գրիգորին շուրջ․ անոր թեւերը բռնեցին և աղջիկը, որուն շրջազգեստը պատառ պատառ եղած էր քաշկռտուելէն. չկրցայ տեսնել այլեւս, որովհետև բազմութիւնը շատ էր և իրարանցումը այնքան մեծ որ, մայրս զիս մէկդի քաշեց, որպէս զի ոտքի տակ չերթամ։

Գիտեմ միայն որ, անկէ ետք շաբաթներով, ամիսներով Գրիգորին վրայ խօսուեցաւ, այս դէպքը իր բոլոր մանրամասնութիւններովը պատմուեցաւ ամէն տան և ամէն հաւաքոյթի մէջ և ամէն մարդ նախ չուզեց հաւատալ ըսուածներուն, որովհետև Գրիգոր մինչև այն ատեն ճանչցուած էր իբր լուրջ, խելօք, հանդարտաբարոյ և պարկեշտ մէկը, որ իր կեանքին մէջ շիտկէ շիտակ կնկան մը աչքին մէջ չէ նայած․․․։

Եւ այն մեղքը, զոր Գրիգոր վեց ամիս բանտի մէջ քաշեց, ոչ ոք կրցաւ վերագրել ճշմարիտ սիրոյ մը։

Բայց Գրիգոր ճշմարտապէս սիրած էր։

Վերժին մէկ հատիկ գեղեցիկ աղջիկն էր մեր թաղին։ Բոլոր երիտասարդները կ'ըղձային զայն ու անոր անունը տեսակ մը հիացիկ ակնածանքով մը կ'արտասանէին։ Անոր տիրանալը գերագոյն երջանկութիւնը պիտի ըլլար, որովհետև անոր մէկ ժպիտը բաւական էր որ երիտասարդի մը բոլոր երազները խռովուէին։

— Վէրժինը, կ'ըսէին բոլորն ալ նոյն սքանչացումով, երբ անիկա փողոցէն անցնէր բաղնիքէ վերադարձին, նուռի պէս կարմրած այտերը և մոխիրի պէս վառող աչքերը կիսովին պահած շալին տակ, կամ երբ տանիքին վրայ երեւէր իր նոճի հասակով և երկար մազերով, որոնք իր կռնակէն վար կը գահավիժէին մետաքս փրփուրներու պէս։

Գրիգոր, որ մինչև այն օր աղջիկներու վրայ չէր խորհած, Վէրժինի հրապոյրէն տարուեցաւ ու քիչ քիչ սկսաւ զգալ կարօտ մը, ապրելու կարօտ։

Վերժինը տեսնելէն առաջ, երբեք չէր անդրադարձած իր անցեալ կեանքին։ Բայց հիմա անիկա իր առջև կ'երկննար անապատի մը ամլութեամբ և չորութեամբ մը, ուր ոչ մէկ ժպիտ, ոչ մէկ հաճոյքի սարսուռ կար։ Իր գարունը անցած էր և ծաղիկ մը չէր հասուցած, ամառն ալ պիտի անցնէր եթէ պտուղ մը քաղելու համար իր ձեռքը չերկնցնէր։ Եւ երբ ձմեռը գար, իր մազերուն ձիւնը պիտի ունենար իր ամբողջ կեանքին իբրև պսակ։

Ոչ հայր ունէր ոչ մայր։ Առանձին կ'ապրէր, ամուրիի անհամ, տափակ կեանք մը, զոր տանելի պիտի դարձնէր երջանիկ ամուսնութիւն մը։ Վերժին իրեն համար միակ աղջիկն էր, որ կրնար այդ երջանկութիւնը տալ։ Իրեն համար չվայելուած, չապրուած հաճոյքները այնքան շատ էին որ, բացի Վէրժինէն ոչ ոք պիտի կրնար լիովին յագեցնել զինք․ իր սիրոյն պսակը կրնար մնալ միայն Վերժինի շրթներուն վրայ։

Օ՛ այդ շրթները ծծել կ'ուզէր․ իրեն համար անծանօթ դրախտ մը պիտի բանային անոր համբոյրները։

Համեստ եկամուտ մը ունէր, որ կրնար զինք ու իր կինը ապրեցնել։ Ուստի միջնորդ մարդ ձգեց, որպէս զի հաճեցնէ Վերժինի մայրը։ Հայր չունէր Վէրժին։

Եւ ամբողջ օրեր իրեն համար երազներ հիւսեց, ծրագիրներ պատրաստեց։ Խորհեցաւ իր տունը նորոգել, որպէսզի Վերժինի արժանի բնակարան մը ունենայ․ իր տան կարասիներուն վրայ ընելիք նոր յաւելումները պատրաստեց և հեռուէն հեռու սկսաւ հպարտանալ, տանք ալ անոր համար որ Վերժինի տիրանալու ճամբուն մէջ էր։

— Վերժինին ամուսինը կ'անցնի կոր, պիտի ըսէին, ու այս տիտղոսը իրեն համար փառքի ու երանութեան տիտղոսը պիտի ըլլար։

Բայց յուսախաբութիւնը չուշացաւ։ Գրիգոր օրին մէկը իր շինած թուղթէ դղեակներուն մէկ հարուածով փշրուիլը

տեսաւ, իր երազները հովէն տարուող փետուրներու պէս ցրուեցան, իր բոլոր ծրագիրները ջուրը ինկան. որովհետեւ Վերժին ու իր մայրը բացարձակապէս կը մերժէին զինք՝ իբր ամուսին և իբր փեսայ ընդունիլ և ասիկա անոր համար պարզապէս որ, մօտայի չէր հետեւէր և փոխանակ բանթալօնի կը շարունակէր շալվար հագնիլ և թէ ինք ոչ միայն տարիքով անյարմար էր Վերժինին, այլ յանդգնութիւն էր պարզապէս իր ըրածը, որովհետեւ աւելի բարեկեցիկ, աւելի երիտասարդ, աւելի ձեւաւոր փեսայի մը սահմանուած էր անիկա։

Գրիգոր այս մերժումին մէջ միայն յուսախաբ չեղաւ, այլ իր առնական արժանապատուութիւնը և իր ինքնասիրութիւնը վիրաւորուած զգաց, ինքնասիրութիւն, որ զինք մինչև այն օր ամուրիի կեանքին մէջ կաշկանդած էր և որմէ հազիւ ինքզինք կարծած էր դուրս նետել Վերժինի հմայքէն տարուելով և որուն մէջ ահա նո՛րէն կ՚իյնար առաջուընէ աւելի անողոք ու աւելի նուաստացուցիչ կերպով մը։

Բայց ընկրկումը զինք աւելի պիտի կատղեցնէր և այն Թոյնը որ ահա իր կեանքը կը խառնուէր ճիշդ այն ատեն, երբ կը յուսար իր շրթունքը մեղրի բաժակին մօտեցնել, աւելի պիտի դառնանար, եթէ փորձ մըն ալ չընէր. յուսահատական փորձ մը յաջողցնելու համար իր ծրագիրը, որմէ կախում ունէր իր ապագայ կեանքը։

Եւ ամբողջ գիշերներ որոճաց բռնութեան վրայ, որ միակ ելքն էր։ Բռնութեամբ նախ Վերժին պիտի սրդողէր. բայց յետոյ հետզհետէ պիտի շահէր անոր սիրտը, պիտի հաճոյանար անոր, պիտի պաղատէր, պիտի սիրէր զինք։

Գրիգոր երթալով մռայլ ու մթին դարձաւ իր խորհուրդներուն մէջ, որոնք կը մատնուէին երբեմն իր դէմքին վրայ։ Անիկա մոռցաւ ինքզինք, գործն ալ — իր միակ զբաղումը — երեսի վրայ թողուց, մինչև բարեկենդանի օրը, զոր յատկապէս ընտրած էր աւելի հանդիսաւոր յիշատակ մը կապելու համար իր անունին։

Եւ եթէ ձախողեցաւ իր յանդգնութիւնը, գոնէ իր անունը տարիներով երգեցին Կեսարիոյ աղջիկները։

Գրիգոր լուծած էր իր խորունկ սիրոյն վրէժը. որովհետեւ Վերժին չամուսնացաւ ա՛լ իբրեւ աղջիկ մը, որ անպատուութեան ենթարկուած էր։

Տասնըհինգ տարի անցաւ անկէ ետք, և եթէ տեղն ու անունները նոյնութեամբ յիշեցի պատճառը այն է որ տասնըհինգ տարի առաջուան դէպքերը այլեւս պատմութեան կը պատկանին։

1913

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Գեղարուեստներու համար կանգնուած այնքան հաստատութիւններ գեղեցիկի էութեան փնտռել միայն կարող են։

⁂ Սուտ արժանիքը խղդուած կը մնայ ամբոխին մէջ, և պատիւներն ալ ամէնէն ճարտարին չեն տրուիր ընդհանրապէս։

⁂ Ամէն մարդ կը կարծէ թէ դրամը ներգործական դեր մը ունի ամէն ուրեք։ Կեանքի մէջ աւելի կրաւորական է անոր դերը, քանի որ ընդհանրապէս կ՚երթայ հո՛ն ուր կարողութիւն և գործառնութիւն ձեռք ձեռքի տուած են։

⁂ Եթէ սէրը, սերունդը շարունակելու համար, բնական օրէնքներէ նուիրագործուած զգացումը չըլլար մարդկային սրտին մէջ, որով կին և այր իրար ամբողջացնող կէսեր կ՚երեւան մեզ այսօր, մարդուն համար իտէալ զգացումը պիտի ըլլար դէպի իրար ատելութիւնը, անհատական կեանքի մը կռուին համար։

⁂ Այրերը իրարու մէջ ազնուութեամբ, վեհանձնութեամբ կրնան բարեկամանալ, իսկ կիներուն հետ միայն սիրով կարող են բարեկամութիւն մը հիմնել։ Զիրենք սիրող այրերու բարեկամներն են կիները։ Բարեկամութիւն մը արական իմաստով չի սեղմուիր կանացի հոգւոյն մէջ

Դրուագ մը Առաջին Համաժողովէն

Գրեց՝ *ԽՈՍՐՈՎ*

Դարաւոր հո՜ն է ծերուկ, կորաքամակ, միականջ
Ձախովն յենած ցուպի հնամաշ, աջը տուած թոռնիկին մանչ,
Վատած աչքերը մէկ կողմ, լսելիքն ողջ ճառախօսին՝
Այսօրն ողջամբ տեսնելուն փառք կուտայ եւ արցունքն հոսին.

ԽՈՍՐՈՎ

Արհեստաւոր ձեռքեր մօտ, ու բազուկներ ճաթռտուն
Սեւ գոգնոցին տակ պահելով, մուրճ՝ եւ ուրագ թողած իսկոյն
Վազեր էին լսելու ճառն եւ տօնական օրի մը պէս
Իրար զիրար կ'աչքիլուսեն յուզուած սրտով եւ ժպտերես.

Մինչ կայտառ մանկունք ալուոր յոգնահոլով բազմութեան շուրջ
Ճչելով խաղան բերան. «սո՜ւս» կը պոռան տարեցներ լուրջ:
Այրիներու խումբ մ'ահա,—շատեր այրի քուրտին սուրեն—
Մեծ ժողովքին այդ պատճառ միամտաց կը բացատրեն:
Մին կ'ըսէ. «Բա՛ *չէֆերլու*» դրօշմելով պագ մ'ոսկոր ձեռքին,
«Զը լսեցի՞ր երեկ տագըրդ(1)» (ա՛յր ունեցող միակ այս կին)
«Հացի ատէն ըսաւ. «Զըլլա՛յ մարդու ըսէք» եւ ձայնով ցած՝
«Պատերա՜զմ մը պիտի ըլլայ»—«Ի՛նչ է որ ատ» հարցի կամաց.
«Ծե՛ծ. ծե՛ծ, մեզի չար թագաւոր, ազատութիւն Հայուն գերի.»
- «Բա վո՜ւյ, հեծեց ուրիշ մ'յայնժամ. խեղճ թուրքեր՞ն ինչ ըլլան պիտի»
(Մի, վախ՛մ սիրտ, անյիշաչար)՝ Կուլար երրորդ մը անորդի...—
«Խենթեցա՞ր դուն. *ճնճնիկ խաթունի*. ծեծը ջարդ չէ որ լսս, քուրիկ.
«Ծե՛ծը կ'ըլլ'յ երկու դիմաց, նայէ՛, կարդա՛ սա բառն հիմակ.
«Ծեծ ծեծ տող ջեւորիկ, ծեծ ծեծ եսեւորիկ(2)
«Մատաղ ըլլամ սուրպ լզուընուս, ծուռին չըսեր բնաւ, շիտակ.
«Զարդին ատեն անա՞նկ եղաւ. մեր ձեռքն էր կապ, անոնցն արձա՛»:

Անգլիա, 1913

(1) Պարկեշտ, խպնոտ Հայունին երբեք չի ըսեր *էրիկս*, այլ՝ խօսակիցը քրոջ տեղ դնելով իր ամուսինը անոր տագրը կը նկատէ:

(2) Շատ լաւ կը յիշեմ մէկէ աւելի անգրագէտ Հայ աղջիկներ, որ հազիւ թէ կարող էին քերական մը կարդալու, եւ սակայն ապշեցուցիչ էր անոնց խորատեսութիւնը ու սրախօսութիւնը:

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

*** *Խօսքի վաճառականութեան մէջ ոսկի եւ արծաթ կտորներ միայն գործածեցէք:*

*** *Առաքինի մարդը գիտէ տառապիլ, նա գիտէ որ դժբախտութիւնները մարդուն համար են և որ պարտաւոր է իր բաժինը տանիլ առանց բախտը անիծելու:*

ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՈՒՆԿՆԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

Գրեց՝ ԳՆԷԼ ԵՊԻՍԿ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

1912 տարւոյ Դեկտեմբեր 20, Հինգշաբթի ժամը ճիշդ երեկոյեան $7^1/_2$ին Ս...ի արքայական պալատին մեծ դուռնէն ներս կը մտնէր եօթն անձերէ բաղկացած պատգամաւորութիւն մը, իր գլուխն ունենալով եկեղեցական մը։ Արարողապետներ ու թիկնապահներ իսկոյն առաջնորդեցին զայն ընդունելութեան սրահ մը. հազիւ հինգ վայրկեանի հանգիստ մը առած պատգամաւորները՝ մեծ արարողապետին հրաւէրով՝ առաջնորդուեցան մեծ Դահլիճը, ուր պատիւն ունեցան ունկնդրութեան ընդունուելու Վեհ. Թագաւորէն։ Ելեքտրական լոյսերով ողողուած սրահին մէջ Ն. Վեհափառութեան երկու կողմերը, քայլ մը ետեւ կեցած էին երկու զաւակները, Գահաժառանգ Իշխանն ու եղբայրը, երեք թիկնապահներ և մեծ արարողապետը։ Թագաւորն ու իշխանները կը կրէին զինուորական համազգեստ, ուսք և պատուանշաններ։

ԳՆԷԼ ԵՊԻՍ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ
(1905ին)

Պատգամաւորութեան Նախագահ Հոգեւորականը՝ Ն. Վեհափառութեան ձեռքի ջերմագին սեղմումով մը արտասանած բարի գալուստի խօսքերէն յետոյ՝ կարդաց Ֆրանսերէն լեզուով ուղերձ մը խոր ու տպաւորիչ լռութեան մէջ։ Թագաւորն իր խորաթափանց աչքերը Եկեղեցական պատուիրակին վրայ յառած և անոր հատի՛ հատիկ ընթերցումին ուշադիր ունկնդրութիւն մը նուիրած, մերթ ընդ մերթ գլխու շարժումով լուռ հաւանութեան մը գոգցես հաստատիքը կ'ընծայէր։ Անմիջապէս յետոյ աշխարհական պատգամաւոր մ'ալ ի դիմաց «Պատգամաւորական ժողով»ին երկրին լեզուով խմբագրուած յիշատակագիր մը սկսաւ կարդալ, և իսկոյն Ն. Վեհափառութիւնը քանի մը քայլով ուղղուեցաւ դէպի եօթն աշխարհական պատգամաւորները, որոնք մէկ գծի վրայ կեցած էին աւելի Դահլիճին դրան կողմը։

Թագաւորը նոյն լեզուով շնորհակալութեան և համակրանքի քանի մը խօսք արտասանելէ յետոյ վերադարձաւ Եկեղեցականին մօտ, որ իսկոյն սկսաւ Ֆրանսերէնով բերանացի ալ բացատրել իր պատուիրակական մասնաւոր պաշտօնին բնոյթն ու նպատակը և նոյն ատեն կրկնել իր խնդրանքները արտառուչ խօսքերով։

Որքան բարեսիրտ նոյնքան իմաստուն Թագաւորը, խորին ուշադրութեամբ լսելէ յետոյ Հոգեւորականին աշխատանքը, սկսաւ պատասխանել անոր վեհաշուք խոր լռութեան մը մէջ. «Մօնսէնիէօր, գիտէք որ ձեր ներկայացուցած խնդիրը, զոր այնքան յստակօրէն բացատրեցիք, շատ լուրջ հանգամանք մ'ունի իր մէջ. կը կարծեմ թէ այսպիսի խնդիրներու բարւոք լուծմանը համար, որքան քաղաքական շրջապատող պայմաններու նպաստաւոր ըլլալը՝ նոյնքան խոհեմութեամբ, իմաստութեամբ և միանգամայն գաղտնապահութեամբ աշխատելու պէտքն անհրաժեշտ է։ Ձեր ազգը, զոր կը սիրեմ և որուն գնահատելի ընդունակութիւններուն համակրած եմ, իր արդար ըղձանքներուն իրագործմանը համար միեւնոյն ատեն դիմելով հանդերձ այս և այն Վեհապետներուն, աշխատելու է բանաւոր միջոցները ձեռք առնել Եւրոպական մեծ քաղաքներու մէջ, ձեր ժողովրդական դատին ի նպաստ հասարակաց կարծիքն ա՛լ աւելի կարկառուն կերպով ի յայտ բերել տալու համար։ Այդ կերպով իրաց յառաջ գալիք վիճակին մէջ բնականաբար մեզի եւս փափաքելի պիտի ըլլայ բարւոք վիճակ մը յառաջ բերելու աշխատութեան մասնակցիլ, ըստ կարելւոյն, և միանգամընդմիշտ գոհութեամբ վերջացած տեսնել Ձեր ազնիւ ժողովուրդին դարաւոր տառապանքները»։ Ն. Վեհափառութիւնն իր զգայուն սրտին բովանդակ յուզումովը սկսաւ մարտիրոսացած ժողովուրդին հին ու նոր կոտորածներու մասին հարցումներ ընել և մանրամասնութեան տեղեկացաւ. լսեց այն բոլոր իրադարձութիւններն, որոնցմով չէ թէ միայն Վեհաժողովի մը բարեգործական յօդուածն և աւելի վերջերն ընդունուած ծրագիրն երբեք գործադրութեան չդրուեցան, հապա նաև շռայլուած խոստումներն ու յանձնառութիւնները բոլորովին բացասական ու եղերական վախճաններ ունեցան, այնպէս որ դարաւոր աղէտքներու տակ հեծեծող ժողովուրդն ա՛լ եկած յանգած է սա՛ խոր ու անխախտելի համոզման թէ իշխող Պետութիւնը բարի կամեցողութենէ բոլորովին զուրկ ըլլալէ զատ, բացարձակապէս անընդունակ է բարեկարգելու իր ամբողջ երկիրն ընդհանրապէս և անոր այլակրօն ժողովրդային նահանգները մասնաւորապէս։

Ապա Թագաւորը մօտենալով եօթը պատգամաւորներուն՝ տեղեկութիւններ հարցուց անոնց ներկայացուցած քաղաքներու ազգակից ժողովրդեան մասին։ Իւրաքանչիւր ներկայացուցիչ իր կարգին յայտնեց Ֆրանսերէն, Անգլերէն, Գերմաներէն և Պուլկարերէն լեզուներով թէ՝ զէնքը զրկող ժողովուրդը խորապէս համոզուած է որ պատմական նշանակութիւն մ'ունեցող այս օրերու մէջ տարուած ազատագրական փառապանծ յաղթութեանց շնորհիւ Ն. Վեհափառութեան և իր արդարակորով կառավարութեան նշանակելի դերը մեծապէս պիտի նպաստէ տառապող ժողովուրդի մը գտնելու բարւոք ու վերջնական լուծման։ Այս խօսակցութեանց կարգին դիտելի էր Թագաւորին յարուած հետաքրքրութեամբ մը բրած ուշադիր ունկնդրութիւնը արեւելեան քաղաքի մը կոտորածի նկարագրութեան և այն բաղդատական զուգակշիռին, զոր բրաւ պատգամաւորներէն մէկը դեռ նոր ինքնօրինուած բիրտ ցեղի մը և իր պատկանած բազմադարեան նահատակ ազգին միջև, պատմական, գրական, քաղաքակրթական և մարտիրոսագրական տեսակէտներով։ Մինչ ազատասէր արքայն կը տեսակցէր պատգամաւորներուն հետ, քիչ մը անդին եկեղեցական պատուիրակն իր քով ունենալով Գահաժառանգ Իշխանը, նոյն հարցին շուրջ տեսակցելով կը խնդրէր Ն. Ա. Բարձրապատուութենէն չզլանալ՝ յանուն մարտիրոսութեան՝ իր ազդու միջնորդութիւնն իր Օգոստափառ Հօրը մօտ, որպէս զի ապրելու արժանի տարաբախտ ժողովուրդ մը կարենայ իր հայրենի աշխարհին մէջ գտնել կեանքի, ինչքի և պատուոյ ապահովութիւն։

Հուսկ ապա Թագաւորն վերստին մօտենալով Պատգամաւորութեան նախագահ Հոգեւորականին բարեհաճեցաւ յայտնել իր բարձր գոհունակութիւնը և յուսահատու բարեացակամութիւնը, որուն ի պատասխան Նախագահ Հայրն փութալով կրկնել շնորհուած արքայական ունկնդրութեան և խրախուսական յուսալից խօսքերուն համար իր և հետեւորդներուն երախտագիտութիւնը, ջերմագին բարեմաղթանքներով, հրաժեշտ առաւ Ն. Վեհափառութենէն և միեւնոյն հանդիսաւորութեամբ մեկնեցաւ արքայական պալատէն։ Ունկնդրութիւնը տեւած էր ճիշդ մէկ ժամ, երեկոյեան $7\frac{1}{2}$էն—$8\frac{1}{2}$։

Արքայական ունկնդրութեան յաջորդ օրը՝ Ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 5ին Պատուիրակ եկեղեցականն իր հետ ունենալով Պատգամաւորական ժողովէն երեք անդամներ, այցելութեան գնաց Նախարարապետին, Արտաքին Գործոց Նախարարին, Պետական Վարչապետարանին մէջ։ Կենցաղագիտական քանի մը բառեր փոխադարձելէ յետոյ, խօսք առնելով Պատուիրակ Հայրը պարզեց իր ստանձնած պաշտօնին և մայրաքաղաքին մէջ գումարուած պատգամաւորական ժողովին, ինչպէս նաև Երկրին Վեհապետին և իր բարեխնամ Կառավարութեան մօտ տեղի ունեցած դիմումներուն նպատակը։ Երեք պատգամաւորներն եւս խօսելով միեւնոյն նիւթին վրայ իսկոյն մեծայարգ Նախարարապետին մատուցին Յիշատակագիր մը, որ իր մէջ կը խտացնէր նախորդ երեկոյեան Թագաւորին մատուցուած յիշատակագրին իմաստը։

Ն. Վեհափառութիւնն, որ շատ սիրալիր ընդունելութեամբ իր ջերմ համակրանքը ցոյց կուտար, փութաց նախ իր շնորհակալիքն յայտնել այն ջերմ զգացումներուն համար, զորս Պատուիրակն ցոլացուած էր իր խօսքերուն մէջ Կառավարութեան մասին, և ապա յայտարարեց. «Շատ կանուխէն ես ալ չեմ դադրած համակրող մ'ըլլալէ Ձեր պարկեշտ ու գործունեայ ազգին, երբ մանաւանդ կը յիշեմ թէ ժամանակին դէպի Ձեր ազգակիցներու ապրած միջավայրերը տարագրուած մեր ազգակիցները որպիսի՜ սիրալիր ասպնջականութիւն մը գտած են. սրտովս վիշտ կըզգամ Ձեր ժողովուրդի տառապագին կացութեանը մասին, ես ինքս Վ... քաղաքը կը գտնուէի Պ. Մ...ին հետ և աննկարագրելի յուզումով ականատես եղայ Ձեր այն տարաբաղդ եղբայրներուն և քոյրերուն վիճակը որոնք իրենց բնագաւառի ջարդերէն մազապուրծ փախչելով ապաստանարան գտնելու կուգային մեր երկիրը և դեռ մտքէս չեմ կրցած հեռացնել կրած դառն տպաւորութիւնս։ Վստահ կրնաք ըլլալ որ կարելի եղած ջանքն ու աշխատանքը՝ պարագաներու ներած սահմանին մէջ՝ պիտի չխնայեմ. Ձերինները մեր երկրին ուշիմ ու ժրաջան մէկ տարրը կը ներկայացնեն ընդհանուր բնակչութեան, մասնաւորապէս այս պատերազմին միջոցին անոնց գնահատելի ծառայութիւնները պիտի չմոռցուին երբեք. իմ Օգոստափառ Վեհապետիս հրամաններն ալ առնելով կարեւորը պիտի գրեմ Լ.. ի մեր ներկայացուցիչներուն։

Դրեթէ երեք քառորդ ժամու այս խօսակցութենէն յետոյ Պատուիրակն ու պատգամաւորներն իրենց ջերմագին շնորհակալութիւնը յայտնելով Վսեմ. Նախարարապետին բերնէն լսած ըլլալնուն համար այնքան յուսադրական խօսքեր, հրաժեշտ առին անմիջապէս։

⁂

Յաջորդ օրը շաբաթ երեկոյին հոծ բազմութիւն մը՝ որուն մէջ կ'երեւէին շատ ծանօթ ու պաշտօնական դէմքեր եւս՝ լեցուած էր կայարանին առաջին կարգի ճամբորդներու սրահը և ոգեւորեալ խօսակցութիւններ տեղի կ'ունենային։ Կէս ժամ վերջ նոյն բազմութիւնը շրջապատած էր շքեղ վակոն մը, որուն պատուհանէն կրօնաւոր մը գլուխը դուրս հանած հրաժեշտի խօսքեր կ'ուղղէր. ամէնուն դէմքին վրայ ժպիտ մը ու հոգւոյն մէջ յուզում մը կ'երեւէր յայտնի և անդադար ողջերթի ու յաջողութեան բառեր կը թռէին բերաններէ խանդակաթ ըղձանքներու հաւատքով։ Վայրկեան մ'եւս, և ահա կառախումբը վերջին սուլումով մը ճամբայ կ'ելլէ դէպի Արեւմուտքի երկիր մը. հեռուն կեցողներ կը հարցնեն՝ ո՞վ էր արդեօք այն հոգեւորականը... բարձրահասակ, թիկնեղ և պատկառելի դէմքով ծերուկ մը արտասուալից աչքերով կը փութայ պատասխանել... ա՛յն էր, ա՛յն, որ մեր հեռուն ապրող դժբախտ ազգակիցներու ազատագրման համար օգնութիւն հայցեց սիրելի Թագաւորէն...։

1913

ՆԺԴԵՀԻ ԱՐՑՈՒՆՔ

Գրեց՝ ԱՐՏԱՒԱԶԴ Ծ. ՎՐԴ. ԳԱԼԷՆՏԷՐ

Ես կը ցանկամ նետուիլ, մայր,
Քու գիրկիդ բաց. գգուանքիդ,
Ուր երազեմ, ա՛խ, անոյշ,
Երանութեան ամս յամայր...

ԱՐՏԱՒԱԶԴ Ծ. ՎՐԴ. ԳՍԼԷՆՏԷՐ

Ես կը ցանկամ թառիլ, մա՛յր,
Քու շունչիդ տակ կազդուրիչ,
Ուր ալ ամէն ողբ ու ճիչ
Պիտի դադրին ինծ համար...

Ես կը ցանկամ լառիլ, մա՛յր,
Քու աչերուդ մէջ լացող,
Որոնց մէն մի շիթն ու շող
Կեանքին նեկտարն է յարմար:

Ես կը ցանկամ ապրիլ, մա՛յր,
Քու սրտիդ մէջ վիրալից,
Ուր իմ բոլոր սէրն ու իղձ
Կ'ոգեւորին քեզ համար...

Ու կը ցանկամ լուծուիլ, մա՛յր,
Քու էութեանդ մէջ բոլոր,
Արցունքներուս պէս դողուն
Կաթկթելով մինչ իսպառ...

Զի քու գիրկիդ մէջ տեսայ
Անմայրութիւնը տխուր
Հայրենիքին՝ որ կուլա՛յ,
Աւերածին սուգը լուռ...

Տեսայ շունչիդ մէջ՝ Անոր
Հառաչանքները ցաւին,
Որ ամպերու պէս պղտոր
Ոլորտին մէջ կը յածին...

Եւ աչերուդ մէջ տամուկ
Տեսայ պատկերն աշխարհին.
Ուր ա՛լ դադրած ցեղ՝ բազում
Միայն ոսկեր կը շարժին...

Տեսայ սրտիդ մէջ անհո՛ւն
Եռեփուն իղձերու,
Որոնց համար նոր արի՛ւն
Կը պարտի Հայն որբերգու...

Եւ էութեանդ մէջ բողոք
Որ տեսայ, սոսկ, նախատի՛նք
Առ Հայորդին՝ որ անոք
Կը լքէ Մայր Հայրենիք...

Մէկալի Իտէա

Գրեց՝ ՉԻՖԹԷ-ՍԱՐԱՖ

Ի՞նչ է «Մէկալի Իտէա»ն։

Մեր տղայութեանը, հեգնանքի խօսք մըն էր ան, Յոյներու հասցէին, ամէն անգամ որ այդ իրենց պատմութեան մէջ չի սղմող մարդիկ, մեծամիտ կամ ազգայնամոլ խօսք մը, ամբարտաւան կամ ինքնահաւան ժէսթ մը, յանդուգն ու օտարամերժ գաղափար մը երեւան բերէին։ Դիւրին ծաղրի պատրաստ նիւթ մըն էր ան, թղթէ գնդակի մը պէս անազդու, զոր կ'արձակէինք, երբ յետին Յոյն մը, այր, կին ա-ռաջ կը քշէր ու կը պարծենար իրենց անցեալի մեծագործութիւններով, հին հելլենական քաղաքակրթութեամբ, ազգային մեծութեամբ ու ապագայի նկատմամբ ամենաչքեղ յոյսերու երեւակայութեամբ։

1897ի Հելլենական պարտութենէն յետոյ, աւելի ծիծաղելի դարձաւ «Մէկալի Իտէա»ն, իր «Էթնիքի Էթարիա»ներով, իր «փանթանէլլայսոր էվզօն»ներով ու «տիտօքօս Գոնսթանթինօ՛ս»ներով։ Մեր Թուրք հայրենակիցներն ալ սկսան, մանաւանդ 1908ի ռէժիմի փոփոխութենէն վերջը, յաճախ յեղյեղել «Մէկալի Իտէա»ն, իբր ծաղրանքի ու սպառնալիքի պատրուակ մը։ Բայց մարդիկ սանթիմ մը իսկ չի զեղչեցին իրենց մեծամոլիկ յաւակնութիւններէն, իրենց անսահման տենչանքներէն, ու ապագայի խոյանքներէն։

1913ի Հելլենական յաջողութիւններէն յետոյ, «Մէկալի Իտէա»ն, թէեւ դեռ ամբողջովին չիրագործուած, բայց անհագին առաջդիմութիւն ըրած, այլեւս խօսքի առարկայ չըլլար։ Այլեւս չի խօսուիր անոր վրայ։ Թէեւ գաղափարը կայ միշտ, բայց ա՛լ խօսքը չկայ։ Որովհետեւ այլեւս ոչ ոք կը

համարձակի ծաղրի առարկայ դարձնել զայն։ Հիմա ան, լուռ մնջիկ կը հետեւի իր ճամբուն, բայց ոչ ոք կը ժտի քար նետել ետեւէն։

«Մէկալի Իտէա»ին մասին, պզտիկ դրուագ մը ունիմ պատմելու։

Յոյն ընտանիք մը կը ճանչնամ, որ ըսենք թէ Թրիանտաֆիլլիտիս մականունը կը կրէր։ Հայրերնին Փոքր Ասիայէն եկած պզտիկութեամբ, և այստեղ դիրք շինած, հաստատուած։ Եկած ատեն խալիմերա ու խալֆիէտա միայն գիտնալուն հակառակ, շուտով սորվեցաւ իր մայրենի լեզուն, և գլխարկ մը դնելով ու սրածայր մօրուք մը ձգելով, եղաւ եւրոպական տիպար մը։ Հարստանալէն յետոյ Աթէնք գնաց ու ամուսնացաւ գեղանի ու բազմաբեղուն Հելլենուհիի մը հետ։ Տասնըվեց զաւակ ունեցաւ։ Իր անձնական ծախքով դպրոց մը բացաւ իր ծննդավայր գիւղին մէջ, որ նոր սերունդը ամբողջովին յունարէն լեզուի ու դրականութեան ու պատմութեան գանձերուն տիրանայ։ 905ին մեռաւ վաթսուներեք տարեկանին։

Անցեալները Յոյն բարեկամի մը հետ կ'երթայինք իրիկուն մը ուշ ատեն, մեզ մօտակայ փողոցէ մը։ Երեք հատ սեւերով ու նրբահասակ աղջիկներ արագ քայլերով կ'երթային մեր առջեւէն։ Քիչ վերջը, անոնք մտան Թրիանտաֆիլլիտիներուն տունը։

— Ո՞վ են, անոնք, Թրիանտաֆիլլիտին աղջիկնե՞րն են, հարցուցի։

— Այո՛, ըսաւ Յոյն բարեկամս։

— Բայց ինչո՞ւ սգաւոր են եղեր նորէն։

— Չես գիտեր, ըսաւ, զարմացմամբ երեսս նայելով։

— Չէ, ո՞վ մեռաւ։

— Երկու եղբայրները, Ալիքօ ու Նիքօլան. Միքայլն ալ ոտքերը կտրեցին։

— Ի՞նչ կ'ըսես։ Այդ ինչ սարսափելի բաներ կը պատմես։ Ինչպէս կ'ըլլայ որ ես չեմ գիտնար։

— Գիտես որ ինը եղբայր և ինը քոյր են անոնք։ Անդրանիկ տղան հօրը գործը կը շարունակէ այստեղ և ամուսնացած է։ Էն պզտիկը դեռ հազիւ տասներկու տարու է։ Եղբայրներէն հինգը, իբր կամաւոր պատերազմի գացին, երբ դեռ ան չէր հրատարակուած, իսկ Ալէքօն մեռաւ Եանինայի կռիւներուն մէջ, Նիքոլա Պուլկարիոյ դէմ պատերազմին մէջ։ Իսկ Միխալի ոտքերը սառեցան, գիշեր մը պահակ սպասած ատեն, և հարկ եղաւ ոտքերը կտրել։ Հիմա կարծեմ վտանգէ զերծ է ան։ Խօսք կայ թէ նշանուեր է աթենացի աղջկան մը հետ։ Այս աղջիկներուն երկուքն ալ նշանուած են. գիտես թէ մեծ քոյրերնին արդէն ամուսնացած է։

Բառ մը չիգտայ պատասխանելու։

Գիտէի արդարև թէ, մեծ եղբայրնին ու մեծ քոյրերնին, որ ամուսնացած էին, արդէն վեցական զաւակ ունէին։ Իր ոտքերէն զրկուած տղան իսկ, երբ այլևս չէր կրնար ուրիշ կերպով ծառայել իր հայրենեաց, շուտով ամուսնանալու որոշում տուած էր, «միւս ինքնապաշտպանութիւնը» ի գործ դնելու համար, բազմացնելով «Մէկալի Իտէա»ին ապագայ զինուորցուները։ Երկու նշանած քոյրերը ու հեռաւոր միւսներն ալ հասնելով, պիտի ամուսնանային ու բազմանային, միշտ աշխատելով, հարստանալով ու ծառայելով իրենց մեծ գաղափարներուն յաջողութեանը։

Ահա թէ ինչ է «Մէկալի Իտէա»ն։

Եւ այդ արդիւնքին առջև, և այդքան բազմանդամ ու դեռ բազմանալու սահմանուած ընտանիքի մը մէջ, ինչ է, մէկ—երկու—երեք զոհերը որ տուին վերջին պատերազմին մէջ։

Բոլոր Թրքախօս վայրերու մէջ, նոր սերունդները ամբողջովին յունարէն կը սորվին, Համերոսի, Սոկրատի, Արիստոտէլի կը ծանօթանան և շուտով կը յարին այն քաղաքակրթութեան, որուն իրենց նախահայրերը ծնունդ տուին։

Ամենէն բազմամարդ ու օտար միջավայրերու մէջ իսկ,

չէ տեսնուած Յոյն մը, նոյնիսկ Թրքախօս, որ իր մայրենի լեզուէն տարբեր լեզուով բարև տայ։ Ամենայետին մուրացկանն իսկ, սիրայօժար կը հրաժարի իր ստանալիք ողորմութենէն և չի մուրար, չի խնդրեր, չի զիջանիր իր հայրենի լեզուէն տարբեր լեզու գործածելու։ Ահա թէ ինչ է «Մէկալի Իտէան»։

Կրօնական մոլեռանդութիւնն անգամ «Մէկալի Իտէա»ի ի սպաս դրուած զօրաւոր ազդակ մըն է անոնց մէջ։ Փրօփականտի ու համերաշխութեան հրաշալի գործիք մըն է ան։ Կրօնքի մոլեռանդութիւնը լծորդուած հայրենիքի մոլեռանդութեան, ահա երկու կոյր սէրեր, ամէն զոհողութեանց ընդունակ ու անպարտելի։

Բազմանալ, հարստանալ, տարածուիլ, մեծնալ, զօրանալ և իրենց լեզուին, կրօնքին, հայրենիքին, ցեղին, քաղաքակրթութեան գերակշռութիւնը հարկադրել ուրիշներուն, ամէն ատեն, ամէն տեղ ու ամէն գնով, ահա թէ ինչ է «Մէկալի Իտէան», որ գուցէ երբեմն մեկալօմանիայի ու քօֆիայի սահմաններուն կը մօտի, բայց միշտ է ու կը մնայ ազգային մեծութեան հեռապատկեր։

Ազգութեանց պայքարին մէջ, ամէն ազգ պիտի ունենայ իր «Մէկալի Իտէա»ն, որ կրնայ անպատճառ քաղաքական գոյն չունենալ, բայց վա՛յ այն ազգին, որուն զաւակները իրենց լեզուին, կրօնքին, հայրենիքին, անցեալին ու աւանդութեանց մասին պարտական եղած սէրոյն մէջ կը թուլնան և օտարանալով, խորթանալով, անջատուելով կը փճանան, զուրկ ազգային ինքնութենէ, մեծութեան գաղափարէ, հեռաւոր յոյսերէ ու ցանկութիւններէ, «Մէկալի Իտէա»է։

«Մէկալի Իտէա»ն ազգին սէրն է, անցեալին ու նուիրական յիշատակներուն յարգանքն է, ապագային ինքնավստահութիւնն ու ազգային մեծութեան պաշտամունքն է։

1913

ՊԱՆԴՈՒԽՏԻՆ

Գրեց՝ ՎԱՀԱՆ ԽԻՍՏԱՎԷՐՏԵԱՆ

Վերադարձող ոտներուդ բիւր երանի, ո՛վ ճամբորդ,
Որ օտարի հիւրընկալ ափունքներուն շա՛տ տարի,
Անհրշմարիս կեանքի մը պայքարին մէջ անյողդողդ
Չմոռցաւ գիւղն հայրենի:

Հազար բարով արեւուդ, տառապախոնջ ճակատիդ
Ուր մտածումը երբեմն, գիշերներու պէս խաւար,
Կասկածն եղաւ անպայման ոչընչութեան անունիդ,
Բայց դուն չեղար յուսահատ:

Յոյզերուդ մէջ յոյսերդ ալ լուռ պահեցիր անմոռաց,
Արցունքներդ չկրցան մարել ճրագը սրտիդ.
Բերիր ծովէն, ցամաքէն հոգիովդ ծրարած
Նուիրական օճախիդ:

Տո՛ւր այժմ իրեն բոլորն ալ. թող վերստին ընձիւղի
Զուարթ, աղուոր օրերու երջանկաբոյր փրթթումով.
Հերիք որքան միայնակ նա ապրեցաւ դառնացի
Կեանք մը լեցուն ցաւերով:

Տուր, բոլորին պէտք ունի. ճամբուն մոխիրը տեսա՞ր
Թող ան չափէ աչքերուդ իր մեծ կարիքը անչափ.
Լսէ ուրեմն հիմա թէ աշխարհը անարդար
Եղաւ հայուն. ա՜խ որչափ...:

Երկար ատեն սպասեց մայրդ գիշերին ականջած,
Քայլափոխներն հեռաւոր քու ոտքիդ ձայնը կարծեց.
Բայց դուն չեկար, ու հասար, շա՛տ ուշ մինչեւ որ հինցած
Երդիքդ հողն համբուրեց:

Մի խռովիր, հէք պանդուխտ, աչքերդ թող չի թրջին,
Դեռ չըսի թէ լուսնին տակ կանաչորակ սարերուն
Հողածիրպերը բոլոր արի՜ւն, արի՜ւն դուրս թքին.
Ինչպէս ըսեմ ամենուն...:

Եկուր նորէն, հողիդ հետ խառնէ քրտինքդ բոլոր,
Թօթուէ փոշին ոտներուդ ու մախաղիդ, ալ հանգչէ
Փոխան քաղքի խուռնամփոփ թոհուբոհին, սա անդորր
Գիւղի կեանքը ա՜նուշ չէ՞...:

ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ՃԱՌ

Գրեց՝ Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Եւ դուք սիրեցեալդ իմ..., արտասանեցիք մեծ այոն, *և, միացնելով ձեր ձեռքն ու սիրտն մի այլ էակի ձեռացն ու սրտին, հիւսեցիք ընտանիքի նուիրական կապը:*

Այդ կերպով կապուիլ մին է մարդոյ սրտին պէտքերէն, և մին նաև անհրաժեշտ պայմաններէն նորա երջանկութեան: Մարդկային կենաց անապատին մէջ, ամուսնական յարկն է ովասիս ծաղկաւէտ. դալարաւէտ, անկէ դուրս ամայութիւն կայ լերկ. անջրդի. անստուեր: Չգիտեմ թէ երջանկութեան պատկերն կարելի՞ է գտնել երկրի վրայ լաւագոյն շրջանակի մէջ քան ընտանեկան ակումբի մ՚ուր՝ յետ աշխատութեան՝ կը հանգչի այրն առընթեր կնոջ. արբենալով նորա քաղցաժպիտ նայուածքներով, մինչ մանուկ մի, հրեշտակ մարմնացեալ կը խաղայ իւրեանց ոտից առջև՝ իւր քնքոյշ դայլայլներովն դաշնակցելով նոցա սիրոյն լռին տիւեդդոյին*:*

Ամէն էակի համար՝ կենաց մէջ՝ կը հնչէ ժամ մ՚ուր սիրտն, անկարող առանձինն կրելու կեանքը. կը խնդրէ յենուլ մի այլ սրտի վրայ: Իրմէ տարբեր էակաց վրայ նշմարած էր հանգամանքներ որք հիացուցած էին զինքն ու գեղեցկին տենչը բորբոքած իւր հոգւոյն մէջ. կուգայ ժամ մ՚ուր հրատենչ ըղձիւք կը բաղձայ այդ տարփելի հանգամանքները խառնել ձուլել իր էութեան հետ իբր մի այլ եսի միջոցաւ և

---

1 Ողբացեալ ուսուցչապետը Պէրպէրեան 1886ին այս յանկուցիչ հարսանեկան ճառը արտասանած է մեր բարեկամ Տօք. Ս. էֆ. Յակոբեանի ամուսնութեան առիթով: Հաճոյքով կը զետեղենք այս անտիպ էջը «Հայուն Տարեցոյցը»ին մէջ իբր յարգանք մը անմոռաց մտաւորականին

ԾԱՆՕԹ.— ԽՄԲ.

այսու լրացնել գրեթէ իր անձն զոր կըզգայ թերակատար։ Կուգայ ժամ մ'ուր զգալով սիրոյ և կեանքի յորդելն յինքեան՝ կ'ուզէ հեղուլ առատութիւնն իր սրտին և իր կենդանութեան այլ էակաց վրայ, ոտք իր չուրջն կազմեն իբր իր անձնաւորութեան մի յաւելուածն, մի երկարաձգումն։ Ցայտ, աւա՜ղ, կը թառամին վարդք երիտասարդ տիոց, և կեանքն՝ յամր կամ արագ՝ կը հոսէ դէպի մահ։— Ո՛հ, չիք հնար յետս դարձնելու մեր մանկութիւն և վերստին սկսելու կեանքն զոր ապրած լինիմք միանգամ, որպէս մեր չուրջը կը տեսնեմք զբնութիւն մատաղացեալ մէն մի տարի և բեկորներն մի գարնան որ կը պատրաստեն մի այլ գարուն։ Կուգայ ժամ մ'ուր այս գաղափար կը տիրէ բուռն մեր հոգւոյն։

Այս ամէն ժամերն մի և նոյն ժամն են, ա՛յն ուր մարդկային էակը կը լսէ խօսիլն յինքեան բնութեան, Աստուծոյ որք ունին իւրեանց գաղտնի դիտումներ և որք կը հրաւիրեն զինքն ընտանեկան կենաց։ Վա՜յ անոր որ անլսող է այդ ձայնին և կը նախընտրէ ապրիլ միակ առանձին։ Ձերծ պիտի լինի, այո՛, այն վշտերէ որք ընտանեկան կենաց բաժինն են միայն, բայց, փոխարէն, անճաշակ պիտի մնայ այնպիսի խորին հեշտութիւններէ որոց բոյնն ընտանեկան տունն է միայն և որք կը թուին մերթ յերկնից փոխադրել երկնային ուրախութիւններ և համեստ յարկի մը տակ իրացնել Եդեմի իտէալ։ Պիտի չորնայ իր սիրտը. սիրոյ ծաղիկը պիտի խամրի ի նմա անսնունդ. աշխարհ քիչ տանէն պիտի լինի նորա համար անհրապոյր, կեանքը՝ տակաւ աւելի մութ, տակաւ աւելի դժնդակ. և ինք պիտի ընծայէ տեսիլն մի չորացեալ՝ մերկ ու մինակ ծառի որ կը տատանի երերակոծ ի շունչ հիւսիսոյ։

Դո՛ւք, բարեկամդ իմ պատուական, երբ հնչեց ձեզ համար այդ վճռական վայրկեանն, փութացիք ընտրել ձեր օրերուն ընկերն, և ահա՛ այս ժամուս ձեռն ի ձեռն նորա հետ՝ կը կոխէք սեամն ընտանեկան տաճարին։ Միութիւնն՝ զոր

կը կազմէք՝ կ'ընծայէ արդարև բարեբաստութեան ամէն էական պայմանները։ Գիտութեա՛մբ կը խօսիմ ես, ե՛ս որ երկար տարիներ ապրած եմ ձեր ազնուական հոգւոյն մտերմութեան մէջ, և որ զայն զոր ընտրեցիք հաղորդ ձեր բախտին՝ ունեցած եմ մերթ ինձ աշակերտուհի։ Առաքինի ծնողաց բարեբար ներգործութեան տակ սնած ու պատրաստուած, ձեր կորովի մտօք ու անխոնջ աշխատութեամբ բարձրացաք այն պատուաւոր կացութիւն զոր կը գրաւէք արդ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ լինելով մին նորա փրկաւէտ լոյսերէն, և առանձինն բարերար այժ մ'ազգին, որ ձեր գիտուն մտաց, գորովագութ սրտին ու ազգասէր եռանդեան կը պարտի արդէն այնքան բարիքներ։ Ձեր լուրջ, աշխատասէր, բարեսէր կենաց քանի՜ ի հաճ կուգայ կենակցութիւնն պարկեշտասուն, խոհուն, արժանաւոր զեղուն Օր. ...ի հոս մաս մը յապաւուած անձնական որոշ ակնարկութեանց պատճառաւ.)

Երկու ընտրելագոյն հոգիներ միմեանց կը պատահին և կուգան յիրեար զուգել իւրեանց ազնիւ կարողութիւններն ու գերազանց ձիրքեր, հոգիներ կարողք հասկնալու զիրեար, և ձգտելք առ միմեանս անձնական ներքին հանգամանաց հրապուրանօք, քան արտաքին առաւելութեանց որոնց հետ գործ չունի սիրտն և որք չեն կարող հիմն լինել երջանկաւէտ ներդաշնակ միութեան։

Մտէ՛ք ապա վստահութեամբ, ո՛ նորապսակ ամոլք, այն ընտանեկան սրբավայրի մէջ որոյ դրունք ահա՛ կը բացուին ձեր առջև։ Տունն՝ զոր կը շինէք՝ ունենալով իբր հիմ սէրը, արժանիքը, առաքինութիւնը, աշխատասիրութիւնը, պիտի դիմակալէ անսասան բախտին ամէն հովերուն։ Երջանկութիւնն, որքան մարդ է երջանիկ լինել երկնից տակ, պիտի լինի բարիքն ձեր ընտանեկան առաքինութեանց։ Ձեր հաճոյք՝ բաժնուելով՝ պիտի բազմապատկին։ Ձեր վիշտք զի վիշտն այն օձն է որ կը սողոսկի երջանկագոյն կենաց դա-

տառապանքին մէջ — պիտի գտնեն սփոփանք ձեր հոգւոյ համա-
կիր կարեկից գորովյն և ի միասին թափուած արցունքնե-
րու քաղցրութեան մէջ: Ձեր ազնիւ զգացմանց և վեհ մտա-
ծութեանց ամէնօրեայ փոխանակութեան մէջ պիտի քաղէք
նոր ոյժ, նոր թռիչ յար բարձրանալու, յար կատարելագոր-
ծուելու: Պիտի աճին ձեր պարտականութիւնք և պիտի հար-
կադրուին ձեր վրայ նորանորք, բայց նոցա կատարումն և
արդեանց տեսիլքն ինչ նոր աղբիւր մը պիտի ըլլի անծա-
նօթ հեշտութեան որ յար զօրացնելով՝ առոյգ պիտի պահէ
ձեր հոգին ու ոռոգելով ձեր կենաց դաշտն՝ յար ծաղկալից
զայն պիտի գործէ: Եւ ձեր կեանքը պիտի լինի անապատ. զի
պիտի տեսնէք ձեր վերկենցաղին և պիտի տրուի ձեզ ան-
բացատրելի հաճոյքն ծնողին որ զիւր մանկութիւն կը դիտէ
սփռացեալ իւր զաւակաց ստեղծագին գլուխներուն վրայ:

Ձեզ այս խորհրդաւոր պահուս շուրջ պատող ձեր բոլոր
ազգականաց ու բարեկամաց հետ ես ու կենակիցս ալ կը
խնդակցիմք ձեզ սրտագին երջանկութեանն համար: Գի-
տեմ, ծայրալիր է այն երջանկութեան զգացումն որ ըն-
կըղմած էք այս վայրկենիս, և, իբր լի ու լի բարեմաղթու-
թիւն, պիտի ըղձանայի ձեզ նոյն զգացման անընդհատ շա-
րունակումն ձեր կենաց մէջ, եթէ այս հանդիսի մէջ չտես-
նէի քան զձեզ երջանիկներ: Նոքա սիրակցորդ ամոլիդ
հարքն ու մարքն են, որք հիմա երանաւէտ յափշտակու-
թեամբ կը դիտեն պսակեալ ձեր գլուխներն զորս էր երբեմն
գգուեցին իւրեանց գրկաց մէջ նորածիլ: Նոցա՛ երջանկու-
թիւնը կը մաղթեմ ձեզ:

1886 Դեկտ. 14

(Անտիպ)

ՍԱՅՔՕ [1]

Գրեց՝ ՌՈՒԲԷՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

Եղերական ու բոսոր վերջալոյսին մէջ աշնան,
Գետեզերքն հոն՝ մին մինակ՝ կը մըտմըտայ Սայքօն լո՛ւռ,
Կըրթընցուցած իր հասակն ան, ըղձանքի մը նըման
Ժայթքող քարի մ'որ հողէն դուրս կը ցըցուի սայրասուր:

Սայքօն տըրտո՛ւմ, է տրտո՛ւմ Սէգ, խըռովիչ լանջքն անոր
Կըսկիծէն ա՛լ աւելի ուռա՛ծ, ցըցուա՛ծ, հասունցած՝
Կ'ելլայ կ'իջնայ հեւասպառ իր լաչակին տակ աղուոր,
Կոհակի պէս փոթորկած՝ որ կը փըրփրայ յեղակարծ:

Հեռո՛ւն, գետին անդին եզերքն ի վար ծաւալուն,
Դաշտին ծայրերն արիւնոտ արեւն հիմակ կը թաղուի,
Ու ըստուերներն իրիկուան կ'իջնան հեզիկ, օրօրուն,
Պարուրելով հորիզոնն որպէս պատանք քըստմնելի:

Մօտեցած է ընթրիքի պահն, և սակայն, դեռ Սայքօն
Կը յամենայ հոն անշարժ, մըտածումով մ'անձկագին,
Ու պաշտելի աչքերուն լուսապայծառ, սեւայօն՝
Նայուածքն անուշ սեւեռած գետին տենդոտ, խօլ վազքին:

Սայքօն գեղին է՛ն աղուոր աղջիկն էր, է՛ն փառայեղ,
Գեղեցկութիւն մը վայրի, որուն չըքնաղ կերտումին
Մասնակցեցան արգաւանդ, փարումով մը խելայեղ,
Ցաւերժական բընութեան տարրերն ամէն Գեղեցկին:

---

[1] Թրքահայ տաղանդաւոր գրագէտի մը՝ Սուրէն Պարթեւեանի հիանալի ու անմահ «Սայքօն» է որ նիւթ կազմած է: Ապահովապէս, անոր հեղինակինն է արժանիքի մեծագոյն բաժինը: Ռ. Կ.

Հոն՝ լեռներու մայրական ըստուերին տակ ակամայ
Հասակն անոր բարձրացաւ, նոճիի պէս սըլացիկ.
Ու ալիքներն հեշտամոլ գետին տարփոտ, հոգեհմայ
Ճերմըկցուցին մարմինն ալ ակնապարար, թափանցիկ։

Բիւր ծաղիկներ օրերալի լայնատարած դաշտերուն
Հոսեցուցին աչքին մէջ ժըպիտն իրենց խընկաբոյր.
Ու անտառին ներդաշնակ ձայներուն մէջ անանուն
Մազերն անոր ապըրշում, ծոծրակէն վար կաթնաթոյր։

Իջա՛ն գինով ըսպիտակ իր ազդրերուն ցանկալով,
Ծըփանքներով փաղփաղուն, օձագալար, անապա՛կ.
Իջա՛ն՝ մինչև ոտքն անոր խելայեղած ու խըռով,
Գարշապարները կարծես համբուրելու շարունակ։

*
* *

Դեռ տասնըվեց տարեկան կին մ'էր արդէն հոյակապ,
Որ յաճախանքն էր յայրատ տղաքներուն նոր հասած,
Որ յարաճուն սարսուռով կը խըռովէր հըրատապ
Գիշերներուն քունն անոնց հեշտագըրգիռ, բոցաբո՛րբ։

Ու կարգըւած մարդիկն իսկ կը դարձնէին գըլուխնին
Ճամբաներու վրայ՝ երբ կ'անցնէր Սայքօն օրօրուն,
Սարսուռէ մը թոթուըւած դիտելու պահ մ'հեշտագին
Ցընորատու ելևէջն անոր չըքնաղ բարձքերուն։

Զարաշուք օր մը սակայն, իրիկուան դէմ, երբ անի
Կուշտին վրայ կուժ մ'աղբիւր կ'երթար դանդաղ, տըխրագին,
Երիտասարդ քիւրտ պէյ մը կայնած երկար կը նայի,
Ու կը մեկնի խըռոված, մըտածելով Սայքօն։

Ու այն գիշեր կ'ամպոտի, Սայքօին աստղն անապակ,
Երբ հառաչողն այդ դաժան վըրանին մէջ չի կըրնար
Գիշերն համբուն քընանալ, եւ կը հըրէ շարունակ
Գգուանքներն ալ դեռատի իր կիներուն տարփավառ։

Ու Սայքօին վըրդովիչ պատկերն աչքին կը ցըցուի...
Հասան այսպէ՛ս, հըրդեհուած, ըղձանքի մը մոլուցքով
Անկողնին մէջ անդադար կը թալթըլի, կը հալի՛,
Յագեցումին անձկայրեաց տարփանքներուն հեւալով։

Ըստուերին մէջ, մինչ, անդին՝ ծունկի եկած հարճերն իր,
Շըլմորանքէ սահմըռկած՝ իրարու քով լո՛ւռ, անձայն,
Կը յամառին անձնատուր հըրայրքներու անձանձիր,
Կը պաղատին աչքերով, ցանկութենէ կը հեւան։

Բայց բարձերուն պըլըլուած՝ Հասան անոնց չի լըսեր,
Ու նայուածքին տակ անոնց աղաչաւոր տարփագին՝
Թոթուըւտալով, ոտնալով բարձին վրայ՝ քանդ-աւեր՝
Առտուան դէմ կը թըմբի մտածելով Սայքօին...։

*
* *

Յաջորդ առտուն արթնցաւ Հասան, աչքով մ'ահաւոր.
Առևանգել որոշեց Սայքօն ըշտապ, անպատճա՛ռ.
Ասոր համար ան ղըրկեց կիներ անգութ, նենգաւոր,
Սայքօին գեղն հոյկական, ու ըսպասեց գոգահար։

Մեծ փոթորիկն էր փըրթած։ Ու մի գիշեր խուճապի՝
Հասան ոտքի կայնեցաւ ձիաւորով բոլորուած,
Ուրուականի պէս անլուր Աւերումի ու Ցաւի՝
Քիւրտ Պէյն ինկաւ խելայեղ գեղին վրայ յեղակարծ։

Ու կըռնակի վրայ շո՛ւտ դըռներն ամեն բացուեցան
Անոր առջև ըշտապով, ջախջախ ինկած ջարդ ու փշուր.
Վայնասուն մ'էր ժայթքեցաւ, արհաւիրքի տիրական,
Տանիքներէն դէպի վե՛ր խոյանալով, մութին մէջ։

Ժամ մը տևեց սահկա։ Քայքայումի երբ տըխուր
Աղաղակներն հեծեծող հեռըզհետէ դադրեցան,
Գեղին բացէն լըռեցաւ Սայքօին ճիչը անլուր,
Ուսկից կ'անցնէր հեւասպառ Հասան սեղմած կուրծքին զայն։

Երկարատև գեղին մէջ չէր կըրնար ան ուշանալ,
Թոյլ տըրուած էր որ առնեն զինակիցներն փառշըլէր,
Մէյ-մէկ աղջիկ, ու, ինք ալ՝ Սայքօն սեղմած դողահար,
Տիրանալու անհամբեր դէպի վըրան կը շտապէր։

Հոն կոյս վագրի մը նման մաքառեցաւ վեհօրէն
Սայքօն խիզախ՝ քիւրտ Պէյին տըռփանքին դէմ մոլեգին.
Հասան սակայն, կիներուն հըրամայեց որ բըռնեն
Ու տարածեն անկողնին վըրայ այսպէս, զայն կըրկի՜ն։

Քըրդուհիներն հապըշտապ, թէև սըրտով վիրաւոր,
Իրենց տիրոջ բիրտ կամքին համակերպիլ փութացին,
Ու զայրոյթով, նախանձով լեցուած գացին դէ՜պ անոր
Ձայն ըզգետնել ջանալով, չորս կողմերէն, հոգեւի՜ն։

Սայքօն, աւա՜ղ, Հասանի համբոյրին տակ հըրակէզ,
Անհընարին գալարքով քըֆրելէ վերջ ընկճըուած՝
Ըզգայազիրկ՝ անձնատուր եղաւ անոր վերջապէս.
Ու, արգաւանդ սարսուռով մ'արթնցաւ ան յեղակա՜րծ։

Կիներն արդէն հեռացած էին հիմակ վըրանէն
Ու Հասան ալ, անկիւն մ'հոն, չուպուխն անդուլ կը ծըխէր.
Ցըղփացումի անդորրած նայուածքներով մը նորէն
Դարձած դէպի Սայքօին, մըտածելով տըխրերէր...։

* * *

Հասան երկու ամիսներ վայելելէ վերջ օր մ'ալ
Գեղին ճամբան ցոյց տուաւ աղջիկներու հետ անոր.
Ըսաւ. «Գացէ՛ք, կեավուրի ո՜վ աղջիկներ դալկահար,
Առանց ետին նայելու, ձեր կուսութեամբ վիրաւոր։»

Ըսպաննըւած կուսութեան Սուգին տակ լուռ, ընկճըւած,
Ցանցաւորի հակումով գըլուխնին կախ կուգային,
Փրկուան դէմ, դէպի գիւղ, կողկողագին, գըլխարա՜ց,
Չէին խօսեր իրարու, ոչ իսկ շեշտով ցաւագին։

Սայքօն սակայն, առջեւէն կ'երթար անոնց՝ համարձա՜կ,
Ըսքանչելի ու դաժան, իր բաղդակից քոյրերուն
Դըրօշակիր կարծես թէ, կատաղութեան բովանդակ
Ցըցած գլուխն հոյակապ, վըրէժներով ալեցուն։

Անակընկալ վերադա՜րձ։ Ու յուզում մը խանդակաթ
Շարժեց յանկարծ գեղն համակ։ Տուներէն դուրս խուժեցին
Ու օրհնենքով, ըսկըսան, արցունքներով անընդհատ
Մաքրագործել լըլկուած աղջիկներու հէ՜գ հոգին։

Ու աշաններն ալ գեղին՝ դեռ ամուրի՝ փութացին
Որբացածներն առնել կին, նըւիրումով մը աղուոր,
Ու Տէր-Պապան հեւ ի հեւ աճապարեց ցաւագին
Շարք մ'հարսնիքներ օրհնելու, տարտամօրէն սըգաւոր։

Սակայն Սայքօն չընդունեց ամուսնութեան առաջարկ,
Թէև Տէր-տէրն ու մայրն իր շատ ջանացին համոզել.
Անդըրդուելի էր անի որոշումին մէջ աա՜նկ,
Ու իրեններն յուսահատ ըսին. «Խելքէն է եղեր»։

* * *

Ու ամիսէ մ'ի վեր հոգ կուգայ Սայքօն ալ հիմակ.
Ցաւն իր գըրկած ու դաժան, այսպէ՜ս ամէն իրիկուն,
Ըսփոփելու համար իր յուսահատ հոգին բովանդակ,
Այդ լռութեան գըրկին մէջ, հեկեկալով անդադրում։

Ու չեմ գիտեր թէ անոր գեղեցկութիւնն յաղթական
Ի՞նչ խըռովիչ բան մ'ունի...։ Ա՛խ քիւրտ Պէյին վրանէն
Իր դառնալէն ի վեր վաղ տըժգընութիւն մը դաժան
Փետրուած է այտերուն շիկնոտ վարդերն յուլօրէն։

Ու Սայքօն այս իրիկուն դըժխեմ, այլա՜յլ, տարտագին
Տընկած աչքերն հըրավառ հորիզոնին հեռակայ,
Միջոցին մէջ կը գըծէ շարժուձեւեր մը ուժգին,
Կաւկաւելով կարծես թէ էակի մ'հոն տարակայ։

Սակայն յանկարծ, կ'արձակէ զայրոյթի ճիչ մ'անսահման.
—Ա՛խ, չան որդի…։ Ու ահա կըսպառնայ իր փորին վրայ
Բռունցքներու կատղի հարուածներ խօլ, տիրական,
Ու կը լռէ գըլխահակ, կ'ուժասպառի աներկբայ…։

Ան է, զաւակն Հասանին, ընակիչն իր անգիտակ
Որ դըժընդակ գոյութիւնն ալ կը գուժէ ողբալի,
Կը խըլըրտի անօգուտ՝ որովայնին մէջ հիմակ,
Բըռնի այնտեղ զետեղուած, կեանքովն ուռած Սայքօի։

—Ա՛խ, չա՛ն որդի, չա՛ն որդի, կը հեծկլտայ անդադար,
Ու խելայեղ՝ գիւային մայրութենէն ակամայ
Ազատելու համար շուտ, ան կը վազէ գետն ի վար,
Ուղեմոլար, գահավէ՛ժ, թաւալգըլոր, անխընա՛յ։

* *
*

Ու Սաքօին յղութիւնն իմացուեցաւ գեղին մէջ.
Հանդուրժելի չէր անոր յամառումն այս ցաւագին,
Եկեղեցին էր միւս հարսերն օրհնած, կենսայեղց,
Ու, քըստմնելի պատուաստներ պիտի չանցնէր ալ ցեղին։

Չի հասկըցան թէ անոնք ինչո՞ւ Սայքօն չէր ուզեր
Մաքուր համբոյր մը կըրել, երբ էութեան խորն անդուլ
Ա՛հ, Նախատինքն Հասանին կը գինովնար, կը խըժէր
Արիւնն իրեն, կառչած հոն, անգիտակից, թաքթաքուր։

Կամաց կամաց ողոքիչ խօսքերու տեղ բըռունցքի
Վայրագ, ուժգին հարուածներ տեղացուցին կուրծքին վրայ.
Կը յամառէր անվըկանդ Սայքօն սակայն, ահաւելի
Որոշումին մէջ ըմբոստ, զօրանալով անիկա։

Օր մը սակայն Տէր-Պապան ժամ կը տանի զայն առտուն
Ու կը ձայնէ խորանի կանթեղին տակ տիրական.
—Սայքօ, աղջիկս, եթէ շուտ չի կարգըլուած ծընիս դուն,
Գիտցած ըլլաս, դըժոխքին մէջ պի՛տ երիս յաւիտեա՛ն։

Այս անօգուտ ու անլուր ըսպառնալիքն ահաւոր
Կ'ահաբեկէ վերջապէս Սայքօն խիզախ, տըրտմալի՝
Որ սարսափած խօսք կու տայ հաւանութեան։ Ու այդ օր
Կը պըսակուի տղուն հետ Ռէսին առոյգ, ծաղկատի։

*
* *

Ձըմեռն անցեր էր շատոնց. գարունն եկեր էր հիմա,
Դաշտն ու ծըմակ կենսայեղց ծաղկեր էին կանաչով.
Կը թըռցնէին իրարու խելք թռչուններն հեռակայ
Պուրակներուն մէջ կեանքոտ՝ իրենց երգովն հոգեթով։

Ու մայրական ու բարի գետն ալ լայնցեր էր հիմա,
Ու խայտալէն հայրենի հողերուն կեանք կը բաշխէր,
Ու գեղն ուրախ, անգիտակ կ'ապրէր այսպէս, ու հեռո՛ւն
Հայ գեղերու քանդումին աղմուկը հո՛դ չէր հասնէր…։

Ու դեռ տարի չէր անցած։ Մոռցըւած էր ամէն բան.
Ըստըրկացումն մըշտատեւ՝ խըռովքն անոնց հոգիին
Ջընջած, սըրբած էր վաղուց։ Ցեղին հոգին անխափան
Ըմբոստութեան՝ լըռած էր, կըքումով դեռ ողբագին։

Ու քիւրտերէն մայրացած հարսերն հիմակ ժըպտելով
Կ'երկընցնեն փիճերնին էրիկներուն իրենց ա՛լ,
Որ համբուրեն հոգեւին զանոնք գըրկած յուզումով,
Գուրգուրանքով հայրական, չոյեն զանոնք որպէս հայր։

Չէ՛, Սայքօն, հա՞, անիկա ինչպէ՞ս մոռնար, չէ՛ր մոռցած.
Ոչինչ փոխուած էր անոր փոթորկած վէհ հոգւոյն մէջ,
Ու արիւնին վըրէժն հոն Որոտումն իր խօլագարձ
Չէ՛, չէր մոռցեր, տարամերժ կը գոռար խօլ ու անվերջ։

Տաժանելի ու երկար յղութիւն մ'ան ունեցաւ.
Կը թափառէր շատ անգամ գետեզերքն ան վըշտաբեկ,
Մազերն հովէն ալեանջ խելացընոր ու սըրտցաւ,
Ինքզինքէն դուրս փախչելու, չըզգալու հեւք մ'իսկ երբէ՛ք։

Իրեններուն կարեկից փութկոտութեան հակառակ
Մոռցնել տալու Աղեքսին յիշատակ յար հալածող՝
Չէ՛, չէր կրնար հաշտուիլ անոր հոգին անապակ
Անհարազատ մայրութեան գաղափարին հետ մաշող։

Կը մտածէր թէ անի արիւնկզակ, անողո՛ք,
Գուցէ բաղդին քըմայքով ծնածն ալ մանչ մը ըլլա՛յ,
Օ՛, խոհանքն այս դըժընդակ կ՚ուտէր Սայքօն մըտահոգ,
Կը հալածէր անդադար, կը չարչարէր անխընայ։

Ու մտածել թէ դարձեա՛լ իր արիւնովը սընած
Քիւրտին կըտորն այդ՝ մի օր բըռնած ձեռքէն Հայ աղջկան
Պիտի ելլար խորանին առջև անձկոտ, երկիւղած...
Ու արգանդին մէջ Հայուն ապրէր Ոճիրն յաւիտեան...։

Մայրութիւն մ՚էր, չէ՛, սա՛է, անհընարին ու աւեր՝
Որուն անարգ ու յըկլիչ հակազդումին դէմ ըստոր՝
Կը ծառանար իր հոգին մաքուր, վայրի, անընտել։
Կը մօտենար մըթամած օրն ահռելի, ահաւոր։

*
* *

Փոթորիկն երբ կը թօթուէր գեղին վըրայ մոլուցքն իր,
Հով մ՚այսահար ծառերն երբ կը գալարէր անտառին,
Անձկութիւնն իր վիթխարի ապերասան, անձանձիր
Շըւարումին մէջ անոնց ռունալով յար, խօլագին,

Լեռնակուտակ թուխ ամպեր կապուտին մէջ մըշտհալած
Կ՚աքսորուէին անծանօթ հորիզոններ հիւրընկալ,
Գետն իր վազքին մէջ հանդարտ կարծես սըրտէն զարնըւած
Կ՚ալեկոծէր, կը փըրփրար խելայեղած, հեւասպա՛ռ։

Ա՛հ այս ատեն՝ միս-մինակ գետեզերքին վըրայ՝ լո՛ւռ
Կ՚առաջանայ կին մ՚ահա՛ ծանր ու գաժան քայլերով։—
Սայքօն է ան, դեփ-դեղին և ուժասպառ, քըրտնաթոր
Որ դուրս փախած իր տունէն կը գալարի հո՛դ խըռով։

Աչքերն անոր՝ գերագոյն ճիգի մը մէջ խորտակուած՝
Կամաց-կամաց կը փակուին, կը մըթըննան ու կ՚ուռին,
Ու ան ջախջախ՝ կ՚իյնայ հո՛դ հողին վըրայ ցաւատա՛նջ,
Ա՛լ քալելու անկարող, կը թալթըլի անձկագին։

... Ինն ամիսներ սընուցած Նախատինքի իր բեռէն
Ա՛լ ազատած, թեթեւցած գոցեց Սայքօն աչքերն ալ,
Չի տեսնելու համար զայն՝ միսի կտորն այդ դըժխեմ.
Ու, կանգնեցաւ հեւալով տաժանագին, անայլայլ՝

Արիւնին մէջ լողացող միսի կտորն ան փընտռեց,
Իր ոտքերով, Հայ Ցեղին վըրէժն համակ կուրծքին տակ,
Ու խելայեղ, կատաղի վայրագօրէն ճըզմըհեց
Կոխկըռտելով գոռաց ան՝ «Սատկէ՛, սատկէ՛, շան զաւակ...»։

Խարբերդ, 1908

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Իմ եար բարձրացեալ, շուտի՛ն, յո՞ւր կ՚երթաս գիշերդ ամենուն,
Ծամդ հերիք ի վար հայես, կու տեսնես շատ կիզկի ի ծուն,
Եւ զկնճիկս այ արձակ արեր, ջուս դեպերի մէջ ծըծերուն,
Ծառաւիդ յերկինս տուեր, խաւարեր լոյսն աստղերուն:

*
* *

Քո ծոցդ է ձերմակ տաճար, քո ծըծերդ է կանթեղ ի-վառ..
Երթամ ես ժամկոչ ըլլամ զամ ջինիմ տաճրիդ դուռ առաջ.
— Դնա՛, ծօ՛ դուն տղմար, չի վայլես տաճրիս դուռ առաջ.
Երթաս դուն խալով շինիս ու թողուս տաճարս ի խաւար::

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ՍԻՐՏ, ՀԱՅ ՄԻՏՔ

ԱՄՓՈՓ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅ ԴԷՄՔԵՐ

ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹՐԹՌՈՒՄՆԵՐ

ԱՆՄԱՀ ՄԵՌՆՈՂՆԵՐ

Այս բաժինով հետզհետէ պիտի ներկայացնենք Հայ Սիրտն ու Միտքը պատկերացնող բոլոր Հայ բարերարները, արուեստագէտները, դիւցազները, տաղանդաւոր գիտունները: Ասկից վերջը պիտի ստեղծագործեն Հայ Սիրտն ու Միտքը, չէ՞:

ՈՒՆՃԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐԸ

† ԱՐԻԿ ԷՖ. ՈՒՆՃԵԱՆ
Ծնած՝ 1833ին Պոլիս, եւ մեռած՝ 1905ին

ՄԱԹՈՍ ԷՖ. ՈՒՆՃԵԱՆ
Ծնած՝ 1830ին Պոլիս

Ունճեան եղբայրները նշանաւոր հանդիսացած են իրենց նուիրատուութեամբ։ Մանաւանդ ողբացեալ Արիկ էֆ. Ունճեան իր հանրային գործունէութեամբ անմոռանալի անուն մը ձգած է Հայ տարեգրութիւններու մէջ։ Իրապէս աղբիւրէ մը ձեռք ձգելով իրենց նուիրատուութիւններու ցանկը կը ներկայացնենք հանրութեան։ Գասթէմոնիի աղջկանց վարժարանին՝ 400 *ոսկի նուէր, Թարսուսի եկեղեցիին՝* 150, *Սկիւտարի Ս. Կարապետ Եկեղեցիին՝* 400 *և աղբիւրին համար՝* 120, *Արմաշի Դպրեվանքին՝* 5500, *Պարթէնի Ազգ. Վրժ.ին* 40 *տարի* 12*ական ոսկիէն՝* 450, *Զէնկիլէրի Եկեղեցիի շինութեան՝* 300, *Հիւանդանոցին այլ և այլ առիթներով՝* 1000, *դարձեալ հիւանդանոցին* 15 *տարի փայտը հայթայթած է և երբ փայտի գործը դադրեցուցած է* 10 *տարի* 40*ական ոսկիէն՝* 400, *Գատը Գիւղի Եկեղեցիին՝* 700, *Ազգ. Հիւանդանոցի կտակը՝* 3000, *Գատը-Գիւղի Ունճեան Վարժարանին՝* 1500, 100 *ուսանողներու նպաստած են երկար տարիներ...։ Գումար՝* 17,550 *ոսկի։ Տակաւին անծանօթ մնացած նուիրատուութիւններ շատ կան։ Ու, տակաւին չարունակելի...։*

ՍԻՀՈՒՆԸ*

(Նմանողաբար)

Գրեց՝ ԳՐԻԳՈՐ Հ. ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ

(Կիլիկեցի)

«Դուն դարաւոր գետ, Սիհուն,
Որ կը սահիս անտարբեր,
Գիտե՞ս վիշտերն իմ անհուն,
Ցաւոտ սիրտիս բիւր վէրքեր։

Նա՛, հեռաւոր Տաւրոսի
Խորքերուն մէջ անթափանց՝
Մանկութիւնըդ կը հոսի
Բիւր խաղերով քու վազանց։

«Վարը, քովէն գիւղերուն,
Եւ դաշտերու մէջ յուռթի՝
Պըտոյտներով մոլորուն՝
Արբուն հասակդ կը յորդի։

«Ու հոն, հեռո՛ւն, պատկառոտ
Ծերի մը պէս կենազըրու՝
Քու մայր-ծովիդ հասած մօտ
Կը ննջես մահ—քունդ իրաւ։

«Այս է քու կեանքդ, կեա՛նք անհոգ,
Որ կը սահի երջանիկ.
Զունիս ո՛չ վիշտ, ո՛չ բողոք,
Խօ՛լ վազքիդ մէջ վազանցիկ։

(*) «Մայր Արաքսի»ի եղանակով երգելի։ Տ. Ց.

«Ա՛խ. քուկին պէս իմ կեանքս ալ
Սահէր խաղաղ ու հանգիստ,
Ա՛խ, քեզի պէս անայլայլ
Մընար իմ սիրտս ալ անվիշտ։

«Յոյզեր կ'ուռին կուրծքիս տակ,
Յուշերըս սուր փուշ կ'ըլլան.
Արցունքի ծով մ'անյատակ
Կը փոթորկի մէջս անձայն։»

Սիհունին կուրծքն ուռեցաւ.
Փըրփուր հանեց ալքերէն.
Ալիքներուն իր լեզուաւ
Ա՛յսպէս գոռաց խըստօրէն.—

«Դուն, ո՛վ քերթող հէք, յիմար,
Ափերուս վրայ նստած հոդ,
Ինչե՞ր խորհիս ինձ համար,
Ի՞նչ խենդ խոհեր նախանձոտ։

«Կը կարծե՞ս որ ես երբեք
Զունեցայ վիշտ, ոչ ալ հոգ,
Բընաւ չեղայ սըրտաբեկ,
Զունիմ Բախտին դէմ բողոք։

«Ե՛ս ալ ունիմ հին յուշեր,
Հին ցաւերու սըրտաւեր,
Որոնք իբրեւ սուր փուշեր
Կը խոցեն սիրտս կարեվէր։

«Շատ սերունդներ ափերուս
Վրայէն եկան ու անցան,
Ոմանք կռուող, խռովայոյզ,
Ոմանք խաղաղ ու անձայն։

«Շատ դէպքեր հին, պատմական
Գործուեցան ինծի մօտ,
Անոնց ե՛ս եմ լուռ վըկան,
Պըտոյտիս մէջ դեդեւկոտ։

«Եգիպտացի, Պարսիկ, Յոյն,
Արաբ, Հայ, Թուրք ու Թաթար,
Արշաւանքներն ամէնուն
Ես դիտած եմ դարէ դար։

«Բարի, խաղաղ օրերս հին
Շատ անգամ ես կ՚երազեմ,
Տեսնել տենչամ անձկագին
Հին որդիներս անընեմ։

«Բայց այդ ամէնն անցեալին
Մոռցուած են ծոցին մէջ,
Յոյզի ալիքս Թաւալին
Տրտունջներովս յար, անվերջ։

«Դեռ նոր ալիքս պղծեցին
Անմեղներու արիւնով,
Ատոր ամթած կսկիծին
Հառաջանքովս իմ խըռով։

«Որդիներուս յօշոտուած՝
Մեռելակիր գիս ըրին,
Ջորս Թեւերուս մէջը Թաց՝
Ծովը տարի ես լըռին։

«Այրեցաւեր քաղաքներ,
Ու գիւղեր ալ քարուքանդ,
Տեսնեն իրենց սեւ պատկեր
Հայլիիս մէջ ադամանդ։

«Մի՛ նախանձիր ինձ, քերթող,
Ես ալ ունիմ իմ ցաւեր,
Քու ըզգայուն սիրտը Թող
Զը խոցոտուի կարեվէր։»

Լըռեց գետը դարաւոր.
Ճակատը հոծ Թախիծով՝
Ալիքներով բիւրաւոր
Աճապարեց դէպ ի ծով...։

ՉՈՐՍՀԱՐԻՒՐ ԱՄԵԱԿԸ
ԵՒ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց՝ ԳԱԳԻԿ ՕԶԱՆԵԱՆ.

ՀԱՐՑԻՆ ԷՈՒԹԻՒՆԸ

Հայկական տպագրութեան չորսհարիւրամեակը տօնելու գաղափարը՝ հրապարակ դրաւ իր հետ Հայկական Մշակոյթի Պատմութեան մէկ էջը։ Մինչև հիմա կատարուած հետազօտութիւնները այն եզրակացութեան էին յանգած որ, հայ լեզուով տպագրուած առաջին գիրքը Վենետիկի մէջ հրատարակուած Պարզատումարն է, առաջին հայ հրատարակիչը և կամ տպարանատէրը՝ Յակոբ անուն անձ մըն է, որուն կեանքին մասին տեղեկութիւններ կը պակսին դժբաղդաբար, և Հայկական Տպագրութեան ամենահին Թուականը՝ 1512ն է։ Ու այս հիմունքներուն վրայ ներկայ 1912 Թուականը կը նկատուէր Հայկական Տպագրութեան չորսհարիւրամեակի յոբելինական տարին։

Սակայն, երբ առաջարկուեցաւ խօսքէն գործի անցնիլ և պատշաճապէս տօնել Հայկական զարգացման Պատմութեան այս մեծ հանգրուանը, Կովկասի լրագրութեան մէջ սկսաւ բուռն վիճաբանութիւն մը, գլխաւորաբար երկու հարցերու շուրջ, որոնք անմիջական առնչութիւն ունէին ընկանաբար չորսհարիւրամեակին հետ։

1. Ո՞րն էր Պարզատումարի տպագրութեան իսկական Թուականը.—1511, 1512, Թէ 1513։

2.— Հայկական տպագրութեան անդրանիկ պտուղ համարուած այդ գործը (Պարզատումարը) իսկական տպագրութի՞ւն է Թէ փայտագրութիւն (*Xylographie*)։

Վէճն արծարծուեցաւ Մշակ և Հորիզոն օրաթերթերուն մէջ։ Յայտնի պատմագիր Լէօ և ծանօթ բանասէր Ստ. Մալխասեան իրարու դէմ ելան Թէ՛ հրապարակային տեղեր (Յոբելինական ժողով) և Թէ այս երկու Թերթերուն մէջ երկու ախոյեաններ ընդդիմախօսեցին իրարու։ Լէօ կը պաշտպանէր հարցին հաստատական կողմը, կ՚ընդունէր Թէ Պարզատումարը ամենայն հաւանականութեամբ 1512ին տպագրուած էր, կը հաստատէր անոր

ո՛չ թէ փայտագրութիւն, այլ՝ տպագրութիւն ըլլալը և կ'եզրակացնէր որ 1912 տարին Հայկական Տպագրութեան յոբելինական տարին ըլլալով պէտք էր չորսհարիւրամեակը տօնել այս տարուան շրջանին մէջ։ Իսկ Ստ. Մալխասեան ժխտական վերաբերում ունէր հրապարակ բերուած հարցին նկատմամբ։ Նա տարակուսելի և խնդրական կը գտնէր Պարզատումարի տպագրութեան բուն թուականը, Հայկական տպագրութեան այս երախայրիքը փայտագրութիւն կը նկատէր և կ'առաջարկէր ձեռնհաս անձնաւորութիւններէ կազմուած յանձնախումբի մը յանձնել խնդրոյն լուսաբանութիւնը և կամ դիմել ուղղակի Վիէննայի կամ Վենետիկի Մխիթարեան հայրերուն։

Ակնարկուած երախայրիքներէն 2 օրինակ կը գտնուէր Վիէննայի Մխիթարեան մատենադարանին մէջ, այնպէս որ Վիէննական հայրեր դիւրութիւն ունէին այս մասին ձեռնհասօրէն կարծիք յայտնելու, մանաւանդ որ արդէն նախապէս ալ՝ տպագրուած առաջին հայերէն գրքին մասին անոնք հետազօտութիւններ կատարած և յայտնութիւններ ըրած էին(1)։ Ուստի Վիէննական Հայրերէն ծանօթ դէմք մը, Հ. Հ. Ակինեան, յօդուածով մը, որուն օրինակները հրատարակուեցան Հորիզոնի և Մշակի մէջ միանգամայն(2(համաձայն իր փափաքին, եկաւ ամեն տարակոյս ցրել և վճռականօրէն հաստատել թէ Պարզատումարը տպագրուած գիրք է և ոչ թէ փայտագրութիւն։

---

(1) Եւդոկիացի Աբգար դպիրը առաջին տպագրիչ ճանչցուած ըլլալով հանդերձ 50ական թուականներուն կասկածներ կային անոր իսկական առաջնութեան մասին, որովհետեւ գտնուած էին գիրքեր, որոնք թուական չունէին բնաւ, բայց կը մատնէին իրենց հնութիւնը: Հ. Ղ. Ալիշան յիշած է այդ՝ *«Յուշիկք Հայրենեաց»*ի Ա. հատորին մէջ: Հ. Գ. Զարպհանէլեան եւս իր *Մատենագիտութեան մէջ Աղթարք Կիպրիանոս* անուն երկու հին եւ անթուական գիրքերու յիշատակութիւնը կ'ընէ: Նախ Հ. Գր. Գովրիկեանն էր որ 1889ին *Հանդէս Ամսօրեայ*ին մէջ յայտնած էր թէ 1512ին Վենետիկ *D. I. Z. A.* տպարանին մէջ (*Պարզատումար*) մը տպագրուած է: Այս յայտնութիւնը եղաւ մեծ ազդակ մը, որպէս զի ուսումնասիրուին հին տպագրութիւններ: 1890ին, Հ. Գ. Գ. երեք հին տպագրութիւններ կը շարէր *Հանդէս Ամսօրեայ* թիւ 7ի *Պարզատումար* 1512, Աղթարք 1513 եւ *Ուրբաթագիրք* 1513, հիմնուած *Հանդէս Ամսօրեայ*ի եւ *Բազմավէպ*ի մէջ այս խնդրոյն շուրջը գրուած յօդուածներուն վրայ: Հ. Գր. Գալէմքերեան 1894ին Հայկական Տպագրութեան երախայրիքներուն թիւը հինգի կը բարձրացնէր արդէն *1. Պարզատումար, 2. Պատարագատետր, 3. Ուրբաթագիրք, 4. Տաղարան, 5. Աղթարք:*

(2) *Հորիզոն* թիւ 36, 1912, *Մշակ* թիւ 33, 1912:

Մենք անոնցմէ ենք անշուշտ, որոնք այսպիսի լուրջ հարցերու շուրջ գիտական հիմունքներու վրայ եղած վիճաբանութիւններն ու մտքերու փոխանակութիւնը կը ծափահարենք։ Ու այս շահեկան վիճաբանութեան նիւթն ու երկու կողմերու պաշտպանած թէզը երեւան բերելով նպատակ ունինք խնդիրը իր երկու երեսներով ծանօթացնել և, որքան կարելի է, որոշ կերպով ներկայացնել երկու կողմերու փաստերը, թէ՛ իբրև հետաքրքրական պարագայ մը և թէ՛ չորսհարիւրամեակի յոբելինական տարւոյն մէջ հրատարակուելիք սոյն հաւաքածոյին ալ ուր պատշաճի հատուած մը։ Այս պատճառով՝ մանրագիտական մանրամասնութիւններէ զգուշանալով, ընդհանուր նկատողութիւններով բաւականանալ կարծենք նպատակայարմար է։

ԹՈՒԱԿԱՆԻ ԽՆԴԻՐԸ.—

Թէպէտև հայ լեզուով տպագրուած այս հինգ գիրքերն ալ Հայկական Տպագրութեան երախայրիքներն են, սակայն անոնցմէ չորսը 1513ին հրատարակուած ըլլալով՝ իրենց տպագրութեան թուականին մասին խնդրոյ առարկայ չեն կրնար ըլլալ։ Վէճը սահմանափակուած է Պարզատումարին վրայ, որովհետև անոր մէջ թուականի յիշատակութիւն չկայ, և իբրև տարեցոյց կամ օրացոյց պատրաստուած է՝ առաջին տարի ունենալով Հայոց Հ. Ա. (961=Քրիստոսի 1512) թուականը և «Գիր տարւոյն Ն», որմէ բանաւէրներ կը հետևցնեն թէ այդ տարւոյն մէջ և կամ քանի մը ամիս առաջ պէտք է տպագրուած ըլլայ այդ գիրքը, որպէս զի կարելի ըլլայ այդ տոմարը գործածել 961ին։ Ա. Մալխասեան կ'ենթադրէ որ «հաւանօրէն 1511 — 1513 թուականներուն մէջ է որ լոյս տեսած է», նոյնքան հաւանական կը գտնէ նաև որ «Գիրքին տպագրութիւնը սկսած ըլլայ 1513ին և լրացած ըլլայ՝ 1513ին[1]»։ Բայց Լէօ կը պատասխանէ. «Յայտնի է որ Հայոց թուականը Քրիստոսի թուականին հետ չըսկսիր ճիշդ Յունվար 1ին, այլ՝ մօտաւորապէս կէսին։ Հայոց 961 թուականը մուտք կը գործէր Քրիստոսի 1512 թուականի կէսին և իր տոմարական Հ գիրով պիտի գործէր մինչև 1513ի կէսը։ Ահա ա՛յս տարուան համար կը տպուէր օրացոյց մը կամ տարեցոյց մը։ Ե՞րբ կրնար կատարուիլ այսպիսի տպագրութիւն մը։ Անշուշտ ամենաուշը 1512ի առաջին վեցամիսներուն մէջ, որմէ վերջ պիտի մտնէր 961 թուականը։ Ուրեմն Հայկական Տպագրութեան ամենահին երախայրիքը տպուած է 1512ի առաջին կիսամեակին։[2]

Մեր խոնարհ կարծիքով Պարզատումարին թուականին վերաբերող այս վէճին մէջ երկու կողմերն ալ իրաւական հիմունքներ ունին։ Տրամաբանօրէն շատ ճշմարիտ է որ 1513 թուականին մէջ (961) գործածուելիք օրացոյց մը

---

1 *Մշակ*, 1912, թիւ 17 եւ 18:
2 *Հորիզոն*, 1912, թիւ 24 եւ 25:

պէտք է առ առաւելն 1512ի առաջին կէսին տպագրուած ըլլայ, քանի որ 1512ի կէսին կը սկսէր այն թուականը, որուն համար կը պատրաստուէր այս գիրքը։ Սակայն ի՞նչ հաստատուն ապացոյց կայ որ գիրքը տպուած չէր նոյնինքն 1513ի մէջ՝ 1513 տարիին մէջ գործածելու համար։ Չի՞ կրնար ըլլալ որ տպագրական արուեստին տակաւին թերի վիճակին մէջ երկար ժամանակ գրաւած ըլլայ այս գործին տպագրութիւնը և նոյն իսկ առաջադրած թուականէն ուշ հրապարակ գայ, ինչպէս շատ անգամ կ'ըլլայ մեր մէջ, կամքէ բոլորովին անկախ պատճառներով։ Այսու հանդերձ ասոնց բոլորը ենթադրութիւններ են։ Եւ երբ մենք ենթադրութեանց վրայ պիտի կռթնինք, այն ատեն հարկ է և պարտաւոր ենք ընդունիլ ամենէն հաւանականն ու տրամաբանական ենթադրութիւնը։ 1511ին աւարտած չէ անշուշտ գործը, քանի որ 1513ին պիտի գործածուէր։ 1513ին մէջ ալ չէր կրնար տպագրուած ըլլալ, քանի որ առաջին վեցամսեան միայն Հայոց 961 թուականին կը վերաբերէր և դժուար է խորհիլ թէ այդքան ուշ տպագրութեան կը ձեռնարկուէր նոյն տարւոյն մէջ ալ գործածուելիք այդ գիրքը։ Ուստի ամենէն հաւանականը և տրամաբանականը ա՛յն է որ 1512 թուականին տպագրուած է Պարզատումարը, և հետեւաբար ալ չորսհարիւրամեակի յոբելինական տարին 1912ն է։

ՓԱՅՏԱԳՐՈՒԹԻ՞ՒՆ ԹԷ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.—

Հայկական տպագրութեան Չորսհարիւրամեակին, առթիւ հրապարակ բերուած հարցերէն երկրորդն էր՝ Վենետիկի մէջ տպագրուած Պարզատումարին տպագրութիւն չըլլալով՝ փայտագրութիւն (Xylographie) ըլլալը։

Ի՞նչ է փայտագրութիւնը։ Սա տպագրութեան ամենէն նախնական ձեւն է, որ գործածուած է շատ հին դարերու մէջ, տպագրութեան գիւտէն շատ առաջ։ Կ'ըսուի թէ Հնդիկները Քրիստոսէ՝ ալ առաջ այս արուեստը գիտէին։ Այս արուեստը կը կայանար տպագրելի պատկերին կամ գիրին մասնաւոր փայտերու փորագրուելէն վերջ ներկի կամ մելանի միջոցաւ թուղթի կամ կտաւի վրայ օրինակելուն մէջ։ Մինչև հիմա ալ փորագրութիւնը կը գործածուի ամեն կողմ։[1] Չինացիները հինէն ի վեր այս արուեստն ի գործ կը դնէին, այնպէս որ երբ Մոնկոլները արեւմուտք արշաւեցին, իրենց հետ տարին նաև փայտագրութիւնը, զոր Եւրոպացիներ սկսան գործածել տպագրութեան նպատակաւ Գերմանիոյ և Հոլանտայի մէջ այս եղանակով գործ տեսան բաւական ատեն։ Շատ մը փայտագիր պատկերներ գտնուած են այս երկու երկիրներուն մէջ։

(1) Մեր երկրին մէջ *նազմաները* կամ տաս մը տեսակ տեղական զգեստեղէնները, ինչպէս նաեւ վերմակի երես, բարձի երեսներ, թաշկինակ եւայլն փայտագրութեան միջոցաւ կը տպագրուին:

Ահա այս արուեստն էր որ գործածուած էր ատեն մը Եւրոպայի մէջ գիրքեր տպելու համար։ Չինացիներ այնչափ կատարելագործած էին զայն որ Քրիստոսի 912 թուականին (Ժ. Դար), Ֆոնկդաօ յաջողեցաւ Չինական բոլոր դասական մատեանները փայտագիր տպագրութեամբ առաջին անգամ ըլլալով հրատարակել։ Իրաւ է թէ փայտագրութիւնն ալ նպատակ ունէր օրինակելի առարկաներու բազմացումը, բայց անիկա շատ ժամանակի և ծախքի կարօտ էր, անկարող ըլլալով գոհացնել պահանջները։ Երեւակայել որ գիրքի մը տպագրութեան համար, հարկ էր անոր իւրաքանչիւր երեսները փորագրել։ Իսկ այս փորագրութիւնը ուրիշ ո և է բանի չէր կրնար ծառայել այլեւս, ինչ որ մեծածախս կը դարձնէր գործը։ Այս անպատեհութեան բնական հետեւանքն էր շարժական տառերով տպագրութիւնը։

Իսկ տպագրութիւնը ամեն ոք գիտէ։ Անիկա միեւնոյն մայրէ ձուլուած բազմաթիւ շարժական, միաչափ և կանոնաւոր տառերով մամուլի միջոցաւ կատարուած տպագրութիւնն է, որ համեմատաբար շատ արագ և աժան գործ կ'արտադրէ, վասն զի միեւնոյն գիրքերը, իրենց շարժական ըլլալուն հետեւանքով, կրնան գործածուիլ ամեն տեսակ գիրքերու և տետրակներու տպագրութեան համար։

Ահա թէ ի՞նչ կ'ըսէ Ս. Մալխասեան[1] հաստատելու համար թէ Պարզատումարը տպագրութիւն չէ, այլ՝ փայտագրութիւն։

1.— Գիրքերէն մէկուն մէջ կը գտնուի յիշատակարան մը. «Գրեցաւ սուրբ տառըս... ձեռամբ մեղապարտ Յակոբի։» Եթէ տպագիր էր, ինչո՞ւ համար Յակոբ գրեցաւ» բառը կը գործածէ և ո՛չ թէ ուրիշ նոր բառ մը, ինչպէս Աբգար Դպիրը, որ իր Վենետիկ տպագրած Սաղմոսարանին յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «Ամէնն ճկբ (262) թուխտ է, ամէնն կոխած է՝ և իսկի գրչագիր չկայ ի գիրքս»։ Աբգար Դպիր գտեր է կոխել բառը, որ վերջն ալ պասմա բառին տեղ գրուած է։ Յակոբը ուրեմն տպագրիչ չէ։ Բուն տպագրիչը օտարազգի մըն է P. I. Z. A. որուն անունը շրջանաձև նշանագրոշմի մը մէջ դրոշմուած է Հայկական Տպագրութեան առաջին երախայրիքներուն վրայ և որ իր ծախքով Յակոբին փայտագրել տուած է։

2.— Հ. Գր. Գովրիկեան շատ աշխատած է այս մասին, հետազօտած է նոյնիսկ մասնագիտական աշխատութիւն մը, որ կը պարունակէ հին տպարաններու 500 տեսակ նշանագրոշմ, բայց անոնց ո՛չ մէկին մէջ կայ այս։ Այս հինգ տպագրութիւնները ո՛չ մէկ յիշատակ թողած են այլեւս, մինչև որ Աբգար Դպիր 1565ին նոր գիրեր ձուլել կուտայ և իբրև բոլորովին նոր բան կը տպէ Սաղմոսը, ըսելով որ գիրքին մէջ ՚ոչմէկ

(1) *Մշակ*, 1912, թիւ 17, 18, 21, 26, 27, 28 Ս. Մալխասեանի յօդուածները:

ձեռագիր կայ։ Մինչդեռ Աբգարի և իր յաջորդներուն մէջ միշտ կապ կայ, այս հինգ գիրքերը կղզիացած են տպագրութեան ժամանակագրութեան մէջ։

3.— Տառերը հաւասար ու կանոնաւոր չեն և նման են ձեռագրի. շատ անկանոն դասաւորուած, հետեւաբար և շարժական չեն։

4.— Միեւնոյն գիրը զանազան տարբեր ձեւեր ունի։

5.— Տողերու մէջ համաչափութիւն չկայ և մէկ տողին գիրը միւսին անցած է։ Այս երեւոյթը ո՛չ Կիւթէմպէրկի 1455 Թուի Աստուածաշունչին մէջ և ո՛չ Աբգար Դպիրի Սաղմոսին մէջ կայ։

Լէօի[1] և Հ. Ն. Ակինեանի[2] պատասխանները հետեւեալներն են —

1.— «Դրեցաւ» բառը ընդհանրապէս ստորագրութեան նշանակութեամբ գործածուած է շատ մը ձեռագիրներու յիշատակարաններուն մէջ։ Առաջին տպագրիչներ մը կը զգուշանային իրենց արտադրութիւններէն, որովհետեւ ժողովուրդը տպագրութիւնը սատանայի գործ կը համարէր։ Պարզատոմարին իրաւամբ տպագրութիւն ըլլալն արդէն պիտի հաստատուի քիչ մը վարը. այնպէս որ այլեւս Յակոբի փորագրած ըլլալու մասին տիրող կարծիքը գոյութեան իրաւունք չունենար։

2.— Այսօր վերջնապէս տպագրուած հայերէն գիրք մը կայ մեր ձեռքը, որ այնպէս թէ այնպէս՝ Աբգար Դպիրի Սաղմոսէն առաջ հրատարակուած է, Զանազան հանգամանքներ կ'ապացուցանեն անոր և կամ միւս չորս երախայրիքներուն շարժական տառերով տպուած ըլլալը, ուստի այլեւս պատմութեան և բանասիրութեան կը մնայ լուսաբանել թէ ինչո՞ւ այս հինգ գիրքերը յաջորդներուն հետ որ և է կապ չունին։

3.— Տպագրական զանազան թերութիւններ, որոնք յատուկ էին տպագրական առաջին գործերուն փայտագրութեան կը նմանցէին հարկաւ արդիւնքը։ Շատ մը տպագրութիւններ կան (ինչպէս Ջուղայի մէջ 1600ական թուականներուն տպուած Վարք Հարանցը), որոնք շա՛տ աւելի կոպիտ են քան հայկական առաջին տպագրութիւնները։ Այդ հինգ գիրքերը, ուրեմն, արդիւնք են տպագրական առաջին թերութիւններու։ Այսուհանդերձ քիչ մը զննութիւն կը բաւէ հաստատելու թէ անոնք տպագրութիւն են, և տառերն ու տպագրութիւնը աւելի կատարելագործեալ են ու գեղարուեստական՝ քան Աբգար Դպիրինը։ Կան տպագրութեան հետքեր, գրերու շրջուածք գլխիվայր), տեղափոխութիւն և ետեւառաջութիւն և վերջապէս վրիպակ։

Շրջուած գիրեր.— Օր. շղթայ Բ, հզօր Հ եւայլն։

[1] Հորիզոն, 1912, թիւ 17, 18, 21, 24, 25, Լէօի յօդուածները:

[2] Մշակ, թիւ 33 եւ Հորիզոն թիւ 36.

Տեղափոխուած գիրեր.— Օր. օդրոյ որդոյ, Մտաթէոս Մատթէոս, սէորբէւքն (Սերովբէքն) անուամբն (անուամբն) եւայլն։

Վրիպակաւ առնուած գիրեր.— Բնութիւն բնութիւն, ջրոյն, ջրոյն, որ որ, Բեզ քեզ, Սւրբաթ և Սուրբաթ Ուրբաթ, սուրբոն սուրբոն, ըգկալ ընկալ, բծչկել, բժշկել, Սւստինանէ Ոստինանէ եւայլն։

4.— Ճիշդ է որ տառերը իրարու նման չեն, բայց աննման են միայն բառի մը կամ տողի մը մէջ և ոչ թէ՛ ամբողջ էջի մը վրայ կամ գործին ընթացքին մէջ։ Քննութիւնը կը վկայէ թէ կան 3—4 տեսակ նշանագրեր, որոնք, թէեւ միեւնոյն մայրէն թափուած չեն, բայց 3—4 տարբեր մայրերէ թափուած են։ Տպագրական այս երախայրիքներու քանի մը էջը միայն հարեւանցի կերպով դիտելը կրնայ տարբեր կարծիք գոյացնել տալ, բայց երբ ամբողջը մէկ նկատողութեան առնենք, գիրերու նմանութիւնը այլեւս կասկած չվերցներ։

5.— Տողերու համաչափութիւնը անշուշտ համեմատական է արուեստին կատարելագործութեան. Անկէ զատ, ինչպէս ըսուեցաւ, առաջին տպագրութիւնները միշտ ձեռագրի նմանցնելու հարկադրուած էին վախի պատճառաւ։ Մեր առաջին տպագրուած գիրքերու մէջ ալ կրկնուիլը։ Երկգոյն է տպագրութիւնը։ Տողերու ծռութիւնն ալ կրկին արուեստին նախնական վիճակին արդիւնքն է, էջերը լաւ չսեղմուելով տողերն օձապտոյտ են, ինչպէս մինչեւ այսօր ալ կրնայ ըլլալ տպագրութիւններու մէջ ալ։ Տակաւին պէտք է աւելցնել որ փայտագրութիւնը մէկ էջի վրայ կ'ըլլայ, մինչդեռ ասոնց երկու էջերն ալ տպուած են։ Փայտագիր գիրքեր 100 էջէ աւելի չեն, մինչդեռ ասոնց հինգը հարիւրաւոր էջեր ունին եւայլն։

Լրջօրէն ուսումնասիրութեան և զննութեան առարկայ դարձնելով երկու կողմէն մէջ բերուած փաստերը, Պարզատոմարին և միւս չորս գիրքերուն շարժական տառերով տպագրուած ըլլալը որ և է կասկածէ վեր կը նկատենք։ Ուստի կը համոզուինք որ Հայկական տպագրութեան երախայրիք համարուած հինգ հատոր գիրքերը իսկապէս շարժական տառերով տպուած են և փայտագրութիւն չեն կրնար եղած ըլլալ։

Արդ, ամենէն հաւանական հիմը նկատելով 1512 թուականը, իբրեւ Հայկական Տպագրութեան մեկնակէտ, և ընդունելով որ Հայ Մամուլին առաջին երախայրիքը համարուած այս հինգ հատորները տպագրութիւն են և ո՛չ թէ փայտագրութիւն, կուգանք սրտագին հրճուանքով ողջունել Հայկական Տպագրութեան այս մեծ հանգրուանը և չորսհարիւր ամեակի յոբելինական տարին շնորհաւորել՝ ՀԱՅ ՄԻՏՔԻՆ։

Մարզուան, 1913

ՊԶՏԻԿ ՀԱՅ ՏՂԱՅ ԵՄ

ՀԱՅ ՏՂԱՅ ԵՄ

Պզտիկ տղայ եմ խելացի,
Ազգաւ Հայ եմ եւ գիւղացի,
Տունս եւ անունս պէտք չեն
հացի...
Ես կը հայիցս մ'անէն խաբար
Զի չեմ տեսներ արդէն հայր,
մայր,
Անծածկ մարմնոյս՝ բոբիկ
ոտքիս՝
Զրոյց չ'ունիս նօրի փորիս:

Դու իմ ներքին հայն իմացիր
Որ արժան է շատ մը լացի.—
Ա՜խ այբբենին կարօտ մնացի:

Ըսին, «Պէտք չէ քեզի համար,
Գրել, կարդալ, այծ ու տա-
ւար...»
Էն օրն լացի վրայ բաղդիս
Երբ լոյսէ զուրկ մնաց հոգիս:
Խօրօտ տղայ եմ, աղանե՛ր,
Չէ՞ որ ձեզ կը կան տղաներ
Որոնք ունին գրասեղաններ:

Վրան առաս թուղթ գիրք,
մելան
Շինեն ուսմանց պէս պէս
պլան:
Աստուած զանոնք պահէ ձեզի
Թող չի մոռնան օգնել մեզի:

Խօրօտ տղայ եմ, աղաչան,
—Երեսս կարմիր ինչպէս մերջան,
—Թուխ թուխ աչերս մէյ մէկ փինջան

Բայց ի՞նչ անեմ խօրօտ աչք, ունք,
Մինչ ես կուլամ արեան արտասունք,
Եւ մինչ կ'ապրիմ տգէտ յիմար,
Վարդ վարդ երեսս ինչո՞ւ համար:
Մեր բարեւներն տարէք անոնց,
Ըսէք նրանց գեղջուկ հայոց
Տղայք թէեւ կ'երթան դպրոց,
Բայց ո՛հ չափ չունին թուղթ ու գրիչ,
Միայն Ձեզմէ խնդրեն զայս ինչ,
—Դասատու մը թուղթ, գիրք մը, գրիչ
Բերէք արբենք մ'արտասունք:

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Անխոհ բարեկամ խնդրել՝ ո՛չ ոք սիրել ուզել կը նշանակէ։

⁂ Անձնասէրը vampire մը կը նմանի որ իր գոյութիւնը ուրիշներու գոյութեամբ կ'ուզէ պահպանել։

⁂ Արդարութիւնը մարդկային ընկերութեան նուիրական զօդակապն է։

⁂ Արդարութիւնը ժողովրդեան հացն է՝ և որուն միշտ կարօտ է ինք։

⁂ Արդարութիւնը ուրիշ առաքինութիւններու գիտութիւնն է։

⁂ Երբ արդարութիւնը կը վերնայ ուրիշ և ո՛չ մէկ բան կրնայ մարդկութիւնը երջանկացնել։

⁂ Մարդ ստեղծուած է մեծ գործերու համար երբ կրնայ ինք իրեն նախ յաղթել։

⁂ Մեր ճշմարիտ հաճոյքները մեր ոյժերուն ազատ գործածութեան մէջ է։

⁂ Ինքն իրեն գժգոհութիւնը գլխաւոր առաքինիներու յատկանիշն է։

⁂ Ճաշակը դատողութեան մանրագէտն է։

⁂ Առանց ճաշակի հանճարը մեծագոյն յիմարութիւնն է, և կամ անճաշակ հանճարները ամենամեծ յիմարներ են։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅ ՇԻՆԱԿԱՆԸ

Գրեց՝ ԽԱԶԻԿ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Հայաստա՜ն. երկիր դրախտային, ուր օդն անուշ է. հողն անուշ է։ Իր բիլ երկինքէն յակինթ կը կաթի, որուէն չափիւղայ կը շողայ և գետինէն զմրուխտ կարտափայլի։ Իր դուր ու դուրան դաշտերը, սարերն ու դարերը, ձոր ու ծմակները և զուլիկ զօղանները կեանք կ'արտաբուրեն։

ԽԱԶԻԿ ԼԵՒՈՆԵԱՆ

Ի՞նչ հարկ հաստատել կամ դրժել թէ դրախտը Հայաստանի մէջ է կամ չէ։ Չէ՞ որ Հայաստան ինքնին դրախտ մ'է արդէն, դրախտային ճուխտակ գետերուն՝ Տիգրիսի ու Եփրատի նաև Վանի ծիծաղկոտ ծովակին ծփծփուն հունչով ու շունչով, ցօղով շաղապատուած և ուռճացած։

Այո՛, Հայաստան դրախտ մ'է արդարև, բայց աւա՜ղ, դժոխքով աղարտուած դրախտ մը...։

Քանզի յորմէ հետէ զրկուեցաւ ան իր նախկին թագ ու փառքէն, պահապան ու պաշտպանէն, հայր ու հոգատարէն, անոր դժոխային հրոսակները ազատ մուտք ունենալով՝ չորս կողմէն խուժեցին անոր վրայ և իրենց մակաբոյծ ցեղին համ-

գամանքով ծծեցին ու ծծեցին հայու առողջ արիւնը զոր նոյն դրախտէն ժառանգած էր։

Ուստի ա՛լ Հայաստանը վայրաստան դարձաւ, և այդ դրախտավայրն իսկապէս դժոխայնացաւ, այն եկամուտ տարրերու բարբարոսական քմահաճոյքներուն մատնուած, զարնուելով ու զարնուելով անոնցմէ անոր հարազատ տարրերը։

Սակայն և այնպէս այդ հարուածուած հայ տարրին մնացորդը միշտ յարած ու փարած մնաց իր ցանկալի վաթանին, անոր պատմական ու պաշտական սրբավայրերուն և անոնց մէջ եղած իր պապենական գերեզմաններուն։ Այո՛, այն տակաւին մնացորդները չորս կողմէն պաշարուած և հարուածուած բանակի մը քաջամարտիկ զինուորներու պէս իրենցմէ ինկած զինուորակիցներուն տեղն անցան արիաբար և կուրծք ու ճակատ տուած զիրենք պաշարող և հարուածող թշնամիներուն, միշտ ջանացած են կանգուն մնալ։

Ահա նոյն ընդդիմադիր բանակին յառաջապահներ հանդիսացած են Հայաստանի Հայ շինականները յաւէտ, իբր պատուար կանգնելով անոնց և իրենց քաղքենի եղբայրներուն միջև, իբրև այն թշնամիներու անմիջական նշաւակներ, նոյն ատեն առանց ետ կենալու իրենց շինարար դերէն։

Քանզի այս զուլումի երկրին մէջ տառացիապէս հայ շինականն եղած է կենդանարար շողին ու ոգին իր ժառանգական աշխատասիրութեամբ։ Թէպէտ ան իբրև բնութեան հարազատ զաւակ լինելով իսպառ անուս և անոպայ. գրիչի տեղ ունեցած է իր խոփը, մելանի տեղ, իր քրտինքը, թուղթի տեղ իր արգաւանդ դաշտերը, գիրքի տեղ՝ իր պապերէն ժառանգած երկրագործական անմեթոտիկ գիտելիքները, բայց նոյն ատեն կրցած է կեանք և կենդանութիւն տալ ամէնուրեք իր նահապետական արօր ու գութանով, սայլ ու սայլապանով, մաճ ու հօտաղով և արիւն քրտինքով։ Այո՛, հայ շինականն տառացիապէս եղած է այս երկրի

արտադրիչ տարրը, որ իր դաւանիկ տաքով նպաստած է տէրութեան գանձին, ճոխացուցած է վաճառանոցները, լեցուցած է մեր շտեմարանները։ Մինչ ինք յաւէտ պաշտօնական և անպաշտօն աւազակներու քմահաճոյքին մատնուած չէ կրցեր լիովին վայելել իր այն քրտնաթոր աշխատութեան արդիւնքը։ Հայ շինականը իր այս տաժանելի վիճակին մէջ ետ կեցած չէ նոյնպէս իր նախնիքներէն ժառանգած Լուսաւորչի լոյս հաւատքէն, առանց ունենալու գիր ու գրականութիւն, դպրոց ու դպրութիւն, գիրք ու գրատուն, Աստուածաշունչ և Աստուածարան. բայց և այնպէս փրցած է այդ հաւատքին վրայ ամուր կենալ, նաև իր տեղին և գեղին է՛ն գեղեցիկ և փառաւոր շէնքը յատկացնել իր պաշտած Աստուածին և սուրբին, մինչ ինք մնացած է յաւէտ մութ ու մրոտ և խոնաւ խցիկներու մէջ։ Հայ շինականը սկիզբէն ի վեր միշտ կապուած լինելով իր քրտանց արդիւնքներէն, վարժուած է քիչով գոհանալ հագուստ կապուստի և մանաւանդ կեր ու խումի տեսակէտով։ Այսինքն՝ առանց դրամի՝ կը հոգայ շատ հասարակ նիւթերով, և որովհետև ցորենն յաւէտ խլուած լինելով ձեռքէն լեռնային բարբարոսներու և քաղքենի վաշխառուներու միջոցաւ, կըստիպուի շատ անգամ կրծել կորեկէ կամ հաճարէ ու գարիէ չոր հաց։ Ինչպէս իր սնուցած տաւար ու ոչխարներէն հայթայթած իւղին ու պանիրին ալ տէր չի կրնալով լինիլ յաւէտ, իր սեղանին սովորական համադամները կը կազմեն առաւելապէս լոկ թանն ու թանապուրը ուտիք օրերու մէջ, իսկ պահք օրերը՝ յաւէտ նոյն ցամաք հացը, հազիւ երբեմն թրջուած անհամ ձաւիթով և համեմուած՝ վայրի բանջարներով։

Բայց այնու ամենայնիւ պակաս եղած չեն այդ բնութեան հարազատ զաւակներէն՝ առոյգ և կայտառ պատանիներ, քաջակորով երիտասարդներ, քնքուշ ու գեղանի կոյսեր և հարիւրամեայ ծերունիներ։

Վերջապէս Հայաստանի Հայ շինականը սկիզբէն ի վեր

միշտ ճգնեցաւ ու աքնեցաւ այսպէս. բայց անոր աշխատութեան արդիւնքին օտարը տիրացաւ. ան տառապեցաւ շարունակ, և օտարը երջանկացաւ. ան հնարեց, և օտարը վայելեց։ Այո՛, անոր քրտինքը՝ օտարին սնունդ եղաւ և արիւնը օտարին երակները եռացուց։ Նոյն իսկ Հայ շինականի երկնած ու ծնած, սնուցած ու սիրած գեղանին օտարին նախանձը շարժելով, զայն անոր գիրկէն յափշտակեց շատ անգամ և իրեն սեփականեց այդ անամօթ օտարը...։

Ա՜խ, այդ քարասիրտ օտարը՝ ուրեմն Հայաստանի Հայ շինականին թէ՛ հացը խլեց, թէ՛ սնունդը խլեց, թէ՛ մինչև անգամ անոր սէրը խլեց, իսկ դիմացողն արեւէ զրկեց...։

Եւ երբ Հայ շինականն իր այս շարունակական զրկանքներուն ներքև ընկճուած օր մը լալու և բողոքելու յանդգնեցաւ, ահա այդ անագորոյն օտարը «Հայ ազգը կ'ապստամբի» ըսելով, անոր արտասուքը՝ աչքերուն և բողոքը շրթունքներուն մէջ խեղդել ջանաց։ Ուստի Երկրի մէջ որջացած անսիրտ հրէշին մէկ հրամանը բաւական եղաւ անոնց արտասուքը իրենց արիւնով շաղախելու։ Ըսել է թէ արտասուքն անգամ՝ որ ամէն տառապեալներու անկապտելի բաժին տրուած է բնութենէն, խնայուեցա՛ւ հայուն համար...։

Արդ՝ զարմանք չէ՞ միթէ որ այս զուլումի երկրին մէջ հայ շինականը կրցած է ապրիլ տակաւին յարած ու փարած մնալով այն նուիրական վաթանին որ իրը չէր իսկապէս։

Այո՛, իրաւ է թէ կ'ապրի ան. բայց կ'ապրի՝ միայն իր խարխլած գոյութիւնը քարշ ածելով։ Որովհետև իր դարաւոր տառապանքներով իսպառ յոգնած ու պարտասած է այժմ։ Ուրեմն ոգի ու կեանք տանք այս անկեալ տարրին, որպէսզի կանգնի և ասկէ ետք ապրի մարդավայել կեանքով։ Օգնութեան ձեռք կարկառենք անոր որ իր նիւթականին հետ ինկած է նաև մտաւորապէս և բարոյապէս։ Ջանանք մշակել այն միտքերը որոնց մէջ բնածին տաղանդներ

կան թաքնուած, մշակենք այն ընդունակ սիրտերը որոնց մէջ բարոյական ձիրքեր կան պահուած։

Իսկ եթէ անտարբեր մնանք այս կարեւոր և ստուարագոյն տարրի մասին, գիտցած ըլլանք որ մեր մատը տակաւին մեր բուն վէրքին վրայ դրած չլինելով՝ դեռ պիտի կաղանք ազգովին մեր իտէալին հասնելու տեսակէտով...։

Վան

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Գիշեր ու ցորեկ կուլամ, ամա՞ր իմ եարն կու լայէ՞.
Ա՛նչափ ողորմուկ կուլամ, աչերուս արիւն կու կաթէ.
Ա՛յ, իմ հեռացած եարէն ո՞վ խնձի խապար մի բերէ,
Հաշուէ զիմ եղած հոգին դարձուցիր 'ինձի կու բերէ:

***

Ա՛յ սարեր, ա՛յ կորիր, գիտացէք, եարիմ կորուսել.
Ա՛յ քարեր, ա՛յ բիթեր, անայի ձեզ չէ՞ եկել.
Ա՛յ քարք կարմրընչներ, ի ձեզ չէ՞ անցել.
Զիս ի քուն թողեր եղեր գնացեր:

***

Ա՛յ իմ աղբերանց արիւն, յապաւած քարն կենաս դու.
Աչերդ ուռնայի նման, ո՛չ ի քուն ես եւ ո՛չ արթուն.
Վախեմ թէ զեզ որսան ու զրկեն զիս ի քո տեսան.
Առանց քե. ես ո՞նց ապրիմ կամ իմ աչերս տանի քուն:

***

Աչկո՛ւնք ծառեմ ըզքեզ կրակով որ երթաս երիս.
Լեզո՛ւ, ա՛ղ, կտրեմ ըզքեզ սուր դանակով որ ալ չի խօսիս.
Ոտքիս, ալ դանակած եմ, արիւնին մէջն թաղցնիս
Երբ սարը ու համբեր չունիս, սիրոյ տէր խնչո՞ւ կու ըլնիս:

„ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՆԻՈՅ ԵՒ ԴԱՏԱԿՆԻՔ ԱԶԳԻՆ ՀԱՅՈՑ"

Ընդօրինակեց՝ ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՄԱՏԵԱՆ

«Թէ ոք յապագայ սերնդոց մարդկան
Այց առնել գայցէ առ գետս Ախուրեան,
Եւ տեսանայ զաւերս եւ զամայութիւն
Անւոյն՝ որ երբեմն քան զարքայութիւն
Փայլէր հրաշափառ եւ երկնանմանն,
Խելամուտ լինել մեծի այս անկման
Ահեղ խորհրդին եթէ կամիցի.
Ընթերցցի ըզգիրս եւ քաջ իմասցի՝
Զի ո՛չ երկրաշարժ, ո՛չ սով, ո՛չ ոսոխ
Քանդեաց զԱնին մեծ, արար ոտնակոխ.
Այլ սոսկ անարի Ազգիս անկորով
Եհաս կործանումն ձեռամբն իւր իւրով,
Զի նա ո՛չ գիտաց գործել ի ժամուն,
Լինել միաբան. խիզախ. քաջարթուն.
Ուրացաւ եղբայր զեղբայր հարազատ,
Բաժան ի յոգւոց Սէր. Յոյս եւ Հաւատ.
Վասն այնորիկ արդ եղաք ցան ու ցիր,
Եւ կործանեցաւ Հայաստան երկիր:
Անարժան գտաւ ազգըս այս փառաց,
Մատնեաց զհայրենիս ի ձեռս օտարաց,
Արութիւն եւ խանդ ի սրտէն չքեալ.
Մարմին անարիւն. կենդանի մեռեալ,
Անձնային շարժման ի սպառ անատակ՝
Կամաւ սուզեցաւ ի վիհն անյատակ:
Ազգք ազգին եթէ գոչեցին՝ զարթի՛ր,
Նա ո՛չ լուիցէ. մնացէ անյարիր:
Եւ յահեղ աւուրն իւր դատաստանին.
Մինչ աստեղքն համայն յերկնից թօթափին,
Համայնադղորդ շեփորին ի ձայն՝
Թէ սասանեսցին տարերքն ամենայն,
Շարժեսցին դըժոխք. տիեզերք համբուն,
Անշա՛րժ մնասցէ նա՝ ի գիրկըս մահուն:»

ՎԱՀՐԱՄ ՊԷՅ ՊՕՂՈՍ ՓԱՇԱ ՆՈՒՊԱՐ

Գրեց՝ ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Հայկական դժբաղդ ու միշտ յետաձգուած խնդրոյն հուսկ ուրեմն ելք մը տալու համար իր հանճարով, իր դրամով, իր անձնական ազդեցութեամբ և իր մեծ անուան հմայ-

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

քով ամէն կարելի փութով աշխատող Պօղոս փաշայի սիրուած անունը ամէն Հայու բերանն է այսօր։ Երուանդ Օտեան վերջերս հրատարակած իր «Պօղոս փաշա Նուպար»

անտրակով բաւական չահեկան տեղեկութիւններ տալով հանդերձ յիշեալ հոյակապ անձնաւորութեան վրայ՝ անուանական չոր յիշատակութիւնը միայն կրցած էր ընել անոր չորս զաւակներուն, Առաքել Պէյ Նուպար, Զարեհ Պէյ Նուպար, Վահրամ Պէյ Նուպար և Տիկին Կոմսուհի Եւա տ'Արշոտի (Դուստր Պօղոս Փաշայի), առանց որ և է կենսագրական նօթ մը տալու անոնց և ոչ մէկուն վրայ։ Մենք ներկայ յօդուածով կ'ուզենք Ազգին ծանօթացնել մեր վսեմաշուք ազգակցին երրորդ որդին Վահրամ Պէյ Նուպար՝ որ բնութեան գերազանցապէս օժտեալ մէկ զաւակը իր բարձր հանճարով, բարոյական, մտաւորական ու նաև ֆիզիքական չնաշխարհիկ ձիրքերով մեծանուն հօրը ու մեծ հօրը նման կոչուած էր թերևս օգտակար, աշխարհածանօթ անձնաւորութիւն մ'ըլլալու, ինչպէս պիտի երևայ իր յիշատակին նուիրուած մեր այս կենսագրական քանի մը տողերէն, եթէ խիստ դժբաղդաբար ծաղիկ հասակի մէջ տարաժամ իր կեանքը չկնքէր ի Բարիզ՝ ուր կը գտնուէր իբր ուսանող մը՝ իր արտակարգ կարողութիւններով ամէնուն հիացում պատճառող։ Այս թանկագին ու կարի չահեկան տեղեկութիւնները քաղած ենք յարգի ու վստահելի բարեկամէ մը՝ որ իբր մտերիմ ընկերակից մը նշանաւոր ուսանողին մօտէն կը ճանչնար Վահրամը ու իբր անկեղծ հիացող մը անոր բազմաթիւ բարեմասնութեանց չդադրիր անվերջ ու լիաբերան գովեստներ շռայլելէ ամէն անգամ որ առիթ ունենայ անոր վրայ խօսելու, և այդ առիթը ինքնին կստեղծէ գրեթէ ամէն օր։ Երբ Վահրամի խօսքը բացուի՝ ճշմարիտ պերճախօս մը կը կտրի մեր բարեկամը որ իր խօսքերը շռայլող մը չէ սովորաբար։ Սոյն յօդուածիս պարունակութենէն ինքնին պիտի դատէ ընթերցողը թէ ո՛րքան իրաւացի են իր մեծ համարումը ու ամենամեծ գովեստները անոր մասին։ Մեր բարեկամը վաղամեռիկ Վահրամը ճանչցած է տասներեք տարեկան Լանսի վարժարանին մէջ, ի Զուիցերի, իր մեծ եղբօրը՝

Զարեհ Պէյի հետ՝ որ սակայն իր կրտսեր եղբօրմէ ետք եկած էր յիշեալ վարժարանը՝ իր նախնական ուսմունքը ուրիշ տեղ ստացած ըլլալով։

Փոքր ինչ վեհերոտ ու իր մեծանուն հօրը նման չափազանց համեստ պատանեակ մ՚էր Վահրամ, այլ սակայն իր սիրուն ամչկոտութեան ու փոքր ինչ քաշուող բնաւորութեան հակառակ զբօսանքի մեծ բարեկամ մը չըլլալով՝ նա բոլոր ժամանակ իր առանձին սենեակը կը փակուէր դասերը խնամով պատրաստելու համար։ Ամենէ աւելի սիրուած աշակերտն էր Վահրամ թէ՛ իր ընկերակիցներուն քով, թէ՛ դպրոցի տնօրէնին ու թէ դասատուներուն։ Արդէն իսկ մատաղ տարիքէ բնատուր ձիրքերու հրաշալի խառնուրդ մը կը պարզէր նա, ֆիզիքական ձիրքերն ալ կը հաւասարէին իր իմացական ձիրքերուն, այնպէս որ եթէ Թենիսի պարբերական մրցումներուն չմասնակցէր Վահրամ՝ Լանսիի վարժարանը՝ ուր կ՚աշակերտէր արծաթեայ սկահակը շահելու ապահովութիւնը չէր ունենար բնաւ։

Վարժարանին ուսուցիչները այլեւս չբաւեցին այն հրաշալի յառաջդիմութեան՝ զոր քաջ ուշիմ աշակերտը ցոյց կու տար մաթէմաթիքի մէջ, այս պատճառաւ իրեն համար յատուկ ուսուցչապետ մը բերել տուեցաւ Ժընէվէն, համալսարանական ռուս ուսուցչապետ մը։ Յեղափոխական այդ Բրօֆէսօրը՝ սէգ անձնաւորութիւն մ՚իրեն յատուկ բացորոշ գաղափարներով՝ կարծես ոչ մէկու կարեւորութիւն կու տար — շատ անգամներ նոյն իսկ վարժարանին տնօրէնը չէր պատուեր իր բարեւով —, այլ իր սիրականը հանճարեղ աշակերտը հեռուանց նշմարելո՛ւն պէս՝ «Բարի լո՛յս, փաշա՛» կը գոչէր խանդագին յափշտակութեամբ։ Իսկ Վահրամ որ չէր սիրեր փաշա կոչուիլ, լրջօրէն կը բարկանար այս անուանակոչութենէն։ Տաղանդաւոր պատանին հինգ-վեց ամսուան միջոցի մէջ իր ետեւը կը ձգէր երկու և աւելի տարիներէ ի վեր ուսում առնող աշակերտները ու միեւնոյն յաջողութիւնը կը

ունենար ջութակի մէջ. ինչպէս արդէն ամէն սորված բաներուն մէջ։

Վահրամ ուսմունքը կը սիրէր իր հոգւոյն բոլոր խանդովը. նա ըստ կամս կ'երկարաձգէր սերտողութեան ժամերը, անսաստելով վարժարանի կանոնագրին։ Դպրոցին սպասաւորները գիշերուան ժամը տասնին բոլոր ճրագները կը մարէին։ Ուսումնասէր աշակերտը լոյս ունենալու համար սենեակի մահճասեղանին (table de nuit) վրայ բերած վարպետութեամբ զետեղած էր լուսանկարի իր պզտի լապտերը՝ որ կարդացած գրքին մէկ երեսը միայն կը լուսաւորէր ճշդիւ, այնպէս որ դուրսէն անկարելի կ'ըլլար նշմարել թէ լոյս կար Վահրամի խուցին մէջ։ Այս պարագան պատմող իր ընկերակիցը կ'ըսէ թէ նոյն իսկ Վահրամի բերնէն լսած էր այս խոստովանութիւնը։

Լանսիի վարժարանը ձմեռ ժամանակ ամիսը երկու անգամ պարբերական ցայգահանդէսներ կու տար՝ ուր աղջկանց վարժարաններու աշակերտուհիք ալ կը հրաւիրուէին։ Այս պարագան իրեն համար մեծ բաղդաւորութիւն մը կը համարէր ուսումնասիրութեան Վահրամ, զի մինչեւ կէս գիշեր պիտի կարենար պայծառ լոյս վայելել այդ հանդէսին շնորհիւ։ Նա աչք խաբելու համար հագուած չքնաղ անգամ մը երեւալէ ետք՝ կը նստէր իր գրասեղանին առջեւ, ու մինչ իր ընկերակիցք կը պարէին աշխուժիւ՝ ինք նուագարաններու ձայնով ուշադիր կը պարապէր իր սիրական ուսմանց։ «Շքասեղանի ժամուն իրեն մտածեցի,՞ կը պատմէ բարեկամս, ու քանի մը սանդուխ գողնալով իր սենեակը վազեցի խորհելով թէ կրնար անօթի ըլլալ, ու տեսնեմ թէ ուրիշ ընկերակիցներ ինձմէ՛ յառաջ մտածեր էին այդ բանը ու տասը Վահրամներ կշտացնելու չափ ուտեստ տարած իրենց սիրելի ընկերին։

«Ձեր կարող արժանաւոր դրուատիքն ընել կը շարունակէ բարեկամս՞ որ պարզապէս պաշտում մ'ունի իր դպրոցական նշանաւոր ընկերի յիշատակին, մտաւոր ու բարոյա-

կան արտակարգ ձիրքերուն, արտայայտել իմ անքաւ հիացումս անոր վրայ, զգայնելու համար ամէն Հայու թէ ինչ անհուն՝ ինչ անդարմանելի դժբաղդութիւն մ'էր իրեն համար կորուստը սնման հանճարի մը՝ որ իր պանծալի հօր ու մեծ հօր նման ճշմարիտ պարծանք մը պիտի ըլլար իր ազգին համար ու թերեւս բարերար մը ամբողջ մարդկութեան համար։

«Տասնեւվեց տարեկան էի, կը յարէ բարեկամս պարոն Տ. Ա. զինք ճանչցած ժամանակս, ու զինք կը դատէի այն չափով որ այդ տարիքն ունեցող պատանի մը կրնայ դատել, այլ յետոյ՝ տարիներ անցնելէ ետք՝ շատ անգամ ինքնիրենս խորհած ու վերլուծած եմ իր բարձր նկարագիրն ու փափուկ ու բարի զգացումները, ու սքանչացումս իր վրայ աւելցած է յաւէտ պակսելու տեղ։ Իր համեստութեան ու եղբայրական գովելի զգացման մէկ գաղափարը տալու համար պատմեմ հետեւեալ անցքը։

«Օր մը կը հարցնեմ իրեն. «Վահրա՛մ, ինչո՞ւ եղբօրդ Զարեհին հետ միեւնոյն յարկը չես բնակիր, հեշտ հաղորդակցութիւն պիտի ունենայիք իրարու հետ. աւելի դիւրաւ պիտի կատարէիք ձեր սերտողութիւնները ու իրարու պիտի օգնէիք ձեր դասերուն մէջ։» Այնուամենայն Վահրամ խիստ ազդուապէս հասկցուց սխալած ըլլալս՝ ըսելով թէ ինք կարող չէր իր մեծ եղբօր օգնելու, մինչ Զարեհ ունէր այդ կարողութիւնը։» Պատասխանս չաւելի Վահրամին՝ այն ժամանակ չկրնալով հասկնալ անոր միտքը, անոր զգացմանց բոլոր փափկութիւնը...։

Տարիներ յառաջ տեղի ունեցած անցից ու պարագաներու մասին մեր ճշմարտախօս բարեկամին միտքը մնացած տեղեկութիւններէն արձանագրեցինք ինչ որ մնաց մեր յիշողութեան մէջ։ Այլ ինչ որ այս յօդուածի մէջ պատմեցաւ հաւատարմօրէն ու առանց ամենադոյզն չափազանցութեան՝ միթէ չապացուցանե՞ր լիովին թէ անզուգական Վահրամի կսկծալի մահը իրօք ինչ դաժան ու անդարմանելի կորուստ մ'էր չէ թէ միայն իր գորովագութ ծնողաց համար՝ այլ բո-

վանդակ ազգին՝ որուն փառքն ու պարծանքը պիտի ըլլար ճիշդ իր հօր Պօղոս փաշայի ու իր մեծ հօր Նուպար փաշայի նման. իր հոյակապ բարեգործութիւններով ծանօթ ազգասէր փաշան՝ որուն վրայ սեւեռած է այսօր չորս միլիոն Հայերու աչքը, իր վաղամեռիկ զաւկին յիշատակին՝ հայ մանկտւոյն համար Գահիրէի մէջ կանգնած է մեծակառոյց վարժարան մը՝ ծախսելով տասն հազարէ աւելի եգիպտական ոսկիներ, յաւերժական յիշատակարան մը Նուպարեան անուան՝ զոր իր մեծանուն հօրը նման կը շարունակէ ընծայել գերապանծ ու նշանաւոր։

1913

ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ՏԱՂԵՐ

Վարդագոյն երեսդ է փայլման,
Սիրակա՛ն, աման.
Դու վարդ ես, պլըպուլըն նըման
Բանի խըռնդրեմ, ամա՛ն, ամա՛ն.
Ամա՛ն, ե՛կ պաղչէն, այս է չու վախտը,
Բացուել է վարդը։

Վարդով զըլուխդ զարդարէ՛,
Սիրակա՛ն, ամա՛ն.
Ե՛կ իմ խըռնդիրքըս կատարէ՛,
Ինձ այս դարտէս ազատ արէ՛,
Սիրակա՛ն, ամա՛ն,
Ամա՛ն, ե՛կ պաղչէն, այս է չու վախտը,
Բացուել է վարդը։

ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Գրեց՝ ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Այն իրիկուն՝ Անտիոք պիտի մտնէինք, նշանաւոր Օհան Ոսկեբերանին հայրենիքը։ Մեր կառքը՝ սանկ չեղուած մը կ'ընէ Իսկէնտէրունի տանող ճամբայէն ու կը դառնանք դէպի հարաւ-արեւմուտք։ Լերան մը ստորոտէն չտապ չտապ կը սուրայ մեր կառքը, Գրրրքեանի սև ուերները մեր ետին կը ձգենք, առանց կարենալ մոռնալու սակայն այդ մոխրակոյտներու վրայ մնացած անհայր որբուկներն ու լքցող հայ այրիները։ Ամանայի մեծ եղեռնի բոցի ու արեան զարհուրելի հեղեղը հոս ալ էր հասեր ու ամէն ինչ քանդեր։

Մեզի ընկերացող ոստիկանը կը ձայնէ յանկարծ թէ՝ «ահա կ'երեւի Անտիոք քաղաքը»։ Կառքիս մէջէն կը դիտեմ զայն, լերկ լերան մը լանջքն ի վեր փռուած է ան, որուն ոտքերու տակէն կը հոսի Որոնդէս (ասը) գետը հանդարտ ու հեզասահ գնացքով մը։ Արդէն հասեր էինք քաղաքը, կ'անցնինք իր նշանաւոր կամուրջէն ուսկից անցեր է Մեծն Անտիոքոս ու Հայոց Լեւոն թագաւորը իր յաղթական զօրախումբով։

Կ'անցնիմք շուկայի ճիշդ մէջտեղէն, խաժամուժ ամբոխի մը մէջէն. ինչ ալ անկիրթ ու անօսպայ մարդիկներ են. որ իրենց վայրենի նայուածքներով կարծես լափել կ'ուզեն մեզի։ Չեմ ուզեր անոնց երեսն ի վեր նայիլ, որոնց վրայ անմեղ ժողովուրդի մը արիւնի բիծերը կը տեսնեմ նահատակուած երկու վարդապետներու և Տէր Սրմենակ քահանային արիւնը. ու կ'ըսեմ մտքովս, Օհան Ոսկեբերանին հայրենիքը՝ արիւնբերան մարդոց որջն է դարձեր, Աստուած

սիրտ ու համբերութիւն տայ հոս ապրիլ ուզող հայուն։ Այրիներու և արկածեալներու գործերը կարգադրելէն յետոյ կը մեկնիմ Սուէտիոյ Հայ գիւղերը. Անտիոքէն դէպ ի հիւսիս-արեւմուտք 4 ժամուայ վերելքէն յետոյ կը հասնինք Պեթիաս Հայ գիւղը, որ ժեռուտքի մը կողքին վրայ շէն շող հայնոց մըն է, ու մէկ լերան ուսին վրայ՝ իրարմէ կէս կամ մէկ ժամ հեռաւորութեամբ հայ գիւղեր կ'երեւին, ու չես գիտեր թէ ուսկից ուր եկեր թխմուեր են այդ լեռներու մէջ, մինչ անկէ վար կը տարածուի կանանչագեղ Սուէտիոյ յուռթի դաշտը, որուն սրտին վրայէն կ'անցնի Որոնդէս գետը օձապտոյտ գալարումներով դէպ ի ծով՝ որ ճիշդ մեր դիմացն է։

Այս բոլոր հայ գիւղերը, Պեթիաս, Հաճի Հապիպլի, Վագըֆ, Խտըրպէկ, Եօղուն Օլուք, և Քեապուսիյէ զուտ հայաբնակ ու հայախօս են, հայերէն մը սակայն, զոր միայն ես չեմ հասկնար, չէ՞ մի որ, հայ լեզուն ալ բարբարիկ տարերու ընթացքին մէջ չարչարուեր ու խոշտանգուեր է հայ ցեղիս կեանքին պէս։ Հաւատաւորի ջերմեռանդութեամբ գիւղացիք կուգան մեր աջը համբուրելու ու կ'ըսեն իրենց բառբառով. «Պի՛ւպ չէ՞յվ չինխս էրինտինի՞ս» (Հայր, ինչպէ՞ս ես, աղէ՞կ ես), միեւնոյն լեզուով ու միեւնոյն կերպով կը խօսին բոլոր այս հայ գիւղերը, իրենց խօսքերուն մէջ երբեմն կը գտնուին գրաբառի հետքեր, օրինակի համար, «փօք զաւուռն» փոխանակ ըսելու փակեա՛ զդուռն։

Մեր տանտէրը սեղանը արդէն պատրաստած ըլլալով, գիւղի քահանային կը յանձնարեմ որ, իրենց լեզուաւ բաէ աղօթքը և օրհնէ սեղանը, ու ան անմիջապէս կըսկսի հայր մերը. «Նա մէր տուար, քի էիր կէնք աէնկօս, սէօյը թըղ ըննօ քը էնէօն, թըզօգու քը թըգէվըրօղէյն, թըղ ըննօ քը կօմք չօցըր էիրկէնք, տըրչան նէ ի գիտենք, դէօն ըգմէր ուց տէօր իյօր, վէ պէդշիշի մի չմէր պարաքիէր, չօցըր ժի մընք մըքլօ միքէլէօցս ըղ պարաքիր քը պէղշիտընք. վէ մը՛

օտուր մի չմի ի փործընք. իլլա խէլլախըղմի ի չէղվըր օթէյն, ղիրա քէյֆնի թէգէվըր ու թէյն ու գօվուլ վէ սուլթանաթ էպէտէն, ամին։» Զէյթունի և Հաճնոյ լեզուէն զրիթէ բոլորովին կը տարբերի Սուէտիոյ հայ գիւղերու լեզուն. ձայնաւոր գրերը միշտ կը փոխուին թէև ամէնուն մէջն ալ խօսակցութեան ատեն, ա ը, օ և է ի հնչելով կամ տառափոխելով, բ և ռ գրերը բոլոր Կիլիկեան գաւառաբարբառին մէջ յի կը փոխուին, սուրբը կը հնչեն սոյբ, *դիրը* գիյ, *քոյրը*, fիյ, *ջուրը* ջոr, *կամ ջէօր, ջօրի* ջիյե։ *Այս լեզուներու աղաւաղումներէն և իրարու մօտաւորութենէ կը հասկցուի որ, Զէյթունի, Հաճընի, Պէյլանի, Սուէտիոյ հայ գիւղերուն խօսած լեզուն մէկ է եղեր ժամանակին բայց հնչումները բոլորովին*

ՀԱՆՆԱ ԳԱԶԱԶԵԱՆ
(nr սպանննուեցաւ Տիգրանակերտի մէջ)

տարբեր են այժմ իրարմէ. Հաճընցիք ուելի փափուկ հնչում մը ունին նոյն իսկ իրենց աղաւաղեալ հայերէնի մէջ, «հայ սայր, ղուչ պօննօմ կայգիդ» (հայր սուրբ, մեռնիմ ես քու կարգիդ) Զէյթունցիք ա՛լ աւելի զօրեղ շեշտ մը կը դնեն իրենց խօսքերուն մէջ։ «Գացիր Ջաղւրցըր, չի պէրէր ղալի՛ւըր» (Ջրաղացքը գացիր, ու ալիւրը չբերիր). Սուէտիոյ հայերը, ո կը փոխեն ուի, *հուն՝ կ՚ըսեն* հնիանդ։

«Մեր լիտրօնքը բունձրին, հուն չէօրը չիւաէն, վէ ծէղկընէն ճինս ճրնս էն» (մեր լեռները բարձր են. հոն ջրերը առատ են և ծաղուօք զանազան)։

Հոս նմուշ մը կը դնենք իրենց գեղօնի երգերէն.

«Տուsր մարը ։իրրր գեցին.
Էcկենր sրղան իsos մրնէ ցին.
Ուվ գիsե ։ր վիr cինեցեն
Լաfին եազըf սունկը ։իկիf։

Հանի նեփ յիւց վուrդ fե ։ի գայ,
Գրյխես ։խիյfը թըrցը գայ,
Կեն գըso ուcեs կուrանեցայ
Նազըf մեrին ի soն մը նիւց։

ՔԻԻՐՏ ՏԷՐՎԻՇ
Որ կը կարծուի ըլլալ Գազազեանի սպաննիչը

Ուզնուլուխր նամբունfը փեօcե,
Աս սեվկիւյես cիւs ենեօcե,
Իս գիsիմ ։աթը ենf խoc ե,
Նազըf մեrին իsoն մընիւց։

Զեյնը կուգo fուլլo fուլլo՝
Մերը կoսե ձեգեof ի soն fուլo,
Առ սուrիrր ու cուs կասնoյ։

Ձէյնը կուռնայ պըզտէք պըզտէք,
Ճշկենը լըսուից ի սուց սիւստէք
Զըվա տրրիր չըրեցին մըտիք,
Եազրք մերին ի տօն մընիւց։

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հայրը մայրը յեռը գացին.
Աղջիկն ու տղան տուն մնացին,
Ով դիտէ ինչպէս կարգադրեցին.
Սակայն մեղք որ վերջը չեկաւ։

Հանի Հապիպլիեն վարդ քաղեցի,
Գլխէս խելքս թռցուցի,
Երիտասարդ գտայ ու շուտ կորսնցուցի,
Մեղք որ Մարին տունը մնաց:

Եօզունօլուխի ճամբաներն փուշէ,
Ես սիրելիս շատ անուշ է.
Ես գիտեմ արդեն ճանելի է,
Մեղք որ Մարին տունը մնաց:

Ձայնը կուգայ կիւրիւլ կիւրիւլ,
Մարին նստած տունը կուլայ,
Մայրը կ'ըսէ ձագուկ մի լար,
Այս օրերը շուտ կ'անցին։

Ձայնը կ'ուշանայ կամաց կամաց,
Աղջիկը լսեց բսու լռէ՛,
Ինչո՞ւ խօսքին մտիկ բրիր,
Մեղք որ Մարին տունը մնաց։

Կ'այցելեմ բոլոր հայ գիւղերը, ուր հայերը իրենց լեռներն ու հովիտները պարտէզներու, բուրաստաններու վերածեր են, թթենիներ, ձիթենիներ և այլեւայլ պտղատու ծառեր լիքն են։ Պիթիասի մօտերը կ'այցելեմ Օհան Ոսկեբերանին մատուռը որուն կիսափուլ պատերուն քարերը մնացեր են միայն, քանդող ցեղին ձեռքերը քար քարի վրայ չէ ձգեր, բոլոր այս հայ գիւղերու մէջ, Պիթիասն է որ իր զուլալ ու մեղրահամ ջրերով, առողջարար օդով գերազանցութիւն մը ունի միւսներուն վրայ։

Հայկական բոլոր ջարդերէն, այս գիւղերը զերծ են մնացեր, մասամբ իրենց դիրքին շնորհիւ և մասամբ ինքնապաշտպանութեամբ։ Ունին դպրոցներ ու եկեղեցիներ թէև ոչ այնքան նախանձելի վիճակի մէջ. դարերու ընթացքին մէջ սակայն այս լեռնաբնակ հայերը, ինչպէս Զէյթունի և Հաճըն, փարած մնացած են իրենց պապենական լոյս հաւատքին ու կրօնքին, առանց մոռնալու իրենց մայրենի լեզուն թէև աղաւաղեալ ու ճղակոտոր եղած։

Ամենավերջին հայ գիւղը կ'այցելենք, Քէպուսիէն է ան, Միջերկրականի պսպղուն ալիքները կուգան փրփրացայտ համբոյրներ տալ վարը Սելեւկեան կայսրութեան աւերակներուն. Չէվլիկ բռուած դաշտէն վեր ահագին ժայռեր կան, ուր հին թիւնէլիմը անցքը կը տեսնենք. ինչպէս նաև վիմափոր գերեզմաններ. հայերը ունին հոն բաւականաչափ վարելի հողեր, պարտէզներ ու այգիներ։

Յաջորդ օրը՝ կ'անցնինք Որոնդէս գետէն, ուր ֆէլլահներու Շէյխը կը հիւրասիրէ մեզ, շատ բարի ու հայասէր անձ մըն է ու Հոգեւոր Պետը ֆէլլահներու. հին Սադուկեցիներու աղանդաւորներն են ասոնք, իսլամէն աւելի քրիստոնէին մօտ, ժիր, աշխատասէր մարդիկ են։ Շէյխին քովէն կը բաժնուինք լաւ տպաւորութիւնով մը։ Կ'անցնինք ցորենի և կորեկի արտերէն, փոքրիկ Թրքական գիւղի մը կը հանդիպինք. Միտասուն անունով, ուր մէկ տուն հայ իսկ

չգտնուէր սակայն հայ անուն մը ունենալով հանդերձ. յետոյ երկրորդ իսլամ գիւղ մը, Թորոսճուք անունով. կ'երեւի ժամանակին հայաբնակ տեղեր են եղեր այս կողմերը, որուն բնակիչները կամ ջարդուած և կամ իսլամացած են:

Գիշերը ժամը 1ին հասանք Քեսապ զուտ հայաբնակ ու հայաշատ գիւղը. Մուսա լերան ստորոտը շինուած: Այս տեղի հայերն ալ նոյն լեզուն կը խօսին ինչպէս Սուէտիոյ հայ գիւղացիները. միայն թէ առաջինները շատ արագ խօսելնուն գրեթէ բառ մը իսկ չենք կրնար հասկնալ. Քեսապ ա՛լ աւելի ծաղկեալ գիւղ մըն է, հայերը քաջ ու կորովի են, պահած են իրենց տոհմային բոլոր սովորութիւնները կ'երեւի ասոնք Զէյթունի կողմերէն գաղթած են, ջարդերէն ալ զերծ են մնացեր ինքնապաշտպանութեան շնորհիւ: Լատինները հոս ալ մուտ գտած են, բայց շատ մշակելի հողեր չեն կրցած ունենալ. Հայ Բողոքականութիւնը բաւական թիւ մը կը կազմէ, միսիոնարներու հզօր վաճառականութեամբը: Ինչ անիմաստ բաներ. Քրիստոսի Եկեղեցիին քով՝ նոյն Քրիստոսի անունով նոր Եկեղեցի մը շինել... Քրիստոսի անունով դարերէ ի վեր նահատակուած հայ ժողովուրդը դարձեալ հրաւիրել նոյն քրիստոսին, հակառակ չէ՞ այս քրիստոնէութեան ոգիին:

Այս կողմերն ալ ուխտատեղիներ կան Ս. Օհան Ոսկեբերանի անունով. մեծանուն Հայրապետը չէ մոռցած իր ծննդավայրին սարերուն ու լեռներուն վրայ, նոյնիսկ Հայ Ազգէն:

Հալէպ, 1913

ԱԼԻՔՍԱՆ ՊԷՋՃԵԱՆԻ ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆԸ

Այնթապ, 31 Մայիս 1912

Սիրելի Պ. Սահակ-Մեսրոպ,

Այժմու Ֆիզիքական վիճակս չներեր որ ձեզի երկայն գրութիւն մը խրկեմ. կենսագրութեանս նկատմամբ քանի մը տող կրնամ գրել: Ներփակեալ լուսանկարս անկէ քանի մը տարի առաջ առնուած է:

† ԲՐՈՖ. ԱԼԻՔՍԱՆ ՊԷՋՃԵԱՆ

Ես բուն Այնթապցի եմ, ծնած 1837ին: — Հայրս Այնթապի առաջին բողոքականներէն էր ու շատոնց մեռաւ: 1852ին Պոլիս Պէպէքի ճեմարանը խրկուեցայ, որ իր օրուան իբրև մեծ Կրթական հաստատութիւն մը մեծ համբաւ ստացած էր Տօքթ. Համլինի ուսուցչապետութեամբը: Հոս 4—$4^1/_2$ տարի ուսման հետեւեցայ. և Ղրիմի պատերազմը վրայ գալով դպրոցը առժամապէս գոցուեցաւ, և ես 1856ին քաղաքս կանչուեցայ շարունակելու համար Իսրայէլեան Ջենոր Վարժապետին ուսուցչական պաշտօնը, որ իբրև մին Պէպէքի սաներէն Այնթապ խրկուած էր 1850ին, նոր մեթոտով դպրոց մը սկսելու, որուն մէջ իբր չորս տարի ամենայն յաջողութեամբ գործելէն վերջը գերեզմաններուն խառնուեցաւ 24 տարեկան ծաղիկ հասակին: — Այնթապ հասնելուս թուականէն

(1856էն) սկսեալ տասը տարի շարունակ իբր ուսուցիչ աշխատեցայ, մեծ մասը ինծմէ տարօք աշակերտներէ բաղկացեալ դպրոցի մը մէջ, որ ունէր երկու ճիւղեր, Աստուածաբանական և գիտական։ Վերջինս ինծի յանձնուած էր, և առջինը Միսիոնարներու։ — 1866ին յիշեալ Աստուածաբանական դպրոցին հետ ես ալ Մարաշ փոխադրուեցայ ընտանեօք։ — Այս երկճիւղ հաստատութենէն 16 (1856—1872) տարուան մէջ 70—80 գործաւորներ խրկուեցան Կիլիկիոյ և Փոքր Ասիոյ ուրիշ քաղաքներուն մէջ աշխատելու իբր քարոզիչ և ուսուցիչ, որոնցմէ ոմանք դեռ կ'ապրին հոս և Ամերիկայ։ Այս կէտէն սկսեալ, գործս նոր ուղղութիւն մը առաւ, որովհետև Կեդրոնական Թուրքիոյ Միսիոնին, և Կիլիկիոյ Եկեղեցական միութեան միացեալ ջանքով 1872ին որոշուեցաւ Այնթապի մէջ Գոլէճ մը հաստատել, և հարկ տեսնուեցաւ Ամերիկայ Եէյլ համալսարանը երթալու, Շէֆիլտի գիտական ճիւղին մէջ ուսանելու համար, որպէս զի յիշեալ Գոլէճին մէջ աւելի օգտակար կերպով դասատուութիւն ընելու պատրաստուիմ։ 1874ին քաղաքս վերադառնալով Կ. Թ. Գոլէճին նախապատրաստականը սկսանք, Ռապէրթ Գոլէճէն խրկուած Ուրֆացի Յովսէփ Էֆէնտիին օգնական ունենալով։ 1880ին Գոլէճ հասարակութեան ընծայեց իր առաջ ընթացաւարտները թուով 6, որոնց 4ը դեռ կ'ապրին, մէկը իմ զաւակներէս է, Ջէնոբ Ա. Պէզճեան։ 40 տարի (1872—1912) Գոլէճիս հետ յարաբերութիւն ունեցած եմ առանց ընդմիջութեան, բաց ի քանի մը ամիսներէն երբ (1900ին) Եւրոպա գացի Փարիզի Արուեստահանդէսին առթիւ։ Հիմայ, թէև տկար կերպով մը, դեռ գործս կը շարունակեմ և յոյս ունիմ տեսնել յառաջիկայ Յունիսին, Գոլէճիս ընթացաւարտութեան հանդէսին 33երորդը, որ նախորդներուն վրայ 12 նորերն բարդելով բոլոր շրջանաւարտներուն թիւը 325ի պիտի բարձրացնէ։ Առանց կանոնաւոր շրջան բոլորելու, հաստատութեանս մէջ ուսում ընդունող-

ներուն թիւը կանոնաւոր ընթացաւարտներու եռապատիկէն նուազ չէն։ Ուսուցչական կեանքին դժուարութիւնները և յուսախաբութիւնները գիտեմ այսու հանդերձ ես ալ ըսելու եմ որ, 1874էն մինչև հիմայ, — այս 40 տարուան մէջ հազարէն աւելի Հայ երիտասարդներուն հետ շփման մէջ գտնուած եմ անոնց դաստիարակութեան գործին մէջ, — ըլլայ փոքր, — բաժին մը ունեցած եմ։ Մեր 324 շրջանաւարտներու ցանկին մէջ շատ մը յաջող վաճառականներէ, հրապարակագիրներէ, դեղագործ և ատամնաբոյժներէ զատ տեսնել 85 վկայեալ տօքթօրներ, 29 ձեռնադրեալ վերապատուելիներ, 63 ուսուցիչներ, բարձրագոյն վարժարաններու մէջ դասախօսող շատ մը բրօֆէսօրներ, և 40ի չափ ուսուցիչներ, որոնք Օսմանեան ինչպէս նաև Եւրոպական ու Ամերիկեան համալսարանի մէջ իրենց ընտրած մասնաւոր ճիւղերուն ուսումը կը շարունակեն, — ասոնք տեսնել և խորհիլ իմ մեծ վարձատրութիւնս է և բերկրանքս։

Վերջին 12 տարիներու մէջ ընտանեկան մեծ կորուստներ ունեցանք, ի հող ամփոփելով մեր ինը զաւակներէն չորսը, — Երկուքը ամուսնացած աղջիկներ, և երկու չափահաս երիտասարդներ, և մէկ փեսայ։ Ասոնք իրենց ետեւ ձգեցին եօթը անմայր և անհայր զաւակներ։ Այր և կին մենք դեռ կ'ապրինք մեր ամուսնութեան 52երորդ տարուան մէջ։

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Առանց ազատութեան աշխարհը մեքենականութիւն մը պիտի ըլլար։

⁂ Քաղաքական անկախութիւն ունենալու համար պէտք է միշտ փորձառութիւնները յարգել սորվիլ։

⁂ Բարեկամութիւնը մեզի բնութենէն տրուած է ո՛չ թէ մոլութեանց նպաստելու այլ առաքինութեանց օգնելու համար։

⁂ Ծոյլերը չեն կրնար հասկնալ թէ լոկ գործունէութեան մէջ է կեանքի ամենամեծ հաճոյքն ու փայլը։

ԲՈՒՍԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՓՇՈՒՐՆԵՐ

ՀԱՅ ՀԵԹԱՆՈՍՈՒԹԵՆԷՆ

Գրեց՝ ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲԻԿԵԱՆ

Հին ազգաց պատմագիրներուն պէս մեր մատենագիրք ալ այնքան չեն գրաւեր Հայ ժողովուրդի կեանք ու կենցաղովը, բարք ու սովորութիւններովը և հին հաւատքովը, որքան աւելի մեծ տեղ մը տուեր են անոր քաղաքական անցքերուն ու աւագանիին գործերուն։ Բայց և այնպէս անզգալի առհաւութեամբ մը շատ բաներ ալ ի մասնաւորի մեր Հեթանոսական կրօնքէն — կը սպրդին անոնց պաշտելի գրչին ներքև։ Անոնց ժողովուրդը սակայն, և աւելի կին տարրը, հաւատարիմ աւանդապահը և կենդանի թանգարանը կը հանդիսանայ հայկական անցեալ կեանքի թանկագին յիշատակներուն ու նշխարներուն։ Ասոնցմէ պիտի ջանանք ուրուագծել հոս Հին Հաւատքի մէկ պրիսմակը — Բուսապաշտութիւնը։

Կրօններու ծագումին ու բնաշրջումի ուսումնասիրութիւններէն կը տեսնենք թէ Բնապաշտութիւնը կազմեր է կրօնական դրութիւններու առանցքը. և այդպէս ալ պիտի ըլլար, քանի որ մարդ անմիջական յարաբերութեան մէջ էր բնութեան և անոր երևոյթներուն հետ. այս յարաբերութիւնը պէտք է սկսած ըլլայ Բուսականութենէն. բոյսերն էին որ նախնական սնունդը տուին մարդուս, բուսականութիւնն է որ նոր հարսի մը պէս, կը պճնազարդէ բնութիւնը և առանց անոր երկիրս պիտի ըլլար անկենդան, մահաստուեր անապատ մը. և դարձեալ մարդ փորձառաբար գործածեց բոյսերը իբրև դեղ ու դարման և անոնց մէջ փնտռեց իր իտէալին — Անմահութեան նեկտարը։ Այս իսկ գերագոյն պատ-

ճառներով բուսոց պաշտամունքն ալ ազգերու բնապաշտութեան ու կրօնական դրութեան մէջ մեծ տեղ մը բռնած է։ Նախնական ժամանակներէ սկսեալ անտառները սրբազան տեղիք էին մարդոց համար, ուր կ՚ընդունէին թէ յաւերժահարսունք — անտառային ոգիները — կը բնակէին. և թէ ինչպէս կենդանեաց, նոյնպէս և բուսոց մէջ կը վերապրէին նախնեաց հոգիները, ուստի և երկիւղածութեամբ կը մօտենային անոնց։ Կաղնիծառան պաշտամունքը խոր հնութեան կը հասնի Յունաց, Հռոմայեցւոց, Կելտերուն մօտ Դրուիտք մեծ հանդիսաւորութեամբ և արարողութիւններով կը մօտենային և նուիրական ոսկի դանակով ճիւղեր կը կտրէին, պատգամներ կու տային։ Յունաստանի մէջ Ողիմպիական խաղերու յաղթականները կը պսակէին նուիրական ծառերու ճիւղերէ շինուած պսակներով. Հռոմէական տներէն շատերը նուիրուած էին բուսականութեան. Առանձին աստուածութիւններ ունէին հնձոց, դաշտաց, վարուցանքի, անտառաց։ Ճագամը (gui, viscum) որու արմատները հողէն չեն պղծուիր, սրբազան համարուած էր Կելտերէն ու Պարսից մոգերը անկէ բարսմունքներ կը շինէին յինթերցումն Զենդ-Աւեստայի։ Կիւրոս 'ի փոքր Ասիա հսկայ ծառի մը պաշտօն մատուցանելը կը յիշուի։ Աստուածաշունչ Գիրք ալ ոչ սակաւ նշմարներ կու տայ բուսապաշտութենէ. Նախածնողք Ծառ կենացին առջև, ու անոր խաչքէն պատգամախօսող Օձը՝ ծառապաշտութեան մէկ այլաբանութիւնն է։ Մովսէս բոցավառ մորենիներու մէջէն կը լսէ Եհովային ձայնը. Աբրահամ Մամբրէի կաղնիներուն մէջ կը կանգնէ Տիրոջը սեղանը. Դաւիթ Եղեւիններու անտառներուն մէջէն կ՚ընդունի Տիրոջը պատգամը։ Քրիստոս ինքզինք ճշմարիտ որթը կ՚անուանէ, աշակերտները իրեն վրայ հաստատուած ճիւղերը։ Արաբիոյ մէջ Արմաւենին պաշտամունքի առարկայ էր։

Մեր նախնեաց բնապաշտութեան յարակից՝ բուսապաշտութեան մասին ալ յիշատակութիւններ շատ են մեր մատե-

նագրութեան մէջ։ Մարդ սրտի թուլութեամբ մը կը կարդայ Արմաւիրի մօտ Սօսեաց անտառի պաշտելութիւնը մեր նախնեացմէ. հոն քուրմերը տերեւներու սօսափիւններէն գուշակութիւններ կ'ընէին, պատգամներ կը հանէին. և որուն նուիրուած էր Անուշաւանն Սօսեան, Հայ բժշկարանք, անկաշկանդ կրօնական կապերէ, կարծես վերակենդանացնել ջանացեր են բուսապաշտութիւնը։ Մարդ հեթանոսիկ երկիւղածութեամբ մը կը համակուի կարդալով Փեւոնայն (pivoine)։ Լօշտակին (Bryon), Մարտատակին (mandragore). Երնջակին (Eryngo) և այլ բուսոց ու ծաղկանց վերագրուած զարմանահրաշ յատկութիւնքը, գերբնական և մոգական զօրութիւնքը։ Զասոնք քաղելու, կտրելու, ի բոյժ գործածելու համար սահմանուած են մաշտոցական երկար արարողութիւններ, աղօթքներ, սաղմոսներ, մաղթանքներ, այսպէս քրիստոնէական տարազին տակ սրբագնելով բուսապաշտութիւնը։ Աւետարանական գրքերէ ալ կը տեղեկանանք թէ Արեւը. Լուսինը, Մոլորակները ունէին յերկրի իրենց նուիրուած բոյսերը. այսպէս Արեգական Մայրը՝ Արեւու՝ Լուսին խոտը՝ Լուսնի. Բանգ խոտը՝ Ջօհալին։ Արեւորդիք, որոց այժմու ներկայացուցիչներն են Եզիտները ի Միջագետս և ի Հայս, աւանդապահ մնացորդները եղած են մեր նախնեաց Հեթանոսական կրօնին ու պաշտամանց։ Արեւ եկած ծաղիկը (tournesol), սինձը (salsifis), Եղերդուկը (chicorée) իրենց ճաճանչաձեւ ծաղիկովը որպէս պատկեր արեւու և օրուան ժամերուն անոր հետ շրջող, Արեւորդիներու պաշտելի բոյսերն էին, և զորս Սալաձորեցի հեթանոսական բարեպաշտութեամբ մը գովասանած է։

Սինձն, Երիցուկն ու Եղերդուկն ըսպասեն Արեւորդուն.
Նոցա երամն ուրիշ է, կու շրջին զօրն հետ Արեւուն։

Հայ Եկեղեցին նախնեաց բուսապաշտութենէն ալ շատ բաներ նուիրագործեր է։ Ժողովուրդի սովորութեանց ու Եկեղեցական տօներու միջև մեծ աղերս մը կայ։ Վարդավառ

Անահիտի ի պատիւ աշխարհախումբ տօնը Եկեղեցին կը կատարէ Քրիստոսի Այլակերպութեան Տաղաւարովը։ Ոսկեմօր նուիրուած կարմիր վարդերու նոյն վառ փունջերուն է որ կը պճնազարդենք Աստուածամօր բազմած սեղանը. քուրմերու սրսկած վարդէջուրն է որ քահանայն կ'օծէ ու կը ցօղէ ժողովուրդը նոյն տօնի օրը։ Աստուածածնայ Վերափոխման պահքը գաւառի Հայութեան «Խաղողի Պահք»ն է. Եկեղեցին այս Տաղաւարին հնձոց արդիւնքը և խաղողը օրհնելէն վերջ է որ խաղողի պահքը կը լուծեն։ Եւդոկիացիք ունին «Կեռասի Պահք»ը։ Սեբաստիոյ գիւղերը «Խաչքաղցի Պահք» կ'ըսեն Լուսաւորչայ «Ելից ի վիրապէն»ի պահքը։ Հինգ տաղաւարներուն կատարուած Անդաստաններէն զատ Երաշտ տարիներ արտօրէից ու այգիներու վերև բացօթեայ անդաստան կը կատարուին. Գարնան գաւիթը բացուելուն, երբ գիւղացիք վարուցանի պիտի ելլեն, սերմնցու հացահատիկներէն ու ընդեղէններէն մէկ մէկ գուշ կը բերեն Եկեղեցին ուր քահանան հանդիսաւոր կերպով Սերմնօրհնէնքը կը կատարէ, գիւղացիք օրհնուած այդ հատիկը կը խառնեն սերմնցուին և՛ ապա կը տանին սերմանելու, որպէս զի բերքը արդիւնաւոր և առատանայ։ Ծաղկազարդն ալ հեթանոսական տօնի մը այլափոխումն է. ի գաւառս այս տօնը ընդհանրապէս Ծառզարդար կը կոչուի, և շատ տեղեր ալ Տաճկու-Ճակ։ Ի Զարասնձագ այս տօնի օրը երիտասարդք դալար տաճկունակներ ձեռքերնին կը հաւաքուին Եկեղեցիին բակը, ու կը սկսին անընդմէջ զիրար ծեծել. գետնին կը ծածկուի տաճկունակի կտորտուքներով. ապա անընդմէջ մէկ մէկ ճիւղ առած տուն կը տանին, կը վառեն օճախը կամ թոնիրը։ Եօզկաթի գիւղերէն Ուռունտիկի մէջ ալ Ծաղկազարդը Տեճկիւճեկ կ'ըսուի, և նոյն արարողութիւնը կը կատարեն հոն ալ։ Սեբաստիոյ Հայարնակ գիւղերն նորապսակ փեսաները և երիտասարդք ուռիի խոշոր ճիւղեր կը բերեն ծաղկազարդի առաւօտուն եկեղեցի, առջեւնին կը տնկեն, վրան մամեր

վառած. նորատեղծեալը երգուելէն վերջ կը կտրեն այդ ճիւղերը. մանուկներ անոնցմէ կը տանին տուն։ Ի Սվազ Ծաղկազարդի օրն է որ կը յօրին ուռենիները. մանուկներ ճիւղերու կեղեւէն կը հանեն պուկ=փող=պօռու և սուլիչներ, և անոնց խաժամուժ, խժալուր ձայներովը կը լեցնեն փողոցները։ Հայ Եկեղեցին սակայն բուսականութեան և Հայաստան աշխարհի բազմազան ծաղկանց ուրիշ նուիրականութիւն մը տուեր է, պատրաստելով անոնցմէ Սրբալոյս Միւռոնը. որով ազգայնացուցեր է սա Քրիստոնէութիւնը։ Միւռոնով է որ Եկեղեցին Հայ Քրիստոնէական կնիքը ու դրոշմը կը դնէ յաւազանի Մկրտութեան՝ իր հարազատ զաւակացը ճակատին, և Եկեղեցական ամէն Սրբութիւններուն։ Քրիստոսի Ծննդեան և Մկրտութեան տօնի ջրօրհնէքին կոնքին մէջ միւռոն կը թափենք, նոյնինքն զՔրիստոս հայացնելով, ազգայնացնելով։ Հայ կնոջ դէմքին մանկյատուկ լուսեղէն ցոլացումը և աչքերուն հրացայտ փայլունութիւնը — որմէ օտարուհիք զուրկ են, որքան ալ գեղանի ըլլան — արդիւնքն է Միւռոնին, ըստ մեր մամերու, և խաչը կը զգուշացնեն ճահիճները այլազգեաց երեւնալէ. որպէս զի երեսնուն Միւռոնը չի փախի։ Եկեղեցւոյ խաչկալներուն մէջ վարդի, շուշանի և այլ ծաղկանց և մանանուրապէս ոսկոյզներու քանդակները գլխաւոր տեղը կը բռնեն։ Գիւղերը Եկեղեցւոյ անպաճոյճ սեղանը կը զարդարեն Անթառամ ծաղկի (Hélichrisum), բամպասի (Sris armenica) շուշանի փունջերով. չէ՞ որ Սողոմոն ալ իր բոլոր փառաւորութեանը մէջ անոնցմէ մէկուն պէս չհագուեցաւ։

Եկեղեցիէն վերջ ժողովուրդի մէջ բարեպաշտութենէ մնացած սովորութիւններ ալ իր լայն տեղ մը կը բռնեն։

Ծառ կարելը մեծմեղքերէն է, կորսըր ժառանգ չառներ, փողաժամ կը մեռնի։ Ծառի դալար ճիւղ, կանանչ խոտ վառելը մեղք է։

Պտղատու ծառ մը երբ քանի մը տարի պտուղ չտայ, խումբ մը մարդ գիշերային կ'իջնեն պարտէզ, կարելու սպառ-

նալիքով կը մօտենան. կացինի քանի մը թեթեւ հարուած կուտան, անոնցմէ մէկ քանին կը սկսի բարեխօսել. ծառին ի դիմաց խոստանալով որ պիտի պտղաբերի։ Այս սովորութիւնը որ ծառ վախցնել կ'ըսուի, անպտուղ թզենւոյն առակէ՞ն առնուած է, թէ ոչ այդ առակը այս սովորութենէն։

Նոր փեսայի, նոր զգեստ հագած երիտասարդի գրպանը սխտոր կը դնեն, որ աչքի չգայ։ Նոյնպէս, նորաշէնք տան մը ճակատը, աչքի լինող բարձրադիր մէկ տեղէն գլուխ մը սխտոր և սոր հետ խայծշանով զօծուած ծրար մը սև գընդիկ կը կախեն, շէնքը չար աչքէ ազատ մնալու համար։

Երկրագործները եզներու, գոմէշներու ճակատը կը կոխեն փղատի ցպիկներէ մանեակ մը, չար աչքի չգալու համար։ Դարձեալ փշատի պտուղին — Հայ արմաւ — կուտերը արծաթով պատել տալով մանուկներու գլխանոցին զարդ կ'ընեն։

Երկրագործը գարնան, արտերէն վերադարձած ատեն, լուծքին իր գլուխը ձնծաղիկով, չիքառմով, խորածանայով, բամբոսներով կը զարդարէ. Գարնան, երբ գեղջկուհիք դաշտ կ'ելլեն, ձնծաղիկներ քաղելով աչքերնուն կը քսեն «բարով եկար դուն, Գարուն» ըսելով։

Տղացկանը և նորածինը աչքէ ազատ մնալու համար իլիկին սոխ մը կը շիշեն և խանձարուրին սնարը կը դնեն։

Զէթունցիք, ծաղկազարդին օրը բարձրադիր տեղ մը ելլելով եօթն լերան կը նային մէյմէկ չամիչ կուտեն, լիութեան ի նշան։

Աստուածամայր Մխածին Որդւոյն խանձարուրի չորեր չգտնելով, նուիկի (arum) տերեւներով փաթթեր է. ատոր համար ի Զէթուն Ծննդեան Խթման Նաւակատիքը նուիկով կը կատարեն։ Իսկ ի Սվազ, Քրիստոսի չարչարանաց ի յիշատակ, Աւագ Ուրբաթ օրը նուիկ կ'եփեն, սոխով. սխտորով համեմուած։ Նուիկը Մարեմայ Բանձար ալ կ'ըսուի. տղացկանին ու նորածինին սնարը կը դնեն որ Քըղ մեղ — ալէկները չփախեն։

Սոխի, սխտորի կճեպը կրակը ձգել մեղք է. սոխին կճեպը քըլմեզ — աղքատներուն ոսկի դրամն է, իսկ սխտորինը՝ արծաթ դրամներն, որով երբեմն կը վարձատրեն իրենց ծառայութիւն ընող աղամարդին։ Իսկ ընդհակառակը ի Զէյթուն սոխին կեղեւը կրակը կը ձգեն որ սատանան ճաթի։

Ընկոյզ տնկելը մեղք է. տնկողը վաղաժամ կը մեռնի. առնէտին, ամենեղին՝ ձմրան պաշարի համար պահած ընկոյզներէն է որ ընկուզենին կը ծլի։ Սակէ՝ «Առնէտի տնկած ընկուզ է» առածը. կ'ըսեն՝ ոչ մէկ ազգական ունեցողի։

Թանծառ հայրենակ գիւղի վերև Ս. Վառվառ ուխտին քով կայ հինաւուրց Սոսենի մը, նուիրական համարուած է, ոչ ոք կը համարձակի անկէ ճիւղ մը իսկ կտրել։ Այս գիւղին մերձ Սախտառու լեռը կայ հինաւուրց կաղնիներու պուրակ մը. Սրբազան համարուած է, Հայ և Գզըլպաշ գիւղացիներու ուխտատեղի. մահացու մեղք է հոն կացին մտցնել։

Այս լերան մի այլ կողմը հանդիպեցանք ջուխտ մը եղեւիններու, որոց ուխտի կուգան շրջակայ գիւղերէն բուները ծածկուած էին եղան պայտի, դամի կտորներով. ուխտաւորք ի բոյժ և ի կատարումն իրենց խնդրանաց, երկաթի այդ կտորները կը մխեն բունին։

Մարդ ամենուրեք կը հանդիպի ծորենիի, մասրենիի թուփի մը, ընդհանրապէս ջուրի մը վերև, ուխտաւորք ի բոյժ իրենց ցաւոց, իրենց վրայէն փրցուած քուրջի կտորներով ծածկած են թուփը։

Մայրագամի սարոտը. փնծորակ հեղեղատի ակը — կապուտիկ — ուխտատեղի է կապուտ հազի համար. ակին վերև ուռեններու և թուփերու ճիւղերը ծածկուած են հիւանդներու վրայէ առնուած քուրջի կտորուանքներով։

Ի Քղի մանուկներ խնծորի խաւրծիլներ ափերնուն մէջ դրած՝ մէկ մը վեր մէկ մը վար կը շրջեն, «Արեգա՛կ, դուն չորցուր. Լուսինկա՛, դուն կարմրցուր» ըսելէն, ու ձեռքերնին հինայ դրածի պէս կը կարմրի։ Այս առթիւ յիշենք թէ Հ. Ալիշան իր «Հին Հաւատք»ին մէջ Պլուտարքոսէն առնելով կ'ըսէ թէ «Դիոսկոս լերան քովերը համանուն ծառ մը կայ եղեր, պտղով՝ նռան նման՝ բայց խաղողահամ. ուսկից մէկն կեղեւէ և հատ մի առնու ի ձեռքն՝ և Արէս կանչէ, մէկէն պտուղն ի կանանչ փոխուի»։

Համբարձման տօնին աղջիկներ վիճակին կոնքը կը զարդարեն եօթն դաշտերէ կամ երդիքներէ հաւքած ծաղիկներով, մանաւորապէս վիճակի ծաղիկով (Renoncule)։

Խնծորը սիրոյ խորհրդանշան պտուղն է։ Գրունքի(*) սինիին մէջ կը դնեն նաև խնձոր մը վրան դրամ և մեխակներ խրթուած։

Երբ կախարդական միջոցներով երկինքը կապած ըլլան, անձրև չգայ, ու ցանքերը խորկիլ սկսին, մանուկներ սելէի մը մէջ խոտ կը դնեն, ձողի մը ծայրն ալ քուրջերով պուպլամիկին մը շինած, խմբովին դռնէ դուռ կը պտտին. սելէն իրենցմէ մէկուն գլխուն կը դնեն, սափորով ջուրը գլուխն ի վար կը լեցնեն երգելով՝

Պուպլամիկին եկեր է,
Շարէ չապիկ հագեր է.
Փիթեկին տակ կայներ է,
Կարմիր կովուն եղ կուզէ,
Ճերմակ ծովուն ջուր կ'ուզէ.
Սև հաւուն հաւկիթ կուզէ
Փեթէկին միջուն պղուր կ'ուզէ.

Տանտիկինը խումբին ի վարձ հաւկիթ, եղ, պղուր կուտայ։ Մանկական այս արարողութիւնը խունճ կոյոյու, ալ կ'ըսուի. կոյոյու երբեմն գաւառալեզուաց մէջ կը նշանակէ կապուտաց իսկ խունճ, հունձք բառն է. շատ հաւանական է որ ի հնումն ունէինք խունճկոյոյու անով աստուածութիւն մը, երաշտ եղանակը ներկայացնող թշնամի

(*) Հալաւը պղնձէ սինիի մը մէջ դրուած, փեսային տունէն կը ղրկուի հարսին տունը: Իսկ հարսին կողմէ սինին կը վերադարձուի փեսին յատուկ շապիկ շապկընկերով: Այս սինին *գրունք* կ'ըսուի:

հնձոց, զորս կը մաղէր տեսակ մը կապոյտ հողի — խանձումի ու խարկումի։ Իսկ աւանդութիւնը պուպլատիկինի այս սովորութիւնը կը հանէ մինչեւ Նախածնողք։ Ամրան չոգուն Ադամ նստած կ'ըլլայ առուի եզր մը, Եւա կը տեսնէ որ իր մարդը տաքէն կը նեղուի, տօլի (սամա դապագ) տերեւներով կը պատէ անոր գլուխը եւ տօլով առուէն ջուր առնելով կը լեցնէ Ադամի գլուխն ի վար. ու ան կը զովանայ։

Եղիկ ցորեն կ'ըսուի ցորենի հասած հասակը։ Քաղոցին կը տեսնես որ արտերու եզերքներէն մուխի քուլաներ կը բարձրանան. մշակներ չոր խոտեր քաղելով կը բռնկցնեն եւ խուրձով ծեղը բոցերուն կը խածղեն. խածղուած հասկերը չալի մը մէջ կը մրչեն. եղիկ ցորենը — բոհրուած — կը հանեն. խիտ համով հատով կ'ըլլայ, կոթով ալ կ'եփեն։ Հնձոց Դիցուհիին նուիրուած երախայրիքն է այս։

Խաչբուռ.— Արահունձ մշակները արտերը քաղել վերջացնելնուն խաչբուռ(*) մը հիւսելով մանգաղին ծայրը կ'անցընեն խմբովին երգելով տուն կուգան։ Տանտիկինը սեղան պատրաստած կ'ըլլայ եւ լաւ ճաշ մը կուտայ անոնց։ Այդ խաչբուռը տան գլխաւոր սիւնէն կը կախեն իբրեւ խորհրդանշան Տօվլէթի եւ առատութեան։

Շատ մը ծաղկանց անուններ իբրեւ գիտական անուն կը գործածենք. այսպէս ծաղիկ, Մանուշակ, Նունուֆար, Նէրգիզ, բամպոռ, Բրաբիոն, Զարդար, Շուշան, Համաս (փիւռ) վարդ եւն.։ Յոյն եւ Հայ դիցաբանութիւնը անոնց վրայ խել աւանդութիւններ եւ առասպելներ հիւսած է, եւ ասոնք

---

* Ծեղէ—հասկը վրան ցողուն—հիւսուած խաչաձեւ մորուք. անանկ մը կը հիւսեն որ հասկերը քիստերովը մորուք մը կը կազմեն երկու կողմը ձգուած երկուքական հասկեր ալ պեխերը. ծղօտներուն հիւսուածքը անոնց վրայ հիմնալով նոյն ատեն խաչաձեւ մը կը կազմուի. ասկէ խաչբուռ ըսուած է։

նուիրուած են մէկ մէկ դիցուհիներու։ Ծաղկանց շատերու մասին Հայ Դիցաբանութեան հիւսած աւանդութիւններն ալ խիստ հետաքրքրաշարժ են, ազգագրական տեսակէտով շահեկան։ Ասոնք լրացուցիչ մասը կը կազմեն Հայ Բուսապաշտութեան. բայց արդէն երկարած ըլլալով մեր այս գրութիւնը, զանց կ'ընենք, ուրիշ առթիւ մը անդրադառնալու խոստումով։

Այսպէս Կրօնա-Եկեղեցական եւ Ժողովրդական սովորութիւններէն յայտնի կ'երեւայ որ բուսապաշտութիւնն ալ մեր նախնեաց կրօնական դրութեան մէջ կարեւոր տեղ մը բռնած է եւ խորունկ հետք մը ու ազդեցութիւն թողուցեր մեր ազգային կեանքին մէջ։

Այն երկիրը, ուր դրախտը տնկուեցաւ, ուր առաջինն՝ արօրը ակօսեց հողը, ուր գինի, իւղ եւ մեղր առատօրէն կը բխէր, եւ միլիոնաւոր մարդիկ լիառատ կ'ապրէին հոն, այսօր ամլութեան, ամայութեան դատապարտուած է։ Մեր Հարց աստուածը — կապուտուր Տէրը — Արօղ Արարող աշխարհիս, տա՛յր որ այդ երկրի հարազատ զաւակ Հայութիւնը իր իրաւազուրկ դրութենէն դուրս եկած խաղաղ կեանքով մը փարէր իր սիրելի հողին, եւ արդիւնացեալ բուսապաշտութեամբ մը — գիտական նոր մեթոտներով — վերածէր զայն երբեմնի եդեմին։

1913, Սեբաստիա

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

⁂ Մարդ իր արժանիքը ուրիշներու միջոցաւ կը հասկնայ. առանձին կեանքն է որ իր արժէքը կը կորսնցնէ։

⁂ Նիւթական աշխարհը հաւասարակշռութեամբ իսկ բարոյական աշխարհը արդարութեամբ կը պահպանեն իրենց գոյութիւնը։

ՀԱՅ ՄՕՐ ՕՐՐԵՐԳԸ

Գրեց՝ Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Ցուլունք եմ շարել կապել օրօցքիդ՝
Չար աչքերի դէմ մեր չար դուշմանի.
Քնի՛ր ու աճիր, շո՛ւտ արա, քաջի՛կ,
Դու լաց մի լինիր, ես շա՛տ եմ լացեր:

Կաթիս հետ մէկտեղ սեւ վիշտ ծըծիր,
Հոգուդ մէջ թող նա սեւ վրէժ դառնայ,
Ծըծիր, լոյս աչքիր, քաջիդ եմ ղուրպան.
Դու լաց մի լինիր, ես շատ եմ լացեր:

ՍՈՒՂԻ ՆՍՏԱԾ ԲԱՌԸ

Գրեց՝ ԽԸՄՐՈՎ

«Հայասէր» Եւրոպացիները, որոնց մէջ իբր թէ առաջին տեղը կը գրաւեն Անգլիացիներ, որքան սուղի նստած են մեզի:

Բայց աւելի որոշ խօսինք:

«Հայասէրները» չեն որ մեզի սուղի նստած են, այլ մեր սխալ ըմբռնումները: Օր չանցնիր որ հայերէն թերթ մը, հանդէս մը ու նոյնիսկ մասնաւորներու նամակներ «Հայասէր» բառով չարբենան և չարբեցնեն ծարաւի Հայը: Եւ մեր հալածիչներուն գործին եկած է հաւատալ և հաւատացնել թէ ամէն հայասէր թրքատեաց է և... վրէժխնդրութեան ու ատելութեան ոգիով աւելի քան երբեք լցուած՝ շարունակած են զազիր գործը:

ՖՐԷՏԷՐԻՔ ՃՕՐՃ ԹՐԷԿՈԼՏ

Ամիսներէ, տարիներէ ի վեր զայրոյթ պատճառած է ինծի այս թուրքագրգիռ բառին սխալ գործածութիւնը, և մէկէ աւելի անգամներ թուղթ ու գրիչ առած եմ բողոքելու, ճշդելու համար այս բացատրութիւնը, և սակայն վհատած՝ դէն ձգած եմ գրիչ թուղթ և մտադրութիւն, խորհելով որ «Հայասէր» բառը եթէ բոլորովին ջնջուի մի օր, Հայատեացութիւնը միշտ պիտի մնայ մեր դրացիներուն մոլեռանդ գլուխին մէջ:

Բայց այսօր երբ «Հայասէրներէ» մէկ քանի ծանօթ և անծանօթ դէմքերու վրայ համառօտ տեղեկութիւններ տալս կը խնդրուի, կը փութամ այդ բանն ալ ճշդել միանգամ ընդ միշտ, հաւատալով որ համոզումի արդիւնք ըլլալուն պիտի համոզուին և մեր յարգելի ընթերցողները։

ԼԷՅՏԻ Զ. Ե. ՍԸՄԸՐՍԷԹ

Մէկ Բրէա Լօդիի ու մէկ Հըրպըրդ Վիլիէնի միմիակ անգամ արտասանած մեղի անպաստ ճառ կամ բառ շատ աւելի արդիւնաւթեամբ լայնածաւալ կը տարածուի ամբողջ Եւրոպայի, ամբողջ աշխարհի վրայ քան տասը ճառ Ցընի Բօշէններու, քան յօդուած Սըր Էտվըն Բիյրսներու, գըրուած կամ արտասանուած ի նպաստ Հայերու։ Ասով ըսել կ'ուզեմ թէ Անգլիացիք ալ հասարակ Թրէվելեան. Ֆրանսացիք մեծամասամբ ապէտ. կը կրկնեմ ապէտ, ըստ որում Ֆրանսայի մէջ հասարակ ժողովուրդը բաղդատելով Անգլիացի էն վարինց գործաւորին հետ քիչ անգամ լրագիր կը կարդայ և ալ աւելի քիչ անգամ անգլիական հացուպանիրի պէս աժանցած միթինկներու լուսաւորիչ առիթներէն կ'օգտուի։ Անգլիացին երեկոյները սովորաբար միթինկի կ'երթայ, Ֆրանսացին զբօսարան կամ սրճարան։ Այսպէս ուրեմն աւելի հմուտ Անգլիացին շուտով կը տեսնէ ու կը լսէ նոյնիսկ ենթադրական թե-

րութիւնները Հայերուն ու կը մոռնայ կամ կը մերժէ հաւատալ մեր հալածիչներու մասին յայտնուած կարծիքն և ապացուցուած իրողութիւնները։

Վօլթեռ իր հերոսներէն մէկուն բերնով կը վկայէ. les celomnies pénètreut jusque dans la cour du roi, tandis que les services rendus restent dans i'autichambre:

Կարճ կապելու համար ըսենք ուրեմն որ «Հայասէրը» պէտք է վերամկրտել «Մարդասէրի». վասն զի մեզմով զբաղող Եւրոպացիներ նոյնքան և թերեւս աւելի ուժգին և գործնական համակրութիւններով պիտի զբաղէին եթէ մեր կրածին չափ խոշտանգուող ազգերու կամ անհատներու պատմութիւնը հասնէր իրենց ականջին։

Քօնկոյի խժդժութիւնները շատոնց վերջ գտան, Փութօմայօն շատ աւելի շուտով ուշադրութիւն գրաւեց և յանցաւորները կը դատուին. այն պահուն՝ երբ դեռ շատ «Հայասէրներու» պատկանող ցեղեր կը հարցնեն իրարու «Հարցնելն ամօթ չըլլայ, ո՞ւր է Հայաստան. Հայերն ի՞նչ կրօնք ունին. ո՞ր եկեղեցու կը պատկանին։»

Մենք պզտիկ ազգ մըն ենք հակառակ մեր ցաւերու անսահմանութեան, և մեզի համակրողներն ալ եղած են պզտիկ ուժի և ազդեցութեան տէր անհատներ, մանաւանդ Անգլիոյ մէջ։ Մենք օրինակի համար Սըր Նօէլ Պաքսթըն (Sir Noel Buxton M. P.) (Երեսփոխան) մը չունեցանք։ Այս հեղինակութիւնը կազմեց Պալքան Քօմիթէն Լոնտոնի մէջ. քանիցս ճամբորդեց Մակեդոնիա, միթինկներ սարքեց, գիրքեր գրեց, օրաթերթերը լեցուց իր տեղեկագրերով. ես չեմ ըսեր որ նա կամ իր գոմիթէն փրկեց Մակեդոնիան. բայց և այնպէս իր ծառայութիւնը յոյժ գնահատելի է։ Երեւակայեցէք որ երբ Սազանօֆ Անգլիա կ'այցելէր, Անգլիական կառավարութիւնը արդէն պատրաստուած է ընդունելու ամէն տրամաբանական առաջարկութիւն և մարգարէ ըլլալու հարկ չկայ գուշակելու համար անոր բերած առաջարկը Սըր Էտուըրտ

Կրէյի. «Ռուս Կառավարութիւնը ջերմ համակրութիւններ ունի Պալքանաց, ազատագրման գործին համար. արդ՝ կառավարութիւնը կը յուսայ որ «Եթէ» պատերազմ ծագի ընդդէմ Թուրքիոյ, Անգլիա՝ մոռնալով իր հին Թրքասիրութիւնները գոնէ չեզոք մնայ»:

Մենք որ ազգ մըն ենք և մեր մայրը դաժան խորթ մայր մըն է:

Ո՛վ ունեցանք մենք. մանաւանդ Անգլիոյ մէջ:

Պր. Ձերազ երկար տարիներ աշխատեցաւ Լոնտոնի մէջ քարէն ջուր հանել. վերջ ի վերջոյ ոտքերուն ցեխը (փոշի չկայ հոն) թօթուելով հեռացաւ շունչը Բարիզ առնելու:

Ապերախտութիւն պիտի ըլլար ուրանալ պաշտելի անհատներու գոյութիւնը և անոնց մատուցած ծառայութիւնը մեզի. բայց որոնք ուժեր չէին, այլ ողորմութիւն տուող ունեւորներ կամ արցունք նուիրող սրտի տէր ազնիւ, առէպ չքաւոր անձեր, կիներ ընդհանրապէս, և կամ միսիոնարներ:

«Հայուն Տարեցոյց»ին սիրուն հիւսէրով ամենամեծ հաճոյք մը կը համարեմ այսօր ինծի անունով կամ անձամբ ծանօթ անհատներու, Անգլիացի «Հայասէրներու» վրայ համառօտ տեղեկութիւններ տալ: Ու եթէ օր մը ժամանակս ներէ, օր մը կ'ըսեմ, պիտի ջանամ գրել հատոր մը նուիրուած Հայասէր Անգլիացիներու ըրածներուն, ըսածներուն ու գրածներուն վերջին 25 30 տարիներուն. աշխատութիւնը հսկայ է, միջոցներս անբաւական, և սակայն դիտաւորութիւն մըն է զոր միտքէ հանելու փափաքող չեմ. բաւական է որ Հայ ընթերցողք ինծի ըսեն թէ ինչ գործնական ծառայութիւն կրնայ մատուցանել այդպիսի աշխատութիւն մը, լաւագոյն չպիտի՞ ըլլար եթէ բոլոր մեր ուժերը, մեծ ու փոքր, բոլէները, ուղեղը, դրամը նուիրէինք մեր ձեռքով փրկուելու հրամայական գործին:

Տարւոյս (1913) Յունվարին Contemporan Reviéwին մէջ

երևցաւ յօդուած մը Լէյտի Ֆրէտէրիք Կիւսի Քէվընտիշի ստորագրութեամբ և «Հայկական վտանգը» խորագրով. հոն նա կը պարզէր ազիողորմ ճիչերով մեր ժողովուրդին արդի վիճակը, կը հաստատէր գործնական ապացոյցներով մեր չորս-հինգ տարի առաջ ցոյց տուած վտանգը. աննախանձելի վիճակը հայ զինուորին, աւարառութիւն, առևանգութիւն, սպաննութիւն: Այս պաշտելի տիկինը, որ այնքան ձեռնհասօրէն գրած էր այդ յօդուածը՝ նախագահն է «Ֆրէնտս ավ Արմէնիա» ընկերութեան որ հարիւրաւոր որբերու և այրիներու գործ կը հայթայթէ կամ կը դաստիարակէ ծախելով անոնց ձեռագործները. և որ գոյութիւն ունի 189[illegible]էն ի վեր: Դժբախտաբար իր լուսանկարը ձեռք ձգել չփորձեցինք:

Sir Edwin Pears (Սըր Էտուին Բիյրս) Պոլսոյ թղթաբերը Տէյլի Նիւզի, ամէն հայ կը ճանչնայ իր ուղղամտութեան, յարատև հաստատամտութեան, և արդարասէր ոգւոյն համար, որով ծառայած է մեզի չարունակ. գիրքերով կամ յօդուածներով: Բայց այդ ազնիւ մարդը ոչ մի ատեն այնքան պաշտելի թուած էր ինծի որքան երբ կը գրէր. կարծեմ Մարտ ամսոյ Nineteenth Century (Նայնթընթհ Սէնչըրիի) մէջ երկար յօդուած մը և ուր համոզիչ փաստերով, ճանապարհորդաց հին ու նոր վկայութիւններով կը ջախջախէր բոլոր այն ոճրագործ ստութիւնները, թէ՝ Հայք ջարդուեցան իրենց վաշխառուներու երեսէն. թէ՝ Քիւրտերը ալ չկրնալով տոկալ անոնց տղրկային անկուշտութիւններուն օր մըն ալ վրանին յարձակելով բզքտեցին զանոնք ևն.: Սըր Էտվին Բիյրս երկու բանի վրայ կը ծանրանայ թէ ջարդուողները ընդհանրապէս անտէր չքաւոր գիւղացին, խանութպանը, համալը և կիներ ու աղջիկներ էին. երկրորդ (և հոս նապ է որ իր ազնուութեան մէջ ինքզինք կը գերազանցէ) ոչ թէ կ'ըսէ Հայն էր վաշխառուն, այլ ընդհակառակն Քիւրտն ու մանաւանդ Չէրքէզը, որովհետև ատոնք են որ դրամ ունին (և Աստուած միայն գիտէ թէ ինչ միջոցներով և երբ ձեռք

բերած են) և աշխատելու անկարող, անընդունակ հայ աշխատաւորին կամ վաճառականին ու մշակին փախ կուտային. և իրենք քէֆ կ'ընէին: Այս վկայութեանց մէջ մեր ռուսխալիսաններն ալ առնելու դասեր ունին, և ատոնց հացէն արդէն շատոնց շատ բան գրած ենք. այսօր աւելորդ է կրկնել:

Լէտի Հէնրի Սոմըրսէթ, գթնեհասութեան չեմբիոնը, արբեցութեան և ոգելից ըմպելիներու դէմ իր մղած հերոսական պայքարով և իր տարած անժխտելի, անուրանալի յաղթանակովը ծանօթ այդ հերոսուհին արդէն մեր մէջ ամենէն ծանօթ դէմքերէն է:

Ան էր որ 1896ին այս տողերը գրողին կը հանդիպէր ի Մարսիլիա և իր անցքն յԱնգլիա դիւրացնելով կը պատուիրէր որ երթայ հոն և գործէ: Ան էր որ Մարսիլիա եկած էր և 6700 Հայ փախստականներու սնունդ և ապաստան կը մատակարարէր շաբաթներով. և երբ «Հայասէր» բարերարուհի իրաւունքն ունի նա առաջին էջերը գրաւելու մեր ապագայ պատմութեան մէջ: Սուրհանդակի 884 թիւին մէջ (1902) տեղեկագրած ենք իր մէկ զմայլելի ճառը. ճառ՝ զոր կարդալ այսօր ալ կ'արժէ:

Բրօֆէսօր Ռէնտըլ Հէրսի ա'լ աւելի ծանօթ և պատմական դէրեր կատարած է կրկնակի իր ճանապարհորդութիւններով ի Հայաստան: Դոշակ իր մասին արդէն խօսած էր երբ տասնեակ մը տարիներ առաջ: Քարտիֆի մէջ իր մէկ որդոյն, յուզիչ բանախօսութիւնը, Մր. Ճէյմս Պրայսի՝ միւս մեծ «Հայասէրին» հետ. անմոռանալի է. իսկ իր Թարգմանութիւնն ի Գերմաներէնէ յԱնգլերէն Տոքթ. Լէփսիուսի «Հայաստան և Եւրոպա» գրքին, այլեւս դասական գործ մը դարձած է. 1891ին կատարուած ըլլալով իր ժամանակին մեծ աղմուկ հանեց:

Մր. Լինչ, «Հայաստան» անուն երկու մեծահատոր աշխատութիւնը՝ արդիւնք իր կրկնակի ճանապարհորդութեանց

(Կոտորածներէն առաջ և ետքը) գրադարանիս ամենաթանկ հատորները կը կազմեն, և ամէն Հայ երախտագիտութեամբ պիտի յիշէ զինք:

Տիկին Մէրի Նիքսընի, Տիկին Մատըլէն Բօլի, Օր. Ալիս Մոյլըի, Տիկին Պաղէթի և ուրիշներու մասին հոս գրելու նիւթական անկարելիութիւն կայ. ատոնք պզտիկ և սակայն անհրաժեշտ և իրենց համեստ սահմանին մէջ թանկագին ծառայութիւններ մատուցած են: Անկարելի է մոռնալ նաև Գնդապետ Աքլինըր, Տիկին Հօպս, Տիկին Սթայլդ. և Տիկին Ֆրէնչ. ինչպէս ըսի, ատոնք ծառայած են մեզի անշշուկ, և սակայն խիստ դժուարին ձեռնարկի մը յաջողութեան զմայլելի կերպով սատարած. իրենց մասին պիտի խօսինք մեր առաջադրած գիրքին մէջ:

Եւ այս ամէն անուններու շարքին գլուխը պէտք է դնել Պր. Ֆրէտէրիք Ճորճ Թրէկոլը, տարեցոյցի մը սուղ էջերը անբաւական են նոյնիսկ պարզ և չոր թուումներ ընելու այդ բացարձակապէս եզական դէմքին մատուցած ծառայութեանց և անհաւասարելի զոհողութեանց. իր մասին գրած ենք՝ Արեւելքի (Պայքար) 7757 — 5 թիւին մէջ. (27 Հոկտ. 1911):

Ահա «Հայասէր»ներու համառօտ ցուցակ մը, հայասէրներ որ այնքան ուժգնութեամբ, նոյնքան յուզմունքով և զգայնութեամբ բողոքած են լապոռաթուաններու մէջ... ճագարներու և չնիկներու ողջահերձութեան դէմ...:

1913, Անգլիա

---

* 94 էջի «Իմ Դղեակս» քերթուածը բանաստեղծ Եղ. Դոլանճեանինն է՝ զոր սխալմամբ մոռցուած է գրել:

ԾԱՆՕԹ. ԽՄԲ.

ՀԱՅԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱՊԷՍ

Գրեց՝ ՏՕՔԹ. Ֆ. ՈՒ ՄԸՔԱԼԸՄ

Քաղաքակրթութիւնը արդիւնքն է տաժանագին գնացքի մը՝ որուն մեկնակէտը կը կորսուի պատմութեան մշուշներուն մէջ։ Այդ գնացքը իբր լուսաւոր գիծ մը կը շարունակուի դեռ, կը յայտնուի հնարքներով գիւտերով՝ որոնք աւելի անծիր հորիզոններ կը բանան, իրենց կարգին, մտքի այդ ոլորտքին։

ՏՕՔԹ. Ֆ. ՈՒ. ՄԸՔԱԼԸՄ
«Աւետաբեր»ի Հայերէն Խմբագրապետ

Քաղաքակրթութեան գլխաւոր կարգը կենթադրուի ըլլալ 1.— Լեզուն, 2.— Կրակը, 3.— Աղեղն ու նետը, 4.— Խեցեղէն անօթները, 5.— Կենդանիներու ընտելացումը, 6.— Երկաթ հալելը, 7.— Գիրը։ Բայց Միջին Դարը գործածելով ասոնք հասցուց քաղաքակրթութիւնը այն աստիճանին՝ զոր այսօր ունինք։ Իր հնարքները կը ճանչնանք իբր հետեւեալները. 1.—Վառօդը, 2.— Կողմնացոյցը,

3.— Թուղթն ու տպագրութիւնը, 4.— Կոպեռնիկեան թէօրին արեւի մասին։ Ասոնք զարգացան մինչեւ ԺԸ. դար։ Շոգեշարժը կատարելագործուեցաւ ԺԹ. դարուն մէջ. ելեքտրականութեան տէր դարձաւ մարդը եւ սկսաւ գործածել հե-

ՏՕՔԹ. ՓԱՔՐԻՔ
Պոլսոյ Ամերիկեան աղջկանց Գոլէճի Տեսչուհին

ռագրի, հեռաձայնի, անթել հեռագրի եւ շարժիչներու համար։ Հնարելու տաղանդը նոր ասպարէզներ գտաւ օդային նաւարկութեան մէջ եւ այսպէս երկիրը, ծովը եւ օդը մարդուն գերիշխանութեան տակ ձգեց։

Այս հնարքները ոչ թէ քաղաքակրթութեան պատճառ են, այլ անոնք մարդկային մտքին որդիներն են որ ճամբայ

կը բանան մարդկային ցեղին յաղթական ընթացքին։ Ֆիզիքական այս նորութիւնները մի-մինակ չեն, անոնք կ'ընկերանան մտքի մեծ զարգացումին հետ, գիտական, ընկերային, փիլիսոփայական, բարոյական, կրօնական և գեղարուեստական հասարակական նուաճումներուն։ Ու, աւելի այս բարոյական և հոգեկան զարգացումին մէջն է որ պիտի փնտռենք մենք ճշմարիտ գաղտնիքը նորոյն քաղաքակրթութեան մը։

• Գալով թէ Հայերը ի՞նչ կ'արժեն քաղաքակրթապէս, ես պիտի ըսեմ անմիջապէս թէ չկայ մտային ո և է տաղանդ ուսկից զրկուած ըլլայ Հայ Ցեղը և չարտայայտէ։ Տասնեօթը տարիներ ես հաճոյքը ունեցայ հայ մանուկներուն սորվեցնելու, նոյնիսկ ամենադժուարին նիւթեր ժամանակակից դաստիարակութենէն, և ես տեսայ որ անոնք մտային բարձրագոյն կարելիութիւններով օժտուած են։ Երբ Հայ ուսանողները արտասահման կը մեկնին ուսանելու համար, անոնք իրենց գերազանցութիւնը ցոյց կուտան Եւրոպայի և Ամերիկացի ուսանողներուն մէջ։ Նոյնն է նաև գործի համար։ Հայերը պէտք չէ մեղադրուին թէ Թուրքիոյ մէջ ինչո՞ւ համար այս յետամնացութիւնը, այս անքաղաքակրթութիւնը. ասոր պատճառը քաղաքակրթութեան դէմ յարուցուած արգելքներն են։ Ընդհակառակը Հայերը այս երկրին օգնած են քաղաքակրթապէս, թէև յաջողած չըլլան կատարելապէս։ Այսօր երբ Թուրքիա կը բացուի քաղաքակրթութեան առջև, անտարակուսելի է թէ Հայերը առաջնորդող դեր մը պիտի ստանձնեն վերածնունդի շարժման մէջ, ո և է ասպարէզի տեսակէտով։ Անոնց աշխարհագրական բաժանումը միացած իրենց մտաւոր և բարոյական կարողութեան ցոյց կուտայ այս իրականութիւնը։ Կը յուսամ թէ երբ այդ օրը գայ, բոլոր հայերը որ գաղթած են Եւրոպա և Ամերիկա պիտի վերադառնան մեծամասամբ և պիտի սատարեն Թուրքիոյ ճարտարարուեստին, ընկերային և կրօնական զարգացումին։ Անոնք կանչուած են մասնաւորապէս առաջնորդելու կոչումին։

Ազգայնականութիւնը կը խաղայ այսօր մեծ դեր մը քաղաքակրթութեան մէջ, բայց այս դերը շատ երկար չպիտի տեւէ, մինչև այն Արշալոյսը մեծ դարագլուխին՝ որ պիտի գայ։ Այդ նոր դարագլուխը պիտի ըլլայ Միջազգայնակաթիւնը։ Համաձայնութիւնները պատերազմին պիտի յաջորդեն և խաղաղութիւնը պիտի պահպանէ միջազգային հսկողութիւնը։ Կիսակիրթ ցեղեր պիտի անհետանան կամ լուծուին քաղաքակրթութեան մէջ ընտանիքին մէջ և մարդը խակապէս պիտի դառնայ աշխարհաքաղաքացի ու բանաստեղծներուն երազը պիտի իրականանայ։—

ՀԱՅԱՍԷՐ ՄՐ. ՓԻԹ

Մարդուն խորհրդարանը,
Աշխարհի դաշնակցութիւնը։

Պէտք է զգոյշ ըլլալ որ ներկայ շրջանին ազգայնական նեղմտութիւնը չմշակուի։ Ճշմարիտ ազգասիրութիւնը Ազգը կը վերականգնէ, կը զօրացնէ կը քաղաքակրթէ և կը պատրաստէ ապագային։ Ասոր համար ընտանիքը պէտք է պահել մաքուր և սուրբ, պէտք է դաստիարակել ամէնքը և կրօնքին պէտք է տեղ տալ ազգային կեանքի մէջ։ Հայուն անցեալ պատմութիւնը իրաւունք կուտայ մեզի յուսալու թէ քաղաքակրթութեան այս հիմնական պայմանները ուշադրութեամբ պիտի նկատուին։

1913

ՔՈՒՆԸ

Դրեց՝ ՏՈՔԹ. Յ. ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ամենքս ալ կը սիրենք կեանքը, և ամենքս ալ կ'ուզենք կարելի եղածին չափ երկարել կեանքերնիս. սակայն մեր կեանքին մէկ երրորդը և երբեմն նոյն իսկ կէսը կ'անցնենք քնանալով։ Եթէ քունի ընախօսութեան չընծայենք պէտք եղած ուշադրութիւնը, ընդունած կ'ըլլանք թէ մեր կեանքին մէկ երրորդ մասը արժանի չէ հետազօտութեան։

Առաջին ու հարևանցի ակնարկով իսկ յայտնի կ'ըլլայ թէ քանի որ որոշապէս սահմանուած մեր կեանքին մէկ կարևոր մասը կը գրաւէ քունը, անիկա պէտք է ունենայ սերտ և որոշ յարաբերութիւն մը կեանքին հետ. և իրաւ է թէ արթուն վիճակի երևոյթներէն շատերը չեն կրնար հասկցուիլ մինչև որ չի բացատրուին քունի երևոյթները։

Դասական գրականութեան մէջ յաճախակի յիշատակութիւնը կ'ըլլայ քունի։ Վիրգիլիոս, Հոմերոս՝ իրենց նշանաւոր գործերուն մէջ խօսած են անոր վրայ. ու իրենցմէ անդին՝ գիտուն թէ գրագէտ երբեք չեն դադրած ակնարկելէ անոր։ Հին Հեղինակները սակայն առհասարակ քունով կը հետաքրքրուէին մէկ մասնաւոր տեսակէտէ մը. քունի ատեն տեսնուած երազներու միջոցով՝ ապագան գուշակելու բանալի մը գտնել կը կարծէին. անոնք այն հաւատքը ունէին թէ ապագային վարագոյրին ետին մահկանացու աչքերէ պահուած դէպքեր՝ կրնային բացատրուիլ երազներու միջոցով։ Եւ հիներուն այդ գաղափարը մեր օրերուն վերականգնած է. տեսիլքները, երազները շա՛տ աւելի մեծ կարևորութիւն ստացած են այս օր քան թերևս ուրիշ ո՛և է ժամանակ. աւելցած են երազատեսները, ու բազմացած են

նաև երազահանները։ Մեր նախահայրերուն նախաշարժումներն ու գաղափարները ժառանգած ու մեծցուցած ենք։

Սովորական եղած է քունը բաղդատել մահուան հետ. ու թերևս Ննջել բային կրկնակ իմաստն ալ ատկէ ծագած է։ Մահ բառով կը հասկնանք բացարձակ դադարում մարմնական բոլոր գործողութիւններու, թէ՛ հոգեկան և թէ՛

ՏՈՔԹ. Յ. ՏԷՐ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

աճեցական։ Մինչդեռ քունի միջոցին աճեցական գործողութիւնները չեն ընդհատուիր, և հոգեկան գործողութիւններէն ալ ոմանք միայն առկախ կը թողուին, միացածները շարունակելով գործել աւելի կամ պակաս ուժգնութեամբ։

Քունի Երևոյթները.— Քնացած ատեննիս, մեր աչքին կափարիչները կը փակեն աչքին գունդերը և կամքին տակ

ինկող մասերը կը թուլնան, անանկ որ ամբողջ մարմինը և մասնաւորապէս դէմքը կը ներկայացնէ կատարեալ հանգիստի պատկեր մը։ Նոյն ատեն, շնչառութիւնը կը դանդաղի և թոքերէն ներս առնուած օդին քանակութիւնը զգալապէս կը պակսի։ Թեթեւ կ'ըլլայ նաեւ շնչառութիւնը։ Շնչառութեան հետ կը դանդաղի նաեւ սիրտին գործունէութիւնը։ Քունի միջոցին՝ կեդրոնէն հեռի գտնուող արիւնի խողովակները կը լայննան, կ'ուռին. ասոր համար է որ մեր ոտքերը կը տաքնան, մեր վերջաւորութիւնները և անհանգստութիւն կը պատճառեն։ Քունի ատեն կ'ըլլայ նաեւ մարմինին ներքին բարեխառնութեան առաջնում։ Եւ վերջապէս քանի որ մարմինին ներսի արիւնի խողովակները ստացուցանէ քիչ արիւն կը պարունակեն իրենց մէջը, քունի ժամանակ կը գունատի ուղեղը։

Ընդունուած տեսութիւն մըն է թէ քունի միջոցին մարմինին բոլոր գործարանները կը ծանր շարունակել իրենց գործունէութիւնը, ջղային դրութիւնը ըլլալով միակ բացառութիւնը։ Ամէն մարդ փորձով գիտէ թէ հանգստաւէտ անկողին մը, ձայնէ և լոյսէ հեռի վայր մը՝ քնանալու յարմարագոյն տեղն է. որովհետեւ խոսքով կը ջանանք հեռի մնալ արտաքին աշխարհէ եկած բոլոր գրգռութիւններէն

Մինչեւ հիմա յայտնուած զանազան կարծիքները ամփոփելով՝ կրնանք ըսել թէ ընդհանրապէս ընդունուած է թէ քունի համար ուղեղին անարիւնութիւնը կամ սակաւարիւնութիւնը անհրաժեշտ պայման մըն է։ Փորձերով ստուգուած է որ վերջի մեծ չնչերակ երբ ճնշելով կարելի է քուն առաջ բերել։ Նոյն իսկ կատարեալ կրնայ ըլլալ արիւնի շրջանը, բայց երբ արիւնին մէջ գտնուած թթուածինը սովորականէն պակաս ըլլայ՝ դարձեալ քուն առաջ կուգայ։ Ամէն պարագայի, կասկած չկայ թէ քունի կեդրոնը ուղեղն է. քունի փորձերով գտնուած է որ ուղեղնին հանուած կամ մեծ չափով վնասուած կենդանիներ չեն կրնար քնանալ։

Քունի չափը. — Մինչեւ քսան օր անօթի պահուած կենդանիներ, որոնք բնականաբար վերջին ատենները կը նիհարնան, կրցած են ապրիլ երբ կամաց կամաց նորէն սկսած են սնունդ առնել. մինչդեռ շուներու վրայ կատարուած փորձերով տեսնուած է որ չորս հինգ օր քունէ զրկուելով՝ անկարելի եղած է պահպանել անոնց կեանքը, թէեւ սնունդի տեսակէտէ ամէն խնամք վայելած են։ Քունի զրկումէն՝ ամենէն աւելի կը տուժէ ուղեղը. մինչդեռ կերակուրէ զրկումի պարագային՝ մարմինին ամբողջ գործարաններու մէջէն ուղեղն է որ ամենէն աւելի կը դիմանայ և կը պահէ իր առողջ վիճակը։

Քունի չափը իբրեւ կանոն խառնուածքի կը համեմատի գիտակցութեան զարգացումին կամ միտքի կորովին հետ։ Ասոր համար է որ փոքրիկ տղաքներ երկար կը քնանան, և արթնութեան կարճ միջոց մը իսկ շուտով յոգնութիւն առաջ կը բերէ։ Կլոր հաշիւով, օրուան քսանեւչորս ժամերը կարելի է բաժնել երեքի. 8 ժամ քունի, 8 ժամ աշխատութեան և 8 ժամ ալ զբօսանքի։ Շատ պատմական անձեր, ինչպէս Կէօթէ, Նափոլէոն, Միրապօ շատ քիչ ժամանակ կուտային քունի։ «Անկօ հիւանդութիւններու լոյն մըն է» ըսած է Քանթօ։

Անքնութիւն. — Ջղային գերագրգռութիւն ունեցող մարդիկ առհասարակ կը տառապին անքնութենէ. որովհետեւ չի հանգչիր իրենց ուղեղը. քնանալու պահերուն ալ իրենց ուղեղը կը շարունակէ գրգռու[illegible]քին աշխարհէ եկած գրգիռներէ. այս կարգի մարդիկ [illegible]ամքը տկար է։ Նոյնպէս անքուն գիշերներ կ'անցնէ այն անձը որուն արիւնը գլուխը ցաթկած է, քանզի ինչպէս տեսնուեցաւ, ուղեղին անարիւնութիւնը պայման մըն է քունի։ Ճիշդ այս պատճառով, անքնութիւն կը բերէ նաեւ մտային չափազանց աշխատութիւնը. ուղեղը չափազանց գործելով՝ գանկին ներսի արիւնի խողովակները լայննալով ուղեղին շատ արիւն տանիլ

կը ստիպուին, և վերջապէս այդ խողովակները չարունակաբար կը պահեն իրենց այդ լայնցած վիճակը՝ նոյն իսկ քնանալ ուզուած պարագային, որով և ուղեղը առատ արիւն ունենալով՝ քունի արգելք կ'ըլլայ։

Ֆիզիքական ծայրայեղ յոգնութիւնն ալ նմանապէս անքնութիւն կը պատճառէ։ Սիրտը կը ստիպուի արագ բաբախել մաշած մասերը նորոգելու համար, և քանի որ յայտնի է թէ ուղեղին արիւնն ալ սիրտէն կուգայ՝ պարզ է որ առատ արիւն կ'երթայ նաև ուղեղին, ինչ որ արգելք է քունի։

Չափազանց ուրախութեան կամ մտահոգութեան պարագաներու տեսնուած անքնութիւնն ալ դիւրաւ կը բացատրուի միևնոյն կերպով, ուղեղին չափազանց արիւն երթալովը։ Ու ճիշդ ասոր համար է որ հինուց ի վեր սովորութիւն եղած է պաղ բաներ դնել գանկին կամ ճակատին վրայ՝ քուն բերելու համար։

Անքնութեան դարմանը. — *Բնական քունը կը պահանջէ գիտակցութեան կամ միտքի հանգիստ և ուղեղային անշարժութիւն։ Անքնութեան դէմ կարելի է ապահովաբար յանձնարարել սա՛ մէկ քանի պարզ և գործնական միջոցները. — Ա. Իրիկունները անցունել միօրինակ զբաղումով. հեռի մնալու է այցելութիւններէ, կամ ուևէ յուզող պատճառէ։ Բ. Բաւականաչափ ֆիզիքական մարզանք ընելու է։ Քաղաքակրթութեան չարիքներէն մէկը եղած է անհունապէս պակսեցնել ֆիզիքական շարժումները։ Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ Բեներոսի բնակիչքին ալիւր աղալու համար տասներկու կիներ շարունակ կը դարձնէին ու կը դարձնէին աղօրիքի քարը. հիմա չնչին աշխատութեամբ մը մեքենաշարժ աղօրիքէ մը կարելի է արտադրել հազարաւորներու բաւելու չափ ալիւր։ Գ. Գլուխը տաք ջուրով լուալ պառկելէ անմիջապէս առաջ։ Այս ձևով գանկին ներսի արիւնը կը քաշուի դէպ ի մակերես, դէպ ի գանկին դուրսի կողմը, որով*

ձեռք կը ձգուի ուղեղային անշարժութիւնը։ Դ. Թեթև ընթրիք մը ընել պառկելէ առաջ, և պարպել մարսողական խողովակը անկողին մտնելէ առաջ վերջապէս կը քաջալերէ քունը։

Իրաւ է թէ սովորութիւն է միջոցներ թելադրել չի քնացողներուն միայն. իրողութիւն մըն է սակայն թէ կան նաև մարդիկ որ չափազանց քունէ կը տառապին. նստած տեղերնին կը քնանան, և կամ շատ դժուարաւ կը բաժնուին իրենց անկողինէն։ Կազդուրիչ և չափաւոր քուն մը քաշելու համար հոգ տանելու ենք մեր ննջասենեակին, հոգ չէ թէ ինչքան ցուրտ ըլլայ օդը։ Սենեակին շատ տաք օդը չէ թէ կը քնացնէ հո՛ն պառկողը այլ կը թմրեցնէ, և կը տեսնէք որ այդ անձը չի կրեր առաւօտ կայտառ դէմք մը։

Մարդուս վայելած մեծագոյն շնորհքներէն մէկն է քունը, որուն արժէքը յաւէտ գիտէ չի քնացողը, քունի կարօտը քաշողը։

1913, Պարտիզակ

\- - - - ✲ - - - -

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Հիւանդ եմ ի քո սիրուդ, ա՛ռ խնձոր արեկ զիս տես,
Արեկ նիստ ի բարձիս վեր, ու ձեռքդ տուր ու զիմ սիրտն տես.
Չիմ ցաւո՛ւն դեղն դու գիտես, ինձ օտար հէքիմ չի բերես.
Թէ նեղ է նա տեղ արա, թէ չէ զնոր սէրդ ալ ի ներս:

***

Ով որ ճերմակ ծոց ունի, թող կապուտ շապիկ հագնի,
Կռնակն ալ արձակ թողու, ով տեսնու՝ ուրտիկն առունի.
Երբամ աղաչեմ զԱստուած՝ յեզակին հոլովն հասնի,
Ոչ նա այլ կապոյտ հագնի, ոչ մանկան սիրտն առունի:

ՑՈՒՐՏԸ ԻԲՐ ՊԱՏՃԱՌ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Գրեց՝ ՏՕՔԹ. Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Ցուրտն, ամենահին ժամանակներէ ի վեր, պատճառ նկատուած է զանազան հիւանդութեանց թէ՛ բժիշկներու և թէ ժողովրդեան կողմանէ: Մինչև այսօր, բացի արտաքին բուռն պատճառներէ, ինչպէս են վէրքերը, ճմլուածները, բեկումները, ևլն., հիւանդութեանց ամենամեծ մասը, պարզ հարբուխէն, փորհարութենէն սկսեալ մինչև լուսնոտութիւնը (épilepsie), խլիրդը (coucer) կիզուածքը (opoplexie), ժողովուրդը կը վերագրէ ընդհանրապէս ցրտառութեան:

ՏՕՔԹ. Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Վա՛խը, դող-ելնելը միայն կրնայ տա առաւելն հաւասարազօր նկատուիլ ցրտառութեան: Այսպէս, ցրտառութիւն և վախն են ըստ ժողովրդեան, գրեթէ բոլոր հիւանդութեանց սկզբնապատճառը, և անգամ մը որ այս համոզումը գոյացած է ալ դժուար չէ ամէն հիւանդութեան պարագայի մէջ ցրտառութեան կամ վախի և կամ երկուքին ալ միասին պատճառ մը գտնել, հոգ չէ թէ տարւոյն ամէնէն տաք եղանակին և հոգեկան ամենահանդարտ վիճակի մէջ պատահի սա: Եթէ մօտերը կարելի ըլլայ այդ կարգի պատճառ մը գտնել, դիւրաւ

կարելի է շաբաթներ կամ նոյն իսկ ամիսներ առաջ ցրտառութեան կամ վախի պատահար մը գտնել կամ հնարել:

Առանց բոլորովին ուրանալու այս երկու ազդակներուն ունեցած ազդեցութիւնը մարդու առողջութեան վրայ, պէտք է գիտնալ թէ գիտութիւնն այսօր շատ թերահաւատ է այս մասին:

Այն օրը որ առաջին մանրէն գտնուեցաւ, ցուրտն՝ իբր պատճառ հիւանդութեանց՝ սկսաւ երերալ իր նախագահական աթոռին վրայ. գիտուններ հետզհետէ սկսան գտնել և հաստատել այլ և այլ հիւանդութեանց նախասերմերը, որոնք այսօր անհուն բուսաշխարհ (flore) մը և կենդանաշխարհ (faure) մը կը կազմեն, որոնք թէպէտ անտեսանելի են պարզ աչօք, բայց ոչ նուազ հետաքրքրական, ոչ նուազ հրաշալի, ոչ նուազ ընդարձակ և մանաւանդ ոչ նուազ կարևոր են քան մեր աշխարհները, որոնք՝ ընդհակառակն՝ իրենց մեծութեամբ և հեռաւորութեամբ կը խուսափին մեր զգայարանաց ենթարկուելէ:

Եթէ այս կարգի հիւանդութեանց, որոնք ամենատարածականներն են, ուղղակի պատճառը մանրէներն են, ապա ուրեմն ինչո՞ւ համար այսչափ դարերէ ի վեր և մինչև իսկ ցարդ համոզում մը գոյութիւն ունի թէ ցրտառութիւնն է անոնց պատճառը: Ասոր գաղտնիքը կրնանք գտնել սա՛ երևոյթին մէջ թէ ջերմ յառաջ բերող գրեթէ բոլոր հիւանդութեանց սկզբնաւորութեան միջոցին, հիւանդները պաղելու, մսելու զգացում մը կ'ունենան: Եթէ այս զգացումը վերագրենք հիւանդին պաղ առած ըլլալուն, դեռ չհիւանդացած, ի՞նչպէս պիտի կրնանք բացատրել բոլոր այն պաղի, մսելու զգացումները, որոնք երբեմն երբեմն, հիւանդութեան ժամանակ ևս տեղի կ'ունենան և շատ անգամներ կը կրկնուին ալ այնպիսի առեններ, յորս հիւանդը ամենամեծ խնամքներով պաշտպանուած է ցուրտին դէմ: Եւ ոչ միայն այսչափ, այլ նաև ջերմաչափն ալ կը հաստատէ թէ հիւան-

դին մակլու առեն, ջերմութիւնը սովորականէն ալ աւելի վեր բարձրացած է։ Հետեւաբար, հարկ կ'ըլլայ տարբեր կերպով բացատրել այս մակլու զգացումը։

Ուշադրութեամբ դիտելով և անկախ մտքով խորհելով, կը տեսնենք թէ ամէն անգամ որ ջերմութիւնը համեմատաբար քիչ ժամանակուան մը մէջ բարձրանայ, ցուրտի զգացումը կ'ունենանք, որ կ'անհետանայ երբ ջերմը չարունակէ։ Նոյնպէս ալ, երբ ջերմութիւնը համեմատաբար քիչ առենուան մէջ իյնայ, առատ քրտինք մը յառաջ կուգայ։ Այս երկու երեւոյթները՝ սարսուռ և քրտինք՝ այնչափ որոշ, այնչափ սաստիկ կ'ըլլան, որչափ ջերմութեան աւելնալն կամ պակսիլը աւելի մեծ աստիճանի մը մէջ տեղի ունենան և աւելի շուտ կատարուին։ Այս բացատրութեան հակափորձը ընել շատ դիւրին է միօրինակ ջերմութիւն ունեցող հիւանդի մը վրայ։ Գիտենք որ autipirionը կամ անոր նման ուրիշ հակաջերմային դեղ մը հիւանդին ջերմութիւնը կը պակսեցնէ։ Եթէ այդ դեղէն բաւական քանակութեամբ տանք ջերմ ունեցող հիւանդի մը, մէկ երկու ժամէն ջերմութիւնը յանկարծ կը պակսի՝ տեղի տալով առատ քրտինքի մը, քանի մը ժամ յետոյ, սակայն, երբ դեղին ազդեցութիւնը պակսի, ջերմը վերստին յանկարծակի կը բարձրանայ սարսուռ պատճառելով և վերստին իր առաջին վիճակին կը հասնի, որովհետև տուած դեղերնիս չի ջնջեր հիւանդութեան բուն էութիւնը կազմող թոյները, այլ հիւանդութեան երեւոյթներէն մին, ջերմը միայն պակսեցուց, և դեղին ազդեցութեան կորսուելէն անմիջապէս յետոյ ջերմութիւնն ալ իր առաջին վիճ հասաւ։

Այս ճշմարտութիւնը կրնայ նաև հաստատուիլ սա պարագայով թէ երբ հիւանդութեան տեսակն այնպէս է որ սկզբնաւորութեան առեն ջերմը յանկարծ չի բարձրանար, այլ շատ թեթեւօրէն սկսելով աստիճանաբար կ'աւելնայ, այն առեն մակլու զգացում չի պատահիր. Նոյնպէս եթէ ջերմու-

թիւնն ալ փոխանակ մէկէն ի մէկ իյնալու, յամրաբար իջնէ, քրտինք յառաջ չի գար, նոյն իսկ եթէ հիւանդութեան շրջանին մէջ 40° 41° և աւելի իսկ ջերմութիւններ հաստատուած ըլլան։

Հոս տեղը չէ բացատրելու թէ ինչպէս յառաջ կուգան այս սարսուռի և քրտինքի երեւոյթները՝ ջերմին յանկարծական յաւելման և նուազման պարագաներուն մէջ։ Սաչափ միայն ըսենք թէ գիտութիւնն ալ տակաւին իր վերջնական բառը ըսած չէ այս երեւոյթները լաւ բացատրելու համար։ Եղելութիւնը միայն գիտնալ կը բաւէ մեզ առ այժմ։

Ենթադրենք թէ առողջ մարդու մը այս կամ այն գործարանէն ներս նեխական մանրէներ մուտ գտած և հոն բազմապատկուելով ախտաթոյներ (Poxine) յառաջ բերեր են։ Անոնք պզտիկ, աննշան անհանգստութիւններ զգացնելէ յետոյ, որոնք նոյն հիւանդութեան տեսակին՝ քանի մը ժամէն մինչև քանի մը շաբաթ կրնան հասնիլ, յանկարծ կ'ազդեն ամբողջ գործարանաւորութիւնը և յառաջ կը բերեն սարսուռ և ջերմ միանգամայն։ Ահա սկզբնական այս սարսուռն է որ առողջ կարծուած մարդուն վրայ նշմարուելով, ենթադրել կու տայ թէ նա մսած է. մինչդեռ եթէ նոյն մակլու ժամանակ ջերմաչափը դրած ըլլայինք, սովորականէն բարձր ջերմութիւն մը պիտի գտնէինք վրան։

Գրեթէ նոյն տեսակ առողջ դատողութեամբ կրնանք մեկնել նաև հիւանդութեան յանկարծական վերջաւորութեան ժամանակ տեղի ունեցած քրտինքին պատճառները. զորս ժողովուրդը շատ անգամ այս կամ այն բժիշկին, այս կամ այն դեղին, կամ այս կամ այն երբեմն ծիծաղելի պարագային իսկ կը վերագրէ, կատարելապէս անգիտանալով բոլոր այն ներքին, աննշմարելի այլ հրաշալի պայքարները, որոնք կը մղուին հիւանդին գործարաններուն մէջ, և որոնց հետեւանքով, երբ բնութեան յաղթող ելնէ, ջերմը կ'անհետանայ կամ մեծապէս կը նուազի, և քրտինք յառաջ կուգայ։

Բայց թէ ինչո՛ւ համար աւելի ձմեռը կը պատահին այս կարգի հիւանդութիւններ․ նախ ըսենք որ բուն ձմեռուան մէջ չէ որ այս կարգի հիւանդութիւններ յաճախագոյն կը պատահին, այլ աւելի աշնան և մանաւանդ գարնան մէջ։ Ժողովուրդը, սակայն, այս բանը կը վերագրէ սա պարագային թէ այդ եղանակներուն մէջ օդը փոփոխական ըլլալով, մարդ դիւրաւ կ'ենթարկուի ցրտառութեան։ Սակայն բոլորովին հերքելու այս ենթադրութիւնը, փութանք պատասխանել թէ ամէն մանրէ իրեն յատուկ բազմանալու և աճելու հանգամանքներ ունի, որոնք տարւոյն այս կամ այն եղանակին, կլիմային չորութեան կամ խոնաւութեան, հովի կամ հանդարտութեան համեմատ փոփոխական են։

Ասկից զատ, փոխանցութեան ահագին շրջանակ մ'ալ կայ, որ մեծ դեր կը կատարէ հիւանդութեանց տարածման մէջ։ Այս է, ահա՛, պատճառը, որ՝ շատ անգամ՝ բոլորովին յուսացուած ժամանակ մը, գօլէրայի, ծաղկախտի, նշկատապի (angine), կարմրախտի (scnrlatine), թոքատապի ևն. ևն., համաճարակներ կը պատահին։

Եւ ի՞նչպէս կարելի պիտի ըլլար բացատրել թէ շատ ցուրտ կլիմաներու մէջ մարդիկ նոյնչափ և աւելի առողջ կ'ապրին քան բարեխառն և տաք գօտիներուն տակ։ Բարձր, նոյն իսկ ձիւնապատ լեռներու վրայ հաստատուած առողջարաններն, ուր թոքախտաւորներ կը դարմանուին, գրեթէ մերկ, միթէ մեր ըսածներուն կարկառուն ապացոյցները չե՞ն։ Հոն ցուրտը Օէն 10°—20° աստիճան վար է, բայց օդը մաքուր է և չոր, լոյսը՝ զօրաւոր, ցոլացիկ, մաքրութիւնը՝ կատարեալ, և առողջապահական բոլոր խնամք՝ շռայլօրէն առատ։ Ի՞նչպէս մեկնել նաև կատարեալ առողջութիւնն այն անվեհեր և քաջարի ճամբորդներուն, որոնք Օէն 50° — 60° վար ցուրտերու կը դիմագրաւեն ամիսներով, բևեռային կամ այլ խուզարկութեանց ժամանակ։ Նոյնպէս ձմեռը կատար-

ուող մեծ պատերազմներու միջոցին, վիճակագրութիւններն ալ չե՞ն հաստատեր միթէ որ զինուորներն նուազ զոհ կու տան լոկ ցուրտէ յառաջ եկած հիւանդութիւններու, քան զանազան համաճարակներու, որոնց ծագման և տարածման գըլխաւոր ազդակներն են չարաչար յոգնութիւն, սնունդի անբաւականութիւն ու անմաքրութիւն, և մանաւանդ անարատ և մանրէազերծ ջուրի պակասութիւն կամ չգոյութիւն։

Վերադրեալներէն չհեռանանք, սակայն, թէ ցրտառութիւնը բոլորովին անմեղ է հիւանդութեանց ծագման տեսակէտով։ Ան ալ դեր մ'ունի արդարև, բայց այդ համեմատաբար երկրորդական է՝ նախական, ջերմաւոր հիւանդութեանց մասին։ Առ առաւելն, տրամադրիչ պատճառ մը միայն կրնայ ըլլալ։ Օրէնքով մը բացատրենք ըսածնիս։ Ենթադրենք ըսածնիս։ Ենթադրենք թէ խումբ մը մարդիկ, տարբեր տարիքներով, տարբեր կազմուածքներով և տարբեր սովորութիւններով, ենթարկուած ցրտառութեան մը․ պիտի տեսնենք որ անոնցմէ մէկ քանին ալ թոքատապ (prenvonie) կունենան, ուրիշներ կոկորդատապ (angine), մէկ քանիները՝ ժանտատենդ (fievre typhoir), ևն. Մնացածները բոլորովին զերծ կը մնան հիւանդութենէ։ Եթէ պատճառը նոյնն էր, ինչո՞ւ յառաջ եկաւ այսչափ մեծ զանազանութիւն։ Վասն զի հիւանդացողներն արդէն իրենց մէջ կը կրէին ախտային այս կամ այն մանրէն, որ փոքրիկ դրդման մը կըսպասէր գործունէութեան սկսելու համար, մինչդեռ ուրիշներ կամ զօրաւոր կազմուածք և չարքաշ մարմին մ'ունենալով չզգածուեցան այդ ցրտառութենէ։

Յոգնութիւնը, չարաչա՛ր աշխատանքը, անքնութիւնը զանազան յուզմունքներու ալ մեծ դեր մը կը կատարեն այս մասին, վասն զի ասոնք մեր գործարաններուն մէջ գործունէութիւն մը կամ դանդաղութիւն մը յառաջ կը բերեն, որ կը նպաստէ մեր ներս, զանազան միջավայրերու

մէջ անձեռն մնացող կարգ մը մանրէներու յանկարծ արթըննալուն և բազմանալուն։ Եւ եթէ ուշի ուշով խնդրինքնիս քննենք, պիտի հաստատենք թէ ամէն անգամ որ ցուրտ առած կը համարուինք, ո՛չ այնչափ ցուրտն է որ նեղած է զմեզ, որչափ այն աշխատանքը, որու միջոցին ցուրտ առած ըլլալ կը կարծենք։

Ասոր հակառակ, կան կարգ մը հիւանդութիւններ, անշուշտ ոչ մանրէաւոր, ասոնք մասնաւորաբար ցուրտէ յառաջ կուգան։ Ասոնք են գլխաւորաբար զանազան ջղացաւութիւնները, մկանային կամ այլ տարատամ յօդացաւութիւնները, խաչակի բորբոքումները և ձայնի կերկերումներ, փորի ցաւեր, փորհարութիւններ, ևն.։ Եւ միակ բնաւ խնդրոյ ներքև չեն կրնար մնալ մէկ քանի ուրիշ հիւանդութիւններ, որոնք միմիայն ցուրտին կը պատկանին։ Այսպէս և ցուրտի-խածուկները՝ ոտքի և ձեռքի մատներուն վրայ, դարձեալ սոյն մասերուն, ինչպէս նաև քիթին, ականջին փտումները (gongrèno) և նոյն իսկ ամբողջ մարմնոյն ցուրտէ սառիլը՝ վտատակարեկ, այլ ի վերջոյ հաճելի քունէ մը վերջ։

Զկարծուի թէ վերարկուներով ցուրտին դէմ սոյն անօգուտ պայքարը կը ճշդենք՝ լոկ գիտական կամ գրական տեսակէտով։ Այս հարուածը բնաւ գործնական հանգամանք և օգտակարութիւն չպիտի ունենար, եթէ ցուրտէն ունեցած վախերնիս միմիայն պղատոնական ըլլայ և մեզի վնասակար չըլլար ուրիշ բազում նկատումներով։

Արդարև, ինչ կը տեսնենք յաճախ ցուրտէ չափազանց վախցողներուն վրայ. Անոնք համոզուած ըլլալով թէ առողջութեան ամենամեծ թշնամին ցուրտն է, ամէն կարելի եղանակներով պէտքէն շատ աւելի կը պատսպարեն ինքզինքնին անոր դէմ։ Այս կերպով շատ մ'անպատեհութիւններ կը ծագին, որոնք յոյժ աւելի վնասակար են մարդուս առողջութեան քան ցուրտն ինքնին։ Անոնց մարմինը շատ մը թանձր հագուստներով պատսպարուած ըլլալով, մորթին ար-

տաշնչութիւնը շատ դժուարաւ կը կատարուի, որով և չկարենալով չոգիանալ, քրտինքի կամ խոնաւութեան ձևով փակած կը մնայ մորթին վրայ, և գիտենք թէ քրտինքը գործարանաւոր ախտաբեր թոյն մ'է որ կը հարկադրուի վերստին մորթէն վերածծուիլ և արիւնի մէջ թափանցել կըրկին և առով կերպով թունաւորել արիւնը և անոր կենսականութեան վնասել։ Անկից զատ, բաղնիքէն վախնալնուն համար, շատ ցուրտաօրէն կը լուացուին և ճերմակեղէննին ալ սակաւ չեն փոխեր. որով մորթերնին ալ լաւ չի գործեր և մորթին ծակոտիքներէն դուրս ելնելու սահմանուած նիւթերն ալ մարմնոյն մէջ կը մնան։ Տան պատուհանները, դուռները, մանաւանդ ձմեռ ատեն, միշտ գոց կը մնան, որով օդը, այն հաց ու ջուրէն աւելի կարևոր տարրը չի կրնար նորոգուիլ։ Գիշերները գլուխնին վերմակներու տակ կը խոթեն որով կը բաւականանան ա՛յնչափ օդով միայն — և ինչ օդ, Աստուած իմ — որչափ պէտք է չնչահեղձ չըլլալու համար։ Անկից զատ, եթէ ցուրտն իրօք մեծ պատճառ մ'է հիւանդութեանց, մինթէ պէտք չէ՞ պզտիկ հասակէն վարժուիլ անոր դէմ կռուելու. և այսպէս մարմիննիս միշտ չափազանց տաք պահելով, ապահով կրնա՞նք ըլլալ բնաւ օր մը դիպուածով յանկարծակիի չգալու։

Զգուշանա՛նք պաղէն, այո՛, մանաւանդ յոգնած կամ քրտնած ատեննիս, և երբ մանաւանդ տրամադրութեան մը կամ հիւանդագին վիճակի մը մէջ ենք, լսո մեր բժիշկին պատուէրին. բայց չչափազանցե՛նք ինչպէս ամէն բանի, նոյնպէս նաև սոյն խոհեմութեան մասին, մանաւանդ, մասնաւոր պարագաներու մէջ, և կամ երբ հիւանդագին վիճակնիս անցնի, բժիշկին պատուէրէն անդին չանցնի՛նք և ջանանք անցնի, փութով նոր սովորութիւննիս կորսնցնել։ Մասնաւորաբար մեր տղո՛քը չվարժեցնե՛նք չափազանց տաք հագուստներու, և՝ պաղէն խույս տալու մտահոգութեամբ՝ խճողել և ապականուած մթնոլորտներու։ Ամեն օր կը տեսնենք թէ այս

կարգի տղաք շատ աւելի ենթակայ են քիթի, կոկորդի հարբուխներու և ուրիշ զանազան հիւանդութեանց, և շատ աւելի վատառողջ են ու տխեղծ քան իրենց հասակակից ուրիշ տղաներ, որոնք, հոգ չէ թէ մերթ ընդ մերթ հիւանդ եղած ըլլան, պատրաստուած են ապագային մէջ ըլլալու աւելի զօրաւոր, աւելի բարեկազմ, աւելի առողջ, հետեւաբար և աւելի առատ կեանքի դժուարին պայքարը մղելու հետզհետէ աւելի պահանջկոտ դարձող աշխարհիս այլ և այլ ասպարէզներու մէջ:

16/29 Մայիս 913

Գասը-գիւղ

~~~~*~~~~

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՍԻՐՏԸ

Սէրն երբ ի յաշխարհն եկաւ, եկաւ իմ սիրտս բանեցաւ,
Հապա իմ սրտկս ի դուռս՝ յերկրէ յերկիր բարբանեցաւ.
Եկաւ ի գլուխս եկաւ, եւ յրղեղս եղաւ բանեցաւ:
Աչիցս արտասունքն ուղեց, նա արիւն ի վար վարեցաւ:

*
* *

Ես այգ ու դու լուս, հո՛գի, առանց լուս՝ այգն խաւարի.
Ես ծուկ ու դու ջուր, հո՛գի, առանց ջուր՝ ծուկն մեռանի.
Երբ ծուկն ի ջրէն հանեն ջուր մըն այլ ծգին նա այրի.
Երբ զիս ի քենէ զատեն՝ բաց մեռնիլ այլ ճար չի լինի:

*
* *

Իմ եա՛ր, դու յերկնի քուն, ծոցդ լոյս տայր աստղերուն.
Կամ ա՛ն զիս ծոցդ ի քուն, կամ տկարուր տուր երթամ ի տուն.
— Ոչ կ՚առնում ի ծոցս ի քուն, ոչ տկարուր տամ երթաս ի տուն,
Հանցեղ երերուն պահեմ, մինչ որ գայ լոյսն առաւօտուն:

ԻՎԱՆՃԷԼԻՆ

Հեղինակ՝ Լոնկֆելօ

Հայացուց՝ ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ

Անգլիական գրականութեան հռչակաւոր գլուխ-գործոցներէն լաւէնէն սրտագրաւ ու ժողովրդականը: Սրտի փափուկ, մաքի անդորրութիւն մըն է «Իվանճէլին»ը: Գին՝ 4 ղրշ. դիմել՝ Գալենց կարգալը անունին չափ սիրուն գրատուն:

«ՅՈՒՍԱՐԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ»

Բոլոր անոնք որ կը փափաքին քիչ մըն ալ ճանչնալ առողջ, ազնիւ, վսեմ և կենսատու գրականութիւնն, թող կարդան Սահակ-Մեսրոպի այս աննախընթաց գործը՝ «Յուսարանը» որ կը խտացնէ 65 գլուխ-գործոց քերթուածներու թարգմանութիւնները, 15 լուսանկարներով: Գին 7½ ղրշ. դիմել՝ Փայպլ-Հաուս Մր. Ու. Ու. Փիլթի
~~~~

ՏՕՔԹ. Յ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԷՏ

ԾՆՆԴԱՄԻՋԱԿԱՆ ԵՒ ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Կը դարմանէ՝ Բրոֆ. Էրլիխի վերջին մէթոտով 606 Սալվարսան դեղով հին և նոր զաղղիական ախտը, նաև ջերմամիզութիւնը, միզամանի և երիկամունքի (պէօպրէկ) հիւանդութիւնները կը բուժէ կարճ ժամանակի մէջ։

Հիւանդ կ՚ընդունի ամէն օր իր մասնաւոր դարմանատունը՝ Սիրքէճի թրամվէյի ճամբուն վրայ, Չէպիւս Լուսանկարչատան առաջին յարկը։

ԾԱՆՕԹ.— Ամէն սեռակ գործողութիւններ միզանցքի եւ արգանդի հիւանդութեան համար:

ՄԱՍՆԱՒՈՐ ԽՆԱՄՔ

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

ՏՕՔԹ. Գ. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

Կ՚ընդունի իրեն դիմող հիւանդները՝ ամէն օր ժամ 9—12 և 2—6 (Ը. Ե.)։

ՀԱՍՑԷ.— Բերա Թօգաթլեան Պանդոկի ճիշդ քովը, սաղ սոլ փողոցներու անկիւնը, 100000 շըմիզ վաճառատան վրայ, Գանթար Աքարթըմանի Ա. յարկը։ ՄՈՒՏՔ՝ Սաղ փողոց թիւ 1.

«ԱՐԾԻՒ» ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉԱՏՈՒՆ

Բոլոր անոնք որ կ՚ուզեն բացարձակապէս գոհ մնալ իրենց լուսանկարներէն՝ թող դիմեն Արծիւ Լուսանկարչատունը, որ տարիներէ ի վեր համբաւ մը շինած է իրեն իր մաքուր և անթերի լուսանկարչատուն մը։ Կատարեալ սպասարկութիւն։ Դիմել՝ Բերա, Մեծ Փողոց, Ս. Մարի Աբարդըման, թիւ 4—29։

ԿԱՐԴԱՑԷ՛Ք Ց. Ց. Ց. Ամիրենցի հեղինակած՝ «ԲՂՂԴԱՑՈՑՑ...։" անուն գրքոյկը։ Ամէն Հայ անուանի ուսանաւոր մէյմէկ սրամիտ խօսք, նպաստաւոր կամ աննպաստ ըստ բաղդի։

ԳԻՆ 2 ՂՐՇ.

ՏՕՔԹ. ՅՈՎՍԷՓ ՊԱԼՊԱԼԵԱՆ

(ՄԵՂՐՈՒՆԻ)

ՎՍՏԱՀԵԼԻ ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

Պարսկական Դեսպանատան Հիւանդանոցին եւ Դպրոցին

Այս անգամ ևս Բարիզ տրհասին վերջին նորութիւնները ուսումնասիրելով վկայագիր մը ևս առած և այժմ հաստատուած եմ **ԲԵՐԱ, ԷՅԹԻՄ ԳՈՒԼՅԱ ԱԲԱՐԹԸՄԱՆԸ Ա. ՅԱՐԿ, ԹԻՒ 1**: *Դիմող յարգելի յաճախորդներուս ոևէ առարկութեան տեղի չտալու իր կը վստահեցնեմ:*

Հիւանդ կ'ընդունուի ամէն օր բացի Կիրակիէ:

ԱՂՔԱՏՆԵՐԸ ԴԱՐՄԱՆԵԼԸ ՁՐԻ

ԴՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐ

Մօտ օրէն հրապարակ կ'ելլէ քնարերգակ բանաստեղծ Լեւոն Էսաճանեանի «Դժոխքի Երգեր» բանաստեղծութեանց գիրքը: Էսաճանեան, ինչպէս միշտ, անկոխ գետիններ է որ մշակելու կ'ելլէ: Կը յուսանք որ այս գործը, մանաւանդ, իրեն համբաւ մը պիտի առեղծէ:

Կարդալ *Խաչիկի «Մաքիս Խաչատրեանն» անուն քերթուածներու գիրքը: Ձմեռ գիշերներու համար գեղեցիկ վայելք մըն է ան: «Աւուր Պատշաճի Բերթուածներ»ը նոյն հեղինակին լոյս կը տեսնէ մօտ ատենէն:*

ՏՕՔԹ. Յ. ՄԽՃԵԱՆ

ՄԱՍՆԱԳԷՏ

ԱՐԱՆՑ ԵՒ ԿԱՆԱՆՑ ԾՆՆԴԱՄԻՋԱԿԱՆ, ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԵՒ ՄՈՐԹԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Բարիզ, Սէն-Լուի, Գոշէն, Պոզա եւ Նիքէր հիւանդանոցներու մէջ իր մասնագիտութիւնը տեսական և գործնական կերպով կատարելագործած և Եւրոպայէն նոր վերադարձած ըլլալով գիտական նորագոյն մէթոտներով կը դարմանէ՝ հին եւ նոր ֆրանկախտը կարճ ժամանակի մէջ, Էրլիխի 606 և 914ի երակային ներարկումով և Պալզէրի գնահատուած վերջին մէթոտով, Երիկամունքի (պէօպրէկ), միզամանի և prostate-ի հին և նոր հիւանդութիւնները Բրոֆ. Հանրածանօթ Կիւյոնի և Վիտալի դրութեամբ:

Կանանց արգանդի ամէն կարգի տկարութիւններ՝ Բրոֆ. Բօծծիի մէթոտով—ի հարկին վիրաբուժական գործողութեամբ—ինչպէս նաև ամլութիւն, առնական անկարողութիւն, սերմնահոսութիւն, նրազահոսութիւն և մորթային ամէն տեսակ հիւանդութիւններ:

Հիւանդ կ'ընդունի կիրակիէ զատ ամէն օր իր մասնաւոր դարմանատունը, Պապը Ալի Ճատտէսի, Մուսուլ խան, թիւ 1:

ԳՇ. ՕՐԵՐԸ ՁՐԻ

ՔԻՉ ՕՐԷՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ՊԻՏԻ ՅԱՆՁՆՈՒԻ

ՏՈՄԱՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԵՒ ՍԵՂԱՆԱՒՈՐԱԿԱՆ

Ա. ՄԱՍ

Վաճառականութեան պէտքն ու սահմանը. վաճառականներու պարտաւորութիւնները.— վաճառք կամ ապրանք. Առեւտրական գործողութիւններ, գնում և վաճառում. փոխանակագիր, չէք. Առեւտրական թուղթեր, փոխանակագրի հաշիւներ.— տոկոս, զեղչ. միջին վճարաժամ, ընթացիկ հաշիւներու երեք եղանակները. սնանկութիւն, առեւտրական գործածական նամակներ.— Ընդհանուր սկզբունք պարզ տոմարի. կրկնատոմարի, Օժանդակ տոմարներու դրութիւն և կեդրոնացում տոմարական դրութեանց: Փորձակշիռ, հաշուեկշիռ:

Գլխաւոր առեւտրական ընկերութիւնք իրենց կազմութիւնն ու էական տարբերութիւնները. իրենց տոմարակալութիւնը:

Բ. ՄԱՍ

Դրամը իր ծագումը և դերը, դրամական գործողութիւններ, փոխանակային. արպիթրաժ.

Փոխանակագրի և Արպիթրաժի հաշուոյ արագ և դիւրին եղանակները.—

Սակարան, Սակարանական գործողութիւնք. արժէթուղթերու վրայ կարեւոր ծանօթութիւնք. պարտաթուղթերու և բաժնեթուղթերու տարբերութիւնները. սակարանական հաշիւներու վրայ տեղեկութիւններ.—

Դրամատուն (պանքա).— Պանքայի գործողութիւններ և անոնց տոմարակալութիւնը:

Ճարտարարուեստական ու երկրագործական տոմարակալութիւն. կիրառութիւնք. Ապահովագրական ընկերութեանց տոմարակալութիւնը, պետական տոմարակալութիւնը. եւայլն եւայլն:

ԳՐԱՏՈՒՆ Պ ՊԱԼԵՆՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ, ՉԱՔՄԱՔՃԸԼԱՐ, ԹԻՒ 20

Դասական նոր հրատարակութիւններ	Ղրշ.	Փրյ.
Գ. Պ. Ատրունի Երկասիրութիւնները ամբողջական դասընթացք		
» Թուաբանութեան· Մանկական ընթացք Ա. Բ. Տարի պատկերազարդ	3	
» Նոյնին տարրական դասընթացքը Ա. Բ. տարի պատկերազարդ	5	
» » Միջին Դասընթացքը Ա. Բ.	8	
» » Բարձրագոյն ընթացք Ա. Բ.	15	
» Տոմարակալութիւն և վաճառականական գիտելիքներ	5	
Յ. Գազանճեանի Երկասիրութիւնները		
» Քերականութիւն (Նոր) Արդի Հայերէն լեզուի տարրակ. կամ Նախնական ընթացք պատկ.	3	
» Միջին ընթացք Բ. տարի	6	
Բարձր. և Լրացուցիչ Դասընթացքը	7	50
Դուրեան (Եղիշէ Արքեպ.) երկասիրութիւնները		
Բառագիտութիւն կամ ութ մասնք Բանի Հայեր՝ քերականութեան Գ. տպ.	5	
Ընթացք ի գրոց բարբառ Ա. տարի Զ. տպ.	5	
» Բ. » Բ. տպ.	7	50
Բասմաջեան Կ. Յ.		
Նոր դասագիրք Հայոց պատմութիւն Ա. տարի Պատկերազարդ և քարտէսով Բ. Տպագր.	4	
Նոյնին Բ. Տպագրութիւն Բ. տարին	6	
Իսկական պատմութիւն Հայոց, քարտէսներով, վաւերական պատկերներով, ճիւղագրական տախտակներով և ժամանակագր. յատուկ անուանց ցանկերով	15	

	Ղրշ.	Փրյ
Թէյեան (Տօքթ. Ե.)		
Իրագիտութիւն (համառօտ) պատկերազարդ Զ. տպագր.	3	
Նախատարերք Բնագիտական և Բնապատմ. գիտութեանց տարր. դասընթացք Ա. Բ. տար. պատկերազարդ Զ. տպագր.	6	
Նոյնին Գ. Դ. տարի պատկերազարդ	10	
» Բարձրագոյնը »	20	
Աշխարհագրութիւն պատկրզդ.	1	50
Խանճեան Հ. Ս.		
Նոր Աշխարհագր. Պատկերազարդ քարտէսաւոր տարր. դասընթացք	6	50
Միջին դասընթացք	11	
Բարձրագոյն դասընթացք Ա. մասը	10	
Թորոսեան Նոր ընթացք շարադր. և վայելչախօսութիւն	4	
Խաչկոնց Դ.		
Դուն պիտի ըլլաս բարոյագէտ տնտեսագէտ օրինագէտ միջին դասընթացք	6	
Նոյնին Բարձրագոյն դասընթացք	8	
» » աղջկանց բաժինը	8	
Պէպէկեան Ս. Կ.		
Աշխարհաբար Գործնական քերականութիւն և շարադրութեան դասեր շրջան Ա.	2	
Նոյնին Բ. մասը	2	50
Մանկապարտէզ Քերկ. Ընթերց պատկերզդ.	2	50
Տարերք Մայրենի Լեզուի պատկերազարդ Ութ. տպ.	3	
Տարերք Մայրենի Լեզուի Բ. տարի պտկզդ. Զ. տպագր.	5	
» »	5	
Տաճկախօս հայերու համար Նոր Վարժութիւն Մանկանց պատկզդ. Ա. տարի	4	

	Ղրշ.	Փրյ.
Նոր Վարժութիւն Մանկանց պտկզ. Բ. տարի	5	
» » » » Գ. »	5	
Տաղաչափութիւն Արդի Հայ Լեզուի Գ. Գասպարեան	2	50
» Արուեստ Յ. Գուրգէն	3	
Ֆրանսերէն լեզուի դասընթացք Էմիլ Օթթօյ Թէրզեան, ֆրանսերէն լեզուն կարդալ գրել և խօսիլ առանց ուսուցչի Ա. մաս քերկ. ընթերց.	1	50
Նոյնին Բ. մաս ընթերց. բառական գիտութիւն և թարգմ.	4	
Նոյնին Գ. մասը	5	
» Դ. » լրացուցիչ	6	
Ամբողջը միասին կազմ	15	
» ին բանալին	5	
Քերականթ. Ֆրանս. Լեզուի ըստ Օլէնտօրֆի	10	
Ոճք յարկարանութիւնք առակք և մանաւոր		
Գիտելիք Ֆրանս. լեզուի Յ. Թ. Հինդլեան	10	
Նոր ընթացք Գաղ. Լեզուի Կ. Ա. Ոսկան	10	
Le francais cours complet pour l'enseignement directe de la langue francais Berlitz I parti	3	50
» » II parti	5	
» » III »	5	
Parti de maitre en un vol	5	
Գաղանճեան Յ.	5	
Ծիածան Ա. գիրք Քերական-Ընթերցարան Մայրենի Լեզուի ձեռագիր օրինակներով պատ.	3	
Նոյնին Բ. մասը	4	
» Գ. »	5	
Մեսրոպ Երեց		
Սրբազան Պատմ. Ա. մաս Հին Ուխտի Պտկեր. գ	4	
Նոր Ուխտի Նոր Ուխտի Բ. մաս »	4	
Գրական գիտական և վիպական գիրքեր,		
Այրած քնար մը Բինկեանի Մոխիրն. վրայ	2	50

	Ղրշ.	Փրյ.
Անիի յիշատակ (Ալպոմ) 24 պատկեր	10	
Աննա Գարէնինա Տօլստօյ 2 հատ. թրգմ. Ե. Օտեան	15	
Ապտիւլ Համիտի Վերջին խաղը	2	
Առողջապահութիւն անասնաբուծական Մ. Խարախանեան	4	
Արեւելեան խնդիրը և Հայկական Հարցը իր ծագումէն մինչև մեր օրերը թրգ. Երուխան	20	
Արեւելքի Բոցեր բանաստեղծ. Ե. Գօլանճեան	5	
Արեւելեան դէմքեր Պաւտհան Ա. Մեսրոպ	1	
Արիւնի Ճամբուն Վրայ յեղափոխ. կեանքէ Եղիկեան	10	
Արմաղան Կ. Պարսամեան	7	
Աւետարանները (չորս) ծագումը և վաւերականութիւնը Ղ. Վարդ. Դուրեան	2	50
Բանբեր Հայ Գրականութեան և Արուեստի 2 հատոր պատկերազարդ	60	
Բառարան Հայ. Լեզուի Ս. Գափամաճեան	45	
» Անգղ. Հայ Տաճկ. Մինասեան	35	
» Հայ. Անգղ. »	30	
» Անգղ. Հայ Զ. Փափազեան	60	
» Ֆրանս. Հայ. Մ. Նուպարեան Քաանթօն	25	
» » » Մ. Նուպար. լաթ.	27	50
» » » » կաշի	30	
» » » » չակրէն	45	
» » » ընդրձկ.»	60	
Ջրուցատրութիւն Հայ. Ֆրանս. Լեզուի նամակագրութիւն հայերէն արտասանութեամբ.	12	50
Անգլերէն լեզուի դասընթացք Առաջնորդ ընթերցան. և թարգման. Անգղ. First reader լեզուի պատկեր. Ա. տարի	3	50

	Ղրշ.	Փրյ.
Նոյնին երկրորդը (second reader)	5	
Գործնական Քերակ. Անգղ. լեզուի Թ. Կասպէի Ա. մաս Յ. Գայայեան	10	
Զրուցատրութիւն Անգղ.Հայ. Քերակք. Նամակագրութիւն Հայերէն նշումներով	10	
Առաջնորդ Գերմ. լեզուի քերական ընթերց. և թարգմ.	5	
Քերական Հայ. Յունարէն Զօլագեան	1	50
Քերականութիւն » » »	10	
Բառ. Ֆրանս. Հայ. Լուսինեան մեծադիր պատկերազարդ չքեղ թղթի վրայ թղթկզմ. 100 կաշեկզմ. 130 նոյնին Պոլսոյ տիպը 80—100		
Բառ. Ֆրանս. Հայ. Փոքրադիր Պօղաճեան	6	
» Գերմ. Հայ.	85	
» Ռուս. Հայ.	12	
» Հայ. Ռուս.	15	
Բուրգերէն, բանաստեղծութիւն Ս. Բիւրատ	3	
Գաղտնիք Բարիզի Էօժ. Սիւ թրգմ. Բ. Պօղաճեան 4 հատոր	40	
Գաղտնիք և արուեստ մաքութիւն, Գաղանճեան	20	
» բնութիւն կամ սկզբունք մարդկային ծննդականութիւն պատ. Ա. Հայկունի	5	
Գաղիական Ակադեմիա ճառ Սիմոն Ժ.	2	50
Գերեզման Երիտասարդաց կամ տափական հիւանդութիւն Ս. Հայկունի	5	
Գիտաւորները ժողովրդ. պատմ. և բացատր. ամէն տեսակ գիտաւորներու	5	
Գլօտ Կէօյ Վ. Հիւկօ թրգ. Խ. Օտեան	5	
Դաւիթ Պէկ Րաֆֆի	52	50
Դէպի Բեւեռ թրգմ. Մ. Նուպարեան	7	
Դէպի հիւսիսային գլուխ	2	
Դպրոց և դպրութիւն կրթական և գրական նիւթեր և Յ. Պէրպէրեան	20	

	Ղրշ.	Փրյ.
Եղիշէ Պատմ. Վարդանանց աշխարհաբար	7	
Երախայրիք բանաստեղծական և թատերկն. Գր. Էօլմէզեան	5	
Երգարան Ազգային	5	
Երգեցողութիւն Ս. Պատարագի	4	
Երկու դիւցազունք Քօքմանեան	2	
Զատկական և Ծննդեան Խթման գրքերը 20էն	40	
Թուղթ հովուական Մուշեղ Վրդ.	5	
Ժամագիրք առ ձեռն	17	20
Ժամերգութիւնք առաւօտեան և երգեցողութեան Ս. Պատարագի	4	
Ժամանց կամ ընտանեկան խաղեր	5	
Իննսուն Երեք Վ. Հիւկօ	12	
Իվանհէօ Լօնկֆէլլօ թրգմ Ս. Մեսրոպ	4	
Իրանի պատուհանները	15	
Լուռ ցաւեր Գ. Զօհրապ	7	50
Խամսայի Մելիքները Րաֆֆի	30	
Խաչագողի յիշատակարանը »	30	
Խենթը »	30	
Խորհրդաւոր աղջիկը վէպ Պոլսական կեանքէ Քասիմ	7	50
ածուկ մեղք մարդկային սեռի Մ. Թիւթիւնճեան	4	
Կայծեր Ազգ. վէպ 2 հատոր Րաֆֆի	75	
Կեանքը ինչպէս որ է Գ. Զօհրապ	7	50
Կենցաղ կամ դաստիարակութիւն Հ. Սպենսըր թրգմ. Յ. Մ.	10	
Կերոններ, բանաստեղծ. Վ. Մալէզեան	10	
Կնոջը անկումը անօթութեան պատճառաւ	3	
Հայ լեռը, կարմիր դրուագներ Գ. Գուտուլեան	3	50
Հայերը Նիկոմիոյ գաւառին մէջ գրեց Ֆարհատ	7	50

	Ղրշ.	փրց.
Հայկական հարցը և Ազգ. Սահմանադրութիւնը Թիւրքիայում 1860—1912 Ա. հատոր Սարուխան	37	20
Հայ վաճառականութիւնը Ռուսաստանում	10	
Հայուհին վէպ հայկ. տառապանքի կեանքէն	5	
Հայր մեր զարգացիր	2	
Հիւանդին բարեկամը, առաջնորդ հիւանդաց դարմանման Տօքթ. Ս. Յակոբեան	10	
Հոգեբ. բանաստեղծ. Վ. Թէքէեան	10	
Մագնիսականութիւն և ոգեհարցութ. Յ. Գաղանճեան	6	
Մայրենի աշխարհ, գրուագներ հայ ընտանեկան կեանքէ Տ. Զիթունի	6	
Մայրիկին առաջնորդը թրգմ.	3	
Մանուկ զոհեր	1	
Մանչ տղայոց և երիտասարդաց զգաստութեան վրայ թրգմ. Գերմ.	2	
Մասնական պատմ. Հայ մեծատուններու 1400—1900 Յ. Գ. Մ.	7	50
Մարդը և իր ցեղը՝ բարեկենդանութեան հրահանգներ թրգմ. Գերմ. Մ. Նազիկեան	5	
Մերժուածները վէպ Պօլսոյ կեանքից Ռ. Մամիկոնեան	2	
Միամիտի մը արկածները Օ. Ջ. Սարաֆ	7	
Մնձուրի առիւծը Հաճի Գալուստ Արխանեան	2	50
Յարութիւն Լ. Տօլստոյ 3 հատոր թարգմ. Ե. Օտեան	20	
Յիսուսի կեանքը Ռընան թրգմ. Վ. Վարդան,	5	
Նամականի ընդարձակ կամ ընթացիկ թըղթակցութիւններ	10	
Անիծա. Էմիլ Զօլա թրգմ. Ս. Խորէն.	2	
Ներաշխարհ Ինդրա	8	

	Ղրշ.	Փրց.
Նուպար փաշա 1825—1899 նիշք և տպաւորութիւնք Մ. Նուպարեան	5	
Շիրվան զատէ և իր գործը, գրական կոչունք իր Յոբելեանին առթիւ	15	
Ոսկետառ Թահթաճեանի Հայ-Ֆրանս.	20	
Պատմ. Հայոց քննական պատկերազարդ գրեց Կ. Բասմաճեան	15	
Պատմութիւն Պալքանեան պատերազմին պատկերզ. մեծադիր 5 հատոր Ա. Անտոնեան	45	
Պատմ. Ֆրանս. յեղափոխ. պատկերզ. 4 հատ.	30	
Պօնէյր միլեօնատէր, Թշուառ գործաւորք և Ընչատեաց սիրահարք 3 հատոր	15	
Ռոմէօ և Ճիւլիէդ ողբերգ. թրգմ. Մ. Նուպարեան	6	
Սալիհա հանըմ կամ բանակը բռնակալութեան դէմ վէպ Ե. Օտեան 3 հատոր	18	
Սահմանադրութիւն Ազգային	2	
» Օսման.	2	
Սոխակ և Խօնակ 2 հատ. Վ. Վ. Տ. Մինասեան	20	
Ստուերք հին դէմքերու Յ. Գ. Մ.	5	
Սօս Սօնդիպի	5	
Վարժութիւն Փոխասաց Մանկանց	6	
Վիճակացոյց վարժարանաց համար	1	
Տաղք և Թատերգութիւնք Պ. Դուրեանի 1893 Բ. տիպ	15	
Տաղք և Թատերգութիւնք Պ. Դուրեանի 1872 Ա. տիպ	50	
Տարեցոյցը (գաւառին) Ս. Մեսրոպ 1911	6	
» (հայուն) » 1912	7	
» » » 1913	10	
» » » 1914	7	50
Ցուլին տունը Լ. Շաթրեան	4	
Քուրան հանդերձ Մահմետի կենսագրութիւն թրգմ. Լ. Լարենց	18	
Օսմանեան Կայսրութիւն անկման պատմութիւնը Ասամ	3	
Ֆրէօպէլի մէթոտը վարժուհիներու յատուկ	10	

	Ղրշ.	Փրյ.
Հայատառ տաճկ. գրքեր. Արզու իլէ Գամպէր	2	
Եզովբոսըն Միսալլէրի	5	
Նէտի Դէլպէրլէր	5	
Զէյնան Խանըմ	2	
Էքօնօմի թէրճիմէսի Էսէրի Միտհատ	5	
Թէրէքէ Նիզամնամէսի	2	50
Թէլէկրաֆ վէ էլէքթրիք հեռագիր	10	
Լէյլա իլէ Մէճնուն	3	
Խայըն պիր ատէմ 2 հատ. Յ. Գուրպան	15	
Խազինէյի Աշար պետարիվէ »	3	
Հայր Աբրահամ իլէ Յովսէփ Գեղեցիկ հիքեայէ	3	
Հիզար Էսրար	10	
Ճէնազը աշք Յ. Թօլայեան 6 ճիլդ	30	
Մելիք շահ վէ Կիւլլի հանըմ հէքեայէսի	3	
Մէզարտա պիր իզտիվաճ	3	
Միւնթէխապաթը էշարը պէրկիւզիտէ	5	
Նասրէտտին հօճանըն թօհաֆ լաթիֆէլէրի	3	
Տէլիգանլըլար կիտապը	3	
Տիքիլի ադրդ 2 ճիլտ	15	
Բէզուօղլու հիքեայէսի	3	
Ֆետայի Ժիրայր	4	
Մեսրոպ Նուպարեանի հրատարակութիւնները		
Բառ. Ֆրնս-Հայ առձեռն քառթօն	25	
» » » լաթ.	27	50
» » » կաշի	30	
Բառարան ընդարձակ Ֆրանս-Հայ աշխարհիկ	60	
Դատասերքէ կատակերգ., Թասինի թրգմ.	5	
Դէպի Բեւեռ Նանսի	7	
Ռոմէօ և Ժիւլիէդ ողբ. Շէքսպիր թրգմ.	6	
Կատակերգ. Մօլիէրի 2 հատ.	25	
Նուպար փաշա 1825—1900	5	
Նօթր Դամ տը Բարի 3 հատ. թրգմ.	40	
Պատմ. Օսմ. քաղաքակրթ. Սէնեօպօսի թրգմ.	15	
Ֆաուստ Կէօթէի	8	
Առակք Լաֆօնթէնի թրգմ.	15	

Մամլոյ տակ, Բառարան Հայ-Ֆրանս. աշխարհիկ, Իշխան Լուսինեան բազմաջեանի

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Публ. Библиотека ՀՍԽՀ-ССРА им. А. Мясникяна

ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

«Երեւելեան Դէմքեր»ու Շարքը՝ ՊՈՒՏՀԱՆ
Սպառած գին՝ 1 Ղրշ.

«ԻՎԱՆՃԷԼԻՆ» Լոնկֆէլօի գլուխ գործոցին չափաւոր թարգմանութիւնը, պատկերազարդ գին՝ 4 ղրշ.

«ՑՈԼԱՐԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ» 65 գլուխ գործոց ճերբուածներու թարգմանութիւնը. պատկերազարդ. . . . . . գին՝ $7^1/_2$ »

«ԶՐՈՒՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ» Անգլ-Հայ . . . . . գին՝ 10 »

«ԳԱՒԱՌԻՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ» 1911, ... » 6 »

«ՀԱՅՐԵՆԻ ՏԱՐԵՑՈՅՑ» 1912, ... » $7^1/_2$ »

«ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ» 1913, ... » 10 »

«ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ» 1914, ... » $7^1/_2$ »

Դիմել ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏՈՒՆ

ԳԻՆ $7^1/_2$ ՂՐՇ.

12001

0021922

2 013

5357

<< Ազգային գրադարան >>

NL0021922